

СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ІНСТИТУТ ПІДГОТОВКИ ЮРИДИЧНИХ КАДРІВ
ДЛЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ**

Матеріали постійно діючого науково-практичного семінару
(Харків, 23 травня 2019 року)

Випуск 10

Харків
«Право»
2019

УДК 342.951(477):351.746.1

П68

Редакційна колегія:

С. О. Гриненко (головний редактор),

**Г. А. Гончаренко, І. М. Зеленська, Д. С. Зоренко, Є. В. Коваленко,
Л. М. Леженіна, О. В. Плетньов, О. Ю. Чередниченко, М. В. Членов**

Редколегія може не поділяти погляди, викладені у збірнику.

Відповідальність за зміст опублікованих матеріалів несуть їх автори.

Матеріали публікуються в авторській редакції.

П68 **Правове** забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару, м. Харків, 23 трав. 2019 р. / редкол.: С. О. Гриненко (голов. ред.) та ін. – Харків : Право, 2019. – Вип. 10. – 306 с.

ISBN 978-966-937-717-3

Збірник містить тези доповідей і виступів науковців, практичних працівників, курсантів та студентів, присвячених правовим проблемам створення ефективного сектору безпеки та реформування Служби безпеки України; реалізації антикорупційного законодавства в діяльності СБ України та інших правоохоронних органів і військових формувань; договірній роботі й представництву інтересів СБ України та інших правоохоронних органів у судах; удосконаленню правового забезпечення роботи з кадрами, соціального та правового захисту співробітників суб'єктів сектору безпеки; проблемним питанням правозастосовної діяльності, які виникають у практиці оперативних підрозділів та органів досудового розслідування.

Для співробітників органів сектору безпеки, науковців, викладачів, курсантів й студентів вищих юридичних навчальних закладів.

УДК 342.951(477):351.746.1

Адреса Інституту: м. Харків, вул. Миросицька, 71,

телефон/факс (057) 700-34-55

E-mail: ipuk@ssu.gov.ua

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2019

© Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України, 2019

© Оформлення. Видавництво «Право», 2019

ISBN 978-966-937-717-3

Зміст

1. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТВОРЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА РЕФОРМУВАННЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

<i>Григоренко Я. О.</i> ФУНКЦІОНУВАННЯ СИЛ БЕЗПЕКИ У МЕЖАХ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	11
<i>Драчук С. М.</i> ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ АКТУАЛІЗАЦІЇ РАЦІОНАЛІЗАТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ	12
<i>Дудченко А. В.</i> ДОСВІД США В УПРАВЛІННІ КАДРОВИМИ РЕСУРСАМИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ	16
<i>Зарубіна І. Н.</i> ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ КОНКУРСУ НА ЗАЙНЯТТЯ ВАКАНТНИХ ПОСАД ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ (У СВІТЛІ ОБНОВЛЕНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ).....	19
<i>Луценко Ю. В.</i> КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ ТА КІБЕРТЕРОРИЗМ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ЯК ОДНА З ОСНОВНИХ ЗАГРОЗ ВОЄННІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ.....	23
<i>Мищенко О. В.</i> АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ПЕРЕМІЩЕННЮ ІНОЗЕМНИХ БОЙОВИКІВ-ТЕРОРИСТІВ.....	26
<i>Настюк В. Я., Мех Ю. В.</i> ОКРЕМІ ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ (ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ).....	28
<i>Недвіга В. М.</i> ПОРЯДОК ВСТАНОВЛЕННЯ КРИТЕРІЇВ, МЕТОДИКИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ВИЗНАЧЕННЯ МЕХАНІЗМУ ВІДНЕСЕННЯ ОБ'ЄКТІВ НЕЗАЛЕЖНО ВІД ФОРМ ВЛАСНОСТІ ДО ОБ'ЄКТІВ МОЖЛИВИХ ТЕРОРИСТИЧНИХ ПОСЯГАНЬ	32
<i>Раковець Ю. Д.</i> ШЛЯХ УКРАЇНИ ДО НАТО: ОКРЕМІ КРОКИ ТА ЗНАЧЕННЯ	35
<i>Сирцов В. С.</i> УДОСКОНАЛЕННЯ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ СБ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ ПЕРЕДОВОГО ДОСВІДУ ІНОЗЕМНИХ СПЕЦСЛУЖБ.....	37

<i>Сич Д. В.</i>	ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ	41
<i>Тарасюк А. В.</i>	КІБЕРБЕЗПЕКА – ОДИН ІЗ ВАЖЛИВИХ НАПРЯМКІВ ЗАХИСТУ ДЕРЖАВИ.....	44
<i>Терещук Д. С.</i>	ДО ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	47
<i>Ткачук Н. А.</i>	АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СБ УКРАЇНИ У СФЕРІ КІБЕРБЕЗПЕКИ	51
<i>Трофименко Р. В.</i>	НАРИСИ ДО ПИТАННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ СБУ	53
<i>Федоров В. Д.</i>	ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ В СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	57
<i>Форноляк В. М.</i>	ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ.....	60
<i>Чайкун В. М., Щербина Л. І.</i>	ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИЗНАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕРОРИСТИЧНОЮ	64
<i>Четис У. А.</i>	ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ	67
<i>Черниш Р. Ф., Осауленко І. М., Микитюк Д. В.</i>	МЕХАНІЗМИ ПОШИРЕННЯ ШКІДЛИВОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПРАВОВІ СПОСОБИ ПРОТИДІЇ	70

2. ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА Й ЗАКОННОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ СБ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ І ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ

<i>Бараболя В. В.</i>	ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПУ ДОБРОЧЕСНОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ)	74
<i>Благодарний А. М.</i>	УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗВЕРНЕННЯ ФІЗИЧНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ДО ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ.....	78

Гриненко С. О., Кучерина С. Є.

СТАНДАРТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНИХ ЗАХОДІВ 81

Зеленська І. М.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ
ВІДШКОДУВАННЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ ТА МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ,
ЗАВДАНОЇ ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 85

Коваль Ю. А.

ДОСВІД КРАЇН ПЕРШОЇ П'ЯТІРКИ РЕЙТИНГУ ЩОДО СПРИЙНЯТТЯ
КОРУПЦІЇ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ В УКРАЇНІ 88

Косенко М. С.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ПОРЯДКУ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ОРГАНАМИ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 90

Кульчицька Л. О.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПРАВО ОСОБИ
НА ТАСМНИЦЮ КОМУНІКАЦІЇ 96

Логінова Н. М.

ОБМЕЖЕННЯ РОЗСУДУ ПРОКУРОРА ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ
ДИСКРЕЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ 99

Подорван О. О.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БОРОТЬБИ
З КОРУПЦІЄЮ 103

Шайхаєва О. М.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ОПЕРАТИВНО-
РОЗШУКОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ЯК НЕВІД'ЄМНОЇ СКЛАДОВОЇ
ДОТРИМАННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ 105

3. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НОРМОТВОРЧОЇ, ДОГОВІРНОЇ РОБОТИ Й ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА В СУДАХ ІНТЕРЕСІВ СБ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ І ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ

Асадчий В. О.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ
СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В СУДАХ (ПІСЛЯ 01.01.2020)
У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЗМІНАМИ В КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА РОЗГЛЯДОМ
ВЕРХОВОЮ РАДОЮ УКРАЇНИ ПРОЕКТІВ ЗАКОНІВ УКРАЇНИ «ПРО
АДВОКАТУРУ ТА АДВОКАТСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ» (№№ 9055, 9055-1, 9055-2),
ЯКІ ВСТАНОВЛЮЮТЬ НОВИЙ ПОРЯДОК ПРЕДСТАВНИЦТВА
В СУДАХ ВИКЛЮЧНО АДВОКАТАМИ, КРІМ ПЕРЕДБАЧЕНИХ
ЗАКОНОМ ВИПАДКІВ 109

Зарубін К. Є.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РИЗИКІВ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ 114

**4. ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ,
ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО
ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА,
СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Ангелуца Н. П., Шептуховський С. Є.

ПІДСТАВА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СПІВУЧАСНИКІВ 118

Андрющенко О. П.

ЩОДО ДЕЯКИХ ПИТАНЬ ФІКСУВАННЯ СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ
ТЕХНІЧНИМИ ЗАСОБАМИ У ПРАКТИЦІ ВЕРХОВНОГО СУДУ 121

Бабаєва О. В.

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ
СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ 124

Балан М. В., Літвін Ю. І.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ДО ПРОВЕДЕННЯ
ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ ПОРУШЕННІ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ 127

Варенья Н. М.

ЩОДО ПІДХОДУ ДО ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ПІДРИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРОТИ УКРАЇНИ 131

Вдовін І. О.

АКТУАЛЬНІСТЬ НЕОБХІДНОСТІ УСУНЕННЯ ПРОГАЛИН
У ПРАВОВИХ НОРМАХ, ЯКІ РЕГЛАМЕНТУЮТЬ ПОРЯДОК
ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ 134

Володіна О. О.

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА КВАЛІФІКАЦІЇ
ЗЛОЧИНІВ ЗА ОБ'ЄКТИВНОЮ СТОРОНОЮ 138

Гальченко О. Р.

МІЖНАРОДНИЙ РОЗШУК ЯК ФОРМА МІЖНАРОДНОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ 141

Глинська Н. В.

ВИКОРИСТАННЯ НЕПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРИ
ОБГРУНТУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ 145

Горянська К. В.

ДОПИТ ОСОБИ – ДОКАЗ ЧИ МАРНА ТРАТА ЧАСУ? 148

Громов М. О.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВРУЧЕННЯ ОСОБИ ПИСЬМОВОГО
ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ 150

Давиденко С. В.

ПОТЕРПІЛИЙ ЯК СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО
ДОКАЗУВАННЯ 153

Драчук С. М., Власова Н. І.

НАУКОВА СКЛАДОВА СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 155

<i>Калабашикін І. М.</i>	
ОЗНАКИ СУБ'ЄКТА ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ	159
<i>Кленка Д. І.</i>	
ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОСКАРЖЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	162
<i>Крицька І. О.</i>	
НЕВІДКРИТТЯ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ У ПОРЯДКУ СТАТТІ 290 КПК УКРАЇНИ ЯК ПІДСТАВА ВИЗНАННЯ ВІДОМОСТЕЙ, ЩО МІСТЯТЬСЯ В ІНШИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛАХ, НЕДОПУСТИМИМИ ЯК ДОКАЗИ	165
<i>Кулешов М. В.</i>	
РОЗСЛІДУВАННЯ ПІДРОЗДІЛАМИ СБ УКРАЇНИ КІБЕРІНЦИДЕНТІВ ТА КІБЕРАТАК ЩОДО ДЕРЖАВНИХ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ, ІНФОРМАЦІЇ, ВИМОГА ЩОДО ЗАХИСТУ ЯКОЇ ВСТАНОВЛЕНА ЗАКОНОМ, КРИТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ	168
<i>Мазур О. В.</i>	
ПРИЧИНИ НЕЕФЕКТИВНОСТІ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ	172
<i>Марочкін О. І.</i>	
ДО ПИТАННЯ ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛ СЛІДЧОГО СУДДІ, ЩО НЕ ПЕРЕДБАЧЕНІ КПК УКРАЇНИ	175
<i>Метелев О. П.</i>	
ЗБИРАННЯ ЦИФРОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ОКРЕМИЙ СПОСІБ ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	177
<i>Мигалатій С. О.</i>	
ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	181
<i>Михайлюк А. М.</i>	
ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПОЛОЖЕННЯ СЛІДЧОГО ЗА КПК УКРАЇНИ: ОБ'ЄКТИВНИЙ РОЗСЛІДУВАЧ ЧИ УПЕРЕДЖЕНИЙ ПЕРЕСЛІДУВАЧ?.....	183
<i>Надіжко М. М.</i>	
ЩОДО ОБОВ'ЯЗКОВОГО ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ЯКІ РОЗСЛІДУЮТЬСЯ СЛІДЧИМИ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	186
<i>Несін В. В.</i>	
ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ СПОСОБУ ЗВАРЮВАННЯ НА ОБ'ЄКТАХ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ ЗА ОРГАНОЛЕПТИЧНИМИ ХАРАКТЕРИСТИКАМИ З'ЄДНАНЬ	190
<i>Новожилів В. С.</i>	
ПРАВО НА ОСКАРЖЕННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК СПОСІБ ДОСЯГНЕННЯ ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	193

<i>Нізовцев Ю. Ю., Парфило О. А.</i>	
ЩОДО РЕФОРМУВАННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	197
<i>Повзик Є. В.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЗА УЧАСТІ ПОТЕРПІЛОГО.....	201
<i>Посвистак О. М.</i>	
УДОСКОНАЛЕННЯ ПОРЯДКУ НАДАННЯ ДОЗВОЛУ НА ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТАЄМНИЦІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	204
<i>Проскурякова Н. А., Членов М. В.</i>	
ЧИ Є АНОНІМНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПІДСТАВОЮ ДЛЯ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ?.....	208
<i>Просняк А. О.</i>	
ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ	212
<i>Селюк А. В.</i>	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАТРИМАННЯ ОСІБ, ПІДОЗРЮВАНИХ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	216
<i>Селюк О. Г.</i>	
ЩОДО ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ СПЕЦІАЛЬНОГО СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ В ДОКАЗУВАННІ.....	219
<i>Серга М. М.</i>	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 359 КК УКРАЇНИ.....	222
<i>Талалай Д. В.</i>	
МОЖЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖДЕРЖАВНИХ СПІЛЬНИХ СЛІДЧИХ ГРУП.....	225
<i>Титула Д. В.</i>	
ОБШУК ЗАТРИМАНОЇ ОСОБИ.....	229
<i>Туманянц А. Р.</i>	
ЩОДО ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ З ПОРУШЕННЯМ ПІДСЛІДНОСТІ	230
<i>Філін Д. В.</i>	
ТИПИ СУЧАСНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	233
<i>Хлань В. Г.</i>	
ЗАСТОСУВАННЯ ГЕНЕТИЧНОЇ ГЕНЕАЛОГІЇ В ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВІЙ ТА СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	235
<i>Шапарь А. О.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ НЕВІДКЛАДНИХ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ	238

<i>Шило О. Г., Трофименко В. М.</i>	
ПІДСУДНІСТЬ КЛОПОТАНЬ СЛІДЧОГО, ПРОКУРОРА ПРО ДОЗВІЛ НА ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНОЇ СЛІДЧОЇ (РОЗШУКОВОЇ) ДІЇ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ В ЯКИХ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ СЛІДЧИМИ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ.....	242
<i>Шлапаченко В. М.</i>	
ЩОДО ДОЦІЛЬНОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ОКРЕМИМ СПЕЦІАЛЬНИМ СУБ'ЄКТОМ РОЗГОЛОШЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ.....	245
<i>Шульгін С. О.</i>	
ПРАВОВА ПРИРОДА ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ	249
<i>Яковлев О. В.</i>	
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАТЬ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	252
<i>Членов М. В.</i>	
ЩОДО ОБЧИСЛЕННЯ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИ ОБ'ЄДНАННІ ТА ВИДІЛЕННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ.....	257

5. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ І КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

<i>Ватраль А. В.</i>	
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОГО ПІЗНАННЯ	263
<i>Казанцева С. С.</i>	
ДО ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНАМИ ВІЙСЬКОВОЇ КОНТРРОЗВІДКИ СБ УКРАЇНИ.....	266
<i>Камінська О. В.</i>	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ, ЗДОБУТИХ ПІД ЧАС КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ТА ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПРИ ЗАСТОСУВАННІ САНКЦІЙ.....	268
<i>Коваленко Є. В., Плетньов О. В.</i>	
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДОКУМЕНТУВАННЯ ОРГАНАМИ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 333 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	272
<i>Кожем'яко Т. О.</i>	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МІГРАЦІЙНІЙ СФЕРІ (НА ПРИКЛАДІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІДДІЛУ КОНТРРОЗВІДКИ УСБУ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ).....	274

<i>Кондрашова Н. В.</i>	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЯВЛЕННЯ СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ	277
<i>Никифорчук Д. Й., Чемерис Д. Д.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ РОЗШУКОВОЇ РОБОТИ ЩОДО БЕЗВІСТИ ЗНИКЛИХ ОСІБ, ЯКІ ВЖИВАЮТЬ НАРКОТИЧНІ ЗАСОБИ	280
<i>Солоненко Д. В.</i>	
ПРОГАЛИНИ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА.....	284
<i>Ткаченко В. І.</i>	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ПРОФІЛАКТИКИ КОНТРАБАНДИ НАРКОТИКІВ	286
<i>Усов Д. С.</i>	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО РОЗШУКУ ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕХОВУЮТЬСЯ ВІД СЛІДСТВА ТА СУДУ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ.....	290
<i>Єсепчук О. М.</i>	
ПРОБЛЕМИ ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ КОНТРАБАНДИ ОТРУЙНИХ І СИЛЬНОДІЮЧИХ РЕЧОВИН	293
<i>Цедік Д. О., Пінчук І. С.</i>	
ЩОДО ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ПРОТИДІЇ КІБЕРЗАГРОЗАМ.....	297

1. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТВОРЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА РЕФОРМУВАННЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Григоренко Яна Олександрівна

доцент кафедри міжнародних відносин,
міжнародної інформації та безпеки
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна, кандидат юридичних наук

ФУНКЦІОНУВАННЯ СИЛ БЕЗПЕКИ У МЕЖАХ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Нещодавно ухвалений Закон України «Про національну безпеку України» [1] задекларував сили безпеки як один із складових елементів сектору безпеки та оборони, а також надав визначення силам безпеки (що не містилося у Законі України «Про основи національної безпеки», який діяв на теренах української держави до ухвалення Закону України «Про національну безпеку»), які вміщують у себе правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України. Так, функцію із забезпечення державної безпеки покладено на Службу безпеки України (далі – СБУ), яка є державним органом спеціального призначення із правоохоронними функціями. Але Закон України «Про національну безпеку» дещо розширює характеристику правового статусу СБУ ніж закон, який безпосередньо регламентує її діяльність та відзначає крім того, що СБУ здійснює з неухильним дотриманням прав і свобод людини і громадянина: протидію розвідувально-підривної діяльності проти України; боротьбу з тероризмом; контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, економічної та інформаційної безпеки держави, об'єктів критичної інфраструктури, а також охорону державної таємниці. Хоча слід відмітити, що керуючись загальними принципами юридичної техніки, більш детальну регламентацію статусу СБУ повинен містити все ж таки Закон України «Про Службу безпеки України», а не Закон України «Про національну безпеку», як базовий. Також слід усвідомлювати, що Закон України «Про Службу безпеки України» відзна-

час, що СБУ забезпечує державну безпеку, яка спрямована на захист від реальних та потенційних загроз лише невоєнного характеру, а Закон України «Про національну безпеку» встановлює, що сили безпеки покликані забезпечувати національну безпеку, яка спрямована на захист від реальних та потенційних загроз взагалі. Це питання потребує узгодження на законодавчому рівні.

Крім того, сили безпеки у межах Сектору безпеки та оборони представлені Службою зовнішньої розвідки України, розвідувальним органом Міністерства оборони України, розвідувальним органом спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону, які є розвідувальними органами, та згідно Закону України «Про розвідувальні органи України» [2] здійснюють розвідувальну діяльність та функціонують або як самостійний державний орган, або знаходяться у складі центрального органу виконавчої влади. Але ж згідно Закону України «Про національну безпеку» розвідувальні органи здійснюють розвідувальну діяльність з метою захисту національних інтересів від зовнішніх загроз. Таке положення не передбачено Законом України «Про розвідувальні органи» та також потребує узгодження на законодавчому рівні.

Використані джерела:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року №2469-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
2. Про розвідувальні органи : Закон України від 22 березня 2001 року №2331-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2331-14>

Драчук Сергій Миколайович

провідний науковий співробітник ІСТЕ

СБУ, кандидат юридичних наук

ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ АКТУАЛІЗАЦІЇ РАЦІОНАЛІЗАТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Одним із пріоритетів політики національної безпеки є формування та розвиток сектору безпеки і оборони, який має забезпечити адекватне і гнучке реагування на загрози, раціонально використовуючи можливос-

ті і ресурси. Створення сучасних зразків озброєння, військової чи спеціальної техніки потребує впровадження інновацій, одним із джерел якої є раціоналізаторська діяльність, яка, серед іншого, і має забезпечувати раціональне використання можливостей і ресурсів сектору безпеки і оборони.

Свого часу одною з головних цілей науково-технологічного та інноваційного розвитку України визначалося відродження творчої діяльності раціоналізаторів виробництва, а серед основних завдань реформування наукової та науково-технічної діяльності в системі правоохоронних органів декларувався розвиток технічної творчості та раціоналізаторства в системі правоохоронних органів. Враховуючи результати проведених у 2019 році парламентських слухань зазначені постулати не втратили своєї актуальності.

Військовослужбовці мають усю повноту прав і свобод, закріплених Конституцією України, яка, в свою чергу, гарантує їм свободу наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності [1].

Необхідність виконання завдань оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності, а також завдань, визначених міжнародними зобов'язаннями України покладає на військовослужбовців обов'язки, які мають спонукати до раціоналізаторської діяльності, а саме бути ініціативним та постійно підвищувати рівень військових професійних знань, вдосконалювати свою виучку і майстерність.

Тож проведення раціоналізаторської діяльності тісно пов'язане з зазначеними правами та обов'язками військовослужбовців, завдяки яким «народжується» такий об'єкт права інтелектуальної власності як раціоналізаторська пропозиція.

Поруч із зазначеними правами військовослужбовців законодавством встановлені обов'язки командирів (начальників) щодо раціоналізаторської роботи. Так, відповідно до Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України заступник командира полку (окремого батальйону) в мирний і воєнний час відповідає за раціоналізаторську роботу у полку. Він зобов'язаний керувати роботою раціоналізаторської комісії у полку. Начальник служби полку зобов'язаний брати участь у раціоналізаторській роботі, організовувати її у підпорядкованих підрозділах і службі. Заступник командира батальйону зобов'язаний керувати раціоналізаторською роботою в батальйоні. Заступник командира роти зобов'язаний організувати раціоналізаторську роботу в роті [2].

Оскільки важко собі уявити створення раціоналізаторської пропозиції саме за наказом командира, відповідна інтелектуальна діяльність військовослужбовця залежить від нього особисто, в першу чергу, від його здібностей та рівня професійної майстерності. Головне завдання командирів - мотивувати підлеглих військовослужбовців до такої діяльності, створювати відповідні умови не забуваючи про добросовісне заохочення авторів раціоналізаторських пропозицій. При цьому командир (начальник) зобов'язаний постійно вдосконалювати особисту підготовку та майстерність підпорядкованих командирів (начальників), узагальнювати та впроваджувати передовий досвід у практику навчання особового складу, ефективно використовувати навчально-матеріальну базу, спрямовувати кошти та матеріальні засоби на вдосконалення цієї бази, чому, на нашу думку, може сприяти раціоналізаторська діяльність.

Наприклад, в системі СБУ, практика визнання пропозицій раціоналізаторськими та їх подальше використання найбільш поширена в Українському науково-дослідному інституті спеціальної техніки та судових експертиз, який відповідно до своєї статутної діяльності проводить роботи з раціоналізаторства та інші роботи, пов'язані з впровадженням новітніх технологій, доведенням наукових і науково-технічних знань до стадії їх практичного використання органами і підрозділами СБУ. Так, у період з 2012 по 2019 рік бюро з розгляду раціоналізаторських пропозицій ІСТЕ СБУ було визнано раціоналізаторськими більш ніж 70 пропозицій, які є новими і корисними для ІСТЕ СБУ, і передбачають створення або зміну конструкції виробів, технології виробництва і застосовуваної техніки або складу матеріалу. Авторами та співавторами зазначених раціоналізаторських пропозицій стали більш ніж 50 співробітників-військовослужбовців та працівників наукової установи.

Нормативно-правовими актами, що регулюють відносини щодо раціоналізаторської діяльності, зокрема, і в секторі безпеки і оборони є Конституція України, Цивільний кодекс України, Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України», Тимчасове положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні, затверджене Указом Президента України 18 вересня 1992 р. № 479/92 із відповідними змінами до нього (дане Тимчасове положення Указом Президента України 22.06.94 № 324/94 було визнано таким, що втратило чинність, але лише в частині правової охорони об'єктів промислової власності. Відповідно до пункту 2 статті 1

Паризької Конвенції про охорону промислової власності від 20.03.1883 р. коло об'єктів охорони промислової власності обмежується патентами на винаходи, корисними моделями, промисловими зразками, товарними знаками, знаками обслуговування, фірмовими найменуваннями та вказівками про походження чи найменування місця походження, а також припинення недобросовісної конкуренції), наказ Державного патентного відомства України 22.08.1995 № 129 «Про затвердження Положення про свідоцтво на раціоналізаторську пропозицію та порядок його видачі», наказ Міністра оборони України 05.03.2001 № 78 «Про затвердження Положення про патентно-ліцензійну, винахідницьку та раціоналізаторську роботу в Збройних Силах України», наказ Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України 02.09.2013 № 495 «Про затвердження Інструкції про організацію раціоналізаторської роботи в Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України», наказ Голови Служби безпеки України 09.07.1998 року № 80 «Про затвердження Тимчасової інструкції про порядок складання, подання, розгляду заяви на раціоналізаторську пропозицію та виплату авторам винагороди за використання раціоналізаторської пропозиції, корисний ефект від якої не впливає на одержання доходу у системі Служби безпеки України». Існує також ряд документів методологічного характеру, якими можуть користуватися суб'єкти сектору безпеки і оборони України, наприклад, наказ Держпатенту України 27.08.1995 № 131 «Про затвердження Методичних рекомендацій про порядок складання, подачі і розгляду заяви на раціоналізаторську пропозицію». Також відповідно до Постанови Верховної Ради України 12.09.91 № 1545 «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР» продовжують свою дію ряд нормативно-правових актів колишнього СРСР, які, здебільшого, стосуються умов розрахунку та виплати відповідної винагороди авторам раціоналізаторських пропозицій.

Проведений нами порівняльно-правовий аналіз зазначених нормативно-правових актів та результати аналітично-синтетичної обробки відповідної інформації (наприклад закріплених у національній правовій системі визначень поняття «раціоналізаторська пропозиція», порядку та розмірів виплати авторської винагороди, тощо) дає нам підстави стверджувати про необхідність унормування раціоналізаторської діяльності в системі СБУ та приведення її до сучасних вимог законодавства України, зокрема, і в частині реалізації права авторів раціоналізаторських пропозицій на добросовісне заохочення.

Використані джерела:

1. Конституція України № 254к/96-ВР 28.06.1996 [Електронний ресурс] / режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
2. Закон України № 548-XIV 24.03.1999 «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» [Електронний ресурс] / режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

Дудченко Антон Вадимович

курсант 1-ї групи 1-го курсу

Інституту підготовки юридичних

кадрів для СБ України НЮУ імені

Ярослава Мудрого

ДОСВІД США В УПРАВЛІННІ КАДРОВИМИ РЕСУРСАМИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ

Сьогодення актуалізує проблеми кваліфікації та важливості правильного управління кадровими ресурсами в секторі безпеки України. Дослідити вказане питання та виокремити напрямки для вдосконалення доцільно посилаючись на іноземний досвід, а саме на досвід однієї із розвинених та могутніх держав світу – Сполучених Штатів Америки.

Сектор безпеки і оборони в нашій країні це – система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України [1].

Важливим кроком на шляху реформування сектору безпеки і оборони стало затвердження Указами Президента Стратегії національної безпеки України [2] та Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України [3].

Станом на сьогодні, до органів Служби безпеки України приймаються на конкурсній, добровільній і договірній основі громадяни України, здатні за діловими та моральними якостями, освітнім рівнем і станом здоров'я ефективно виконувати службові обов'язки. Також СБ України поповнює свої ряди за рахунок випускників відомчої академії та про-

фільного інституту Національного юридичного університету ім. Я. Мудрого [4].

Серед стратегічних пріоритетів кадрової політики багатьох країн світу, включаючи США, виділяють ті, що могли б покращити кадровий потенціал і сектору безпеки і оборони України, а саме:

1. Створення дієвих інструментів мотивації для особового складу, гармонізація інтересів персоналу з інтересами державної, військової та правоохоронної служби;

2. Формування високих лідерських, професійних, моральних та ділових якостей керівного складу сектору безпеки з метою здійснення ефективного керівництва військовими та правоохоронними структурами;

3. Індивідуальну відповідальність кожної посадової особи сектору безпеки за сумлінне виконання функціональних обов'язків військової (правоохоронної) служби та інші [5, с. 71–72].

Що ж безпосередньо стосується системи підготовки кадрів для забезпечення національної безпеки як будь-якої розвинутої країни світу, так і США – зазначимо, що вона базується на трьох основних факторах: освіті, професійному досвіді проходження служби та самовдосконаленні.

Відомо, що питання підготовки кадрів для забезпечення національної безпеки США розглядають в контексті федеральної програми навчання з питань національної безпеки (National Security Education Program), яка була запроваджена відповідним законом, де сформульовано загальний напрямок зусиль у сфері підготовки кадрів для американських спецслужб. Головними цілями цієї Програми є такі: надання необхідних ресурсів для задоволення освітніх потреб сфери національної безпеки США, підвищення рівня якості викладання іноземних мов, країнознавства та інших важливих для національної безпеки США предметів в галузі міжнародних відносин, збільшення категорій спеціалістів, на яких покладено обов'язки, пов'язані із забезпеченням національної безпеки держави.

Система військово-професійної освіти в США будується на широкій мережі навчальних закладів. Вони помітно відрізняються один від одного за відомчою приналежністю, що дозволяє максимально динамічно та з високою якістю готувати кваліфікованих фахівців для всіх родів військ збройних сил США. Крім того, військовослужбовці можуть підвищувати рівень загальноосвітньої та професійної підготовки в інститутах заочного навчання через свої відділення, що функціонують при коледжах й університетах.

Особливий наголос в організації навчального процесу з підготовки співробітників спецслужб США робиться з урахуванням особливостей так званого «американського менталітету», що передбачає серйозне прагматичне ставлення до навчання як до засобу отримання додаткових нави-

чок і вмінь, а в результаті – просування по службі, збільшення грошового утримання, зміцнення авторитету тощо.

У США для координації дій у сфері підготовки кадрів для спецслужб створено Консорціум керівників навчальних закладів, а також низку інших керівних і координуючих органів, покликаних сприяти питанням підготовки кадрів. Важливе місце серед них посідає Комітет вивчення іноземних мов. Знання іноземних мов, включно із знанням мов країн СНД, визнано у США важливою умовою досягнення успіхів у роботі спецслужб [6].

Виходячи з нагальної необхідності реформування Служби безпеки України та вдосконалення її кадрової політики, в Україні, спираючись на досвід США, можна виділити напрямки для вдосконалення, а саме щодо:

1. Практичного спрямування навчання, що зорієнтовано на вирішення конкретних практичних завдань;

2. Чітко вираженої спеціалізації, інтенсивності та короткостроковості навчального процесу;

3. Вивчення іноземних мов та важливих предметів в області міжнародних відносин. Вбачається доцільним перегляд навчальних програм шляхом збільшення часів на мовну підготовку, удосконалення системи викладання іноземних мов;

4. Якісного відбору кадрів для сил безпеки. В результаті ретельного відбору кандидатів суттєво знижується вірогідність потрапляння до лав спецпідрозділів випадкових осіб;

5. Підвищення кваліфікації співробітників спецслужб. Запозичення принципу «короткого, але частого» підвищення кваліфікації співробітників спецслужб, якого дотримуються іноземні держави, представляється розумним і прийнятним для підготовки кадрів в Україні [6, 7].

Отже, у підсумку зазначимо, що сьогодні питання вдосконалення кадрової політики сектору безпеки є одним із головних пріоритетів багатьох країн світу, включаючи США. Проаналізувавши досвід США у цій галузі, Україна може запроваджувати нові методи підготовки кадрів, що буде слугувати покращенню діяльності та роботи загалом у сфері сектору безпеки України.

Використані джерела:

1. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 №2469-VIII
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26 травня 2015 року No 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України»: Указ Президента України від 14 березня 2016 року №92/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/922016-19832>
4. Закон України : «Про Службу безпеки України»
5. Банчук-Петросова О. В. Загальна характеристика кадрової політики сектору безпеки провідних країн світу / О. В. Банчук-Петросова // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Управління». – 2014. – No 1. – С. 69–76 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/user/Downloads/Nvamu_upravl_2014_1_11.pdf
6. Про загальну характеристику кадрової політики провідних країн світу [Електронресурс] режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvamu_upravl_2014_1_11.pdf
7. Про шляхи використання зарубіжного досвіду підготовки кадрів для сектору безпеки та оборони в Україні [Електронний ресурс] режим доступу: <http://univd.edu.ua/science-issue/issue/140>

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент спеціальної кафедри №1 «Правове забезпечення державної безпеки» Інституту підготовки юридичних кадрів для СБ України Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого підполковник Гончаренко Г. А.

Зарубіна Ірина Наїллівна

здобувач кафедри адміністративного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ КОНКУРСУ НА ЗАЙНЯТТЯ ВАКАНТНИХ ПОСАД ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ (У СВІТЛІ ОНОВЛЕНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ)

Одним із пріоритетних напрямів України є реформування системи державного управління. Досвід розвинених країн світу доводить значну роль професійних управлінських кадрів в умовах запровадження змін та

нововведень. Кваліфікація персоналу органів державного управління та здатність до швидкого опанування знань і формування вмінь значною мірою впливають на проведення та якісні результати реформ. Вказане твердження знайшло відображення і в Стратегії державної кадрової політики на 2012–2020 роки (Указ Президента України від 01.02.2012) [1]. Зокрема, наряду з іншим, ставиться мета розроблення механізму залучення до роботи у сферах публічного управління висококваліфікованих фахівців, успішних підприємців, працівників фінансово-економічної сфери, здібних випускників вищих навчальних закладів, посилення вимог до моральних якостей осіб, які залучаються до управлінської діяльності, впровадження сучасних технологій управління персоналом тощо. Це завдання стосується і кадрового забезпечення державної служби.

Конституція України гарантує всім громадянам рівний доступ до державної служби, оскільки перебування особи на державній службі є однією з форм реалізації права на працю, закріпленого у ст. 43 Конституції України [2]. Подальшого розвитку ці положення знайшли в Законі України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VII, яким врегульовано цілу низку питань, що стосуються як особливостей правового статусу державних службовців, так і проходженням державної служби, у тому числі вступу на державну службу (далі – Закон № 889-VII) [3].

Вступ на державну службу здійснюється шляхом призначення на посаду державної служби за результатами конкурсного відбору, крім випадків, визначених Законом № 889-VII. Загальні правила та вимоги проведення конкурсного відбору встановлені Законом № 889-VII, а питання, пов'язані з процедурою його проведення, врегульовані Постановою Кабінету Міністрів України від 25.03.2016 № 246 (далі – Порядок) [4].

Окреслимо окремі дискусійні питання, пов'язані із конкурсним відбором на державну службу. Зокрема, під час практичного застосування пункту 37 Порядку, яким визначено, що результати тестування можуть використовуватися протягом шести місяців з дня його проходження у разі участі кандидата в інших конкурсах, виникають питання: – «Чи повинна конкурсна комісія застосовувати попередні результати конкурсу?»; – «Чи не буде це порушенням прав інших учасників конкурсного відбору?».

Зазначене кореспондується з тим, що кандидату на зайняття вакантної посади надано право з метою використання попередніх результатів тестування під час проходження етапу тестування надати доступ адміністратору до результатів тестування, визначених за допомогою програмного забезпечення, шляхом надання можливості оформити відповідний звіт у порядку, передбаченому абзацем другим і третім п. 34 цього Порядку.

У такому разі кількість балів за результатами тестування визначається відповідно до п. 36 цього Порядку з урахуванням кількості наданих кандидатом правильних відповідей, зазначених у звіті про результати тестування. Вказане питання підлягає подальшому обговоренню, оскільки під час прийняття рішення керівником державної служби про оголошення конкурсу на зайняття окремих вакантних посад державної служби (категорії «Б» і «В») в оприлюдненому оголошенні про проведення конкурсу разом з іншою інформацією зазначається конкретна посада, яка є вакантною, посадові обов'язки тощо (ч. 1 ст. 22 Закону № 889-VII, п. 1 Порядку). Це може бути як посада категорії «Б», так і категорії «В». Проте, з аналізу приписів вказаного вище Порядку вбачається, що скористатися попередніми результатами тестування може будь-яка особа, яка приймала участь у конкурсі на зайняття будь-якої вакантної посади державної служби будь-якого державного органу як категорії «Б», так і категорії «В».

Проводячи аналогію з іншими нормами Закону, Закон № 889-VII, зокрема, ст. 41, переведення державного службовця без обов'язкового проведення конкурсу допускається лише на рівнозначну посаду або нижчу вакантну посаду того самого або іншого державного органу. В розумінні приписів п. 6 ч. 1 ст. 2 Закону № 889-VII рівнозначною посадою є посада державної служби, що належить до однієї групи оплати праці з урахуванням юрисдикції державного органу, зазначене твердження міститься в листі Національного агентства України з питань державної служби [5].

Враховуючи те, що державні органи, які оголошують проведення конкурсу на зайняття вакантних посад, не завжди є органами, юрисдикції яких співпадають, так саме, і як група оплати праці може бути різною. Відтак, постановою Кабінету Міністрів України «Питання оплати праці працівників державних органів» від 18.01.2017 № 246 [6] визначено, що до переліку посад державної служби, що прирівнюються до відповідних груп оплати праці, посада головного спеціаліста державного органу належить до 7 групи оплати праці, а посада провідного спеціаліста до 8 групи оплати праці. В свою чергу, посада керівника підрозділу у складі самостійного структурного підрозділу державного органу належить до 6 групи оплати праці та водночас належить до категорії «Б».

Вказане питання врегульовано і ст. 51 Закону № 889-VII, відповідно до якої посади державної служби з метою встановлення розмірів посадових окладів поділяються на такі групи оплати праці: посади керівників державних органів і прирівняні до них посади (1 група); посади перших заступників керівників державних органів і прирівняні до них посади (2 група); посади заступників керівників державних органів і прирівняні

до них посади (3 група); посади керівників самостійних структурних підрозділів державних органів і прирівняні до них посади (4 група); посади заступників керівників самостійних структурних підрозділів державних органів і прирівняні до них посади (5 група); посади керівників підрозділів у складі самостійних структурних підрозділів державних органів, їх заступників і прирівняні до них посади (6 група); посади головних спеціалістів державних органів і прирівняні до них посади (7 група); посади провідних спеціалістів державних органів і прирівняні до них посади (8 група) і до 9 групи належать посади спеціалістів державних органів і прирівняні до них посади. Окрім цього зазначено, що з метою встановлення розмірів посадових окладів державні органи поділяються за юрисдикцією, яка поширюється: 1) на всю територію України; 2) на територію однієї або кількох областей, міста Києва або Севастополя; 3) на територію одного або кількох районів, міст обласного значення.

За таких обставин, на мій погляд, питання щодо застосування пункту 37 Порядку під час проведення конкурсу є дискусійним та потребує додаткового опрацювання на законодавчому рівні.

Використані джерела:

1. Про Стратегію державної кадрової політики на 2012–2020 роки : Указ Президента України від 01.02.2012 р. №45/2012. Офіц. вісн. Президента України. 2012. №4.
2. Конституція України: прийн. Верховною Радою України 28.06.1996 р. Відом. Верхов. Ради України. 1996. №30. Ст. 141.
3. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 №889-VIII. Офіц. вісн. України. 2016. №3. Ст. 149.
4. Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2016 №246. Офіц. вісн. України. 2016. №28. Ст. 1116.
5. Лист Національного агентства України з питань державної служби від 01.03.2018 №1653/13-18. URL: <https://vk24.ua/.../list-nacionalnogo-agentstva-ukraini-z-pita>.
6. Питання оплати праці працівників державних органів : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.01.2017 №15. Офіц. вісн. України. 2017. №9. Ст. 284.

Науковий керівник: доцент кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Писаренко Н. Б., кандидат юридичних наук, доцент

Луценко Юрій Васильович
старший науковий співробітник
Національної академії Служби безпеки
України, кандидат юридичних наук

КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ ТА КІБЕРТЕРОРИЗМ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ЯК ОДНА З ОСНОВНИХ ЗАГРОЗ ВОЄННЬОЇ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

Поширення у світі новітніх інформаційних технологій змінило роль і значення державних кордонів у контексті забезпечення національної безпеки. Геополітичне протиборство між провідними державами світу, метою якого є досягнення переваг вирішення міжнародних та регіональних проблем, вийшло на світовий інформаційний простір.

Сучасні процеси глобалізації та тенденції розвитку суспільства призвели до зростання транснаціонального тероризму, прояви на озброєнні терористів новітніх інформаційних технологій та виникнення принципово нового виду тероризму – комп'ютерного, безпосередньо пов'язаного з рівнем науково-технічного прогресу. Інформаційні технології, які були створені з метою розширення можливостей отримання-передачі даних та комунікацій, стали джерелом нової загрози для держав світу [6, с. 14].

Широке впровадження кібернетичних інформаційно-технологічних систем (автоматизованих комп'ютерних інформаційних систем) на світовому рівні поряд з налагодженням тісної взаємодії між окремими людьми, спільнотами, народами, суспільствами, державами виявляє багато проблем, які потребують наукового дослідження і практичного вирішення. Серед них практика використання сучасних інформаційних технологій в антисоціальних, переважно злочинних цілях [4, с. 43].

У соціологічному та кримінологічному аспектах щодо антисоціальних проявів у сфері застосування комп'ютерних технологій в Україні та за її межами вживається не тільки чітко визначена в законодавстві термінологія кваліфікації правопорушень, а й понятійні новації, через які відображаються окремі аспекти суспільних відносин, що набули розповсюдження у практиці. Частина з цих новацій з подання журналістів та публіцистів використовується за аналогією до традиційних понять, змістовий комплекс яких історично сформувався у національній науковій юридичній літературі та законодавстві, частина – запозичена з термінології інших мов, правових систем інших держав. Таким чином, порівнюються нові

суспільні відносини з традиційними. У когнітивному (пізнавальному) аспекті такі новації використовуються для формування усвідомлення широким колом громадськості розуміння новел суспільних відносин, які потребують дослідження і відповідного адекватного формулювання та відображення у правових нормах.

Більшість новел понятійного апарату мають переважно орієнтовне значення як робочі проекти формування змісту окремих соціальних явищ, які склалися у суспільній свідомості, але не набули чіткого формулювання на науковому і законодавчому рівнях. Зазначені положення стосуються і такого соціального явища, яке в соціології та кримінології здобуло назву «комп'ютерна злочинність» [4, с. 43–44]. Чинний КК України містить поняття «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку» (Розділ XVI).

Перехід на методи електронного управління технологічними процесами створив підстави для появи принципово нового виду тероризму – кібертероризму: втручання в роботу компонентів телекомунікаційних мереж, які функціонують в середовищі комп'ютерних програм чи несанкціонована модифікація комп'ютерних даних, що викликає дезорганізацію роботи критично важливих елементів інфраструктури держави і створює небезпеку загибелі людей, спричинює настання значної майнової шкоди чи інших суспільно небезпечних наслідків [5, с. 189]. Вище викладене обумовлює неоднозначність розуміння досліджуваного суспільного явища. Спробуємо проаналізувати наукові підходи до його розуміння в контексті аналізу «комп'ютерної злочинності (кіберзлочинності)», «комп'ютерного тероризму (кібертероризму)» та «комп'ютерної війни (кібервійни)».

На думку О. В. Матвєєвої під комп'ютерним тероризмом (кібертероризмом) слід розуміти умисну, політично вмотивовану атаку на інформацію, яка обробляється комп'ютером, комп'ютерну систему і мережі, що створює небезпеку для життя і здоров'я людей або настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були скоєні з метою порушення суспільної безпеки, залучування населення, провокації воєнного конфлікту [5, с. 189].

Кібервійна (англ. *Cyber-warfare*) – комп'ютерне протистояння у просторі Інтернету. Спрямована передусім на дестабілізацію комп'ютерних систем і доступу до Інтернету державних установ, фінансових та ділових центрів і створення безладу та хаосу в житті країн, які покладаються на Інтернет у повсякденному житті. Міждержавні стосунки і політичне протистояння часто знаходить продовження в Інтернеті у вигляді кібервійни:

вандалізму, пропаганді, шпигунстві, та безпосередніх атаках на комп'ютерні системи та сервери [3].

Український професор міжнародного права О. О. Мережко визначає кібервійну так: «кібервійна» – використання Інтернету й пов'язаних з ним технологічних і інформаційних засобів однією державою з метою заподіяння шкоди військовій, технологічній, економічній, політичній та інформаційній безпеці та суверенітету іншої держави [7].

Як визначив експерт з безпеки уряду США Р. А. Кларк, у своїй книзі «Кібервійна» (англ. *CyberWarfare*) «кібервійна – дії однієї національної держави з проникнення в комп'ютери або мережі іншої національної держави для досягнення цілей нанесення збитку або руйнування» [1]. Американський журнал Економіст (англ. *The Economist*) описує кібервійну як «п'ять областей війни, після землі, моря, повітря і космосу»[1].

При цьому, аналізуючи наш предмет дослідження, підтримаємо думку про те, що кіберзлочинність не обмежується рамками злочинів, скоєних у глобальній мережі Інтернет. Вона розповсюджується на всі види злочинів, учинених в інформаційно-телекомунікаційній сфері, де інформація, інформаційні ресурси, інформаційна техніка можуть бути предметом (метою) злочинних посягань, середовищем, в якому вчиняються правопорушення, і засобом чи знаряддям злочину [2, с. 19].

Враховуючи вище викладене, зазначимо, що «кіберзлочинність (комп'ютерна злочинність)» є узагальнюючим поняттям щодо «кібертероризму (комп'ютерного тероризму)» та «кібервійни (комп'ютерної війни)». У той же час «кібервійна (комп'ютерна війна)» може бути здійсненна шляхом використання кібертероризму.

Використані джерела:

1. Clarke, Richard A. *Cyber War*, HarperCollins. 2010. 341 p.
2. Бурбело Б. А. Протидія кіберзлочинності як складова інформаційної безпеки державного забезпечення. Актуальні питання діяльності правоохоронних органів у сфері протидії кіберзлочинності (Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 12 листоп. 2014 р.). Харків. нац. ун-т внутр. справ. Х.: Права людини, 2014. 200 с.
3. Кібервійна. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Cyberwarfare> (дата звернення 14.04.2019).
4. Кравчук О. В. Кібербезпека у гібридній війні: Навчальний посібник Хмельницький. Хм. ЦНТЕІ, 2016. 130 с.
5. Матвеева О. В. Кібертероризм у контексті сучасних маргінальних процесів. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. № 103(1). С. 184–190.

6. Мельник Д. Запобігання комп'ютерному тероризму як один із напрямів протидії тероризму в Україні. Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. 2010 №2(21). С. 14–19.
7. Мережко О. Проблеми кібервійни та кібербезпеки в міжнародному праві. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3233> (дата звернення 14.04.2019).

Мищенко Олексій Васильович
співробітник Департаменту
захисту національної державності
Служби безпеки України,
кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ПЕРЕМИЩЕННЮ ІНОЗЕМНИХ БОЙОВИКІВ-ТЕРОРИСТІВ

Службою безпеки України неодноразово зафіксовані спроби міжнародних терористичних організацій «Ісламська держава Іраку та Леванту» (далі – ІДІЛ), «Аль-Каїда» та пов'язаних з ними груп та осіб, використати територію нашої держави для налагодження каналів переправлення іноземних бойовиків-терористів з країн Європи, Кавказу та Центральної Азії до зон бойових дій та у зворотному напрямку, забезпечення їх переховування від кримінальної відповідальності, планування та готування терористичних актів як в Україні, так і за кордоном.

Відповідно до 8-го звіту Генерального секретаря ООН щодо загроз, що виникають у зв'язку із діяльністю ІДІЛ для міжнародного миру та безпеки, переміщення іноземних бойовиків-терористів є одним із актуальних та небезпечних питань, невідкладне вирішення якого потребує зусиль усього міжнародного співтовариства [1].

Усвідомлюючи новітні тенденції розвитку тероризму, важливість спільних зусиль у протидії цьому негативному соціально-політичному явищу, переймання передового досвіду, на сьогодні необхідним є реформування вітчизняної концепції протидії тероризму на основі положень міжнародно-правових актів та Резолюцій Ради Безпеки ООН, а також досвіду отриманого в ході протидії російській агресії.

Зокрема, для реалізації положень Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму (2005) та Резолюції 2178 (2014) Ради Безпеки ООН щодо криміналізації виїзду за кордон з терористичною

метою, Службою безпеки України розроблено проекти Законів України «Про ратифікацію Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму», якими передбачено доповнення КК України ст. 258-6 «Проходження навчання тероризму» та ст. 258⁷ «Виїзд за кордон та в'їзд в Україну з терористичною метою».

Також, на виконання рекомендацій Комітету MONEYVAL щодо посилення протидії фінансуванню тероризму, Державною службою фінансового моніторингу України спільно із Службою безпеки України розроблено проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо боротьби з тероризмом та фінансуванням тероризму)», яким встановлюється кримінальна відповідальність за фінансування переміщення іноземних бойовиків-терористів, а також визнаються окремі терміни у сфері протидії терористичній діяльності.

Нажаль, вказані спроби адаптації вітчизняного антитерористичного законодавства не позбавлені деяких недоліків. Наприклад, у запропонованій редакції ст. 258⁵ КК України вводиться поняття терористичних злочинів без розкриття його змісту, наводячи лише перелік певних загальнокримінальних злочинів, що в контексті зазначеної статті повинні визнаватися злочинами терористичної спрямованості. Однак, застосування поняття, яке є невід'ємною частиною усього антитерористичного кримінального законодавства, лише в рамках вказаної статті суперечить принципу системності побудови Закону про кримінальну відповідальність, а також обмежує можливості оперативних та слідчих підрозділів у сфері протидії тероризму.

Враховуючи викладене, а також особливості оперативної обстановки за лінією протидії міжнародному тероризму зусилля органів державної безпеки щодо протидії переміщенню іноземних бойовиків-терористів необхідно спрямувати за напрямом належної імплементації положень Резолюцій Ради Безпеки ООН із вказаного питання, забезпечення систематично обміну інформацією стосовно іноземних бойовиків-терористів та викрадених/втрачених проїзних документів громадян України із Інтерполом й в рамках двостороннього міжнародного співробітництва з правоохоронними та спеціальними органами іноземних держав, дотриманні Мадридських керівних принципів щодо запобігання переміщенню іноземних бойовиків-терористів [2], зокрема в частині запровадження системи збору попередньої інформації про пасажирів (Advanced Passenger Information) та систем обліку даних реєстрації пасажирів (Passenger Name

Record), створення національної стратегії протидії радикалізації, стратегії щодо судового переслідування, реабілітації і реінтеграції осіб, затриманих/засуджених за терористичні злочини та звільнених осіб тощо.

Використанні джерела:

1. Eight report of the Secretary-General on the threat posed by ISIL (Da'esh) to international peace and security and the range of United Nations efforts in support of Member States in countering the threat on 1 February 2019. *UN Docs* URL : https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2019/103 (дата звернення 10.05.2019).
2. Madrid Guiding Principles. S/2015/939. 23 December 2015. *UN Docs* URL : https://www.un.org/sc/ctc/wp-content/uploads/2016/10/Madrid-Guiding-Principles_EN (дата звернення 10.05.2019).

Настюк Василь Якович

завідувач кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор

Мех Юлія Володимирівна

доцент кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ (ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Сучасний етап розвитку України характеризується зверненням уваги на формування інститутів взаємодії держави (як публічного партнера) та бізнесу (як приватного партнера) в безпековому просторі для забезпечення належного та якісного рівня життєдіяльності людини та громадянина. Реформування сектору безпеки України спрямовано на реалізацію принципів, закладених в Основному Законі держави. Зокрема, Конституція

України проголосила, що людина, її життя і здоров'я честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Держава, шляхом реформування відповідного сегменту, повинна визначати та забезпечувати формування національних безпекових складових, направлених на збереження територіальної цілісності в межах міжнародно визначеного державного кордону України, мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави. Одним із таких засобів досягнення поставленої мети можна вважати інститут державно-приватного партнерства в секторі безпеки України.

Сьогодні дефініція «державно-приватне партнерство в секторі безпеки» законодавчо не визначена. Водночас відповідно до Закону України «Про державно-приватне партнерство» [2] під державно-приватним партнерством в цілому розуміється співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами-підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами.

Зазначимо, що рівень розуміння сутності феномену державно-приватного партнерства в Україні поки ще суттєво відрізняється від традиційного світового бачення. Це обумовлено тим, що після проголошення незалежності країни пошук моделі органів сектору безпеки не мав глибокого масштабу. Так, на момент прийняття Закону України «Про державно-приватне партнерство» (2010 р.) [2] в Україні існувало законодавче забезпечення договірних відносин держави і приватного сектору у сфері концесії, оренди, спільної діяльності тощо, але не було єдиного підходу до взаємодії держави і приватного сектору на засадах державно-приватного партнерства. Прийняття ж цього Закону та численних відповідних підзаконних актів [3] засвідчило прагнення широкого впровадження державно-приватного партнерства в Україні у різних сферах, в тому числі – у безпековій.

Сьогодні реформування сектору безпеки має бути чітко орієнтовано на комплексний огляд [4] – процедуру оцінювання стану і готовності складових сектору безпеки і оборони до виконання завдань за призна-

ченням, за результатами якої розробляються та уточнюються концептуальні документи розвитку складових сектору безпеки і оборони та визначаються заходи, спрямовані на досягнення ними необхідних спроможностей до виконання завдань за призначенням у поточних і прогнозованих умовах безпекового середовища. Комплексний огляд сектору безпеки і оборони включає проведення: оборонного огляду, огляду громадської безпеки та цивільного захисту, огляду оборонно-промислового комплексу, огляду розвідувальних органів України, огляду загальнодержавної системи боротьби з тероризмом, огляду стану кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та критичної інформаційної інфраструктури.

Варто зазначити, що за останнє десятиріччя наша держава впевнено наближається до європейських стандартів. Перехід на сучасні європейські методи роботи, вивчення корисного досвіду інших європейських країн у безпековому просторі сприяє такому наближенню. Успіх на шляху просування України цим курсом та надання відносинам «Україна – Європейський Союз» якісно нового статусу залежить, в тому числі, від ефективності процесу наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу (далі – ЄС). Для того, щоб сектор оборони і безпеки мав високий рівень готовності потрібні додаткові документи, на рівні або національного законодавства, або парламентських, або урядових резолюцій, де логічно і на розумному рівні детально сформульовані національні інтереси, стратегія державної безпеки, призначення і завдання збройних сил і цивільних сил безпеки, а також мету і графіки будь-якої реструктуризації сектору оборони і безпеки. Ці документи мають відповідати не тільки конституційним обов'язкам уряду, а й будь-яким міжнародним зобов'язанням, яких дотримується країна. Крім того, ці документи повинні ґрунтуватися на політичному консенсусі головних політичних партій і не тільки уряду, а й усіх діючих суб'єктів громадянського суспільства, що загалом представляють у своєму форматі проблеми національного масштабу [5, с. 26]. Зокрема, у «Зеленій книзі про державно-приватне партнерство» (2004 р.) [6], прийнятій в рамках ЄС, визначено два типи державно-приватного партнерства: перший стосується договірної характеру, відповідно до якого приватній особі за виконану роботу чи надані послуги, гарантується винагорода від публічної організації або/чи безпосередніх користувачів; другий тип – в його межах можливе формування нової юридичної особи, співзасновниками якої є державна і приватна організації.

Основні напрями і вектори розвитку України в найближчі роки, визначення цілей, напрямів, пріоритетних реформ та результатів, яких має

досягти суспільство внаслідок їх реалізації визначено в Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» [7]. Метою реформ задекларовано досягнення європейських стандартів життя та гідного місця Україні в світі. Важливим виступає положення про те, що головною передумовою реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» є суспільний договір між владою, бізнесом та громадянським суспільством, де кожна сторона має свою зону відповідальності. Одним із пріоритетних напрямів розвитку країни визначено вектор безпеки – це забезпечення гарантій безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеності інвестицій і приватної власності. Україна має стати державою, що здатна захистити свої кордони та забезпечити мир не тільки на своїй території, а й у європейському регіоні.

У зазначеному векторі безпеки першочерговими визначено шість реформ (системи національної безпеки та оборони, оборонно-промислового комплексу, судова, оновлення влади та антикорупційна, правоохоронної системи, захисту інтелектуальної власності) та три програми (електронного урядування, енергонезалежності, збереження навколишнього природного середовища). Головною метою виступає підвищення обороноздатності держави, реформування Збройних Сил України та інших військових формувань України відповідно до сучасних вимог та з урахуванням досвіду, набутого у ході антитерористичної операції, а також розвиток оборонно-промислового комплексу для максимального задоволення потреб армії. Також зазначається, що необхідно зосередити увагу на формуванні нових органів управління у сфері забезпечення національної безпеки, зробити акцент на системі управління, контролю, комунікацій, комп'ютерної підтримки, розвідки та інформаційного забезпечення, а також логістики в усьому секторі безпеки. Серед головних заходів реалізації реформи системи національної безпеки та оборони – залучення іноземних інвестицій та формування ефективної моделі державно-приватного партнерства [7].

Використані джерела:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 (з наст. змінами).
2. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2010. – № 40. – Ст. 524 (з наст. змінами).
3. Деякі питання організації здійснення державно-приватного партнерства: постанова Кабінету Міністрів України від 11.04.2011 р. № 384 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 28. – С. 74. – Ст. 1168; Про затвердження Порядку надання приватним партнером державному партнеру інформації про ви-

конання договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства: постанова Кабінету Міністрів України від 09.02.2011 р. № 81// Офіц. вісн. України. – 2011. – № 10. – С. 56. – Ст. 458; Про затвердження Порядку заміни приватного партнера за договором, укладеним у рамках державно-приватного партнерства: постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2017 р. № 298// Офіц. вісн. України. – 2017. – № 38. – С. 111. – Ст. 1206.

4. Про національну безпеку: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // Відом. Верхов. Ради України. – 2018. – № 31. – Ст. 241.
5. Розбудова безпеки і оборони. Збірка матеріалів щодо Плану партнерських дій із створення інститутів оборони і безпеки / За ред. Ф. Х. Флурі, В. Ф. В. Пікелен; перекл. з англ. О. Михалочко за участю К. Гломозди. – Женева-Київ, 2006. – 383 с.
6. Green Paper on public-private partnerships and community law on public contracts and concessions// Commission of the European Communities. – Brussels, 2004. – 22 p.
7. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020»: затв. Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 // Офіц. вісн. України. – 2015. – № 4. – Ст. 67.

Недвиг Володимир Миколайович
старший консультант Штабу Антите-
рористичного центру при Службі без-
пеки України

ПОРЯДОК ВСТАНОВЛЕННЯ КРИТЕРІЇВ, МЕТОДИКИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ВИЗНАЧЕННЯ МЕХАНІЗМУ ВІДНЕСЕННЯ ОБ'ЄКТІВ НЕЗАЛЕЖНО ВІД ФОРМ ВЛАСНОСТІ ДО ОБ'ЄКТІВ МОЖЛИВИХ ТЕРОРИСТИЧНИХ ПОСЯГАНЬ

З метою віднесення об'єктів, незалежно від форм власності до об'єктів можливих терористичних посягань, Штабом Антитерористичного центру при Службі безпеки України розроблено проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку встановлення критеріїв, методики ідентифікації та визначення механізму віднесення об'єктів незалежно від форми власності до об'єктів можливих терористичних посягань», який 06.03.2019 був схвалений рішенням Урядового комітету з питань економічної, фінансової та правової політики, розвитку паливно-

енергетичного комплексу, інфраструктури, оборонної та правоохоронної діяльності.

Прийняття вказаного нормативно-правового акту дозволить підготувати Антитерористичному центру при Службі безпеки України повний перелік нерухомого майна незалежно від форм власності, яке потребує належного антитерористичного захисту та сприятиме розробленню та впровадженню особливих правил антитерористичної безпеки.

Крім того, вказаним проектом конкретизується відповідальність держави в умовах збільшення загроз від терористичної діяльності незаконних збройних формувань, злочинних організацій, окремих груп та осіб.

Проектом акта визначено, що критерій віднесення об'єкта до об'єкта можливого терористичного посягання полягає в оцінці державними органами, органами місцевого самоврядування або Антитерористичним центром при Службі безпеки України соціально-політичної реакції суспільства на небезпеку внаслідок сукупного впливу терористичних загроз на відповідний об'єкт нерухомого майна.

Цей критерій характеризує ефективність терористичного впливу на суспільство, ступінь досягнення мети терористичного акту, надає можливість відрізнити терористичні загрози від інших.

Стосовно об'єктів, які підлягають віднесенню до об'єктів можливих терористичних посягань, проводиться їх ідентифікація та формується прогнозована загроза.

Вирішення питання ідентифікації вказаних об'єктів покладається на комісію, що утворюється наказом керівника (або органом управління) об'єкта можливого терористичного посягання.

До складу комісії входять:

- керівник об'єкта або його заступник (голова комісії);
- представник Антитерористичного центру при СБУ, а у разі потреби представники інших суб'єктів боротьби з тероризмом у межах своєї компетенції;
- фахівець з організації заходів охорони, працівники об'єкта, що відповідають за пожежну безпеку, цивільний захист, охорону та інженерно-технічне оснащення, секретне діловодство;
- представники органів державної влади та/або органів місцевого самоврядування.

Прогнозована загроза формується у порядку, встановленому з урахуванням вимог законодавчих та інших нормативних актів на підставі аналізу характеристик об'єкта, проектної документації, технологічних регламентів та інших документів, пов'язаних з експлуатацією об'єкта.

Також під час формування прогнозованої загрози враховуються такі прогнозні показники:

- вид та кількість небезпечних речовин, які перебувають на об'єкті;
- рівень зношеності основних промислово-виробничих фондів;
- зона можливого ураження;
- кількість працівників на об'єктах, а також населення, яке проживає в зоні можливого ураження;
- значення об'єкта для життєзабезпечення, самоідентифікації, задоволення культурних та духовних потреб населення;
- час та ресурси, необхідні для відновлення роботи об'єкта та усунення наслідків терористичних посягань;
- рівень ефективності системи антитерористичного захисту об'єкта (за результатами аналізу уразливості об'єкта).

Під час формування прогнозованої загрози використовується модель терористичних посягань, спрямованих в найбільш уразливе місце об'єкта (що призводить до максимально можливих втрат), в найбільш незручний час з точки зору функціонування (виробничого циклу) об'єкта та стану його системи антитерористичного захисту, та результати розрахунку потенційних людських, економічних, суспільно-політичних втрат, екологічної шкоди внаслідок терористичних посягань щодо відповідного об'єкта.

За результатами здійснення заходів щодо ідентифікації об'єкта та формування прогнозованої загрози комісією готується висновок.

Висновок підписується членами комісії та передається на затвердження до державного органу або органу місцевого самоврядування, до сфери управління якого належить об'єкт, або до відповідної координаційної групи Антитерористичного центру при регіональному органі СБУ, якщо об'єкт не належить до сфери управління державних органів, органів місцевого самоврядування.

Комісія провадить свою діяльність, зокрема готує висновок, з дотриманням вимог законодавства у сфері захисту інформації.

Затверджений державним органом або органом місцевого самоврядування висновок надсилається ним до відповідної координаційної групи Антитерористичного центру при регіональному органі СБУ або до Штабу Антитерористичного центру при СБУ для перевірки допустимості та обґрунтованості віднесення об'єкта до об'єктів можливих терористичних посягань з урахуванням визначених критеріїв та формування регіонального переліку об'єктів можливих терористичних посягань.

До такої перевірки можуть залучатися відповідні спеціалісти (фахівці у сфері національної безпеки).

Координаційні групи Антитерористичного центру при регіональному органі СБУ подають регіональні переліки до Антитерористичного центру при СБУ, який на основі аналізу поданих матеріалів за наявності підстав вносить відповідні корективи, формує загальнодержавний перелік об'єктів можливих терористичних посягань та затверджує його.

Антитерористичний центр при СБУ інформує державні органи, органи місцевого самоврядування, а також громадськість (розміщує інформацію на веб-сайті СБУ) про включення об'єктів, які належать до сфери їх управління, до загальнодержавного переліку об'єктів можливих терористичних посягань із зазначенням категорії об'єкта за результатами його ідентифікації.

Включення об'єкта до загальнодержавного переліку об'єктів можливих терористичних посягань є обов'язковою підставою для подальшої організації антитерористичного захисту об'єкта.

Раковець Юлія Дмитрівна

курсант 2 курсу, 2 групи Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ШЛЯХ УКРАЇНИ ДО НАТО: ОКРЕМІ КРОКИ ТА ЗНАЧЕННЯ

НАТО – одна із провідних міжнародних організацій, яка ставить за мету забезпечення колективної оборони, стабільного клімату безпеки у світі на засадах загальних демократичних цінностей, прав людини та верховенства права. Вона виступає надійним гарантом безпеки, розвитку демократії, запобіжником, який не дає розгорітися полум'ю конфліктів, стримує та захищає від будь-якої форми агресії, спрямованої проти держави-члена НАТО. В обстановці військової інтервенції, політичного та економічного тиску з боку Російської Федерації, окупації Криму та збройного конфлікту на Донбасі, інтенсивний політичний діалог між Україною та НАТО розглядається в якості основи для отримання матеріально-технічної підтримки для забезпечення обороноздатності та спроможності захистити себе.

Оборонні союзи демократичних країн мають істотний вплив на політичну ситуацію в державах-учасниках. Наявність гарантій зовнішньої

безпеки, як правило, здійснює демократизуючий вплив на політичний процес. Країна, яка є членом НАТО надійно захищена. Україна намагається стати повноправним членом Північноатлантичного альянсу тривалий час – з 1994 року. Тоді вона зробила перший крок назустріч НАТО, ставши членом програми Альянсу «Партнерство заради миру». У 2017 році Верховна Рада України ухвалила Закон, який відновлює курс України на членство в НАТО як стратегічну мету зовнішньої політики і політики безпеки. Альянс визнав таке стремління і підтвердив статут України як країни-аспіранта. Це запустило так званий Інтенсифікований діалог, який дозволяє обговорювати з країною-партнером реформи, направлені на потенційне членство.

21 червня 2018 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про національну безпеку України», який став результатом тісної співпраці України з міжнародними партнерами та є плацдармом для утвердження європейських та євроатлантичних принципів і стандартів [1]. Цей закон має на меті розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики. Він передбачає запровадження комплексних змін в структурі командування та управління Збройними Силами України, зростання їх тактико-технічних можливостей, підвищення боєздатності та підтримання високого рівня компетентності сержантсько-старшинського складу. Реформуванню також підлягає Служба безпеки України. Ключовими напрямками в Концепції реформування є відмова від дублювання функцій інших правоохоронних органів (зокрема в частині боротьби з корупцією та економічними злочинами), посилення профільних напрямів (контррозвідка), впровадження цивільно-демократичного контролю, демілітаризація. Реформа має бути реалізована до 2020 року [3].

21 лютого 2019 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)», ініційований Президентом України [2]. Цим документом вносяться зміни до Конституції України, якими закріплюється стратегічний курс держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

На сучасному етапі дорадчі органи НАТО всебічно консультують та надають практичну допомогу в цьому напрямку. В перспективі реалізації понад 40 заходів, що визначені у Комплексному пакеті допомоги, ухваленому НАТО на Варшавському саміті у 2016 році. Він охоплює низку програм із посилення спроможностей і консультативну підтримку. Радники Альянсу співпрацюють з українськими спеціалістами, а головна

група радників представництва НАТО в Україні сприяє координації зусиль Альянсу та міжнародної спільноти.

Нинішній розклад сил у політичному становищі вимагає від України рішучих, впевнених, ефективних дій стосовно захисту і охорони національної безпеки. Вбачається, що членство України в НАТО зробить країну сильнішою, стійкішою, спроможною краще гарантувати власну безпеку і здатною запобігати новим викликам та небезпекам.

Використані джерела:

1. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 №2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
2. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 20.07.2019 №2680-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-viii>.
3. Указ Президента України «Про введення в дію рішення Ради національної безпеки і оборони “Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України”» від 14.03.2016 №92/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016>.
4. НАТО та Україна у 2019 році. URL: <http://www.mil.gov.ua/ministry/zmi-pro-nas/2019/01/07/nato-ta-ukraina-u-2019-roczii/>.
5. НАТО як організація колективної безпеки – Україна – НАТО. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ua/about-nato/collective-security>.

Науковий керівник: д.ю.н., професор, професор кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Матюхіна Н. П.

Сирцов Вадим Сергійович

аспірант відділу аспірантури і докторантури
Національної академії СБ України

УДОСКОНАЛЕННЯ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ СБ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ ПЕРЕДОВОГО ДОСВІДУ ІНОЗЕМНИХ СПЕЦСЛУЖБ

Загальною проблемою функціонування спеціальних служб України, які здійснюють розвідувальні, оперативно-розшукові та контррозвідувальні заходи, залишається застаріла концепція організації їх операційної ді-

яльності, що досі містить елементи «пострадянського» підходу, у якій не приділяється достатньої уваги аналітичному компоненту та його потенціалу.

Така концепція організації роботи в умовах динамічної інформаційної ери та асиметричних безпекових викликів негативно позначається на забезпеченні своєчасного, гнучкого та проактивного реагування на загрози і ризики державній безпеці, цілеспрямованості та раціональності використання наявних ресурсів. У цьому контексті основними прогалинами існуючої моделі діяльності є дезінтеграція інформаційних потоків, переважна автономність роботи аналітичних та оперативних підрозділів, системні недоліки в організації синхронної взаємодії між ними, а також зовнішно-орієнтований вектор аналітичного забезпечення, що домінує над напрямком інформаційно-аналітичної підтримки операційних процесів та прийняття управлінських рішень на стратегічному, оперативному та тактичному рівнях діяльності спецслужб.

Усвідомлення гострої необхідності оновлення організаційних і правових засад діяльності СБ України знайшло відображення у Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, затвердженої Указом Президента України від 14.03.2016 № 92, у якій серед іншого визначено, що реформування СБУ спрямовуватиметься на посилення її спроможностей протидіяти сучасним зовнішнім і внутрішнім загрозам національній безпеці. Досягнення очікуваного результату, у тому числі, передбачається шляхом зміни правових, організаційних та інших засад функціонування СБУ з урахуванням передового досвіду діяльності спецслужб держав-членів ЄС та НАТО. При цьому, одним із основних завдань визначено необхідність кардинального оновлення змісту й організації інформаційно-аналітичної роботи у діяльності СБУ та упровадження новітніх інформаційних технологій у процес оброблення здобутої інформації [1].

Реалізація цих завдань, поряд з вдосконаленням законодавчих основ функціонування української спецслужби, актуалізує питання проведення суттєвих змін у принципах та механізмах побудови внутрішніх процедур операційної діяльності СБУ, насамперед, в частині посилення ролі аналітики як ключового фактору забезпечення її ефективності в сучасних умовах.

Саме зміна принципів підходів до використання інформаційно-аналітичної складової у спецслужбах країн-членів ЄС та НАТО, зокрема США, Великої Британії, Франції, Німеччини та багатьох інших, стала підґрунтям їх модернізації й підвищення функціональних спроможностей [2].

Провідні іноземні спецслужби, усвідомлюючи сучасний стан і перспективи розвитку інформаційного суспільства, багатовекторні та комплексні безпекові загрози, а також необхідність забезпечення більшої гнучкості, цілеспрямованості та взаємодії у роботі, протягом останнього десятиріччя суттєво перебудували свою діяльність, зробивши аналітику її системоутворюючим елементом [3]. Так, за результатами переосмислення принципів та процедур організації роботи було розроблено та впроваджено нову концепцію функціонування на основі інтегрованого інформаційно-аналітичного циклу (далі – ІАЦ) як єдиної системи визначення загроз, формування завдань, планування, здобування, обробки, оцінки, аналізу, використання та поширення інформації. Головними ознаками такої системи є організація діяльності спецслужби за принципом «від аналітики», а також синхронна взаємодія всіх її елементів за єдиним задумом, у якій аналітична складова виступає рушійною силою всього операційного процесу (intelligence driven organization, де під «intelligence» розуміється аналітично оброблена оперативно вагома інформація, яка придатна для прийняття управлінських рішень).

За незначними відмінностями ІАЦ іноземних спецслужб поділяється на такі керовані аналітикою етапи: виявлення, оцінка та пріоритезація загроз і ризиків державній безпеці; визначення цілей, планування, спрямування оперативної діяльності, здобування необхідних даних; обробка та використання (реалізація) інформації; аналіз, оцінка здобутої інформації й результатів її реалізації, підготовка аналітичного продукту та його доведення до споживачів; прийняття управлінських рішень.

У рамках ІАЦ основні аналітичні спроможності фокусуються на підтримці прийняття управлінських рішень та спрямуванні роботи оперативних підрозділів з максимальною інтеграцією в оперативний процес, а також із забезпеченням ефективної взаємодії на горизонтальному та вертикальному рівнях. Такий вектор аналітичної діяльності, орієнтований «в середину організації», можна визначити у широкому сенсі як «оперативна аналітика».

За своєю суттю концепція інтегрованого інформаційно-аналітичного циклу являє собою цілісну систему оперативно-службової діяльності спецслужби, що на основі безперервної взаємодії гармонійно поєднує інформаційну та аналітичну складові. Під інформаційною складовою розуміється діяльність зі збору необхідних даних від негласних, відкритих, офіційних та інших джерел, її опрацювання, накопичення, обробка та використання (у т.ч. реалізація) відповідно до компетенції. Аналітична

складова охоплює питання визначення загроз (ризиків), інформаційних потреб, формування основних завдань, цілепокладання та спрямування суб'єктів інформаційної діяльності, безпосередньо аналіз, вироблення прогнозів й рекомендацій та доведення інформації до споживачів.

Аналогічна ІАЦ спецслужб концепція організації роботи останнім часом активно впроваджується й у правоохоронних органах країн-членів ЄС та НАТО та має назву Intelligence Led Policing (керована аналітикою правоохоронна діяльність) [4]. У ній також закладені принципи роботи «від аналітики» та підходи із забезпечення прийняття управлінських рішень на основі аналітичного продукту, виробленого за результатами системного збору, оцінки та аналізу інформації.

Масштабні процеси реформування у секторі безпеки і оборони України, що відбуваються з урахуванням передового досвіду діяльності спецслужб держав-членів ЄС та НАТО, вимагають відповідних організаційно-правових змін й в діяльності СБ України, зокрема у напрямку перебудови внутрішньої системи роботи із підвищенням ролі та спроможностей інформаційно-аналітичної складової, насамперед шляхом упровадження ефективного інституту «оперативної аналітики». У рамках трансформації СБУ на спецслужбу європейського зразка доцільно з урахуванням безпекових загроз, набутого досвіду, особливостей вітчизняного законодавства, а також ефективних практик партнерських спецслужб розробити та впровадити власну модель операційної діяльності на основі концепції ІАЦ, яка б відповідала сучасним потребам модернізації та надійного забезпечення державної безпеки України.

Використані джерела:

1. Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України, Указ Президента України від 14.03.2016 №92/2016 // Урядовий кур'єр. 2016. № 52.
2. Правові та організаційні засади реформування сектору безпеки і Служби безпеки України: збірник документів і матеріалів / упоряд.: Белов О. Ф., Пилипчук В. Г., Кучерина С. Є. Х. : Право. 2015.
3. Трансформування розвідувальних служб: як зробити їх більш розумними, динамічними, результативними та ефективними / Фред Шреер. – Женевський центр демократичного контролю над збройними силами (DCAF). 2014. 77 с.
4. Спеціальне видання ОБСЕ. OSCE Guidebook, Intelligence Led Policing. 2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.osce.org>.

Сич Дарія Вікторівна

курсант 2 групи 2 курсу Інституту підготовки
юридичних кадрів для СБ України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Протягом останніх років все гостріше постає питання щодо необхідності реформування Служби безпеки України. Метою реформування Служби безпеки України (далі – СБУ) є її трансформація на спеціальну службу, здатну ефективно захищати державний суверенітет, конституційний лад і територіальну цілісність України, яка зосереджуватиметься на вирішенні низки важливих завдань щодо контррозвідувального захисту органів державної влади, науково-технічного та оборонного потенціалу, оборонно-промислового і транспортного комплексів, національної системи телекомунікацій та їх об'єктів, об'єктів критичної інфраструктури, що мають стратегічне значення.

З урахуванням загроз, що існують у сфері забезпечення національної безпеки України, а саме – об'єктів критичної інфраструктури, що мають стратегічне значення, необхідне розв'язання проблеми на загальнодержавному рівні – створення системи захисту критичної інфраструктури (сукупності об'єктів, які є стратегічно важливими для економіки і безпеки держави, суспільства, населення та порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам України) є одним із пріоритетів у реформуванні сектору оборони і безпеки України, про що зазначено у Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, затвердженої Указом Президента України від 04.03.2016 № 92/2016 (далі – Концепція).

Проте існують проблеми щодо функціонування системи захисту об'єктів критичної інфраструктури, що потребують їх розв'язання:

- відсутність єдиної загальнодержавної системи захисту критичної інфраструктури;
- недостатність та неузгодженість нормативно-правової бази з питань захисту систем і об'єктів критичної інфраструктури, зокрема відсутність спеціального закону про критичну інфраструктуру та її захист;
- відсутність конкретного державного органу, відповідального за координацію дій у сфері захисту критичної інфраструктури;

- невизначеність повноважень, завдань і відповідальності центральних органів виконавчої влади та інших державних органів у сфері захисту критичної інфраструктури, а також прав, обов'язків та відповідальності власників (розпорядників) об'єктів критичної інфраструктури;
- відсутність єдиних критеріїв паспортизації та категоризації віднесення об'єктів інфраструктури до критичної інфраструктури;
- відсутність методології проведення оцінки загроз критичній інфраструктурі, а також відсутність спеціального правоохоронного органу, відповідального за проведення аналізу та оцінки загроз критичній інфраструктурі;
- невизначеність джерел фінансування заходів із захисту критичної інфраструктури;
- недостатній рівень міжнародного співробітництва у сфері захисту критичної інфраструктури.

Внаслідок проведення іноземними державами економічної експансії та дискримінаційної політики щодо об'єктів критичної інфраструктури, що мають стратегічне значення, 20 квітня 2019 року у Києві було проведено міжвідомчу нараду експертної групи з питань створення дієвого механізму із захисту об'єктів критичної інфраструктури, на якій було висвітлено питання щодо недопущення заподіяння шкоди економічному і науково-технічному потенціалу держави, а також необхідності організації та вжиття заходів протидії цьому. Захід відбувся за ініціативи СБУ у межах реалізації Концепції створення державної системи захисту критичної інфраструктури. Першим віце-прем'єр-міністром України, Кубівим С. І., керівництвом Мінекономрозвитку та підрозділу СБУ, відповідального за захист об'єктів критичної інфраструктури. За підсумком цієї наради було прийнято рішення щодо формування у державних органах, задіяних у створенні системи захисту критичної інфраструктури, відповідних робочих груп для забезпечення швидкого втілення законотворчих ініціатив, посилення рівня сумісності та спроможності задіяних відомств ефективно протидіяти комбінованим загрозам гібридного типу.

Метою Концепції є створення державної системи захисту критичної інфраструктури України від усіх видів існуючих загроз техногенного та природного характеру є визначення основних напрямів, механізмів і строків комплексного правового врегулювання захисту критичної інфраструктури та створення системи державного управління у сфері її захисту, яка повинна бути реалізована у десятирічний строк з 2017 року по 2027 рік, що включає у собі законодавчі, установчі, організаційні та ін-

ституційні зміни в системі. Строки реалізації Концепції поділяються на: короткострокові, середньострокові та довгострокові.

До короткострокових (першочергових) завдань, строк виконання, яких становить до двох років, належать розроблення та прийняття законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань функціонування державної системи захисту критичної інфраструктури, визначення органу, відповідального за координацію діяльності із захисту критичної інфраструктури в мирний час та в умовах особливого періоду.

До середньострокових завдань (3–5 років) належать створення організаційно-правових інституцій системи захисту критичної інфраструктури.

Довгостроковість (5–10 років) виконання завдань полягає у завершенні створення системи та повноцінного і ефективного її функціонування.

Слід наголосити, що в сучасних вимірах існуючих загроз різного характеру, Концепція передбачає, що суб'єкти (складові) сектору безпеки і оборони України повинні передбачати забезпечення оборони, провадження правоохоронної, розвідувальної, контррозвідувальної діяльності, контртерористичний захист та кіберзахист критичної інфраструктури, захист економічного та науково-технічного потенціалу держави, обмін інформацією з питань оцінки загроз та реагування на загрози і кризові ситуації, а також ліквідації їх наслідків у взаємодії з іншими суб'єктами державної системи захисту критичної інфраструктури, перелічені шляхи та способи вирішення проблем входять саме до повноважень СБ України.

Для запровадження більш ефективного рівня захисту об'єктів критичної інфраструктури існує категоризація об'єктів, які належать до державної системи захисту критичної інфраструктури:

- критично важливі об'єкти – об'єкти, які мають загальнодержавне значення та значний вплив на іншу інфраструктуру;
- життєво важливі об'єкти – об'єкти, порушення функціонування яких призведе до кризової ситуації регіонального значення;
- важливі об'єкти – об'єкти, пріоритетом захисту яких є забезпечення швидкого відновлення функцій шляхом диверсифікації та залучення резервів
- необхідні об'єкти – об'єкти інфраструктури, що не належить до критичної, безпосередній захист яких є відповідальністю власника (розпорядника), який у кризовій ситуації діє згідно з відповідним планом реагування.

Фінансування заходів, спрямованих на реалізацію Концепції, здійснюватиметься за рахунок коштів державного бюджету та інших джерел, не заборонених законодавством.

Реалізація Концепції розрахована на захист та оборону об'єктів, що мають вагомe значення в державі з боку складових сектору безпеки та оборони України, в тому числі і Служби безпеки України. На офіційному сайті СБ України можна побачити, що державний орган спеціального призначення вносить значний внесок щодо реалізації Концепції створення державної системи захисту критичної інфраструктури України. Захист об'єктів критичної інфраструктури, які мають стратегічне значення, є актуальною темою для вирішення, проте в нашій країні ще не повністю реалізовано державну систему захисту.

Використані джерела:

1. Указ Президента України від 04.03.2016 №92/2016 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року “Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України”» / Урядовий кур'єр. – 2016. – № 52.
2. Порядок формування переліку інформаційно-телекомунікаційних систем об'єктів критичної інфраструктури держави, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23.08.2016 № 563 / Урядовий кур'єр. – 2016. – № 168.
3. Закон України від 25.03.1992 № 2229-ХІІ «Про Службу безпеки України» / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992, – № 27, ст. 382.
4. Офіційний сайт СБ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ssu.gov.ua/>

Науковий керівник: старший викладач спеціальної кафедри № 1 «Правові засади державної безпеки» Інституту підготовки юридичних кадрів для СБ України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Зеленська І. М.

Тарасюк Анатолій Васильович
ОДР ГУ БКОЗ СБ України,
кандидат юридичних наук

КІБЕРБЕЗПЕКА – ОДИН ІЗ ВАЖЛИВИХ НАПРЯМКІВ ЗАХИСТУ ДЕРЖАВИ

Кіберпростір, поряд із землею, повітрям, морем і космосом, визнано новим оперативним простором, а кібероперації – невід'ємною частиною

гібридної війни. Найбільше уваги операціям у кіберпросторі приділяють такі провідні країни світу як Сполучені Штати Америки, Великобританія, Китай та ін. У них у бюджеті закладено величезні кошти на розвиток кібернетичної складової збройних сил, а також постійно втілюються в життя програми для забезпечення національної безпеки та захисту об'єктів критичної інфраструктури від кібератак.

В Україні на державному рівні питання інформаційної безпеки постійно в зоні уваги Президента України, урядовців, парламентарів, військових.

Крім того, у вітчизняній юридичній літературі науковим дослідженням цієї проблематики в різні часи приділяли увагу такі науковці, як В. Брижко, В. Бутузов, О. Довгань, В. Пилипчук, К. Тітуніна, М. Швец, О. Юрченко та інші.

Затвердження Стратегії національної безпеки України відбулося в травні 2015 року. Велика увага в цьому документі приділена безпеці саме інформаційного простору держави. Як загрози інформаційній безпеці та кібербезпеці визначені: ведення інформаційної війни проти України; відсутність цілісної комунікативної політики держави, недостатній рівень медіакультури суспільства, уразливість об'єктів критичної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів до кібератак; фізична і моральна застарілість системи охорони державної таємниці та інших видів інформації з обмеженим доступом.

Також названі й пріоритети інформаційної безпеки, зокрема: застосування асиметричних дій проти всіх форм і проявів інформаційної агресії; створення системи оцінки інформаційних загроз та оперативного реагування на них; протидія інформаційним операціям проти України, маніпуляціям суспільною свідомістю і поширенню спотвореної інформації, захист національних цінностей; створення, розвиток, координація інститутів, що відповідають за інформаційно-психологічну безпеку; удосконалення професійної підготовки у сфері інформаційної безпеки, впровадження загальнонаціональних освітніх програм з медіакультури із залученням громадянського суспільства та бізнесу; розвиток інформаційної інфраструктури держави; створення системи забезпечення кібербезпеки.

На даний час Указом Президента України вже затверджені: у березні 2016 року – Стратегія кібербезпеки України, у лютому 2017 року – Доктрина національної безпеки України.

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України», який прийнятий Верховною Радою України 21 червня 2018 року, загрози

національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки і оборони визначаються у:

- Стратегії національної безпеки України;
- Стратегії воєнної безпеки України;
- Стратегії кібербезпеки України та інших документах з питань національної безпеки і оборони, які схвалюються Радою національної безпеки і оборони України і затверджуються указами Президента України.

Статтею 31 Закону України «Про національну безпеку України» передбачено, що Стратегія кібербезпеки України є документом довгострокового планування, в якому визначаються пріоритети національних інтересів України у сфері кібербезпеки, наявні та потенційно можливі кіберзагрози життєво важливим інтересам людини і громадянина, суспільства та держави в кіберпросторі, пріоритетні напрями, концептуальні підходи до формування та реалізації державної політики щодо безпечного функціонування кіберпростору, його використання в інтересах особи, суспільства і держави, підвищення ефективності основних суб'єктів забезпечення кібербезпеки, насамперед суб'єктів сектору безпеки і оборони, щодо виконання завдань у кіберпросторі, а також потреби бюджетного фінансування, достатні для досягнення визначених цілей і виконання передбачених завдань, та основні напрями використання фінансових ресурсів.

Основні положення Доктрини національної безпеки України зорієнтовані на загрози іншого характеру, а саме на ті, що пов'язані з негативними впливами на свідомість громадян. Окреслено також заходи, спрямовані на нейтралізацію таких згубних впливів і запобігання їм: «Застосування Російською Федерацією технологій гібридної війни проти України перетворило інформаційну сферу на ключову арену протиборства. Саме проти України Російська Федерація використовує найновіші інформаційні технології впливу на свідомість громадян, спрямовані на розпалювання національної і релігійної ворожнечі, пропаганду агресивної війни, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення суверенітету і територіальної цілісності України. Комплексний характер актуальних загроз національній безпеці в інформаційній сфері потребує визначення інноваційних підходів до формування системи захисту та розвитку інформаційного простору в умовах глобалізації та вільного обігу інформації... Доктрина інформаційної безпеки України... визначає національні інтереси України в інформаційній сфері, загрози їх реалізації, напрями і пріоритети державної політики в інформаційній сфері».

Ухвалення Верховною Радою України в червні 2018 року нового Закону «Про національну безпеку України». зумовлене євроінтеграційними процесами й наближеннями до стандартів НАТО. У ньому не відтворю-

ється зазначений вище перелік загроз і пріоритетів державної політики у сферах національної безпеки, оскільки вони задекларовані в «Стратегії національної безпеки України», «Стратегії воєнної безпеки України», «Стратегії кібербезпеки України», інших документах з питань національної безпеки і оборони, які схвалюються Радою національної безпеки і оборони України і затверджуються указами Президента України.

Таким чином, актуальність проблеми кібербезпеки на сьогодні не викликає сумніву. Одним із пріоритетів розбудови національної системи кібербезпеки є створення ефективного механізму боротьби з кіберзлочинністю та взаємодії і координати діяльності між її суб'єктами. Зазначене вимагає розробки загальнодержавної комплексної стратегії протидії з кіберзлочинністю в Україні з урахуванням європейського досвіду.

Використані джерела:

1. Ананьїн В. О. Інформаційна безпека як пріоритетна складова національної безпеки // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К., 2017, Том 1. 325 с.
2. Доказування у справах про несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку у стадії досудового розслідування. Монографія / А. В. Тарасюк. – Харків: Видавництво «ФІНН», 2011. – 192 с.
3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
4. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

Терещук Денис Сергійович

курсант 2-ї групи 1-го курсу
Інституту підготовки юридичних
кадрів для СБ України НЮУ
імені Ярослава Мудрого

ДО ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Кардинальна зміна безпекової ситуації в Україні після 2014 року зумовила визначення питання підвищення ефективності роботи і подальшого реформування СБ України як одного із найпріоритетніших.

«Гібридна війна», яку Росія розв'язала проти нашої держави, змінила акценти в роботі СБ України. Спецслужба стала приділяти більше уваги таким напрямам діяльності, як боротьбі з терористичними загрозами, кіберзахист, обмін полоненими, публічна комунікація.

У контексті сьогоденішнього реформування СБ України відбуваються відповідні зміни в діяльності відомства:

- підвищено рівень стратегічного управління у секторі безпеки шляхом створення при СБ України Ситуаційного центру, який взаємодіє з аналогічними центрами інших державних органів та з Головним ситуаційним центром України при Раді національної безпеки і оборони України;
- реформується структура Департаменту контррозвідки та підрозділів контррозвідки регіональних органів СБ України;
- оптимізовано структуру і завдання Департаменту захисту національної державності [1].

Поряд з зазначеним, активно проваджуються сучасні методики підготовки особового складу Центру спеціальних операцій боротьби з тероризмом СБ України, що застосовуються у країнах-членах ЄС та НАТО [1].

В рамках реформування СБ України фахівцями з позитивного боку відзначається заснований і працюючий з січня 2018 р. Ситуаційний центр забезпечення кібернетичної безпеки, створений на базі Департаменту контррозвідувального захисту інтересів держави в сфері інформаційної безпеки СБ України.

Підвалини поточного етапу реформування СБ України в нормативно-правовій площині були закладені з прийняттям в травні 2015 р. Стратегії національної безпеки України [2]. Зазначена Стратегія вказує на необхідність концентрації зусиль СБ України на таких напрямках, як: контррозвідувальна діяльність, нейтралізація сепаратистських та екстремістських рухів і організацій; забезпечення державної безпеки у сферах боротьби з тероризмом, економічною, інформаційною, кібернетичною безпекою; захист державної таємниці; сприяння швидкому і ефективному обміну інформацією з державами – членами НАТО, та ЄС.

Окрім того, в Стратегії [2] йдеться про доцільність передачі частини правоохоронних функцій, за виключенням боротьби зі злочинами проти основ національної безпеки, від СБ України до інших правоохоронних органів.

14 березня 2016 р. Президент України своїм указом ввів у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України», яка визначила основні напрями та орієнтири в реформуванні СБ України [3]. Вказаною Концепцією ви-

значено систему поглядів на розвиток безпекових та оборонних спроможностей України у середньостроковій перспективі, сформованих на підставі оцінки безпекового середовища та фінансово-економічних можливостей держави, здійснених у рамках комплексного огляду сектору безпеки й оборони України, а також визначено основні напрями розвитку складових сектору безпеки й оборони.

Метою реформування відомства, згідно цієї Концепції, є її трансформація до формату спеціальної служби, яка здатна ефективно захищати державний суверенітет, конституційний лад і територіальну цілісність України, яка зосереджуватиметься на: контррозвідувальній діяльності, протидії загрозам у кіберпросторі, викритті і протидії транснаціональним та міжрегіональним організованим злочинним угрупованням, протидії спеціальним інформаційним операціям і впливам спеціальних служб іноземних держав, організацій, груп та осіб, здійсненні інформаційно-аналітичної діяльності в інтересах державної безпеки України [3].

Важливим кроком на шляху реформування сил безпеки держави стало прийняття Закону України «Про національну безпеку України» (набув чинності 8 липня 2018 р.) [4]. Попри те, що даний закон в цілому є рамковим, у ньому утверджуються основні напрямки реформування СБ України. Відповідно до статті 19 Закону «Служба безпеки України є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, що забезпечує державну безпеку, здійснюючи з неухильним дотриманням прав і свобод людини і громадянина: протидію розвідувально-підривній діяльності проти України, боротьбу з тероризмом, контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, економічної та інформаційної безпеки держави, об'єктів критичної інфраструктури, охорону державної таємниці».

Отже, Служба безпеки України змінила свій статус з правоохоронного органу на державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями. А крім цього, з переліку напрямків діяльності СБ України виключено такий вид діяльності як боротьбу з корупцією. При цьому зазначимо, що новий Закон України «Про національну безпеку України» [4] не врегулював питання чи відбудеться демілітаризація СБ України.

Широкого обговорення набули питання стосовно Проекту Закону щодо посилення інституційної спроможності Служби безпеки України (мова йде про проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Службу безпеки України»), який вже синхронізують із іншими законопроектами, що регулюють діяльність спецслужб та правоохоронних

органів в Україні. Про це Президент України сказав під час урочистих заходів з нагоди 27-ї річниці створення СБ України та наголосив, що розпочато процес синхронізації цього законопроекту з проектами законів України про зовнішню розвідку і про парламентський контроль за дотриманням положень законів щодо діяльності спеціальних служб та правоохоронних органів.

Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення інституційної спроможності Служби безпеки України» був зареєстрований у Верховній Раді України 23 лютого 2019 року. Як зазначив Президент України, у законопроекті, що стосується Служби безпеки України вже враховано пропозиції профільного комітету Верховної Ради України, Ради національної безпеки і оборони України, напрацювання міжнародної дорадчої групи, а також пропозиції вітчизняних та закордонних експертів.

У висновку зазначимо, що в рамках поточного етапу реформування Служби безпеки України відбувається підвищення інституційної спроможності служби як спеціально уповноваженого державного органу у сфері контррозвідувальної діяльності і забезпечення охорони державної таємниці, головного органу у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю.

Використані джерела:

1. «Ключові аспекти реформування Служби безпеки України», Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння [Електронний ресурс] режим доступу: <https://cacds.org.ua/?p=5849>
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 3.05.2019).
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» : указ Президента України від 14.03.2016 №92/2016. Офіційний вісник України. 2016. №23. Ст. 898.
6. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018. Відомості Верховної Ради України. 2018. №31. Ст. 241

***Науковий керівник:** кандидат юридичних наук, доцент спеціальної кафедри №1 «Правове забезпечення державної безпеки» Інституту підготовки юридичних кадрів для СБ України Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого підполковник Гончаренко Г. А.*

Ткачук Наталія Андріївна
співробітник Служби безпеки України,
кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СБ УКРАЇНИ У СФЕРІ КІБЕРБЕЗПЕКИ

Служба безпеки України є одним із ключових суб'єктів національної системи кібербезпеки. Забезпечення ефективної протидії актуальним кіберзагрозам, які дедалі стають все більш комплексними і складними, безумовно, потребує постійного розвитку кібербезпекового потенціалу національної спецслужби. Це передбачає нарощення відповідних сил та засобів, розбудову технічних спроможностей, але в першу чергу, формування належної нормативно-правової бази.

Водночас, не зважаючи на те, що протягом останніх років в державі відбуваються активні процеси із розбудови правового підґрунтя функціонування національної системи кібербезпеки, правове забезпечення діяльності СБУ у цій сфері залишається недостатнім.

Так, на сьогодні, СБ України не наділена достатніми повноваженнями, необхідними для належного виконання завдань, покладених на неї Стратегію кібербезпеки України [1] та Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [2]. Тож окремі положення вказаних нормативно-правових актів у розрізі діяльності СБУ залишаються суто декларативними.

Зокрема, Законом «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» до завдань СБУ віднесено протидію кіберзлочинності, наслідки якої можуть створити загрозу життєво важливим інтересам держави, розслідування кібератак та кіберінцидентів щодо державних електронних інформаційних ресурсів та критичної інформаційної інфраструктури [2]. Разом з тим, розслідування всіх без виключення комп'ютерних злочинів, сьогодні належить виключно до підслідності Національної поліції, що унеможливує виконання СБ України вказаного завдання.

Крім того, ще й досі в державі відсутній нормативно закріплений перелік об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, що фактично позбавляє СБ України безпосереднього об'єкту контррозвідувального захисту та унеможливує виконання ряду завдань, передбачених законом, у тому числі, із негласної перевірки готовності об'єктів критичної інфраструктури до можливих кібератак та кіберінцидентів.

Іншим проблемним питанням є відсутність адміністративної відповідальності за невиконання законних вимог посадових осіб СБУ. Це позбавляє Службу безпеки України ефективних правових важелів впливу на суб'єктів сфери телекомунікацій (операторів та провайдерів) у випадках свідомого ігнорування останніми законних запитів Служби безпеки та ненадання інформації, необхідної для своєчасного попередження і локалізації кіберзагроз національній безпеці.

Абсурдність ситуації підкреслює той факт, що чинне законодавство [3] встановлює адміністративну відповідальність за невиконання законних вимог посадових осіб переважної більшості державних органів: НАБУ, Нацполіції, органів прокуратури, Держспецзв'язку, НКРЗІ, Держфінмоніторингу, Держпродспоживслужби, Держпраці, Держатомрегулювання, Укрдержархіву, інспекторів сільського господарства та багатьох інших. Відсутність у цьому переліку посадових осіб Служби безпеки України не тільки значно зменшує спроможності СБУ із протидії загрозам державній безпеці, але й певною мірою підриває авторитет національної спецслужби.

Крім того, перехідними положеннями Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [2] було внесено зміни у профільні законодавчі акти, що регулюють діяльність основних суб'єктів кібербезпеки, щодо доповнення повноважень цих органів новими завданнями із забезпечення кібербезпеки.

Так, було внесено відповідні зміни у Закони України «Про розвідувальні органи України», «Про Службу зовнішньої розвідки України», «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України», і навіть «Про Національний банк України».

Але чомусь у цьому переліку знову відсутня Служба безпеки України. І наразі, ні в Законі «Про Службу безпеки України» [4], ні в Законі «Про контррозвідувальну діяльність» [5] питання забезпечення кібербезпеки взагалі не згадуються.

Інше болюче питання – це законодавче закріплення механізму блокування протиправних Інтернет ресурсів, яке, хоч і було визначене Стратегією кібербезпеки України як одне із пріоритетних завдань [1], залишається ще й досі не вирішеним, що значно знижує ефективність заходів СБ України із протидії загрозам національній безпеці, які надходять з кіберпростору.

З метою усунення всіх цих, а також інших прогалин та недоліків нормативно-правового регулювання оперативно-службової діяльності СБУ у сфері забезпечення кібербезпеки Службою безпеки України починаючи ще з 2014 року було ініційовано питання щодо внесення ряду змін та доповнень до чинного законодавства.

Наразі, на розгляді у Парламенті знаходиться низка законопроектів, розроблених фахівцями СБУ, які спрямовані на вирішення існуючих проблемних питань (наприклад, законопроекти № 2133а від 19.06.2015, №2641 від 14.04.2015, № 8304 від 19.04.2018, №6688 від 12.07.2017 та ін.), причому деякі перебувають на розгляді у профільних комітетах ВРУ ще з 2015 року. Водночас, не спостерігається ніякої позитивної динаміки щодо їх можливого прийняття Верховною Радою України, і на сьогодні, жодна із запропонованих нормотворчих ініціатив залишається нереалізованою.

Враховуючи викладене, існує нагальна потреба виробити дієві шляхи подолання прогалин правового забезпечення оперативно-службової діяльності СБ України у сфері кібербезпеки, у тому числі, шляхом організації належного супроводження проектів нормативно-правових актів під час розгляду у Кабінеті Міністрів України, депутатських фракціях, комітетах, інших органах Верховної Ради України.

Використані джерела:

1. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про стратегію кібербезпеки України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96/2016>.
2. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 № 2163-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення (Глава 15) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
4. Закон України «Про Службу безпеки України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>.
5. Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15>.

Трофименко Роман Володимирович
офіцер з особливих доручень управління
Головного управління СБ України

НАРИСИ ДО ПИТАННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ СБУ

1. Щодо організації управління процесами модернізації СБУ

З метою реалізації закріпленого у поточному році в Конституції України євроатлантичного курсу, для забезпечення інтеграції української

спецслужби в системі безпеки ЄС і НАТО, запровадження адміністративно-організаційних механізмів управління процесами модернізації СБУ, існує потреба у відповідній спеціалізованій структурній одиниці в системі спецслужби, що має забезпечувати інтеграційні процеси, процеси модернізації та подальшого розвитку (зокрема, впровадження окремих проєктів), становлення стратегічних комунікацій спецслужби (зовнішнього та міжнародного сегментів).

Разом з тим, з огляду на значну консервативність та низьку лабільність системи СБУ, на початку процесу модернізації вказана структурна одиниця повинна функціонувати за межами системи (тобто управління нею не повинно здійснюватися з СБУ), але з подальшим уведенням в центральний апарат спецслужби.

Вбачається, для забезпечення ефективної роботи вказаної структурної одиниці (наприклад, Департаменту євроатлантичної інтеграції, стратегічних комунікацій та розвитку) її статус та повноваження (зокрема, щодо підпорядкування Департаменту у питаннях інтеграції, стратегічному, модернізації та розвитку всіх інших складових системи СБУ) мають бути визначені у законі, що регламентує діяльність СБУ (чи іншому НПА). При цьому перехідними положеннями відповідного документа має бути передбачено тимчасово незалежний статус вказаної одиниці та подальше її введення до складу спецслужби.

2. Щодо оновлення змісту й організації ІАД СБУ, упровадження новітніх інформаційних технологій у процес оброблення інформації

У 2017 році було опубліковано напрацювання автора з питань диференціації аналітичного та комунікативного видів діяльності практичних підрозділів СБУ. Вони обговорювалися й на цьому семінарі (26.05.2017). Запропоновані рішення реалізовані шляхом впровадження в системі СБУ інституту оперативних аналітиків, який на даний час вже не потребує “реклами” через поширення відповідної ідеї.

Так, до Пріоритетних завдань та заходів Річної національної програми під егідою Комісії Україна-НАТО на 2019 рік (затверджена Указом Президента України від 10.04.2019 № 117/2019 та оприлюднена на його офіційному сайті), включено (п. 260 Додатку 1 до згаданої Річної національної програми):

– *«оптимізацію структурної побудови та функціональних завдань інформаційно-аналітичних ланок стратегічного, тактичного та оперативного рівнів в системі СБУ»* (ідея трирівневої системи ІАД була також запропонована автором та запроваджена в 2017 році);

– «впровадження інституту оперативних аналітиків у діяльність Служби безпеки України», а також захід забезпечення цього процесу – вирішення «питання щодо унормування їх діяльності».

У цьому пункті Додатку 1 передбачено також створення базового інструменту забезпечення діяльності інституту оперативних аналітиків та інформаційно-аналітичної діяльності СБУ в цілому, а саме встановлено: *“Запровадити мультифункціональну, інтегровану в усі оперативні та інформаційно-аналітичні підрозділи СБ України систему пошуку, накопичення, зберігання, обробки, аналізу та використання інформації з мережі Інтернет, засобів масової інформації та інших відкритих джерел (на основі методик OSINT). Для забезпечення організації та координації діяльності підрозділів Служби безпеки в рамках функціонування цієї системи утворити спеціалізований підрозділ Центрального управління Служби безпеки України.*

В міжнародній практиці OSINT є інформаційною базою, “першим кроком” для розвідувальних та контррозвідувальних, оперативних акцій. При цьому OSINT забезпечує всі інші етапи та основні процеси діяльності правоохоронних органів та спецслужб. Вказане обумовлено високою інтелектуальністю та ефективністю методів отримання інформації за мінімуму процедурних перепон та правових обмежень. Моделювання ситуації, за якої в СБУ буде якісно організовано впровадження методик OSINT, вказує на перспективну можливість значного підвищення ефективності роботи всіх її функціональних підрозділів за істотного зменшення витрат людських та матеріальних ресурсів.

3. Щодо грошового забезпечення співробітників СБУ

Вбачається, що принципово вирішити питання нейтралізації корупційних ризиків, обумовлених неналежним та неконкурентоспроможним розміром грошового забезпечення співробітників спецслужби, можливо шляхом внесення змін до чинного законодавства щодо встановлення посадових окладів співробітників СБУ відповідно до розміру прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня календарного року (або мінімального розміру заробітної плати, встановленого законом України про Державний бюджет) на рівні не меншому, ніж посадові оклади за відповідними посадами ДБР та НАБУ, а також визначення безпосередньо у законі фіксованого розміру (у відсотках посадового окладу) щомісячних доплат.

Слід відмітити, що Службою безпеки України вже надано (*листи від 15.03.2019 № 14/К-91/14-5428 та від 25.03.2019 № 14/К-155/14-6205*) до Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення

правоохоронної діяльності пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства (зокрема, Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»), які б забезпечили застосування зазначеного підходу до установлення посадових окладів співробітників спеціально створених для боротьби з організованою злочинністю державних органів.

4. Щодо виконання спецслужбою функції протидії оргзлочинності

Стаття 2 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» завданнями контррозвідувальної діяльності визначає добування, аналітичну обробку та використання інформації, що містить ознаки або факти діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України, протидію їх діяльності. При цьому за змістом положень концептуальних документів з питань нацбезпеки і оборони (зокрема, Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, затвердженої Указом Президента України від 14.03.2016 №92/2016) загрозою у сфері держбезпеки є активне використання іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками на шкоду інтересам України злочинних озброєних угруповань та кримінальних елементів. Тож СБУ вирішуючи завдання, покладені на неї Законами України «Про національну безпеку України» та «Про контррозвідувальну діяльність», має здійснювати протидію оргзлочинності за напрямками, визначеними Законом України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю».

При цьому, слід відмітити, що на сьогодні значна частина протиправної діяльності організованих злочинних угруповань, якій протидіють підрозділи БКОЗ спецслужби, відбувається з використанням кіберпростору. Так, в офіційних повідомленнях СБУ неодноразово вказувалося про використання вказаними угрупованнями у злочинній діяльності віртуальних валют, соцмереж, інтернет-сайтів, інтернет-месенджерів, прихованої мережі інтернет-з'єднань «Darknet».

Примітка: Відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 8 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (далі – Закон про кібербезпеку) забезпечуючи кібербезпеку України «Служба безпеки України ... протидіє кіберзлочинності, наслідки якої можуть створити загрозу життєво важливим інтересам держави ...». У статті 1 Закону про кібербезпеку визначено, що кіберзлочинність це – сукупність кіберзлочинів, а кіберзлочин – суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом Укра-

їни про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України.

Таким чином, за змістом своєї діяльності спецпідрозділи БКОЗ СБУ є суб'єктами забезпечення кібербезпеки у складі одного з основних суб'єктів національної системи кібербезпеки – Служби безпеки України (ч. 2 ст. 8 Закону про кібербезпеку).

Федоров Віктор Дмитрович

курсант 4 курсу, 2 групи Інституту підготовки юридичних кадрів для СБ України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ В СЛУЖБІ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

В реаліях сьогодення ефективне виконання завдань покладених на правоохоронні органи, в тому числі Служби безпеки України (далі – СБ України), є запорукою нормального функціонування та розвитку держави.

Реформування СБ України, її приведення до міжнародних стандартів – це одне з найголовніших питань, які має вирішити законодавець. На жаль, наразі існує певна юридична невизначеність, щодо правового статусу Служби безпеки України.

На даний момент відповідно до Закону України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 та Закону України «Про загальну структуру і чисельність Служби безпеки України» в структурі СБ України функціонують як оперативні, так і слідчі підрозділи, тобто працівники спецслужби здійснюють як контррозвідувальну, оперативно-розшукову діяльність так і досудове розслідування в рамках кримінального провадження.

Необхідно вказати, що в процесі реформування СБ України питання функціонування слідчих підрозділів в її системі постійно було предметом дискусій, його піднімали як незалежні експерти, так і суб'єкти політичного процесу. При цьому, з одного боку, можна почути про ідею повного виключення повноважень з проведення досудового слідства з компетенції СБУ і передати ці повноваження Державному бюро розслідувань (далі – ДБР). З іншого ж боку, висловлюються думки про те, що розосередження

слідчих підрозділів у структурі кількох правоохоронних органів відповідає вітчизняним процесуальним традиціям і перевірене часом, а встановлення їх спеціалізації відповідно до профілю правоохоронного органу, в якому вони діють, підвищує ефективність їх роботи.

Подібні протиріччя характерні для всієї дискусії щодо реформування досудового слідства в Україні. У той же час відомо, що виведення досудового слідства з переліку функцій і повноважень СБ України відповідає європейським стандартам. На державному рівні спроби вилучити досудове слідство з кола функцій СБ України здійснювалися при створенні Національного бюро розслідувань у 1997 та 2005 роках, однак не досягли успіху, оскільки зазначений орган ніколи так і не почав свою діяльність, але з початком повноцінної роботи ДБР такий розвиток подій вбачається цілком реальним.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 на СБ України покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці. До завдань СБ України також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 дає інше визначення, а саме Служба безпеки України є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, що забезпечує державну безпеку, здійснюючи з неухильним дотриманням прав і свобод людини і громадянина: 1) протидію розвідувально-підривній діяльності проти України; 2) боротьбу з тероризмом; 3) контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, економічної та інформаційної безпеки держави, об'єктів критичної інфраструктури; 4) охорону державної таємниці.

Не можна не звернути увагу на те, що у новому законі компетенція СБ України відчутно відрізняється від тієї, яка була встановлена законо-

давцем раніше. Так, у Законі України «Про Службу безпеки України» у ст. 2 завданням СБ України визначено також попередження, виявлення і припинення корупційних злочинів, але у новому законі жодного слова про боротьбу з корупцією силами СБ України не сказано, більш того вимальовується ще одна проблема – проблема підслідності.

Відповідно до ч. 2 ст. 216 КПК України слідчі органів безпеки здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 109, 110, 110², 111, 112, 113, 114, 114¹, 201, 201¹, 258–258⁵, 265¹, 305, 328, 329, 330, 332¹, 332², 333, 334, 359, 422, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 446, 447 Кримінального кодексу України.

Також відповідно до ч. 5 ст. 38 КПК України Генеральний прокурор, керівник регіональної прокуратури, їх перші заступники та заступники своєю вмотивованою постановою мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування.

Жодна з статей КК України згаданих вище не передбачає відповідальності за вчинення корупційного злочину, тобто робота здійснена під час оперативно-розшукової чи контррозвідувальної діяльності підрозділами боротьби з корупцією та організованою злочинністю в рамках кримінального провадження буде реалізована слідчими підрозділами іншого органу аніж СБ України. Ця проблема може бути вирішена шляхом внесення змін до ст. 216 КПК України.

На мою думку, функція досудового розслідування має залишитися у СБ України незалежно від того, в якому вигляді спецслужба буде існувати після ймовірної реформи. По-перше функціонування оперативних та слідчих підрозділів в системі одного органу покращує ефективність виконання покладених на цей орган завдань. По-друге специфічність розслідування СБ України злочинів, вимагає від слідчих наявності особливих вузькоспрямованих умінь та навичок, якими не володіють слідчі інших органів. По-третє передання слідчих функцій, до виключної компетенції одного з органів, створює загрозу виникнення корупційних ризиків.

Науковий керівник: д.ю.н., професор, професор кафедри адміністративно-го права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Матюхіна Н. П.

Форноляк Валентина Миколаївна

доцент кафедри боротьби з тероризмом та захисту учасників кримінального судочинства Національної академії Служби безпеки України, кандидат психологічних наук

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

Поняття «надзвичайний правовий режим» сучасна юридична наука розглядає, переважно, як одну із найважливіших категорій юрисдикції. Надзвичайні правові режими зумовлені присутністю небезпеки та різноманітних загроз, пов'язаних з підривною, терористичною діяльністю різноманітних екстремістських організацій, а також спецслужб та організацій іноземних держав. В даний період органи державної влади України, зокрема ті, які є суб'єктами боротьби з тероризмом, зобов'язані докладати максимум зусиль для забезпечення безпеки держави і запроваджувати внутрішньодержавні режимні заходи, що створюють відповідні умови, насамперед, для нормального функціонування державних та громадських систем.

Варто зауважити, що правову основу надзвичайних правових режимів становлять Конституція України (ст. 64; п. 31 ст. 85; п. 19 ст. 92, п. 20, 21 ст. 106; п. 10 ст. 138); закони України «Про правовий режим надзвичайного стану»; «Про правовий режим воєнного стану»; «Про оборону України»; «Про правовий режим надзвичайної екологічної ситуації» тощо; закони, які регулюють діяльність окремих органів державної влади в умовах надзвичайних ситуацій («Про Раду національної безпеки і оборони», «Про Службу безпеки України», «Про Національну поліцію», «Про прокуратуру» та ін.), відповідні укази Президента України, відомчі накази й інструкції.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про оборону України» у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності вводиться воєнний стан – або на всій території України, або в окремих її областях [1]. Основним законом, який регулює режим воєнного стану, є Закону України «Про правовий режим

воєнного стану» [2]. У зв'язку з цим необхідно визначити між якими органами та підрозділами та з яких питань вона здійснюється. Зокрема, згідно із положеннями вищевказаного закону, в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнне керівництво у сфері оборони та забезпечення громадського порядку і безпеки, у запровадженні заходів правового режиму воєнного стану, здійснюється відповідним військовим командуванням у тісній взаємодії з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування [2].

Враховуючи положення зазначеного нормативно-правового акту, в умовах воєнного стану військове командування виконує свої завдання у тісній взаємодії з Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями, а також може приймати в підпорядкування чи в оперативне підпорядкування інші військові формування або їх з'єднання, військові частини, установи та організації. При цьому порядок взаємодії військового командування з міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади щодо забезпечення додержання правового режиму воєнного стану, захисту безпеки громадян та інтересів держави, а також підпорядкування чи оперативного підпорядкування йому інших утворених відповідно до законів України військових формувань або з'єднань, військових частин, установ та організацій визначається Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України.

Необхідність у встановленні адміністративно-правового режиму пов'язана з оголошенням стану особливого періоду та початком проведення антитерористичної операції, а в подальшому й операції Об'єднаних сил. Законодавче визначення особливого періоду міститься у Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [3]. Відповідно до ст. 12 цього Закону Кабінет Міністрів України організовує роботу і взаємодію центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів у питаннях мобілізаційної підготовки і мобілізації. У свою чергу центральні органи виконавчої влади та інші державні органи взаємодіють з центральними та місцевими органами виконавчої влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування з питань мобілізаційної підготовки ті мобілізації й одержують від них в установленому порядку інформацію, документи й матеріали, необхідні для виконання мобілізаційних завдань.

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про оборону України» Генеральний Штаб Збройних Сил України організовує взаємодію з міністер-

ствами, іншими центральними органами виконавчої влади під час виконання завдань оборони держави. У свою чергу, згідно ст. 13 цього закону, міністерства, центральні та інші органи виконавчої влади виконують завдання у цій сфері (у межах своїх повноважень) у взаємодії з Міністерством оборони України [1].

Порядок взаємодії органів і військ (сил) визначається під час планування територіальної оборони. Цей порядок уточнюється, як у мирний час так і з початком виконання завдань територіальної оборони, у строки, визначені Генеральним штабом Збройних Сил України. Взаємодія ЗС України, інших військових формувань та правоохоронних органів, міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування час ведення територіальної оборони організовується та здійснюються за територіальною ознакою.

Відповідно до законодавства України визначені суб'єкти, які наділені правом здійснювати функціональні обов'язки в межах своєї компетенції під час проведення ООС. Зокрема, у п. 1 ст. 8 Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» [4] визначений перелік суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом та залучаються до участі в ООС. Правове регулювання їх діяльності та взаємодії під час проведення ООС можна охарактеризувати як діяльність уповноважених суб'єктів, що здійснюється на сформованій правовій основі та спрямована на реалізацію завдань з виявлення, запобігання, розслідування, кримінального переслідування, припинення прихованих та відкритих злочинних посягань на національну безпеку за допомогою закріплених в нормах права правових засобів здійснення такої діяльності.

При проведенні операції Об'єднаних сил Генеральним штабом Збройних Сил України за погодженням з відповідними керівниками залучаються та використовуються сили і засоби (особовий склад та спеціалісти окремих підрозділів, військових частин, зброя, бойова техніка, спеціальні і транспортні засоби, засоби зв'язку та телекомунікацій, інші матеріально-технічні засоби) Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань (Служби безпеки України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації

України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Управління державної охорони України, Державної спеціальної служби транспорту), правоохоронних органів спеціального призначення, Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, розвідувальних органів України, військової прокуратури, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, а також працівники закладів охорони здоров'я [4].

Таким чином, взаємодія суб'єктів боротьби з тероризмом заснована на законах та підзаконних нормативно-правових актах, яка здійснюється в межах компетенції в певних формах з метою виконання спільних завдань. Організація взаємодії суб'єктів боротьби з тероризмом, передбачає здійснення спільних, узгоджених за цілями, а також методами і засобами їх досягнення, дій щодо створення сприятливих умов для захисту безпеки громадян та інтересів держави. Поряд з цим, подальше вдосконалення організаційних засад взаємодії суб'єктів боротьби з тероризмом доцільно спрямувати в таких напрямках: розширення прав державних органів, що є суб'єктами боротьби з тероризмом та їх правового врегулювання та надання ширших повноважень державним органам в умовах антитерористичної операції та їх нормативного врегулювання; періодичного уточнення завдань, функцій і повноважень суб'єктів боротьби з тероризмом, зокрема, в умовах кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці;

Використані джерела:

1. Про оборону України [Електронний ресурс]: Закон України від 06.12.1991 р. / Верховна Рада України // – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.1991 р. / Верховна Рада України // – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
3. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-ХІІ [Електронний ресурс] // Верховна Рада України // – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>.
4. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18.01.2018 р. / Верховна Рада України // – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>.

Чайкун Віталій Михайлович
науковий співробітник НОЦ
Національної академії СБ України

Щербина Леонід Іванович
головний науковий співробітник НОЦ
Національної академії СБ України,
кандидат юридичних наук, старший
науковий співробітник

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИЗНАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕРОРИСТИЧНОЮ

У демократичних країнах превалює два основних способи визнання організації терористичною – політичний та судовий. Політичний передбачає прийняття відповідного рішення уповноваженими органами державної влади, урядом, парламентом, главою держави тощо. Такий спосіб є характерним для США, Великобританії, Канади та низки інших держав. У більшості країн, що виникли на пострадянському просторі, провідна роль у визнанні організації терористичною належить суду.

Загальноприйнятою є практика формування державами офіційних списків організацій, які визнані терористичними. Наприклад, у США такі списки раз у два роки готують та оприлюднюють експерти Державного департаменту, результатом чого є заборона діяльності цих організацій на території країни. Зазначена заборона поширюється на в'їзд представників організацій, що визнані терористичними, до США, надання їм будь-якої фінансово-економічної чи іншої допомоги й підтримки з боку фізичних і юридичних осіб, а також підтримання різного роду зв'язків і контактів. Усі рахунки таких організацій в банках та інших фінансових структурах підлягають арешту. Також Державним департаментом регулярно оновлюється офіційний перелік держав, які надають підтримку актам міжнародного тероризму (*англ.* State Sponsors of Terrorism), тобто, це список так званих держав-спонсорів тероризму.

У Великій Британії списки організацій, щодо яких є фактичні дані про їх терористичну діяльність або підтримку такої діяльності, готуються Міністерством внутрішніх справ та передають на затвердження до парламенту країни. Британське антитерористичне законодавство дозволяє вживати санкції та переслідувати такі організації як на території Великобританії, та і за її межами.

У Канаді формування та ухвалення списку організацій, які є терористичними, відноситься до компетенції Генерал-губернатор, з урахуванням щодо цього питання думки членів Таємної Ради та Міністра у справах громадської безпеки і надзвичайних ситуацій.

Зазначені списки формуються не лише окремими державами, але й їх організаціями. Зокрема, такий список терористичних організацій формується та оприлюднюється ООН. Для внесення до нього змін держави, на території яких діють терористичні організації, мають звернутися до Ради безпеки ООН з проханням включити до цього списку такі структури. Має такий список терористичних організацій й Організація Договору про колективну безпеку, учасниками якої є Вірменія, Білорусія, Казахстан, Киргизстан, Росія, Таджикистан та Узбекистан.

В Україні питання визнання організації терористичною унормовується положеннями Закону України «Про боротьбу з тероризмом». Так, в ст. 24 названого Закону зазначається, що «організація, відповідальна за вчинення терористичного акту і визнана за рішенням суду терористичною, підлягає ліквідації, а належне їй майно конфіскується. У разі визнання судом України, в тому числі відповідно до її міжнародно-правових зобов'язань, діяльності організації (її відділення, філії, представництва), зареєстрованої за межами України, терористичною, діяльність цієї організації на території України забороняється, її українське відділення (філія, представництво) на підставі рішення суду ліквідується, а належні йому майно і майно зазначеної організації, яке знаходиться на території України, конфіскуються» [1]. При цьому, у Законі України «Про боротьбу з тероризмом» не визначений суб'єкт, уповноважений ініціювати розгляд даного питання в суді, та низка інших важливих питань, що є певного прогалиною у законодавстві.

Свого часу у Верховній Раді України було зареєстровано два законопроекти, положення яких спрямовувалися на усунення зазначених недоліків. Так, КМ України вніс законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визнання організацій терористичними» від 26.01.2015 р. № 1840, яким удосконалювався порядок визнання організації терористичною. Зокрема, в ньому визначалися підстави для прийняття такого рішення та пропонувалося надати СБ України право ініціювати перед Генеральною прокуратурою України питання щодо подання позову до суду із зазначеного питання. У випадку, коли терористична діяльність такої організації призвела до виникнення кризової ситуації,

яка загрожує національній безпеці України, передбачалась можливість прийняття відповідного рішення РНБО України [2].

В альтернативному законопроекті «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення механізмів боротьби з тероризмом» від 13.02.2015 р. № 2139, запропонованому групою народних депутатів України, надавалося визначення терористичної організації, під яким пропонувалося розуміти стійке об'єднання трьох і більше осіб, створене з метою здійснення терористичної діяльності, у межах якого розподілені функції та встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для дотримання під час підготовки і вчинення терористичних актів. СБ України та іншим суб'єктам боротьби з тероризмом пропонувалося надавати право звернення до Верховного Суду України з позовом про визнання організації терористичною, а також ініціювати перед РНБО України питання про прийняття рішення про включення організації, визнаної терористичною в іншій державі, в реєстр організацій, визнаних терористичними в Україні, якщо діяльність такої організації створює загрозу життєво важливим інтересам України. Порядок ведення такого реєстру організацій пропонувалося покласти на РНБО України [3]. Проте, жоден із названих законопроектів до цього часу не розглянутий та не ухвалений.

Підсумовуючи викладене, з метою усунення існуючих на цей час недоліків у вітчизняному законодавстві в частині визнання організації терористичною, пропонуємо внести зміни і доповнення до законів України «Про боротьбу з тероризмом», «Про судоустрій та статус суддів», «Про Службу безпеки України», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» та деяких інших, де визначити:

- суб'єктів звернення до суду з позовом про визнання організації терористичною, розгляду такого судового провадження, а також ведення реєстру організацій, визнаних терористичними в Україні;

- процесуальний порядок звернення до суду з позовом про визнання організації терористичною організацією, прийняття рішення по суті та оскарження ухваленого рішення;

- негативні наслідки, які наступають для організації, визнаної терористичною, у разі набуття рішенням суду законної сили.

Висловлені пропозиції щодо внесення змін і доповнень до чинного законодавства носять концептуальний характер, оскільки їх змістовне наповнення має відпрацьовуватися в робочому порядку.

Використані джерела:

1. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 25. Ст. 180.
2. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визнання організацій терористичними від 26.01.2015 р. № 1840 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53690 .
3. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів боротьби з тероризмом від 13.02.2015 р. № 2139 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2139&skl=9.

Чепис Уляна Андріївна

курсант 2 курсу 2 групи Інституту підготовки юридичних кадрів для СБ України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Державна інформаційна політика є важливою складовою зовнішньої і внутрішньої політики країни та охоплює всі сфери життєдіяльності суспільства. На сьогоднішній день в Україні активно розповсюджується гібридна війна — агресор прагне нав'язати власну політичну волю не просто традиційним використанням зброї масового знищення, а шляхом застосування комплексу заходів політичного, економічного, інформаційного характеру.

Сутність такої війни полягає в тому, що вона направлена на суспільство держави: стратегічний психологічний тиск, маніпулювання населенням, особливо через активне застосування засобів масової інформації та мережі Інтернет, залякування, провокація політичних та соціальних

конфліктів, пропаганда, вербування населення, активне задіяння незаконних збройних формувань.

Саме інформаційна складова системи заходів гібридної війни займає провідну ланку, адже інформаційна безпека – це не лише захист інформаційного простору, але й протидія інформаційним війнам та психологічній атаці, технічному проникненню в інформаційну сферу кіберзлочинності.

Поява й активізація загроз від ведення інформаційних війн суттєво підвищує роль і значення інформаційної безпеки в системі національної безпеки. Безконтрольність національних інформаційних комунікацій може призвести до втрати національної незалежності.

Задля попередження таких негативних явищ та з метою запобігання завдання шкоди внаслідок неправдивої або неповної інформації державою здійснюється низка заходів для підтримання стану захищеності важливих інтересів людини, суспільства та держави в інформаційній сфері, зокрема, контроль за незаконним використанням інформації, порушенням конфіденційності тощо. Такі дії органів державної влади спрямовуються на досягнення інформаційної безпеки, внаслідок чого знижується рівень негативного інформаційного простору в цілому.

Саме ж поняття «інформаційна безпека» неодноразово застосовується у Законі України «Про національну безпеку України», Законі України «Про інформацію». Однак, в той же час, жодним із наведених законів не визначено, що саме мається на увазі під «інформаційною безпекою» та «забезпеченням інформаційної безпеки».

Проект Закону України «Про внесення змін до законів України щодо інформаційної безпеки» зазначає, що інформаційна безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, при якому запобігається завдання шкоди через неповноту, несвочасність і недостовірність поширюваної інформації, порушення цілісності та доступності інформації, несанкціонований обіг інформації з обмеженим доступом, а також через негативний інформаційно-психологічний вплив та умисне спричинення негативних наслідків застосування інформаційних технологій [1].

Закон України «Про національну безпеку України», що визначає основи та принципи національної безпеки та оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз, забезпечує чітке регулювання дій Української держави з протидії зовнішній і внутрішній агресії [2].

Пріоритети державної політики щодо забезпечення інформаційної безпеки в інформаційній сфері зазначено в Указі Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» [3]. Також важливим аспектом загальних положень інформаційної безпеки щодо захисту інформації в цих системах є наукове визначення і формулювання принципів її реалізації.

Суттєвим для інформаційної політики будь-якої держави є дотримання балансу інтересів особистості, суспільства і держави. Держава повинна забезпечувати відкритість та поінформованість суспільства про діяльність її органів і суспільних інститутів в інформаційній сфері [4].

Проблематика захисту інформації в інформаційних системах в Україні на практиці ще перебуває в стадії становлення і потребує ґрунтовного наукового забезпечення, зокрема, систематизації, в тому числі на рівні організаційно-правового аспекту. У зв'язку з цим, на мою думку, є потреба формування та впровадження в навчальний процес вищих навчальних закладів юридичного та технічного напрямку комплексної наукової дисципліни — теорії організації інформаційної безпеки.

Використані джерела:

1. Проект Закону України «Про внесення змін до законів України щодо інформаційної безпеки» від 26.11.2018 № 9340 – Режим доступу: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65011.
2. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
3. Указ Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.
4. Роговец В. Информационные войны в современном мире: причины, механизмы, последствия / В. Роговец // Персонал. – 2000. – No 5. – С. 61.

***Науковий керівник:** старший викладач спеціальної кафедри № 1 «Правові засади державної безпеки» Інституту підготовки юридичних кадрів для СБ України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Зеленська І. М.*

Черниш Роман Федорович

співробітник УСБ України
в Житомирській області,
доцент кафедри правознавства ЖНАЕУ,
кандидат юридичних наук

Осауленко Іван Михайлович

співробітник УСБ України
в Житомирській області, магістрант
I курсу спеціальності «Право» ЖНАЕУ

Микитюк Дмитро Валерійович

співробітник УСБ України
в Житомирській області, магістрант
I курсу спеціальності «Право» ЖНАЕУ

**МЕХАНІЗМИ ПОШИРЕННЯ
ШКІДЛИВОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ТА ПРАВОВІ СПОСОБИ ПРОТИДІЇ**

Наразі аналіз забезпечення безпеки інформаційного простору України свідчить про активне залучення іноземних фахівців галузі ІТ-технологій, зокрема РФ, спецслужбами іноземних країн до здійснення актів кіберагресії проти України з використанням спеціального програмного забезпечення шкідливої дії (далі ШПЗ).

Вказані спеціалісти залучаються до розробки програмного забезпечення, призначеного для отримання інформації, яка передається відкритими каналами зв'язку з використанням комунікативних можливостей електронних поштових сервісів, а також побудови дієвої системи їх розповсюдження, збереження масиву отриманих даних.

Фіксуються спроби втручання в роботу ПЕОМ працівників органів державної влади і місцевого самоврядування шляхом розповсюдження вірусного програмного забезпечення через електронні поштові сервіси.

За результатами узагальнення отриманої нами інформації можливо прийти до висновку про те, в умовах ведення т.зв. «гібридної війни» акти кіберагресії, в переважній більшості, спрямовані на державний сектор (органи державної влади та місцевого самоврядування, правоохоронного блоку тощо).

В результаті вказаних маніпуляцій (розсилка шкідливого ШПЗ) встановлюється доступ до поштових скриньок, інформації, яка надсилається та отримується поштовим сервісом, та прихований доступ до ПЕОМ, на якому було встановлено шкідливе програмне забезпечення, що, в свою чергу, може призвести до витоку службової інформації, персональних даних тощо.

Крім того, використання в ході підготовки вказаної розсилки реальних даних співробітників правоохоронних органів може свідчити про отримання представниками хакерських угруповань або іноспецслужб доступу до окремих інформаційних ресурсів правоохоронних та державних органів.

Також, фіксується поширення через електронні засоби комунікації шкідливого програмного забезпечення – шифрувальника “Trolldesh/Shade”.

З початку 2019р. відмічається масова розсилка на електронні адреси державних органів та установ регіону електронних листів нібито від імені фінансових установ із вкладеннями у вигляді архіву “info.zip”.

У вказаному архів наявний файл “Інформація.js” або інший файл з розширенням “.js”. У разі запуску останнього, на ПЕОМ починає працювати алгоритм “javascript” (полягає у використанні різного роду алгоритмів шифрування, які використовуються при кодуванні назви файлів і даних, та інформації, яка перебуває на ураженій машині), який при виконанні завантажує файл “sjs.jpg” у тимчасову директорію. При цьому, прикріплений архів “info.zip” може бути потрійним, тобто “info.zip” -> “info.zip” -> “inf.zip” -> “Інформація.js”.

У разі шифрування файли отримують нове розширення “.crypted000007”.

ekEbaDH6CG9vD4s9Iz1edGbw0YiWu5W-sQKtubzPdqeL5owe1wbTnHcT0ruusqw.1BAF1BC1C64C312B3F39.crypted000007

В кожній директорії з кодованими файлами створюється файл “readme” з реквізитами щодо оплати для їх подальшого розблокування.

```

Важливі файли були зашифровані.
Щоб їх відшифрувати, як Вам необхідно @Відправити код:
1#MFC5C6312B3F39jWjWj1#
на електронній адресі pilotpilot@00@gmail.com .
Далі ви отримайте ще необхідні дані для відшифрування.
Потім Ви відшифруєте самостійно тільки ті файли, які Вам потрібні, крім файлів, які Ви не можете відшифрувати.
Якщо ви не можете відшифрувати, то @Відправити код:
2#MFC5C6312B3F39jWjWj1#
на електронній адресі pilotpilot@00@gmail.com .
Якщо ви не можете відшифрувати, то @Відправити код:
3#MFC5C6312B3F39jWjWj1#
на електронній адресі pilotpilot@00@gmail.com .
Якщо ви не можете відшифрувати, то @Відправити код:
4#MFC5C6312B3F39jWjWj1#
на електронній адресі pilotpilot@00@gmail.com .
Якщо ви не можете відшифрувати, то @Відправити код:
5#MFC5C6312B3F39jWjWj1#
на електронній адресі pilotpilot@00@gmail.com .
Якщо ви не можете відшифрувати, то @Відправити код:
6#MFC5C6312B3F39jWjWj1#
на електронній адресі pilotpilot@00@gmail.com .
Якщо ви не можете відшифрувати, то @Відправити код:
7#MFC5C6312B3F39jWjWj1#
на електронній адресі pilotpilot@00@gmail.com .
Якщо ви не можете відшифрувати, то @Відправити код:
8#MFC5C6312B3F39jWjWj1#
на електронній адресі pilotpilot@00@gmail.com .
Якщо ви не можете відшифрувати, то @Відправити код:
9#MFC5C6312B3F39jWjWj1#
на електронній адресі pilotpilot@00@gmail.com .
Якщо ви не можете відшифрувати, то @Відправити код:
10#MFC5C6312B3F39jWjWj1#
на електронній адресі pilotpilot@00@gmail.com .

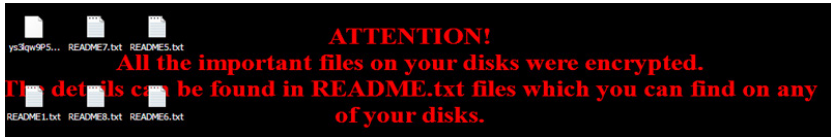
```

```

All the important files on your computer were encrypted.
to decrypt the files you should send the following code:
1#MFC5C6312B3F39jWjWj1#
to e-mail address pilotpilot@00@gmail.com .
Then you will receive all necessary instructions.
All the attempts of decryption by yourself will result only in irrevocable loss
of your data.
If you still want to try to decrypt them by yourself please make a backup at
first because
the decryption will become impossible in case of any changes inside the files.
If you did not receive the answer from the aforesaid email for more than 48
hours (and only in this case!),
use the feedback form. You can do it by two ways:
1) download for Browser from here:

```

Після завершення шифрування на моніторі ПЕОМ відкривається повідомлення російською та англійською мовами.

У тому випадку, коли уражена ПЕОМ під'єднана до цілісної мережі, шкідливе програмне забезпечення інсталюється й на інші комп'ютери (використовуючи SMB протокол). При цьому, окрім фізичного блокування (шифрування) інформації, у зловмисників, за певних умов, може з'явитися можливість віддаленої маршрутизації даних.

Наразі відсутні ефективні способи боротьби з вищезазначеними проявами кіберагресії, оскільки впровадження шкідливого програмного забезпечення на ПЕОМ залежить виключно від особистої компетентності конкретного користувача («людський фактор»).

На нашу думку, відсутність дієвих заходів протидії, окрім іншого, пов'язана і з наявністю колізійних норм в чинному законодавстві, яке регулює суспільні відносини у вказаній сфері та визначає винність діянь.

На нашу думку, нагальним є питання вдосконалення нормативно-правового забезпечення у сфері інформаційної безпеки, у т.ч. шляхом внесення змін до статей 111 і 258³ КК України (розширення поняття підривної діяльності доповненнями, що охоплюють сферу інформаційної діяльності (Інтернет, ЗМІ, соцмережі, галузь інформатизації тощо) та виокремлення інформаційного сприяння терористичній діяльності), що дозволить виробити єдиний підхід до кваліфікації злочинів у вищевказаній сфері, а також ефективно протидіяти намаганням іноспецслужб, організацій, окремих груп та осіб використовувати громадян України для створення важелів інформаційного тиску на нашу державу.

Використані джерела:

1. Черниш Р. Ф. Міжнародно-правовий досвід використання соціальних мереж військовослужбовцями збройних сил та співробітниками правоохоронних органів /Р. Ф. Черниш// Порівняльно-аналітичне право – електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2016. – Вип. 6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://par.in.ua/6_2016/64.pdf.
2. Черниш Р. Ф. Окремі кроки протидії сепаратизму в інформаційній сфері, як передумова реалізації євроінтеграційних процесів / Р. Ф. Черниш //

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/5680/1/OKPSvISPREP_2016_427-430.pdf.

3. Черниш Р. Ф. Соціальні мережі, як один із інструментів накопичення та протиправного використання персональних даних громадян / Р. Ф. Черниш // Проблеми законності : зб. наук. праць / відп. ред. В. Я. Тацій. – Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2017. – Вип. 136. – С. 205–214.
4. Черниш Р. Ф. Спеціальні підрозділи інформаційного впливу Російської Федерації / Р. Ф. Черниш // Вплив євроінтеграції на розвиток юридичної науки в Україні: Матеріали І всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Рівне, 27–28 квітня 2017 р.). Рівне : Національний університет водного господарства та природокористування, 2017. С. 219–223.

2. ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА Й ЗАКОННОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ СБ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ І ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ

Бараболя Віталій Валентинович

курсант 1-ї групи 1-го курсу
Інституту підготовки юридичних
кадрів для СБ України НЮУ
імені Ярослава Мудрого

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПУ ДОБРОЧЕСНОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ)

Сучасні виклики та загрози національній безпеці нашої держави вимагають формування нових, незвичних та ефективних методів для їх протидії. Захист національної безпеки України, перш за все, є пріоритетним завданням Служби безпеки України, яка потребує висококваліфікованих, фізично та психологічно стійких, а найголовніше – чесних та добросовісних людей, що є патріотами своєї держави. Сьогодні характеризується не високим рівнем довіри до багатьох суб'єктів сектору безпеки і оборони України, в тому числі СБ України, та багатьох інших державних структур, де однією з причин цього є, безперечно, корупція. Саме тому, на нашу думку, проблема запровадження принципу доброчесності у діяльність Служби безпеки України нині є надзвичайно актуальною, адже досягнути відкритості, прозорості та неупередженості, а також доброго відношення до громадян з боку працівників спецслужби, їх чесності у виконанні своїх професійних обов'язків та розпорядженні державними ресурсами можливо лише таким шляхом.

Поширена в усіх державах світу, корупція і в Україні проникла абсолютно в усі сфери суспільного життя, спричинивши у більшості з них серйозні проблеми чи навіть критичні стани. Вона має особливі прояви і форми, які виявляються у специфіці створення різноманітних корупційних взаємозв'язків. Найпоширенішими формами корупції в Україні виступають працевлаштування родичів та близьких на державні посади не

за професійними здібностями та моральними якостями, а за родинними зв'язками, а також подальша впливова підтримка цих осіб у кар'єрному зростанні. «Сімейний» підхід давно вже став ознакою української політики, адже українські можновладці продовжують забезпечувати свій фінансовий спокій, отримуючи родинне представництво у владі. Використання родинних зв'язків у політиці та на державній службі значно спрощує таким особам механізми корупційної взаємодії між ними. Усе це вкотре переконує українське суспільство в деморалізації державної влади, посилює тотальну зневіру в неї [1].

Доброчесність означає чесне й повне виконання своїх обов'язків. Процес можна вважати доброчесним, якщо він працює як слід і вписується в загальну систему, частиною якої він є [2].

Розбудова доброчесності є важливим елементом стратегії досконалої організації, що лежить в основі реформування сектору безпеки. Реформування сектору безпеки – це процес політичних і технічних реформ з метою покращення його функціонування. НАТО, на сьогодні, є однією з провідних організацій у справі розбудови доброчесності, з її програмою розбудови доброчесності – створення можливостей і практичних інструментів, які допомагають країнам зміцнити доброчесність, прозорість і підзвітність, знизити ризик корупції в секторі оборони та безпеки [2].

Корупція у сфері безпеки покладає важкий тягар на інші сфери життя суспільства. Вона відводить кошти держбюджету, позбавляючи можливості вкладати їх в освіту, охорону здоров'я, інновації та розвиток [3].

Саме тому, програми розбудови доброчесності є елементом ширшого реформування сфери безпеки. Крім того, реформування сфери безпеки має доповнювати загальний рух на національному рівні до доброго врядування та боротьби з корупцією. Існує ряд заходів та інструментів розбудови доброчесності у сфері безпеки. Успішні програми розбудови доброчесності мають бути якомога повнішими, в той же час залишаючись реалістичними, з досяжними цілями, узгодженими з конкретною ситуацією [2].

Оскільки запобігання прояву корупції у секторі безпеки і оборони є ключовою умовою розбудови принципу доброчесності, то відповідно політика СБ України щодо запобігання та протидії корупції в підрозділах, органах, установах та закладах СБ України повинна ґрунтуватися на принципах верховенства права, доброчесності на публічній службі, формування негативного ставлення до корупції, невідворотності відповідальності за корупційні правопорушення, ефективності та законності вико-

ристання бюджетних коштів, прозорості та відкритості антикорупційної діяльності, забезпечення безпеки інформації з обмеженим доступом, залучення громадськості до здійснення антикорупційних заходів [4].

Крім того, відомча політика СБ України щодо запобігання та протидії корупції передбачає реалізацію антикорупційних реформ, створення ефективних механізмів запобігання корупції, врегулювання конфлікту інтересів та забезпечення контролю за дотриманням моральних і етичних норм, доброчесності та порядності особами, уповноваженими на виконання функцій держави, посилення ефективності управління фінансовими ресурсами [4].

Одним із основних завдань Антикорупційної програми є утворення ефективної системи запобігання та протидії корупції, впровадження механізмів прозорості, доброчесності, зниження корупційних ризиків у системі СБ України та підвищення рівня довіри громадян до її діяльності [4].

Закон України «Про Службу безпеки України» передбачає добір кадрів на службу до СБ України за принципом доброчесності: «Особи, які претендують на службу в органах Служби безпеки України, до призначення на відповідну посаду подають за місцем майбутньої служби декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за формою і в порядку, що встановлений Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції» та зобов'язані повідомити керівництву органу на посаду, в якому вони претендують, про працюючих в цьому органі близьких їм осіб» [5].

Розбудова принципу доброчесності є досить широким процесом, який залучає велику кількість учасників. На національному рівні програму розбудови доброчесності розробляє Уряд за допомогою інших зацікавлених сторін (парламент, міністри, комітети тощо) і прописує її в Національній стратегії (Стратегії національної безпеки). Програму виконує військовий і цивільний персонал, до якого відносяться і співробітники СБ України, під наглядом парламенту, інших органів та громадянського суспільства. А національне законодавство забезпечує базу для цього процесу [2].

Україна є однією із перших країн, що бере активну участь в Програмі (Ініціативі) НАТО з розбудови цілісності, прозорості, підзвітності, запровадження доброчесності та зниження корупційних ризиків в оборонних та безпекових інституціях практично з початку її реалізації [3].

Пріоритетами Програми в Україні є сприяння у забезпеченні ефективного й прозорого менеджменту у секторі безпеки і оборони; проведення

низки круглих столів з метою визначення механізмів імплементації рекомендацій, напрацьованих для нашої країни за результатами проведеної в Україні «Самооцінки національних структур сектору оборони і безпеки на предмет виявлення корупційних ризиків (загроз) в процесах управлінської діяльності та ресурсного менеджменту» (шляхом сприяння зацікавленим країнам в її організації та проведенні) [3].

З метою узагальнення результатів зазначеної «Самооцінки» відбулись візити експертів НАТО в Україну, у ході яких проаналізовано результати та підготовлено пропозиції щодо подальшої реалізації у наступних сферах, які полягають у демократичному контролі та зобов'язаннях; національному антикорупційному законодавстві та політиці; антикорупційній політиці у секторі безпеки і оборони; підборі та підготовці висококваліфікованих кадрів; плануванні та бюджетуванні сектору безпеки і оборони; забезпеченні подальшої взаємодії з оборонними компаніями та іншими постачальниками (Міноборони України, Укроборонпром тощо) [3].

Проаналізувавши вищезазначене, можна зробити висновок, що запровадження принципу доброчесності в діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони, зокрема й у Службі безпеки України, є необхідним для боротьби з корупцією. Принцип доброчесності забезпечить діяльність Служби безпеки України на засадах прозорості та відкритості, дозволить підвищити рівень довіри населення до неї. Завдяки участі в Програмі з розбудови цілісності, прозорості, підзвітності, запровадження доброчесності та зниження корупційних ризиків в оборонних та безпекових інституціях, Україна все більше інтегрується до НАТО, поступово здійснює заходи з реорганізації діяльності сектору безпеки і оборони відповідно до її стандартів.

Використані джерела:

1. Томкіна О. Принцип доброчесності державної влади: постановка проблеми. Вісник Національної академії правових наук України № 1 (76) 2014.
2. Про розбудову доброчесності [Електронний ресурс] режим доступу: <https://securitysectorintegrity.com/uk/>.
3. Програма (Ініціатива) НАТО/РСАП з розбудови цілісності, прозорості, підзвітності, запровадження доброчесності та зниження корупційних ризиків в оборонних та безпекових інституціях [Електронний ресурс] режим доступу: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ua/ukraine-nato/programa-iniciativa-natogear>.
4. Антикорупційна програма Служби безпеки України на 2018–2020 роки. [Електронний ресурс] режим доступу: <https://ssu.gov.ua/ua/pages/296>.

5. Закон України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 № 2229-ХІІ.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент спеціальної кафедри № 1 «Правове забезпечення державної безпеки» Інституту підготовки юридичних кадрів для СБ України Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого підполковник Гончаренко Г. А.

Благодарний Андрій Миколайович,
професор кафедри загальноправових
дисциплін Національної академії СБ
України, кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗВЕРНЕННЯ ФІЗИЧНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ДО ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Серед заходів забезпечення законності і дисципліни в державному управлінні значну роль відіграє передбачене Конституцією України право громадян на звернення (пропозиції, заяви та скарги). Необхідність оновлення наукових підходів до визначення сутності, змісту, призначення та особливостей провадження посадовими особами органів державної влади за скаргами фізичних та юридичних осіб обумовлюється як розвитком законодавства у сфері захисту прав громадян – впровадженням демократичних засад у процес управлінського впливу на суспільство, трансформацією ролі держави з «контролюючої» до «обслуговуючої»; так і реформуванням органів державної влади на основі принципів верховенства права, патріотизму, компетентності, демократичного цивільного контролю та прозорості.

Основним законодавчим актом, що регламентує здійснення органами державної влади провадження за скаргами громадян, є Закон України «Про звернення громадян». Відповідно до зазначеного Закону, скарга – це звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб. До рішень, дій (бездіяльності), які можуть бути оскаржені, належать такі у сфері управлінської діяльності, внаслідок яких: порушено права і законні інтереси чи свободи громадя-

нина (групи громадян); створено перешкоди для здійснення громадянином його прав і законних інтересів чи свобод; незаконно покладено на громадянина які-небудь обов'язки або його незаконно притягнуто до відповідальності [1].

Висловимо певні пропозиції щодо вдосконалення зазначеного нормативно-правового акту. Зокрема, статтею 26 Закону України «Про звернення громадян», що має назву «Відповідальність громадян за подання звернень протиправного характеру», передбачено, що подання громадянином звернення, яке містить наклеп і образи, дискредитацію органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та їхніх посадових осіб, керівників та інших посадових осіб підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності, заклики до розпалювання національної, расової, релігійної ворожнечі та інших дій, тягне за собою відповідальність, передбачену чинним законодавством [1].

Вважаємо, що з підстав настання відповідальності, передбачених зазначеною статтею, слід виключити дискредитацію відповідних суб'єктів. Так, згідно зі ст. 24 Закону України «Про звернення громадян» особи, винні у порушенні цього Закону, несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність, передбачену законодавством України [1]. Проаналізувавши зміст ЦК України, КУпАП та КК України, зазначимо, що жоден із цих кодексів не містить ані визначення поняття дискредитації, ані норм, які б передбачали відповідальність за дискредитацію. Поняття дискредитації міститься у ст. 34 Господарського кодексу України, що має назву «створення перешкод суб'єктам господарювання у процесі конкуренції», відповідно до цієї статті перешкодою у процесі конкуренції вважаються, зокрема, дискредитація суб'єкта господарювання. Дискредитацією суб'єкта господарювання є поширення у будь-якій формі неправдивих, неточних або неповних відомостей, пов'язаних з особою чи діяльністю суб'єкта господарювання, які завдали або могли завдати шкоди діловій репутації суб'єкта господарювання [2].

Таким чином, законодавство визнає протиправним лише дискредитацію суб'єкта господарювання у процесі конкуренції. Отже, урахувавши, що демократична держава щодо громадянина має відігравати не «конкурентну», а «обслуговуючу» роль, навіть якщо за певних умов припустити подібну конкуренцію, то з огляду на те, що однією із засад провадження за зверненнями громадян є заборона розголошення відомостей, що містяться у зверненнях (ст. 10 Закону України «Про звернення громадян») [1], вважаємо, що, громадянин своїм зверненням не може дискредитувати орган державної влади. Тому пропонуємо внести до чинного законодав-

ства відповідні зміни щодо приведення тексту ст. 26 Закону України «Про звернення громадян» у відповідність до інших нормативно-правових актів шляхом викладення її у такій редакції: «Подання громадянином звернення, яке містить наклеп і образи, дискредитацію суб'єкта господарювання, заклики до розпалювання національної, расової, релігійної ворожнечі та інших дій, тягне за собою відповідальність, передбачену чинним законодавством».

Відповідно до ч. 2 ст. 14 Закону України «Про звернення громадян» пропозиції (зауваження) Героїв Радянського Союзу, Героїв Соціалістичної Праці, осіб з інвалідністю внаслідок війни розглядаються першими керівниками державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій особисто. Подібні норми щодо порядку розгляду заяв (клопотань) та скарг громадян містяться у статтях 15, 16 вказаного Закону [1]. Не заперечуючи жодним чином проти права зазначених категорій осіб на розгляд їх звернень у такому порядку, вважаємо, що з метою реалізації принципу соціальної справедливості слід передбачити подібний порядок розгляду звернень Героїв України.

Аналізуючи особливості розгляду органами державної влади скарг юридичних осіб, слід зауважити, що процедура загального адміністративного оскарження, яка врегульована Законом України «Про звернення громадян», передбачає, що правом на адміністративне оскарження будь-яких рішень, дій чи бездіяльності органів публічної влади наділено лише фізичних осіб [1]. Водночас, юридичні особи позбавлені такого права й можуть оскаржувати у позасудовому порядку лише певні рішення органів публічного управління у випадках прямо передбачених законом, у порядку спеціального оскарження. В усіх інших випадках юридичні особи не мають права на адміністративне оскарження й реалізують своє право на оскарження лише через звернення до суду [3, с. 209].

Юристи-практики, урахувавши, що процедура подання скарг юридичними особами чітко не регламентована, для ефективного реалізації права зазначених суб'єктів на звернення пропонують директорам юридичних осіб звертатися до органів влади не від імені юридичних осіб, а як пересічні громадяни [4]. Вважаємо, що у майбутньому питання практичної реалізації права юридичних осіб на звернення має бути вирішено на законодавчому рівні.

Використані джерела:

1. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/393/9680>.

2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
3. Циганов О. Г. Адміністративне оскарження як важливий засіб забезпечення законності при наданні адміністративних послуг у сфері правоохоронної діяльності / О. Г. Циганов // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2016. – Вип. 1. – С. 207–216.
4. Андрашук Д. С. Цікаве про звернення та скарги юридичних осіб до органів влади/ Д. С. Андрашук // Интернет-издание UA-Reporter.com. URL: <https://ua-reporter.com/uk/content>.

Гриненко Сергій Олександрович
завідувач спеціальної кафедри № 1 Інституту підготовки юридичних кадрів для СБ України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

Кучерина Сергій Євгенович
провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту інформатики і права НАПрН України, заступлений працівник освіти України, доктор філософії, доцент

СТАНДАРТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНИХ ЗАХОДІВ

Європейські стандарти застосування сили (use of force) під час проведення антитерористичних заходів визначаються такими основними джерелами: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ); Основоволожні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку (далі – Основоволожні принципи); Європейський кодекс поліцейської етики; Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, Керівні принципи у сфері прав людини і боротьби з тероризмом [1–5].

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод у статті 2 закріплює право на життя і заборону його позбавлення, а також винятки

із загальної заборони. Відповідно до неї право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання. Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили: а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства; б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання.

Право на життя передбачає комплекс матеріально-правових і процесуальних зобов'язань держави:

1) *негативне* – утримуватись від умисного і незаконного позбавлення життя;

2) *позитивне* – вживати заходів із забезпечення безпеки осіб, які перебувають під її юрисдикцією:

а) обов'язок забезпечити наявність нормативної бази;

б) обов'язок вжити превентивних заходів;

3) *процесуальне* – забезпечувати ефективне розслідування порушень матеріально-правових аспектів права на життя [6, с. 9].

Низка рішень ЄСПЛ у справах, які стосувалися порушень прав людини під час проведення антитерористичних заходів (операцій), зосереджують увагу на найбільш поширених недоліках і формують стандарти у цій сфері відповідно до наведеної правової конструкції. При цьому ЄСПЛ прямо посилається на Основоположні принципи, які є найбільш комплексним нормативним документом міжнародного характеру, що визначає підходи щодо застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів та фізичної сили в межах операцій по відновленню правопорядку, у т.ч. антитерористичних. Однак у своїх рішеннях ЄСПЛ робить деякі важливі акценти, які чітко не окреслені в Основоположних принципах, але підлягають урахуванню. Це, зокрема, рішення у справах «Тагаєва та інші проти Російської Федерації» (стосується операції зі звільнення заручників (понад 1128 осіб), які були захопленими і утримувалися чеченськими терористами в будівлі школи у м. Беслан у 2004 р.), «Ісаєва проти Російської Федерації» (бомбардування села Катир-Юрт у межах контртерористичної операції, 2000 р.), «Фіногенов та інші проти Російської Федерації» (щодо операції зі звільнення заручників (біля 900 осіб) у московському театрі на Дубровці, 2002 р.). Видається, що наведені нижче позиції доцільно врахувати для удосконалення антитерористичного законодавства України.

Зокрема, ЄСПЛ вказує, що законодавство, яке регламентує правила про застосування сили та вогнепальної зброї, має містити явні вказівки на принципи і обмеження застосування летальної сили, включаючи зобов'язання зменшити ризик застосування необов'язкової шкоди і виключити використання зброї і боєприпасів, яке тягне невинуваті наслідки; норми і правила по застосуванню сили повинні бути досить докладними і повинні встановлювати, зокрема, дозволені типи зброї і боєприпасів. ЄСПЛ зазначає як недолік відсутність у законі про боротьбу з тероризмом застережень з приводу видів зброї і боєприпасів, які можуть бути використані, правил і обмежень, що застосовуються до цього вибору. Також він відзначає, що за відсутності ясних правил проведення контртерористичних операцій робилися посилання на Статут Збройних сил (Бойовий статут Сухопутних військ – *прим. авт.*), що застосовується до бойових ситуацій збройних конфліктів, який не є відповідним для даної ситуації [7, п.п. 462, 592, 598, 603].

Стосовно необхідності вжиття превентивних дій зазначається, що за наявності упереджувальної інформації (або обов'язку її мати) про реальну і безпосередню загрозу життю певної особи, декількох осіб або суспільства в цілому від злочинної діяльності третіх осіб уповноважені органи зобов'язані вживати достатніх заходів, щоб запобігти вчиненню терористичних актів, перешкоджати пересуванню терористів в день атаки, посилити охорону відповідних об'єктів, попередити населення про загрозу. Невжиття таких заходів є порушенням позитивного обов'язку, який впливає з ст. 2 Конвенції [7, п. 482–492; 8, п. 173].

Суд наголошує на тому, що головною метою операцій з підтримання правопорядку має бути захист життя від протиправного насилля, а не нейтралізація правопорушників. ЄСПЛ визнав порушенням широке застосування правоохоронними органами важкого озброєння, зокрема, танків, гранатометів і вогнететів. Це призвело до збільшення числа жертв серед заручників. Недопустимим є застосування невибіркової зброї по будівлях (інших локаціях), де терористи знаходяться разом із заручниками [7, п. 589; 9, п. 191].

Як важливий аспект належного проведення операцій із забезпечення безпеки (антитерористичні, звільнення заручників тощо) ЄСПЛ відзначає забезпечення суворого обліку і звітності щодо застосування летальної сили представниками держави (яка саме зброя і засоби застосовувались і яким чином) [8, п. 525]. Це важливо з точки зору забезпечення умов для наступного ефективного розслідування.

Наступним компонентом, недоліки у якому стали підставою для констатації ЄСПЛ порушення ст. 2 Конвенції, є належне планування і контроль за операцією. При плануванні і контролі за операцією з підтримання правопорядку необхідно вжити всіх можливих заходів обережності при обранні засобів і методів її проведення, щоб звести до мінімуму, наскільки це можливо, застосування летальної сили, виключити або хоча б звести до мінімуму імовірність випадкової загибелі цивільного населення [7, п.п. 562, 573, 603, 610; 8, п. 231; 10, п.п. 228, 231; 11, п. 79]. Важливими аспектами планування і контролю є встановлення сфер відповідальності, забезпечення належної координації учасників у найважливіших аспектах операції, включаючи планування не лише штурмової, але й рятувальної складової [7, п. 603].

Використані джерела:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Рим, 4.XI.1950.
2. Основоположні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку, прийняті восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поведження з порушниками, Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року.
3. Європейський кодекс поліцейської етики (додаток до Рекомендації Rec. (2001)10, прийнятий Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року.
4. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятий резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 року.
5. Керівні принципи у сфері прав людини і боротьби з тероризмом, затверджені на 804-му засіданні Комітету Міністрів 11 липня 2002 року.
6. Руководство по статье 2 Конвенции о защите прав человека и основных свобод. Право на жизнь. – Страсбург: Европейский суд по правам человека, 2018. – 98 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_2_RUS.pdf.
7. Рішення ЄСПЛ у справі «Тагаєва та інші проти Російської Федерації».
8. Рішення ЄСПЛ у справі «Фіногенов проти Російської Федерації».
9. Рішення ЄСПЛ у справі «Ісаєва проти Російської Федерації».
10. Рішення ЄСПЛ у справі «Джуліані та Гаджіо проти Італії».
11. Рішення ЄСПЛ у справі «Ергі проти Турції».

Зеленська Ірина Миколаївна

старший викладач спеціальної кафедри № 1
Інституту підготовки юридичних кадрів
для СБ України Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ ВІДШКОДУВАННЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ ТА МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Статтею 56 Конституції України закріплено право громадянина на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Згідно з частиною першою статті 130 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується державою за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом.

За правилами частин 1, 2 та 7 статті 1176 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) шкода, завдана фізичній особі внаслідок її незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, незаконного застосування запобіжного заходу, незаконного затримання, незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт, відшкодовується державою у повному обсязі незалежно від вини посадових і службових осіб органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду.

Основним нормативно-правовим актом, який визначає підстави та порядок відшкодування шкоди є Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» (далі – Закон).

Законом встановлені випадки, умови та порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину внаслідок:

- незаконного засудження;
- незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення;
- незаконного взяття і тримання під вартою;
- незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки;
- незаконного накладення арешту на майно;
- незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян;
- незаконного застосування адміністративного арешту чи виправних робіт, незаконної конфіскації майна, незаконного накладення штрафу;
- незаконного проведення оперативно-розшукових заходів, передбачених законами України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та іншими актами законодавства.

У всіх цих випадках завдана шкода відшкодовується в повному обсязі незалежно від вини посадових осіб органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури і суду [4].

Також у переліку нормативно-правових актів, що регулюють зазначене питання, є Положення про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду», затверджене спільним наказом Міністерства юстиції, Генеральної прокуратури та Міністерства фінансів України від 04.03.1996 № 6/5/3/41 та зареєстроване в Міністерстві юстиції України 06.03.1996 за № 106/1131. Це Положення визначає порядок застосування зазначеного Закону, однак постає питання, наскільки воно відповідає чинному законодавству, оскільки останні зміни до нього вносились у 1998 році [5]. Як свідчить судова практика, на нього посилаються суди при винесенні рішень та його редакція не відповідає сьогоденню, починаючи з назви положення.

18 вересня 2018 року Законом № 2548-VIII внесені зміни до КПК (набрали чинності 04.11.2018), зокрема, доповнено статтю 130 частиною другою, а саме: держава, відшкодувавши шкоду, завдану слідчим, прокурором застосовує право зворотної вимоги до цих осіб у разі встановлення в їхніх діях складу кримінального правопорушення за обвинувальним вироким суду, який набрав законної сили, або дисциплінарного проступку незалежно від спливу строків застосування та дії дисциплінарного стягнення.

Аналізуючи положення частини другої статті 130 КПК, слід зазначити, що, з одного боку, ці зміни захищають права та законні інтереси громадян, а з іншого – надають можливість притягнути до дисциплінарної та кримінальної відповідальності слідчих та прокурорів, і як наслідок, стягнення матеріальної шкоди, завданої особі.

Відповідно до частини 3 статті 1191 ЦК держава, відшкодувавши шкоду, завдану посадовою, службовою особою органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, має право зворотної вимоги до цієї особи тільки у разі встановлення в її діях складу кримінального правопорушення за обвинувальним вироком суду щодо неї, який набрав законної сили.

Тобто, норми ЦК, по-перше, розширюють суб'єктний склад по відшкодуванню шкоди в порядку регресу (зокрема, посадова, службова особа, судді), по-друге, розглядають питання тільки у випадку притягнення цієї категорії осіб до кримінальної відповідальності (обвинувальний вирок суду).

Крім змін до КПК, жодний нормативно-правовий акт, що регулює питання відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду, не змінений.

Отже, на сьогодні маємо проблему неузгодженості нормативно-правових актів, що регулюють питання відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду. У зв'язку з цим та з метою уникнення різного тлумачення нормативно-правових актів, є потреба переглянути всі нормативні акти з цього питання і привести їх у відповідність до норм законодавства.

Використані джерела:

1. Конституція України Відомості Верховної Ради України (ВВР), – 1996. – № 30, ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України / Відомості Верховної Ради України (ВВР), – 2013. – № 9–13, ст. 88.
3. Цивільний кодекс України / Голос України, – 2003. – № 45.
4. Закон України від 01.12.1994 № 266/94-ВР «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» / Відомості Верховної Ради України (ВВР), – 1995. – № 1, стор.2, ст.1.

5. Положення про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду», затверджене спільним наказом Міністерства юстиції, Генеральної прокуратури та Міністерства фінансів України від 04.03.1996 № 6/5/3/41 та зареєстроване в Міністерстві юстиції України 06.03.1996 за № 106/1131.

Коваль Юлія Андріївна

курсант 2 курсу 2 групи Інституту
підготовки юридичних кадрів для СБ
України Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ДОСВІД КРАЇН ПЕРШОЇ П'ЯТІРКИ РЕЙТИНГУ ЩОДО СПРИЙНЯТТЯ КОРУПЦІЇ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ В УКРАЇНІ

Серед сучасних актуальних загроз національній безпеці України Стратегією національної безпеки України, затвердженою Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 [1], названа корупція та неефективна система державного управління.

Загальновідомо, що корупція є негативним суспільним явищем, що відбивається злочинним використанням службовими та посадовими особами, політичними діячами їх прав і можливостей з метою особистого збагачення. Корупція створює реальну загрозу безпеці, демократичному розвитку держави та суспільства, конституційного ладу, а саме: підриває авторитет країни, завдає шкоди демократичним засадам управління суспільством, функціонуванню державного апарату, обмежує конституційні права і свободи людини та громадянина, порушує принципи верховенства права та встановлений порядок здійснення повноважень посадовими і службовими особами органів державної влади, управлінських структур приватного сектора, руйнує моральні та суспільні цінності, дискредитує державу на міжнародному рівні. Тому така ситуація вимагає належних методів боротьби, які ми розглянемо на прикладі держав, які досягли певних успіхів у протидії корупції.

Задля цього, слід звернутися до Індексу сприйняття корупції – це щорічний рейтинг країн світу, що укладається організацією *Transparency International* з 1995 року. Країни у рейтингу впорядковані за показником рівня корупції, який базується на оцінках підприємців та аналітиків.

Перше місце в рейтингу за 2018 рік посідає Данія. Особливістю данської стратегії боротьби з корупцією є те, що постійне оновлення законодавства щодо протидії корупції посилює відповідальність особи, і це у свою чергу стимулює її, оскільки після викриття злочину, пов'язаного з корупцією, з такою особою не підпише контракт жодна з компаній.

До того ж, всі доходи фізичних і юридичних осіб є прозорими та відкритими, контрольно-наглядові органи функціонують відкрито і публікують інформацію про діяльність та фінансовий стан в Інтернет.

Варто відмітити, що державні службовці в Данії мають високу ступінь соціального захисту: отримують безкоштовні медичні послуги і освіту, мають соціальні гарантії, що істотно зменшує ймовірність корумпованих дій [2].

В Новій Зеландії, яка посідає друге місце в рейтингу, створюються та діють багато установ, працівники яких можуть витребувати документи у будь-якого громадянина, не звертаючи увагу на його посаду: від прибиральника до міністра. Журналісти постійно відслідковують витрати високопосадовців і висвітлюють ці відомості у ЗМІ.

Також, для розвитку правосвідомості громадян регулярно проводяться конференції, семінари, на яких ознайомлюють всіх бажаючих з антикорупційною політикою держави, правилами і порядком звернення зі скаргою на факти корупції чи шахрайства [3].

Наступне місце в рейтингу посідає Фінляндія. Вона дещо відрізняється від інших країн тим, що не приймаються ані спеціальні закони, ані державні утворення, щодо протидії даній проблемі. Але чи не найважливіше місце посідають журналісти, які являються ефективним інструментом громадського контролю. Варто відмітити, що президент, народні депутати, судді, прокурори, чиновники тощо, не мають недоторканості, тому притягнути їх до відповідальності значно легше, аніж в Україні.

Чи не найжорсткішою та ефективною системою придушення проявів корупції, на наш погляд, є Сінгапур. Для досягнення результатів пройдемо декілька послідовних кроків. Було створено дієве бюро з розслідування фактів корупції, знято недоторканість з усіх чиновників та їх родин, запроваджені перевірки рахунків в банках всіх високопосадовців та їх близьких, і зобов'язано їх щорічно подавати декларації на відсутність боргів. Останнім важливим кроком держави було встановлення високої заробітної плати [4].

П'ятою країною в рейтингу є Швеція. У даній державі не існує окремої спеціалізованої структури парламентського антикорупційного контролю, але були встановлені високі етичні стандарти для чиновників. Чес-

ність є пріоритетом для суспільства. Порушення стандартів призводить до низки проблем. Досить важливим є те, що навіть церква може відне-стись з підозрою до будь-якого бізнесмена, який витрачає більше грошей, аніж отримує.

Підсумовуючи досвід вище перелічених країн, необхідно зазначити, що для нашої країни мало приймати низку законів щодо протидії корупції та створювати бюро, яке веде неефективну боротьбу з даною проблемою. Необхідно зняти недоторканість з чиновників, притягати до відповідальності на місці вчинення злочину і за всією строгістю закону. Також, для того щоб люди не прагнули збагачення злочинним шляхом необхідно підвищувати заробітну плату, встановлювати обмеження щодо витрат на купівлю нерухомості. Припинити тиск на активістів та журналістів, запровадити нову процедуру призначення суддів, зменшуючи вплив на це політичних діячів. Дані заходи необхідно застосувати на ранніх етапах боротьби з корупцією.

Використані джерела:

1. Стратегія національної безпеки України, затверджено Указом Президента України від 26 травня 2015 року №287/2015 / Урядовий кур'єр – 2015. – №95.
2. Методы борьбы с коррупцией в Дании в 2019 году. – [Електронний ре-сурс]: <https://emigranto.ru/evropa/daniia/korruptciia-v-danii.html>.

***Науковий керівник:** старший викладач спеціальної кафедри №1 «Правові засади державної безпеки» Інституту підготовки юридичних кадрів для СБ України Націо-нального юридичного університету імені Ярослава Мудрого Зеленська І. М..*

Косенко Михайло Сергійович

помічник начальника Управління

Служби безпеки України у Вінницькій області

(з правової роботи) – старший юрисконсульт,

кандидат юридичних наук

ПРАВОВІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Становлення правової держави обумовлене створенням нормативно-го механізму ефективного захисту прав, свобод та законних інтересів

людини і громадянина. Невід’ємним елементом вказаного процесу є дотримання законності, службовими особами правоохоронних органів. При цьому у разі допущення порушень прав та законних інтересів громадянина, завдання держави полягає в ліквідації таких негативних наслідків.

Зазначена гарантія закріплена у статті 56 Конституції України, яка передбачає, що кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Найбільш вірогідний ризик завдання шкоди органами влади та їх посадовими особами створюється саме у процесі досудового розслідування. Саме тому проблема нормативно-правового регулювання відшкодування шкоди завданої органами досудового слідства, стала актуальною темою досліджень серед науковців, основним завданням яких є розробка практичних та теоретичних рекомендацій спрямованих на його удосконалення. Актуальність цієї проблематики обумовлена складністю суспільних відносин, що виникають при відновленні майнового стану потерпілого, а також особливою правовою значимістю питань захисту інтересів громадян.

Незважаючи на те, що з дати прийняття Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» (далі – Закон) [1] минуло понад двадцять років, серед адвокатської спільноти та судових органів склалися неоднозначні підходи до застосування його положень.

Практичний досвід участі у розгляді даної категорії судових справ свідчить, що актуальним та дискусійним залишається дотримання порядку визначення розміру завданої шкоди. Адже досить часто поза увагою залишається положення статті 12 Закону, якою передбачено, що розмір відшкодуваної шкоди, залежно від того, який орган провадив слідчі (розшукові) дії чи розглядав справу, у місячний термін з дня звернення громадянина визначають відповідні органи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратура і суд, про що виносять постанову (ухвалу). Якщо кримінальне провадження закрито судом при розгляді кримінальної справи в апеляційному або касаційному порядку, зазначені дії провадить суд, що розглядав справу у першій інстанції. У разі незгоди з винесеною постановою (ухвалою) про відшкодування шкоди громадянин відповідно до положень цивільного процесуаль-

ного законодавства може оскаржити постанову до суду, а ухвалу суду – до суду вищої інстанції в апеляційному порядку.

Пунктами 11, 12 Положення про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», затвердженого наказом Мініюсту України від 4 березня 1996 року № 6/5, Генеральної прокуратури України від 4 березня 1996 року № 3 та Мінфіну України від 4 березня 1996 року № 41 (далі – Положення) [2] передбачено, що для визначення розміру шкоди, громадянин протягом шести місяців після направлення йому повідомлення може звернутися:

1) при закритті провадження в справі органами дізнання або слідства Міністерства внутрішніх справ, Генеральної прокуратури і Служби безпеки України – відповідно до цих органів;

2) при винесенні виправдувального вироку або закритті справи судом першої інстанції чи в касаційному або наглядовому порядку – до суду, який розглядав справу по першій інстанції;

3) при скасуванні постанови районного (міського) суду (судді) про накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту або виправних робіт і закритті справи – в районний (міський) суд (до судді), який розглядав справу про адміністративне правопорушення.

У місячний термін з дня звернення громадянина один з органів, залежно від того, хто з них здійснював слідчі дії або розглядав справу, вимагає від відповідних державних і громадських організацій всі необхідні документи, що мають значення для визначення розміру завданої шкоди, і виносить передбачену частиною 1 статті 12 Закону постанову (ухвалу).

У подальшому відшкодування шкоди провадиться за рахунок коштів державного бюджету відповідним територіальним органом Державного казначейства України.

Згідно з частиною 2 статті 12 Закону у разі незгоди з винесеною постановою про відшкодування шкоди громадянин може оскаржити її до суду в порядку, встановленому для розгляду скарг на неправомірні дії органів державного управління і службових осіб, що ущемлюють права громадян.

Таким чином, законодавством чітко визначено порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду, при цьому встановлення розміру грошових

доходів, втрачених громадянами унаслідок незаконних дій зазначених органів, віднесено до компетенції цих органів, а не суду.

Варто також звернути увагу і на судову практику, оскільки судові рішення хоч і не мають нормативного характеру для суб'єктів правозастосування, але акумулюють конкретні орієнтири, що діють в межах певної галузі законодавства і впливають на прийняття рішення, а тому мають надзвичайно важливе значення для всієї системи правозастосування. Зокрема, за результатами розгляду однієї із справ зазначеної категорії Верховний Суд України дійшов обґрунтованого висновку, що встановлення розміру грошових доходів, втрачених громадянами унаслідок незаконних дій органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду віднесено до компетенції цих органів. Крім того, суд зазначив, що справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, а тому провадження у справі підлягає закриттю на підставі пункту 1 частини першої статті 205 ЦПК України (у редакції кодексу станом на прийняття рішення) постановою від 26 лютого 2016 року по справі №6-2089цс15) [3].

Натомість громадяни, ігноруючи вказаний порядок визначення розміру шкоди, звертаються у порядку цивільного судочинства безпосередньо до суду із захистом порушених прав. Очевидно такий спосіб захисту обумовлений прогнозованою для громадян відмовою органу досудового розслідування або суду у безспірному визнанні своєї вини та визначенні завданої шкоди, яка підлягає відшкодуванню за рахунок бюджетних коштів.

Для більшості учасників процесу результати судового розгляду вказаної категорії справ є досить очікуваними, оскільки відповідачам вкрай важко апелювати стосовно прийнятих процесуальних рішень слідчих (прокурорів) у кримінальному провадженні, які є підставами для відшкодування шкоди.

В переважній більшості судових справ представники правоохоронних органів будують свій захист на доведенні законності вчинених процесуальних дій (погодження слідчої дії із прокурором, отримання дозволу на підставі рішення слідчого судді тощо), що малоефективно впливає на результати прийнятого рішення.

У зв'язку з викладеним, а також провівши аналіз власної практичної діяльності, вважається за доцільне сконцентрувати зусилля саме на додержанні процесуального порядку розгляду спорів органами судової влади.

Порушення законодавчо закріпленого порядку визначення розміру завданої шкоди, як спосіб досудового врегулювання, може бути підставою для повернення позовної заяви згідно пункту 7 частини 4 статті 185 ЦПК України [4].

Щодо такого повернення позовної заяви, звісно, заперечуватиме позивач, оскільки у переважній більшості випадків ним буде пропущено шестимісячний строк на звернення до органу (залежно від того, який здійснював слідчі дії або розглядав справу), що передбачено пунктом 12 Положення.

Крім того, існують випадки, коли серед відповідачів, діями яких завдано шкоду, визначають суд, який здійснював розгляд процесуальних документів під час досудового розслідування або після його завершення. За таких обставин, слід дотримуватись вимог частини 6 статті 31 ЦПК України, якою передбачено, що справа, у якій однією зі сторін є суд, до підсудності якого віднесена ця справа за загальними правилами, або суддя цього суду, не пізніше п'яти днів із дня надходження позовної заяви передається на підставі розпорядження голови суду до суду вищої інстанції для визначення підсудності [4].

Досить дискусійним та суперечливим до сталої судової практики, може стати розгляд питання щодо не дотримання судами підсудності та розгляд вказаних справ у порядку цивільного судочинства. Як зазначалось вище, згідно з частиною 2 статті 12 Закону, оскарженню підлягає винесена постанова про відшкодування шкоди, в порядку, встановленому для розгляду скарг на неправомірні дії органів державного управління і службових осіб [1].

У рішенні Конституційного Суду України від 14 грудня 2011 року у справі № 19-рп/2011 зазначено, що завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень (ч.1 ст. 2 КАС України) [5]. Відповідно до пункту 1 частини 1 статті 19 КАС України, юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи у публічно-правових спорах, зокрема, спорах фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності, крім випадків, коли для розгляду таких спорів законом встановлено інший порядок судового провадження [6].

Таким чином, виходячи із змісту пункту 1 частини 1 статті 31 ЦПК України, Суд зобов'язаний передати справу на розгляд іншому суду, якщо справа належить до підсудності іншого суду (у даному випадку до відповідного окружного адміністративного суду). У разі відкриття судом провадження у справі з порушенням правил підсудності або розгляду її по суті, сторона процесу має право оскаржити вказані рішення на відповідному етапі судового розгляду, що матиме правові наслідки передбачені статтями 353 та 374 ЦПК України.

Використання всіх процесуальних можливостей в суді щодо захисту інтересів органів, які були задіяні до проведення досудового розслідування, надасть можливість здійснити судовий розгляд у відповідності до закріплених принципів законності, об'єктивності та неупередженості. При цьому, як відомо, порушення норм процесуального права є однією із підстав для подальшого скасування судового рішення судом вищої інстанції.

Практичне значення розглянутої теми полягає в тому, що сформульовані висновки та аналіз практичної правозастосовної діяльності, можуть бути використані не лише в забезпеченні належного захисту інтересів органів досудового розслідування, але й дотримання нормативно визначеного механізму відшкодування шкоди у досудовому порядку.

Використані джерела:

1. Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 року № 266/94-ВР – Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 1, ст. 1).
2. Положення про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», затверджене наказом Міністру України від 4 березня 1996 року № 6/5, Генеральної прокуратури України від 4 березня 1996 року № 3 та Мінфіну України від 4 березня 1996 року № 41 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0106-96>.
3. Постанова Верховного Суду України від 24 лютого 2016 року по справі № 6-2089цс15, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56160775>.
4. Цивільний процесуальний кодекс України 18 березня 2004 року № 1618-IV, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40–41, 42, ст. 492);

5. Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 2011 року у справі № 19-рп/2011, Вісник Конституційного суду України від 2012 – 2012 р., № 1, стор. 84.
6. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV, Голос України офіційне видання від 23.08.2005 – № 158.

Кульчицька Людмила Олександрівна
консультант-аналітик відділу управління
Головного управління СБ України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПРАВО ОСОБИ НА ТАЄМНИЦЮ КОМУНІКАЦІЇ

Результатом наукового осмислення нових безпекових реалій після закінчення “холодної війни” та в умовах інформаційної (гібридної) агресії стало розширення поняття “національна безпека”, виділення нових її видів. Єдиний консенсус у думках різних наукових шкіл щодо визначення змісту та складових безпеки полягає в тому, що під безпекою розуміється свобода від загроз базовим цінностям та стан захищеності об’єкта, яким може бути і індивідуум, і соціальна група (суспільство), і політична єдність (держава). Тому до поняття національної безпеки почали включати не лише питання державної безпеки (питання оборони, економічної безпеки тощо), а й суспільної та безпеки особи – проблеми боротьби з наркозагрозами і організованою злочинністю, збереження автономії громадянського суспільства, дотримання прав людини. Новітнім безпековим викликом стало питання забезпечення захищеності даних, включаючи персональні, які передаються за допомогою сучасних засобів комунікації.

При цьому слід зауважити, що незважаючи на тектонічні зміни в міжнародних відносинах та збільшення ролі міжнародних інституцій, держава залишилася єдиним суб’єктом-політичною єдністю, яка володіє виключними повноваженнями в забезпеченні безпеки держави, суспільства та індивідуума в їх діалектичному зв’язку [1]: безпека держави є передумовою та інституційними рамками, в яких досягається індивідуальна безпека. Будь-які міжнародні утворення – глобальна політично-представницька організація (ООН), військово-політичні блоки (НАТО) чи економічно-політичні союзи (ЄС) – є авторитетними посередниками для реалізації безпекової політики держав. Наслідком цього є належність державам

виключних повноважень по здійсненню з безпековою метою такого заходу як електронне стеження – контроль будь-яких видів електронних комунікацій [2]. При цьому, науковці зауважують, що умовою успішного існування держави є достатній рівень її сили, під якою розуміється не нарощування воєнної могутності, а високий ступінь внутрішньої стабільності і згуртованості [3], відповідність декларованих цінностей життєвим реаліям. Саме за такої умови безпека держави починає розглядатися як синонім безпеки тих, хто її населяє. А, отже, держава набуває обов'язку створення в тому числі виваженої системи захисту прав особи на таємницю комунікацій, за якої гарантується недопущення порушення цього права жодним суб'єктом, в тому числі поза межами національної юрисдикції.

З бурхливим розвитком цифрових технологій на початку XXI століття увага до діяльності держави в цій царині особливо загострилася [4]. Законотворчі ініціативи щодо введення в Україні моніторингу телекомунікацій як постійного стеження [5] піддавалися критиці [6, 7, 8], а Європейський Союз, спочатку ввівши вимогу для провайдерів і операторів телекомунікаційних послуг накопичувати дані, відійшов від практики впровадження прийнятої Директиви [9] відповідно до рішення Європейського суду справедливості про визнання її недійсною [10]. Водночас, послідовне обмеження можливостей держави у проведенні спеціальної діяльності на фоні декларування необмежуваних прав особи насправді жодним чином не гарантує вищого рівня додержання прав і свобод людини, враховуючи, що джерелом їх порушення завдячуючи розвитку технологій виступає широке коло суб'єктів поза державою.

Як показує аналіз правових умов обмеження конфіденційності спілкування в країнах Європейського Союзу, з безпековою метою органи державної влади можуть проводити заходи з контролю телекомунікацій не лише відповідно до кримінального процесуального кодексу, а й в окремо встановленому порядку, що дає змогу забезпечити оперативну реакцію на виникаючі загрози та не розкривати перед об'єктом стеження факт проведення обмежуючих заходів. Визначальною рисою такої системи обмеження конфіденційності спілкування є її відповідність вимогам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [11], яка допускає таке втручання 1) в інтересах національної та громадської безпеки; 2) в інтересах економічного добробуту країни; 3) для запобігання заворушенням; 4) для захисту здоров'я чи моралі; 5) для захисту прав і свобод інших осіб, та за умови, що втручання здійснюється згідно із законом (ч. 2 ст. 8).

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), досліджуючи національне законодавство Німеччини, яке встановлює позапроцесуальний порядок обмеження права на таємницю комунікацій, з точки зору відповідності ст. 8 Конвенції визнав допустимість існування законів, які дозволяють здійснювати заходи таємного стеження – контроль кореспонденції і телекомунікацій [12, п. 40] тією мірою, якою вони є абсолютно необхідними для функціонування демократичних інститутів [12, п.42]. ЄСПЛ визнав, що для того, щоб ефективно протидіяти “надзвичайно витонченим” загрозам, держава має бути спроможною проводити, у межах юрисдикції, таємне стеження за діями підривних елементів, зазначивши, що при оцінці меж гарантій ст.8 обов’язково мають враховуватися такі чинники, як технічні досягнення у сфері таємного збору інформації та рівень загроз [12, п. 48].

Ефективна система безпеки держави в кінцевому підсумку веде до практичного втілення додержання прав людини як змісту і спрямованості дій держави. Виходячи із принципів, закладених в Конвенції, щоб забезпечити баланс між правами людини і ефективністю сил безпеки, в системі обмеження прав людини в позасудовому порядку мають бути дотримані такі умови:

- підстави для проведення заходів таємного стеження мають бути передбачені законом та бути співвідносними актуальним загрозам безпеці в різних сферах національного життя (безпеці держави, суспільства, особи);

- коло суб’єктів з числа державних органів, що мають право проводити ці заходи, має бути максимально вузьким;

- має бути створена окрема процедура (порядок) проведення цих заходів, в якій передбачено гарантії використання отриманої інформації з метою, яка узгоджується з підставами для їх проведення, та недопущення свавільного обмеження прав особи;

- демократичний цивільний контроль щодо проведення таких заходів має здійснюватися з урахуванням специфіки діяльності суб’єктів, що мають право на проведення означених заходів.

Використані джерела:

1. Теоретична і емпірична аргументація наведена у працях низки науковців, зокрема у збірці *Critical Security Studies: Concepts and Cases* / Ed. by K. Krause and M. C. Williams. University of Minnesota Press. 1997., монографії *Security: A New Framework for Analysis* / By B. Buzan, O. Waever, J. de Wilde. Lynne Rienner Publishers, Inc., 1998 та інших наукових працях.

2. Foreign Intelligence Gathering Laws. The Law Library of Congress. 2016. June. URL: <https://www.loc.gov/law/help/foreign-intelligence-gathering/index.php>.
3. Quot. by R. W. Jones. Security, Strategy, and Critical Theory. Lyne Rienner Publishers, Inc., 1999. – P. 112-113.
4. Як приклад, публікація Shawn Powers “Where did the principle of secrecy in correspondence go?” в The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/technology/2015/aug/12/where-did-the-principle-of-secrecy-in-correspondence-go>.
5. Про моніторинг телекомунікацій : Проект Закону України від 07.08.2003 №4042.
6. Замніус В. Про моніторинг комунікацій. Часопис ПАРЛАМЕНТ. 2003. № 7.
7. Дядюра І. Моніторинг комунікацій як явище суперечить Загальній декларації прав людини і Європейській конвенції прав і основних свобод людини. Часопис ПАРЛАМЕНТ. 2003. № 7.
8. Зауваження та пропозиції до проекту Закону України “Про моніторинг телекомунікацій” від 07.08.2003 №4042, підготовлені експертами УНЦПД.
9. DIRECTIVE 2006/24/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 15 March 2006 on the retention of data generated or processed in connection with the provision of publicly available electronic communications services or of public communications networks and amending Directive 2002/58/EC.
10. Court of Justice of the European Union. PRESS RELEASE No 54/14, Luxembourg, 8 April 2014, Judgment in Joined Cases C-293/12 and C-594/12 Digital Rights Ireland and Seitlinger and Others. The Court of Justice declares the Data Retention Directive to be invalid.
11. КОНВЕНЦІЯ про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Ратифікована Законом України від 17.07.1997 №475/97-ВР.
12. Рішення Європейського суду з прав людини у справі “Класс та інші проти Німеччини” (CASE OF KLASS AND OTHERS v. GERMANY) від 04.07.1978.

Логінова Наталія Миколаївна

викладач кафедри кримінального права та процесу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, кандидат психологічних наук, доцент

ОБМЕЖЕННЯ РОЗСУДУ ПРОКУРОРА ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДИСКРЕЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Більшість дослідників проблем правозастосовного розсуду не сумніваються в обов'язковості обмежень дискреційних повноважень право-

застосувача. Надаючи йому деяку свободу вибору рішень, законодавець виходить з необхідності певної свободи при оцінці суспільно небезпечного діяння, особи винного і інших обставин справи, що дозволяє суб'єктові правозастосування оптимально втілювати норми права вжиття.

Проте, гнучкість тієї або іншої норми права має свої межі, за межі яких виходити не можна. Обмежуючи розсуд, законодавець переслідує мету не допустити можливих порушень прав громадян з боку суб'єкта правозастосування.

Представляється, що розумність це комплексне поняття. Розумними слід вважати дії, які вчинила б людина, що має нормальний, середній рівень інтелекту, знань і життєвого досвіду. Абстрактна особа, що має такі якості, може бути названа розумною людиною. Юридично значимою якістю, критерієм правомірності актів психічної (розумне передбачення, розумне розуміння) або фізичної (розумні заходи, розумне ведення справ) діяльності реального суб'єкта в передбачених законом випадках являється їх відповідність можливій поведінці розумної людини в конкретній ситуації.

Таким чином, розумність це процес, а не тільки результат. Кидання монети може привести до потрібного підсумку, проте цей процес не може розглядатися як розумний. Розумність це свідомо інтелектуальна боротьба між декількома законними можливостями, в якій прокурор застосовує об'єктивні стандарти. Тоді єдиний обов'язок прокурора полягає в тому, щоб з можливостей вибрати одну, що вишикувалися перед ним, яка здається йому найкращою.

Ще одним матеріальним обмеженням прокурорського розсуду є вимога про його справедливість. Необхідно помітити, що останніми роками термін «справедливість» все частіше зустрічається в чинному законодавстві. Так, в Конституції України відзначається, що людина, його життя, честь, гідність і свобода, особиста недоторканість, природні і невідчужувані права є вищою цінністю, а судова влада розглядається як хранителька цивільного світу, прав і свобод особи і забезпечує законність і справедливість. Про справедливість говориться і в цілому ряду міжнародно-правових актів, ратифікованих Україною. Наприклад, в ст. 10 Загальної декларації прав людини відмічено, що кожен має право на те, щоб його справа була розглянута з дотриманням усіх вимог справедливості, незалежним і неупередженим судом.

Перспективний, на наш погляд, пошук визначення справедливості як історично обумовленого виміру соціального факту, що є формою істин-

ного співвідношення міри свободи і рівності в людських відносинах. У зв'язку з цим можливе укладення про різні уявлення про справедливість в суспільстві залежно від рівня його розвитку. У науковій юридичній літературі поширений погляд на справедливість як на засадничу ідею, провідний початок формування, розвитку і функціонування права, тобто як на загально правовий принцип.

Юридична справедливість завжди знаходиться в рамках закону або в усякому разі у рамках правової системи. Для знаходження цього «юридичного оптимуму» потрібна правильна оцінка встановлених правозастосовним органом обставин справи; у тому числі їх правильно-соціально-політична оцінка, вірне тлумачення, а в необхідних випадках і вихід за межі цієї правової норми, але у рамках правової системи. На нашу думку, у рамках меж вибору при здійсненні розсуду прокурора категорія справедливості в кримінальному процесі України включає: по-перше, рівність усіх перед законом і судом, рівноправ'я сторін; по-друге, правову (юридичну) справедливість.

Думається, що, виходячи з суті справедливості як істинного співвідношення свободи і рівності, названа категорія в процесі полягає в захисті прав і інтересів, що охороняються законом, в умовах рівноправ'я сторін. Тобто, застосовуючи категорію справедливості при здійсненні вибору в процесі розсуду, прокурор, орієнтуючись на власні моральні установки і правосвідомість, бере до уваги права і обов'язки осіб, залучених в сферу кримінального судочинства, закріплені нормами процесуального права.

Як відомо, при здійсненні контролю над кримінальним провадженням прокурор зобов'язаний оцінювати докази за своїм внутрішнім переконанням, керуючись при цьому законом і совістю. Включення законодавцем совісті в механізм формування внутрішнього переконання (розсуд)прокурора представляється нам принципово важливим. Критерій совісті вказує на його особисту, моральну і правову відповідальність за оцінку доказу і рішення, що приймаються, на його борг бути неупередженим і незалежним від яких би то не було думок, впливів, тисків, забобонів, упереджену суджень. Останнім часом активізувалися спроби надання етичним правилам поведінки прокурора офіційного статусу.

Так, Міжнародна асоціація прокурорів (МАШП) членами якої є прокурори: 120 держав світу в тому числі та України 23 квітня 1999 року розробила, і прийняла у м. Будапешті «Стандарти професійної відповідальності, основні права і обов'язки прокурорів». У Будапештському

кодексі чітко і в повному об'ємі сформульовані усі положення про незалежність і безсторонність; прокурорів. Цим документом нині керуються прокурори 54-х держав, у тому числі країн Ради Європи

Між тим в Україні на національному рівні до теперішнього часу не були розроблені і прийняті стандарти професійної етики прокурорських працівників. Відсутність подібного нормативного документу, на наш погляд, негативним чином позначається на повсякденній діяльності співробітників-прокуратури, у тому числі в ході прийняття, процесуальних рішень на розсуд.

Зі свого боку, вважаємо необхідним запропонувати наступний варіант Кодексу прокурорської етики, прийняття якого можливе на рівні наказу Генерального прокурора України. Статус прокурора покладає на нього виконання як юридичних, так і моральних обов'язків, які вимагають незалежності, вільної від всякого впливу, особливо з боку особистих інтересів або зовнішнього тиску.

Прокурор повинен брати участь в прийнятті, підтримці і забезпеченні неухильного дотримання високих норм поведінки, а також зобов'язаний особисто дотримуватися цих норм заради збереження честі і незалежності органів прокуратури.

При виконанні своїх обов'язків прокурори повинні:

- виконувати свої функції справедливо, неупереджено і об'єктивно;
- поважати і захищати права і свободи людини і громадянина, передбачені Конституцією України;
- намагатися забезпечити, щоб система кримінального судочинства функціонувала так швидко, як це можливо.

Прийняття Кодексу професійної етики, здатного виконувати роль своєрідного орієнтиру в повсякденній діяльності прокурора, вважаємо, сприятиме зростанню професійної самосвідомості співробітників прокуратури, якісній зміні правозастосовних рішень, що приймаються ними, у тому числі в ході реалізації дискреційних повноважень.

Підводячи підсумок аналізу обмежень правозастосовного розсуду прокурора, відмітимо, що прокурорський розсуд як механізм вибору з можливих варіантів поведінки повинні здійснюватися в процесуальній формі і ґрунтуватися на засадах законності, розумності і справедливості бути спрямовано на відшукування оптимального рішення, виходячи з фактичних обставин конкретної справи; співвідноситися з принципами і завданнями закону. Розсуд прокурора в усіх випадках повинен знаходитися у рамках правової стабільності і впорядкованого розвитку правозастосовною практикою.

Подорван Ольга Олександрівна
курсант 2 курсу 2 групи Інституту
підготовки юридичних кадрів для СБ
України Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

На сьогодні одну з загроз національній безпеці України складає високий рівень корупції. За даними Transparency International (міжнародної антикорупційної організації) за 2018 рік Україна посіла 120 місце із 180 [1]. Саме тому, на мій погляд, зменшення рівня корупції до безпечного в Україні, можливе лише за умови вивчення та втілення в життя міжнародного досвіду боротьби із цим вкрай негативним соціальним явищем, в першу чергу успішно діючих в інших країнах політичних, правових та організаційних механізмів подолання корупції. Виділення та вивчення закордонних програм, які спрямовані на протидію хабарництву та корупції, що довели на практиці свою ефективність, являє собою величезні перспективи для запозичення позитивного іноземного досвіду, особливо за відсутності власного реально діючого механізму протидії корупції.

За останні десятиліття Україна приєдналася до міжнародного антикорупційного руху, ратифікувавши низку міжнародно-правових документів і розробивши на їхній основі національне антикорупційне законодавство. Одним з найважливіших документів у сфері протидії корупції можна вважати Конвенцію Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН) проти корупції, прийняту резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 31.10.2003 (ратифікована 18.10.2006 та набрала чинності для України 01.01.2010) [2]. Ця Конвенція визначила фундаментальні засади антикорупційної політики держав-учасниць цього міжнародного договору та встановила вектори розвитку національного законодавства у цій сфері [3]. І це не випадково, адже у Конвенції передбачено низку базових заходів для держав-учасниць, спрямованих на запобігання корупції. Важливими є положення цієї Конвенції, згідно з якими для держав-учасниць передбачено впровадження у національне законодавство різних напрямів протидії корупції такі, як: створення спеціального органу (органів), діяльність якого спрямована на запобігання і протидію корупції, активну участь громадськості у сфері запобігання корупції, створення кодексів поведінки службовців, зміцнення незалежності судової влади, закріплення кри-

мінальної відповідальності за корупційні правопорушення та окреслення корупційних злочинів, встановлення відповідальності юридичних осіб. Також Конвенцією передбачено, що кожна держава-учасниця повинна розробляти і здійснювати або проводити ефективну скоординовану політику протидії корупції, яка сприяє участі суспільства і відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності й невідкупності, прозорості й відповідальності.

Значну увагу боротьбі з корупцією приділила Рада Європи, важливим досягненням якої стала розробка сучасних антикорупційних стандартів, європейських антикорупційних конвенцій та створення спеціалізованого контрольного органу за дотриманням антикорупційних стандартів у державах-членах Ради Європи – Групи держав проти корупції (GRECO). Європейські стандарти у сфері протидії корупції містяться у низці важливих міжнародних документів: Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією, Цивільній конвенції про боротьбу з корупцією та Додатковому протоколу до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією. Приєднавшись до цих конвенцій та до Групи держав проти корупції (GRECO), Україна взяла на себе міжнародні зобов'язання створити ефективну антикорупційну політику, впровадити дієвий механізм протидії корупції. Україна у сфері запобігання та протидії корупції тісно співпрацює з Організацією економічного та соціального розвитку (ОЕСР) – міжнародна організація, членами якої на сьогодні є 34 країни. За впливом ОЕСР належить до трійки провідних світових економічних установ поряд з Міжнародним валютним фондом і Світовим банком [4].

Таким чином, наведені вище міжнародні договори у сфері протидії корупції зумовлюють для України виконання нашою державою взятих міжнародних зобов'язань та приведення антикорупційного законодавства до міжнародних стандартів. Порівнявши дані Transparency International за 2017 та за 2018 роки, слід зазначити, що Україна піднялася в рейтингу на 10 сходинок, що не може не радувати. На сьогодні ми бачимо, що в умовах реформування системи запобігання корупції Україна сформувала законодавчу базу, яка взагалі відповідає міжнародним стандартам, і прийнята з урахуванням досвіду інших держав, однак корупція залишається однією з найгостріших проблем, яка впливає на всі сфери суспільного життя. Тому практичне застосування в повній мірі існуючих адаптованих законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо протидії корупції має стати основним напрямком на шляху подолання корупції.

Використані джерела:

1. Матеріали сайту «BBC». URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-47038933>.
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 01.10.2010 [Електронний ресурс]. – режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.
3. Досвід зарубіжних країн у боротьбі з корупцією [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uspishnaukraina.com.ua/strategy/69/244.html>.
4. Ярмиш О. Спеціалізовані антикорупційні інституції: світовий досвід та національна модель / О. Ярмиш, Р. Мельник // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2015. – №2.

Науковий керівник: старший викладач спеціальної кафедри № 1 «Правові засади державної безпеки» Інституту підготовки юридичних кадрів для СБ України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Зеленська І. М.

Шайхасва Олена Мустафаївна
аспірант Національної академії
внутрішніх справ

ПРАВОВІ АСПЕКТИ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ЯК НЕВІД'ЄМНОЇ СКЛАДОВОЇ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ

Конституція України як основоположний акт держави закріплює норму, що оголошує найвищою соціальною цінністю захист прав і свобод, життя і здоров'я людини. Провідною роллю у забезпеченні та реалізації основоположних прав і свобод людини законодавець наділяє правоохоронні органи в системі яких діють підрозділи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність. Оперативно-розшукова діяльність є важливою ланкою в забезпеченні правопорядку в суспільстві. Ключовим та невід'ємним принципом її реалізації та здійснення є принцип законності, який знайшов своє втілення у правових нормах, що врегульовують здійснення оперативно-розшукової діяльності, завдяки чому вони мають значення керівних положень для оперативних підрозділів органів внутрішніх справ. Водночас оперативно-розшукова діяльність, як ніякий інший вид правоохоронної діяльності, втручається в сферу прав та інтересів громадян, захищених та гарантованих Конституцією України. Саме

ця специфічна риса оперативно-розшукової діяльності зумовлює потребу в її чіткому законодавчому регулюванні та створенні відповідних гарантій з метою не допустити протиправного звуження чи ігнорування прав і законних інтересів осіб, які опинилися у сфері боротьби зі злочинністю. Однією з таких гарантій, вироблених світовою юридичною практикою, є судовий контроль за законністю та обґрунтованістю дій підрозділів, які уповноважені відповідно до ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» на ведення оперативно-розшукової діяльності.

Судовий контроль за оперативно розшуковою діяльністю-це один з напрямів правозабезпечувальної діяльності суду, спрямованої на стан законності та реалізації прав людини в оперативно-розшуковій діяльності, важлива ознака правової та демократичої держави. Саме суд завдяки своїй незалежності, гласності й відкритості, відсутності відомчих інтересів у питаннях боротьби зі злочинністю, зокрема з розкриття злочинів, є найбільш надійним гарантом прав людини, яка потрапляє у сферу оперативно-розшукової діяльності [3, с. 204].

Доцільно погодитись з думкою О. С. Ткачука, який зазначає, що особливої уваги з боку суду потребує, зокрема, діяльність органів та посадових осіб у ході оперативно-розшукової діяльності та на досудових стадіях кримінального судочинства. Це пояснюється тим, що під час розслідування злочинів у виключних випадках законодавство дозволяє обмеження прав та свобод особи з метою захисту суспільних інтересів. В той же час кожний випадок відступу від забезпечення прав конкретної людини повинен мати достатньо обґрунтованих підстав, а також забезпечуватися дотримання визначеної законом процедури [5, с. 35].

Інститут судового контролю регулюється рядом міжнародних документів, зокрема загальними документами ООН щодо захисту прав і свобод людини та організації правосуддя, документами Ради Європи, Європейського Союзу, що присвячені судовій системі, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, рішення Європейського суду з прав людини, які відіграють провідну роль при глибокому аналізі обставин та підстав, які зазначаються в клопотанні, яке спрямоване на етапі досудового розслідування на деякі законодавчо передбачені обмеження прав і свобод людини, з метою досягнення цілей досудового розслідування, та як підсумковий результат передбачає задоволення або відмову у задоволенні судом такого обмеження.

У рішенні від 6 вересня 1978 року у справі «Класс та інші проти Федеративної Республіки Німеччина» Європейський суд зазначив, що там, де держава вводить таємне спостереження, існування якого залишається

невідомим для осіб, що перебувають під спостереженням, наслідком чого є неможливість оскаржити такий нагляд, дія ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод може зупинитися. У таких умовах ставлення до особи може суперечити ст. 8, або ж особа може бути позбавлена права на повагу до приватного і сімейного життя. У той же час людина, не знаючи про це, не матиме можливості користуватися юридичним захистом. Тому держава повинна запровадити такі контрольні механізми, які зможуть попередити безпідставне обмеження прав особи. Ці механізми повинні гарантувати всебічний контроль за діяльністю державних органів у цьому питанні [5, с. 35].

Аналіз чинного законодавства України свідчить, що важливим елементом забезпечення прав і свобод громадян в оперативно-розшуковій діяльності є досконале правове регулювання, що становить матеріальну основу юридичних гарантій законності цієї діяльності [2, с. 115].

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначає дотримання прав і свобод людини як один із основних принципів оперативно-розшукової діяльності. Громадяни України та інші особи мають право у встановленому законом порядку одержати від органів, на які покладено здійснення оперативно-розшукової діяльності, письмове пояснення з приводу обмеження їх прав і свобод та оскаржити ці дії (ч. 9, ст. 9). Керуючись Законом України «Про звернення громадян» кожен громадянин, іноземець, особа без громадянства, тобто будь-яка особа має право звернутися зі скаргою на дії органів чи їх посадових осіб, які порушили їх конституційно гарантовані та законодавчо закріплені права [4, с. 412–413].

Суду як незалежному та незацікавленому органу судового контролю відведено надзвичайно відповідальну роль, яка полягає у неупередженому, досконалomu, всебічному вивченні матеріалів справи в рамках кримінального провадження, так як судовий контроль за оперативно-розшуковою діяльністю має гарантувати кожній особі дотримання прав та законних інтересів, а також забезпечити отримання в результаті проведення таких дій належних, допустимих та достовірних доказів. Вище зазначені нормативно-правові акти вступають у протиріччя між собою, реалії сьогодення свідчать про неможливість на практиці громадянами перевірити законодавчу обґрунтованість таких дій з боку оперативних підрозділів та відсутності помилковості їх діянь, реалізувати своє право на ознайомлення з матеріалами перевірки або безпосередньо прийняти участь у перевірці фактів, що обмежили їх конституційно встановлені та закріплені нормами міжнародно-правових актів права. Оскарження дії органів чи посадових осіб, які проводять оперативно-розшукову діяльність втрачають

свій сенс, так як людина, права якої обмежувались, не може захистити свої інтереси, тому доцільно звернути увагу на всебічне, повне та досконале вивчення можливості практичної реалізації та застосування норм національного та міжнародного законодавства, що гарантують недоторканність прав та свобод людини в оперативно-розшуковій діяльності.

Використані джерела:

1. Про оперативно-розшукову діяльність: станом на 05.04.2019р./Закон України від 18.02.1992 року № 2135-ХІІ. Харків: Право, 2019.
2. Круглий В. Забезпечення прав і свобод громадян при використанні їх допомоги в оперативно-розшуковій діяльності. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2015. № 1. С. 110–115.
3. Мінченко С. І. Теоретико-правові засади забезпечення прав людини в оперативно-розшуковій діяльності оперативних підрозділів МВС України: моногр. К.: ТОВ «ІНТЕРСЕРВІС», 2012. 348 с.
4. Погорецький М. А., Шандула О. О. Проблеми забезпечення захисту прав людини в оперативно-розшуковій діяльності. Актуальні проблеми політики. Вип. 13–14. 2002. С. 411–416.
5. Ткачук О. С. Судовий контроль за слідчими та оперативно-розшуковими діями. Вісник Верховного суду України. 2008. № 3. С. 35–38.

3. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НОРМОТВОРЧОЇ, ДОГОВІРНОЇ РОБОТИ Й ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА В СУДАХ ІНТЕРЕСІВ СБ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ І ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ

Асадчий Вадим Олександрович
начальник 2 відділу 4 служби
Управління правового забезпечення
Служби безпеки України

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В СУДАХ (ПІСЛЯ 01.01.2020) У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЗМІНАМИ В КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА РОЗГЛЯДОМ ВЕРХОВНОЮ РАДОЮ УКРАЇНИ ПРОЕКТІВ ЗАКОНІВ УКРАЇНИ «ПРО АДВОКАТУРУ ТА АДВОКАТСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ» (№№ 9055, 9055-1, 9055-2), ЯКІ ВСТАНОВЛЮЮТЬ НОВИЙ ПОРЯДОК ПРЕДСТАВНИЦТВА В СУДАХ ВИКЛЮЧНО АДВОКАТАМИ, КРІМ ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЗАКОНОМ ВИПАДКІВ

Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» до Конституції України та процесуальних кодексів внесені зміни, згідно з якими представництво іншої особи в суді покладається виключно на адвокатів, крім визначених законом винятків щодо представництва в суді:

- у трудових спорах;
- у спорах щодо захисту соціальних прав;
- у спорах щодо виборів та референдумів;
- у малозначних спорах;
- малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена;
- інтересів держави прокуратурою (у виключних випадках і в порядку, що визначені законом);
- шляхом самопредставництва.

При цьому, вказаний порядок представництва в судах запроваджується поступово:

для фізичних та юридичних осіб у судах касаційної інстанції з 2017 року, апеляційної інстанції з 2018 року, першої інстанції з 2019 року;

для органів державної влади та місцевого самоврядування в судах всіх інстанцій з 2020 року.

З огляду на зазначене та беручи до уваги положення чинного на цей час Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», вбачається, що Службі безпеки України, її Центральному управлінню, органам, військовим формуванням, закладам, які є юридичними особами, починаючи з 01.01.2020 необхідно буде вирішувати питання щодо представництва їх інтересів в судах адвокатами у деяких справах.

При цьому, представництво адвокатами інтересів Служби безпеки України в судах містить такі проблемні аспекти:

– згідно з чинним законодавством державна та військова служба є несумісними з діяльністю адвоката;

– особи, які надають адвокатські послуги, як правило, не обізнані із особливостями оперативно-службової діяльності Служби безпеки України та не мають допуску до державної таємниці, що може утворити на певний проміжок часу прогалину належного забезпечення представництва її інтересів в судах;

– надання адвокатських послуг здійснюватиметься на платній основі, що потребуватиме планування відповідних закупівель.

Вказані проблемні питання частково вирішуються у проектах Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» № 9055 (внесений Президентом України), № 9055-1 (внесений народним депутатом України Писаренком В. В.), № 9055-2 (внесений народними депутатами України Ківаловим С. В., Логвинським Г. В., Голубовим Д. І., Німченком В. І., Развадовським В. Й.), які за своєю структурою фактично є ідентичними.

Водночас, до основних відмінностей зазначених законопроектів слід віднести порядок регулювання ними питань набуття фізичною особою права на здійснення адвокатської діяльності, а також видів адвокатської діяльності.

Зокрема, законопроектом № 9055 передбачено, що статус адвоката може бути фізична особа, яка, крім іншого, має стаж роботи в галузі права як *стажер адвоката та/або на посаді судді, прокурора не менше двох років* після здобуття вищої юридичної освіти.

Цей законопроект також містить норму, згідно з якою *протягом чотирьох років з дня набрання чинності цим Законом* особи, які виявили

намір стати адвокатом, мають вищу юридичну освіту ступеня магістра або прирівняну до неї, володіють державною мовою та на момент звернення із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту *мають не менше ніж три роки стажу роботи у галузі права* після здобуття вищої юридичної освіти як самозайняті особи або роботи, зокрема, на посадах *юриста, юрисконсультанта, головного юрисконсультанта, начальника юридичного відділу, іншої аналогічній посаді в органах державної влади, підприємствах, установах та організаціях незалежно від форми власності, робота на яких передбачає надання правничої (правової) допомоги*, а також *слідчого*, мають право набути статус адвоката у встановленому цим Законом порядку шляхом складення письмового анонімного тестування *без проходження стажування та наявності стажу роботи на посаді помічника адвоката/стажера*.

Вказаним законопроектом також передбачається можливість адвоката працювати *на підставі трудового договору/контракту з особою, яка не є адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням. При цьому зазначається, що така робота не є адвокатською діяльністю* (адвокат, який уклав трудовий договір/контракт з особою, яка не є адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням, не має права здійснювати адвокатську діяльність та зобов'язаний зупинити її у порядку, встановленому статтею 7 цього Закону), однак *такий адвокат зберігає статус адвоката та має право представляти свого роботодавця в суді*, користується в рамках діяльності за таким договором професійними правами адвоката та гарантіями адвокатської діяльності (крім гарантій, визначених пунктами 1–5, 8–10, 15 частини першої статті 24 цього Закону), передбаченими цим Законом.

Водночас, зазначеним законопроектом *військова та державна служба*, а також належність, зокрема, до посадових та службових осіб органів Служби безпеки України, військових посадових осіб утворених відповідно до законів військових формувань *визначаються несумісними з адвокатською діяльністю*.

В свою чергу, законопроекти №№ 9055-1, 9055-2 передбачають, що статус адвоката може набути фізична особа, яка, крім іншого, має стаж роботи в галузі права *на посаді судді, прокурора, слідчого, нотаріуса юриста, юрисконсультанта, головного юрисконсультанта, начальника юридичного відділу та інших посадах в органах державної влади, підприємствах, установах та організаціях незалежно від форми власності, якщо зайняття такої посади вимагає наявності повної вищої юридичної освіти*, а та-

кож як помічник судді, помічник адвоката, стаж роботи якого складає не менше п'яти років.

При цьому вказані законопроекти *не передбачають можливість адвоката працювати на підставі трудового договору/контракту з особою, яка не є адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням.*

Разом з цим зазначені законопроекти містять норми, згідно з якими адвокати здійснюватимуть представництво інтересів органів державної влади на підставі договору про надання професійної правничої допомоги. При цьому, порядок обчислення гонорару у такому договорі визначатиметься Кабінетом Міністрів України спільно з Національною асоціацією адвокатів України, а особливості, порядок оцінки якості, повноти та своєчасності зазначеного представництва визначатиметься Радою адвокатів України.

Військова та державна служба, належність, зокрема, до посадових та службових осіб органів Служби безпеки України, військових посадових осіб утворених відповідно до законів військових формувань визнається у вказаних законопроектах як несумісні з адвокатською діяльністю.

З огляду на зазначене вбачається, що найбільш прийнятним для Служби безпеки України є законопроект № 9055, який передбачає:

– можливість набуття статусу адвоката особами, які мають стаж роботи не менше трьох років у галузі права на посадах юриста, юрисконсульта, головного юрисконсульта, начальника юридичного відділу, інших аналогічних посадах в органах державної влади

– можливість адвоката працювати на підставі трудового договору/контракту з особою, яка не є адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням та представляти свого роботодавця в суді.

За інформацією, розміщеною на офіційному веб-сайті Верховної Ради України, на даний час законопроект № 9055 знаходиться на розгляді у Верховній Раді України, законопроект № 9055-1 відхилено профільним Парламентським Комітетом, а законопроект № 9055-2 відкликано.

Отже, оскільки законопроект № 9055 передбачає можливість адвоката працювати на підставі трудового договору/контракту з особою, яка не є адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням, без здійснення при цьому несумісної з військовою та державною службою адвокатської діяльності, вбачається, що у разі його прийняття та набуття ним чинності співробітники Служби безпеки України матимуть право і надалі забезпечувати представництво її інтересів в судах після набуття ними статусу адвоката у встановленому законодавством порядку.

В іншому випадку, впровадження з 01.01.2020 нового порядку представництва інтересів органів державної влади та місцевого самоврядування в судах всіх інстанцій фактично призведе до розподілу діяльності Управління правового забезпечення Служби безпеки України та юридичних структур, пов'язаної із забезпеченням представництва в судах, між адвокатами (у справах, в яких виключно адвокати матимуть право представляти інтереси Служби безпеки України) та співробітниками Служби безпеки України, які наразі виконують її у повному обсязі.

При цьому виникне потреба в організації взаємодії з адвокатами у справах, де вони представлятимуть інтереси Служби безпеки України, яка зокрема може полягати в організації закупівлі адвокатських послуг (за результатами моніторингу інформації, розміщеної на офіційному майданчику системи публічних закупівель «ProZorro», з'ясовано, що державні органи починають здійснювати закупівлю послуг з представництва інтересів в судах України. Зокрема, така закупівля на суму понад 2,1 млн. грн. наразі проводиться Національним банком України), підготовці офіційної позиції Служби безпеки України у справах, формуванні інших документальних матеріалів для подання їх адвокатами до суду, контролю якості надання адвокатами адвокатських послуг тощо.

Разом з цим залишатиметься потреба у здійсненні співробітниками Управління правового забезпечення Служби безпеки України та юридичних структур представництва в судах у окремих категоріях справ, а також виконання ними всіх інших завдань, пов'язаних із судовими справами, зокрема правового забезпечення досудового врегулювання спорів, супроводження виконання судових рішень, здійснення аналізу та узагальнення претензійної роботи і судової практики.

Використані джерела:

1. Конституція України.
2. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)».
3. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів».
4. Проекти Законів України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (№№ 9055, 9055-1, 9055-2).

Зарубін Кирило Євгенійович

студент 5 курсу 07 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РИЗИКІВ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Ситуація, яка останнім часом склалася у сфері публічних закупівель, стала об'єктом активних дій з боку державних інституцій, громадських організацій й окремих фахівців контролюючих органів.

Істотні зміни законодавства у зв'язку з прийняттям Закону України «Про публічні закупівлі», запровадження авторизованих електронних майданчиків, що разом із веб-порталом Уповноваженого органу з питань закупівель складають електронну систему закупівель та забезпечують реєстрацію осіб, автоматичне розміщення, отримання і передавання інформації та документів під час проведення процедури публічних закупівель, користування сервісами з автоматичним обміном інформацією, доступ до якої здійснюється за допомогою мережі Інтернет, обумовлюють необхідність аналізу існуючих та появи нових ризиків із метою забезпечення надійності функціонування системи публічних закупівель.

Отже, Законом України «Про публічні закупівлі» визначені правові та економічні засади здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави та територіальної громади. Метою цього Закону є забезпечення ефективного та прозорого здійснення закупівель, створення конкурентного середовища у сфері публічних закупівель, запобігання проявам корупції у цій сфері, розвиток добросовісної конкуренції.

З огляду на це, можливо дійти висновку, що запровадження у практику публічних закупівель механізму електронних закупівель «Prozorro», яка вносить елементи передових технологій у відносини замовників, постачальників та громадськості, є концептуально правильним рішенням.

Проаналізуємо один із аспектів попередження та подолання наслідків виникнення ризиків, пов'язаних із можливим зниженням рівня ефективності діяльності замовників за наслідками неналежного виконання постачальниками своїх зобов'язань – забезпечення тендерної пропозиції у системі електронних публічних закупівель. Статтею 24 зазначеного вище Закону визначені умови та порядок забезпечення тендерної пропозиції.

Відтак, на законодавчому рівні закріплено право замовника зазначати в оголошенні про проведення процедури закупівлі та в тендерній документації вимоги щодо надання забезпечення тендерної пропозиції.

Відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про публічні закупівлі» забезпечення тендерної пропозиції – це надання забезпечення виконання зобов'язань учасника перед замовником, що виникли у зв'язку з поданням тендерної пропозиції, у вигляді такого забезпечення, як гарантія. За приписами ст. 560 Цивільного кодексу України встановлено, що виконання зобов'язання може забезпечуватися гарантією. Водночас банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого зобов'язку. Гарант відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником.

Статтю 24 Закону України «Про публічні закупівлі» зазначено, що розмір забезпечення тендерної пропозиції у грошовому виразі не може перевищувати наступний відсоток від очікуваної вартості: 0,5 відсотка – у разі проведення торгів на закупівлю робіт і 3,0 відсотки – у разі проведення торгів на закупівлю товарів чи послуг. У разі, якщо тендерні пропозиції подаються стосовно частини предмета закупівлі (лота), розмір забезпечення тендерної пропозиції встановлюється виходячи з очікуваної вартості предмета закупівлі щодо кожної його частини (лота).

Найпоширенішим підходом до аналізу тендерного забезпечення є підхід зі сторони замовника. Повнота аналізу тендерного забезпечення є можливою при розгляді його з позиції постачальника, тобто щодо гарантування виконання договору закупівлі в частині своєчасної та в повному обсязі проведення оплати за товари, роботи та послуги державним замовником.

Державні замовники (державні підприємства, установи та органи державної влади) під час прийняття рішення про оголошення тендера повинні бути впевнені у виконанні зобов'язань постачальниками у повному обсязі. Постачальник товарів, робіт та послуг із метою гарантування виконання своїх зобов'язань може використовувати банківську гарантію, страхову гарантію або гарантію небанківських фінансових установ.

Таким чином, підприємство-учасник надає гарантійне забезпечення тендерної пропозиції з метою захисту державного замовника від ризику, який пов'язаний із можливою невідповідною поведінкою учасника протягом тендерної процедури. Тобто економічний зміст тендерного забезпечення полягає у тому, що учасник тендерної процедури надає підтвер-

дження того, що він не відмовиться від виконання умов тендерної пропозиції або виконання договору закупівлі у випадку перемоги.

Поряд з цим, чинним законодавством України визначені випадки, при яких забезпечення тендерної пропозиції не повертається учаснику у разі:

- відкликання тендерної пропозиції учасником після завершення строку її подання, але до того, як сплив строк, протягом якого тендерні пропозиції вважаються чинними;

- відмови учасника-переможця процедури торгів, від підписання договору із державним замовником;

- ненадання учасником-переможцем необхідних документів, зазначених у ст.17 Закону України «Про публічні закупівлі»;

- ненадання учасником-переможцем процедури торгів забезпечення виконання договору після отримання повідомлення про намір укласти договір, якщо надання такого забезпечення передбачено тендерною документацією.

Врахування цих випадків під час процедури торгів, а саме фінансових втрат внаслідок неповернення тендерного забезпечення, є важливим аспектом при розробленні стратегії попередження та подолання наслідків виникнення бізнес-ризиків.

До найбільш поширених форм тендерного забезпечення як в Україні, так і в країнах Європейського Союзу відносять: банківську гарантію, страхову гарантію, гарантію небанківських фінансових установ. Проте, на практиці пріоритетне місце залишається за банківською гарантією, як формою тендерного забезпечення і в Україні, і в країнах Європейського Союзу.

Доцільним під час цього дослідження є також розгляд питання забезпечення виконання договору та своєчасного проведення платежу за постачання товарів, надання послуг, виконання робіт зі сторони державних замовників.

Так, наприклад, форс-мажорні обставини та інші чинники можуть призвести до невиконання своїх зобов'язань замовниками перед постачальниками.

За таких обставин, з метою попередження можливих негативних наслідків з боку замовників по відношенню до постачальників під час здійснення закупівель вище порогових значень (дорівнює або перевищує 200 тисяч гривень для товарів і послуг; 1,5 мільйонів гривень для робіт; в окремих сферах господарювання – 1 мільйон гривень для товарів і послуг і 5 мільйонів для робіт), повинна бути передбачена гарантія Національного банку України. В інших випадках за згодою сторін може бути

використана гарантія банків та небанківських фінансових установ, які занесені у спеціальний реєстр установ-гарантів виконання договорів закупівлі.

Аналіз нормативно-правових актів дає можливість зазначити, що банківська гарантія платежів у системі електронних публічних закупівель – це спосіб забезпечення виконання зобов'язань відповідно до якого банк-гарант приймає на себе грошове зобов'язання забезпечити платіжні вимоги постачальника (переможця тендеру) по відношенню до державного замовника (державних підприємств, установ та органів державної влади), якщо постачальником поставлено товар, надано послугу або виконано роботи своєчасно та в повному обсязі відповідно до договору закупівлі, але не отримано оплату або отримано не у повному обсязі, або отримано несвоєчасно у зв'язку із форс-мажорними та іншими обставинами.

Водночас, враховуючи різноманітні аспекти з теорії та практики функціонування системи електронних публічних закупівель, підлягають обговоренню питання визначення рівня ефективності участі підприємства в електронних публічних закупівлях та від укладання договору електронної закупівлі з державним замовником із урахування використання тендерного забезпечення.

Отже, на підставі викладеного вище, можливо дійти висновку, що тендерне забезпечення у системі електронних публічних закупівель є одним із аспектів у попередженні та подоланні наслідків виникнення ризиків, пов'язаних зі зниженням рівня ефективності діяльності державних замовників внаслідок невиконання або виконання не в повному обсязі постачальниками своїх зобов'язань.

***Науковий керівник:** доцент кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Бойко І. В., кандидат юридичних наук, доцент.*

4. ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА, СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ангелуца Наталія Петрівна

старший викладач кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики ННІ КРД НА СБУ

Шептуховський Станіслав Євгенович

професор кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики ННІ КРД НА СБУ, кандидат юридичних наук

ПІДСТАВА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СПІВУЧАСНИКІВ

Відповідно до ч. 1 ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину. Таке суспільно небезпечне діяння є злочином (ч. 1 ст. 11 КК України).

Однак вчинення діяння, яке містить склад злочину, не є єдино можливим суспільно небезпечним діянням, яке тягне кримінальну відповідальність. Так, відповідно до ч. 2 ст. 27 КК України виконавцем (співвиконавцем) є особа, яка у співучасті із іншими суб'єктами злочину вчинила злочин. Поведінка інших співучасників характеризується законодавцем не як вчинення злочину, а в інший спосіб. Так, організатором є особа, яка *організувала вчинення злочину або керувала його підготовкою чи вчиненням* (ч. 3 ст. 27 КК України); *підбурювачем* – особа, яка *схилила* іншого співучасника *до вчинення злочину* (ч. 4 ст. 27 КК України); пособником – особа, яка, зокрема, надала знаряддя чи засоби вчинення злочину, або *сприяла вчиненню* злочину іншими співучасниками, а також особа, яка задалегідь обіцяла *переховати злочинця* (ч. 5 ст. 27 КК України). Самі по собі діяння організатора, підбурювача та пособника, на відміну від

діянь виконавця/співвиконавця, як такого складу злочину не містять, і їх діяння формально не є такими, що охоплюються диспозицією статті або частини статті Особливої частини КК України. Тому законодавець окремо визначив (ч. 2 ст. 29 КК України), що ці співучасники (організатор, підбурювач, пособник) підлягають кримінальній відповідальності за відповідною частиною статті 27 і тією статтею (частиною статті) Особливої частини КК України, яка передбачає злочин, *вчинений виконавцем*. Підкреслює різницю між вчиненням злочину та змістом діянь організатора/підбурювача/пособника і формулювання умов добровільної відмови співучасників, за якими виконавець добровільно відмовляється від вчинення злочину (ч. 1 ст. 31), а співучасники інших видів мають, зокрема, *відвернути* вчинення злочину (ч. 2 ст. 31 КК України). Поняття співучасті, наведене у ст. 26 КК України (співучасть у злочині є спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину) не суперечить такому розмежуванню, оскільки участь у вчиненні та вчинення не є повністю синонімічними.

Відтак, в умовах співучасті, власне, злочин вчиняється виключно виконавцем. Діяння інших співучасників мають інші найменування – організація вчинення, керівництво вчиненням, схвалення до вчинення, сприяння вчиненню. Можливість кримінальної відповідальності за такі діяння потребує спеціального уточнення.

Хоча за змістом ч.ч. 4, 5 ст. 27 КК України діяння пособника чи підбурювача впливають на іншого співучасника, вказівка на те, що такий співучасник саме *вчиняє* злочин, змушує визнати, що цим «іншим співучасником» завжди є виконавець. Саме щодо нього вчиняються діяння пособника, дії з підбурювання, організації чи керівництва вчиненням злочину. Відтак, не є очевидною можливість притягнення до кримінальної відповідальності за більш складні діяння, які, наприклад, полягають у схваленні особи до організації вчинення злочину або у керівництві переховуванні злочинця.

За текстом Загальної частини КК України конструкція «вчинення злочину» є наскрізною. Іншими наслідками характеристики діяння організатора, пособника та підбурювача у спосіб, відмінний від «вчинення злочину» є:

– відсутність законодавчого визначення ознак суб'єкта злочину до вказаних видів співучасників. Так, норми як про визначення суб'єкта злочину (ст. 18), так і щодо осудності (ст. 19), або віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність (ст. 22 КК України) оперують конструкцією «вчинення злочину». Примітно, що спеціальним суб'єктом є

особа, яка вчинила злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа (ч. 2 ст. 18 КК України). Тож інкримінувати організатору/пособнику/підбурювачу злочин, обов'язковою ознакою якого є спеціальний суб'єкт означає застосовувати кримінальне право за аналогією. Лише щодо військових злочинів у КК України міститься спеціальна вказівка (ч. 3 ст. 401) щодо відповідальності за співучасть у військових злочинах осіб, які не є, зокрема, військовослужбовцями. З точки зору принципу правової визначеності наявність цього уточнення повинна виключати поширення цього ж підходу до кваліфікації решти злочинів, вчинюваних у співучасті;

- неможливість застосовувати повторність, сукупність та рецидив щодо злочинів, в яких особа не була виконавцем/співвиконавцем. Ознакою цих видів множинності злочинів є саме їх вчинення (ч. 1 ст. 32, ч. 1 ст. 33, ст. 34 КК України);

- невіднесення організатора, підбурювача та пособника до складу групи осіб за попередньою змовою, організованою групою, злочинною організацією, оскільки відповідно до ч.ч. 2, 3, 4 ст. 28 КК України вказані форми співучасті передбачають саме змову/зорганізованість щодо спільного вчинення злочину;

- неможливість застосування загальних та спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності. Всі такі підстави пов'язують звільнення з певними діями особи саме після вчинення *нею* злочину. Слід зазначити, що деякі спеціальні підстави звільнення безпосередньо вказують на неможливість звільнення організатора чи керівника, хоча, так само, як і решта неналежних від виконавця співучасників злочину вони не вчиняють. Тож пособник та підбурювач також не можуть бути звільнені від кримінальної відповідальності;

- непоширення на співучасників презумпції невинуватості та можливість перекладання тягара доказування на підозрюваного/обвинуваченого. Так, за змістом цієї презумпції: 1) особа вважається невинуватою у *вчиненні злочину* і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (ч. 1 ст. 62 Конституції України); 2) ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину (ч. 2 ст. 62 Конституції України);

- обмеженість змісту кримінальної відповідальності, яка не може включати покарання, оскільки останнє є заходом, який застосовується до особи, винної у вчиненні злочину (ст. 50 КК України).

Зрештою, виявляється, організатор, пособник та підбурювач, хоча і підлягають кримінальній відповідальності в силу приписів ст. 30 КК

України, однак природа такого «підлягання» не може пов'язуватися із підставою кримінальної відповідальності (ч. 1 ст. 2 КК України), оскільки вчинювано безпосередньо ними діяння складу злочину не містить.

І, хоча склад злочину згадується законодавцем в контексті підстави кримінальної відповідальності, визначення змісту цієї категорії наразі здійснено лише на доктринальному рівні. Ознаки складу злочину розкриваються через диспозицію норми Особливої частини КК України, тобто лише щодо особи, яка вчиняє злочин одноосібно або як виконавець (співвиконавець). За таких умов, принаймні на вказаному рівні варто віднести саме до відособлених видів складу злочину специфічні суб'єктивні та об'єктивні ознаки діянь організатора, підбурювача чи пособника. Особливістю є те, що їх конкретний опис, на відміну від складу злочину виконавця (співвиконавця, особи, яка одноосібно вчиняє злочин), наведено не в диспозиції статті (частини статті) Особливої частини КК України, а безпосередньо у ч.ч. 3–5 ст. 27 КК України.

Викладене надає підстави визнати недосконалими як визначення підстави кримінальної відповідальності, так і співвідношення діянь співучасників із вчиненням злочину.

Андрущенко Олеся Петрівна

студентка 3 курсу 1 групи Фінансово-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЩОДО ДЕЯКИХ ПИТАНЬ ФІКСУВАННЯ СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ ТЕХНІЧНИМИ ЗАСОБАМИ У ПРАКТИЦІ ВЕРХОВНОГО СУДУ

У січні 2019 року набрали чинності положення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування» від 16.11.2017 року [1], якими внесено зміни до статей 27, 104 та 107 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК).

Слід зазначити, що питання фіксування кримінального провадження неодноразово ставали предметом розгляду як Верховного Суду України (далі – ВС України), так і новоствореного Верховного Суду. Так, у По-

станові ВС України від 24.11.2016 року у справі №5-1кс (15)16 [2, с. 297], зазначено, що Генпрокурор України заявив про перегляд справи через те, що технічний носій, наявний в матеріалах судового розгляду кримінального провадження, містить неповну інформацію про проголошення вироку. На що ВС України зазначив, що поняття «істотність порушення вимог кримінального процесуального закону» є його здатність перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване рішення. А також для з'ясування питання про те, як неповне фіксування судового провадження за допомогою технічних засобів вплинуло на законність ухваленого судом рішення, необхідно виходити із «рівня істотності» відхилень від вимог норми кримінального процесуального права. Окрім того, у висновку ВС України наголошує, що при вирішенні питання про те, чи було порушення повноти фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу істотним і таким, що може потягнути за собою наслідки, визначені пунктом 7 частини другої статті 412 КПК, необхідно зважати на обсяг інформації, відсутньої на технічному носії, та значимість тих процесуальних дій, які проводились у судовому засіданні і мали стати «інформативною основою» ухваленого судового рішення, але інформація про них виявилась відсутньою на технічному носії.

В іншій Постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду (далі – ККС ВС) від 20 лютого 2018 року, у справі №303/4076/15-к [3] засуджений просить скасувати судові рішення, вказуючи на часткову відсутність запису судових засідань, проведених у судах першої та апеляційної інстанцій. ККС ВС, посилаючись на пункт 7 частини 2 статті 412 КПК, зазначає, що судові рішення підлягають безумовному скасуванню з підстав істотного порушення вимог кримінального процесуального закону, якщо у матеріалах провадження відсутній журнал судового засідання або технічний носій інформації, на якому зафіксовано судові провадження в суді першої інстанції. Але наведена синтаксична конструкція норми процесуального закону вказує на альтернативний перелік умов для настання певного правового наслідку. А перевіркою матеріалів кримінального провадження встановлено відсутність технічного носія запису судового засідання, однак наявності журналу судового засідання. Тому це не може розцінюватися як істотне порушення вимог кримінального процесуального закону.

Окрім того, у своєму рішенні ККС ВС від 31 травня 2018 року, у справі №297/1973/16-к [4], де захисник вимагає скасувати оскаржені судові рішення та закрити кримінальне провадження щодо його підзахисного

через те, що у матеріалах провадження відсутні частини звукозаписів судових засідань суду першої інстанції. ККС ВС у мотивувальній частині вказує, що в статті 27 КПК розкривається засада гласності судового процесу та його повне фіксування технічними засобами, яка складається з трьох взаємопов'язаних елементів: 1) гласність судового провадження; 2) відкритість судового провадження; 3) повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу. Ураховуючи те, що зазначена норма-засада є цілісною, фіксування судового засідання є допоміжним елементом щодо двох інших елементів.

У Постанові ККС ВС від 21 березня 2019 року, у справі № 127/4109/16-к[5] захисник вказує на істотне порушення вимог кримінального процесуального закону через неякісний звукозапис судового засідання. ККС ВС у мотивувальній частині відповів, що неякісний запис не може вказувати на істотне порушення, оскільки таке порушення може мати місце лише за відсутності вказаних носіїв інформації, а не посилання на їх неякісне відображення. Однак, у Постанові ККС ВС від 30 січня 2019 року, у справі № 661/2530/16-к[6] ККС ВС зазначає, що згідно Інструкції про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового процесу, затвердженої наказом Державної судової адміністрації України, секретар судового засідання перед початком роботи зобов'язаний перевірити працездатність пристроїв, провести тестування для перевірки того, що складові комплексу звукозапису працюють нормально та запис іде правильно. Під час звукового запису секретар або інший працівник апарату суду здійснює поточний контроль якості запису, контроль рівня запису в спеціальній області у програмі звукового запису та контроль працездатності комплексу звукового запису шляхом спостереження за його станом. У разі виявлення ознак непрацездатності обладнання комплексу звукозапису секретар або інший працівник апарату суду доповідає судді (головуючому у судовому засіданні) про неможливість подальшого звукового запису судового процесу (судового засідання) та повідомляє про це адміністратора.

Отже, фіксування судового провадження технічними засобами забезпечить додаткові гарантії прозорості судової влади та законності винесення судових рішень, дозволить вирішити проблемні питання, які виникають під час перегляду судових рішень вищестоящими судовими інстанціями. Тобто можна стверджувати, що запровадження технічного запису судового процесу є безумовним кроком вперед в українському законодавстві, який створений з метою полегшити роботу суду.

Використані джерела:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування» від 16.11.2017 року. Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2213-19>;
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: постатейна систематизація окремих правових позицій Верховного Суду / наук. ред.: І. В. Гловюк, М. І. Пашковський, Д. В. Пономаренко; (уклад. О. Є. Блащук, І. В. Гловюк, В. П. Кедик, М. І. Пашковський, Д. В. Пономаренко, О. С. Троян). – Оdesa, 2019. – 960 с.;
3. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 лютого 2018 року, справа №303/4076/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72460065> ;
4. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 31 травня 2018 року, справа №297/1973/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74475980> ;
5. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 21 березня 2019 року, у справі №127/4109/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80751576> ;
6. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 30 січня 2019 року, у справі №661/2530/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79601157> .

Науковий керівник – асистент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності Бабаєва О. В.

Бабаєва Олександра Володимирівна
асистент кафедри кримінального процесу
та оперативно-розшукової діяльності
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Питання про завдання та функціональне призначення стадії підготовчого провадження у кримінальному процесі досі залишається предметом дискусій у науковій юридичній літературі. В умовах дії Кримінального

процесуального кодексу України (далі – КПК) 1960 р. формулювання завдань стадії змінювалося з часом, проте, науковцям загалом була притаманна єдність у розумінні завдань стадії як попередньої судової перевірки висновків органів розслідування (контрольної щодо попереднього розслідування), так і встановленні достатності підстав для вирішення справи по суті (організаційно-підготовчої щодо судового розгляду).

Розуміння призначення цієї стадії як контролю за результатами досудового розслідування зберігається і до цього часу, проте доповнюється іншими завданнями [1, с. 7]. В основі цього підходу лежить розуміння проміжного характеру підготовчого провадження між попередньою стадією досудового розслідування й наступною стадією судового розгляду [2, с. 216]. Разом з тим, наявність контролю в підготовчому провадженні серед його завдань в умовах дії КПК 2012 р. викликає сумнів з огляду на публічно-правовий тип кримінального процесу та істотне розширення дії засади змагальності. Більше того, вважаємо, що перевірка відповідності вимогам закону процесуальних актів, що надійшли до суду від прокурора (що складає сутність контрольних повноважень судді, про які зазначають вищевказані автори), цілком охоплюється не контрольними завданнями цієї стадії, а завданням встановлення підстав для подальшої процесуальної діяльності суду (яка в загальному порядку здійснюється з метою підготовки судового розгляду, а в окремих диференційованих порядках об'єднується підготовчим провадженням).

Очевидним на нашу думку є те, що функціональне призначення та завдання підготовчого провадження відрізняються як від здійснення контролю за досудовим розслідуванням, так і від суто «підготовчо-організаційного» призначення розглядуваної стадії, тобто є специфічними. З іншого боку, оскільки стадія підготовчого провадження в сучасних умовах характеризується диференціацією рішень, які у ній приймаються, то і формулювання завдань цієї стадії повинно здійснюватися з урахуванням сутності процесуального акта прокурора, яким ініційовано судове провадження, а також його відповідної процесуальної форми, що в умовах чинного законодавства є диференційованою.

З урахуванням викладеного, слід погодитися із тим, що стадії підготовчого провадження притаманна певна множинність завдань [3, с. 9]. Загалом, завдання стадії підготовчого провадження мають визначатися з урахуванням завдань кримінального провадження, сформульованих у ст. 2 КПК, що співвідносяться між собою як частина і ціле. В межах реалізації цих загальних завдань можна виокремити спеціальні завдання стадії підготовчого провадження, що відрізняють її від інших стадій кри-

мінального провадження, насамперед суміжних – досудового розслідування й судового розгляду. Визначення завдань підготовчого провадження повинно відбуватися в контексті розмежування таких понять як «завдання» та «повноваження», а також з урахуванням, по-перше, зміни підходу до визначення ролі суду у кримінальному провадженні, який не є суб'єктом, що здійснює контроль за досудовим розслідуванням, по-друге, впровадження змагальної моделі кримінального провадження, якій притаманне здійснення кожним суб'єктом кримінальної процесуальної діяльності власної функції.

Окрім того, слід враховувати, що з прийняттям у 2012 році КПК змінилася концепція кримінального судочинства, що зумовило зміну підходів та переоцінку природи обвинувального акта. Так, свого часу, ще І. Я. Фойницький зазначав, що «обвинувачення ... є той же позов», хоча й «публічний та індивідуальний» [4, с. 4], а за часів проведення в Україні малої судово-правової реформи у 2001 році деякі вчені почали висловлювати думку про наявність у національному кримінальному процесі ознак позовного, розглядаючи обвинувальний акт як кримінальний позов, а кримінальний процес як вирішення кримінально-правового конфлікту [5, с. 61].

Таким чином, розглядаючи сучасний кримінальний процес України як публічно-позовний, можна констатувати, що обвинувальний акт (клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру) виступає у якості кримінального позову, яким ініціюється судове провадження з відповідною метою – здійснення судової діяльності для вирішення по суті кримінально-правового конфлікту.

На підставі викладеного вважаємо, що мета підготовчого провадження у сучасному кримінальному процесі полягає у з'ясуванні судом можливості врегулювання кримінально-правового конфлікту до судового розгляду або забезпеченні своєчасного і безперешкодного судового розгляду. У свою чергу завдання підготовчого провадження, зумовлюються вказаною метою і, на нашу думку, мають визначатися залежно від процесуального акту прокурора, що ініціює судове провадження, і відіграє значення кримінального позову: при зверненні до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру завданням цієї стадії є встановлення підстав для призначення судового розгляду та здійснення його підготовки; при надходженні до суду обвинувального акта разом з угодою, або клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності завданням постає

встановлення підстав для вирішення кримінально-правового конфлікту в даній стадії кримінального провадження.

Використані джерела:

1. Шминдрук О. Ф. Підготовче провадження в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 19 с.
2. Павич Х. М. Поняття та значення підготовчого провадження. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXII звіт. наук.-практ. конф., 4–5 лют. 2016 р. Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Юрид. фак-т., 2016. Ч. 2. С. 214–216.
3. Сиза Н. П. Завдання суду в стадії підготовчого провадження у кримінальному процесі України. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Сер. Право.* 2014. №2 (10). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/p2/14snprku.pdf> (дата звернення: 05.05.2019);
4. Фойницький И. Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. 2 / под ред. А. В. Смирнова. Санкт-Петербург : Альфа, 1996. 606 с.
5. Філін Д. В. Обвинительный или исковой характер уголовного судопроизводства ? : Сравнительный анализ законодательства России и Украины / Д. Филин // Российская юстиция. – 2002. – № 11. – С. 60–61.

Балан Михайло Віталійович

заступник військового прокурора
Західного регіону України

Літвін Юрій Іванович

старший науковий співробітник
науково-дослідного відділу
Національної академії Державної
прикордонної служби України
ім. Б. Хмельницького, кандидат
юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ДО ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ ПОРУШЕННІ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

Аналіз стану злочинності, пов'язаної з порушенням державного кордону України (ДКУ) та практики правоохоронних органів щодо її протидії свідчить про необхідність вдосконалення криміналістичного забез-

печення розслідування злочинів, які посягають на недоторканість державного кордону, взагалі, та використання спеціальних знань під час проведення огляду місця події (ОМП) при розслідуванні кримінальних проваджень цієї категорії, зокрема.

На протидію злочинності, пов'язаної з порушенням ДКУ, в останні роки впливають низка факторів, які пов'язані з заходами реорганізації та зміною обсягу компетенції органів охорони державного кордону України (ООДКУ), зміни у законодавстві, що передбачають юридичну відповідальність за посягання на недоторканість ДКУ, широкий спектр суб'єктів, уповноважених на виявлення та розслідування правопорушень (адміністративних/кримінальних), що посягають на недоторканість ДКУ.

Порушення ДКУ – поняття широко аспектне. Ми ж розглядаємо його як правопорушення, які вчиняють шляхом незаконного перетинання ДКУ поза пунктами пропуску та передбачені ст. 204¹ КУпАП «Незаконне перетинання або спроба незаконного перетинання державного кордону України», 332 ККУ «Незаконне переправлення осіб через державний кордон України», ст. 332² ККУ «Незаконне перетинання державного кордону України».

Як свідчить аналіз злочинності на ДКУ, має місце вчинення правопорушень, пов'язаних із незаконним перетинанням ДКУ одночасно із іншими правопорушеннями, зокрема – порушення митних правил (ст. 482 МКУ) та контрабандою (ст.ст. 201, 305 ККУ), торгівлею людьми або іншою незаконною угодою щодо людини (ст. 149 ККУ), порушення правил несення прикордонної служби (ст. 419 ККУ).

Аналіз протидії гібридній війні, яку веде РФ проти України, свідчить, що з метою дестабілізації обстановки спецслужби РФ використовують нелегальні способи (незаконне перетинання «зеленої ділянки» ДКУ) проникнення на територію України, так як перетинання ДКУ у пунктах пропуску, у тому числі й «легендоване», залишає сліди у відповідному інформаційному банку даних.

Диференціацію основних функцій протидії незаконному перетинанню ДКУ між відповідними суб'єктами, що потребують у своїй діяльності використання спеціальних знань, можна визначити наступним чином: ООДКУ – контроль дотримання законодавства щодо порядку перетинання ДКУ, виявлення та затримання «по гарячим слідам» порушників ДКУ, збереження обстановки порушення ДКУ для забезпечення, за наявності відповідних підстав, адміністративного (ООДКУ) або кримінального (слідчими НПУ, СБУ, ДБР чи прокурорами) провадження.

Виявлення факту незаконного перетинання ДКУ ООДКУ та у подальшому здійснення процесуальних дій ґрунтується на:

- змінах у стані поверхні землі на ділянці, яка контролюється прикордонним патрулем;
- затриманні порушників ДКУ на підставі випереджувальної інформації;
- фіксації технічними засобами факту неконтрольованого переміщення осіб у прикордонній смузі на нашій та суміжній територіях.

Дослідження слідової картини при:

- адміністративному порушенні ДКУ здійснюється адміністративно-оперативною групою (АОГ) ООДКУ;
- злочинному порушенні ДКУ здійснюється в ході огляду місця події як до початку кримінального провадження (ч. 3 ст. 214 КПКУ), так і в процесі досудового розслідування.

Дослідження слідової картини при порушенні ДКУ потребує спеціальних знань.

На думку В. Г. Гончаренко, В. К. Лисиченко та Н. І. Клименко під спеціальними знаннями слід розуміти знання, які лежать в основі тих чи інших спеціальностей та спеціалізацій. Що стосується використання спеціальних знань при розслідуванні порушень ДКУ, то окремі сторони цього питання розглядалися у роботах Ю. І. Літвіна, В. О. Сича, О. І. Ониська, Л. Ю. Капітанчук, О. В. Кравчука, Є. П. Бегалова, М. П. Климчука, О. В. Мельника.

Носіями спеціальних знань на початковому етапі виявлення порушення ДКУ є працівники ООДКУ, а подальшого розслідування – слідчі (прокурори), а також спеціалісти. Опитування слідчих НПУ/СБУ, які приймали участь у проведенні ОМП при порушенні ДКУ, показало, що у 78,3% випадків вони вважали за необхідне залучення спеціалістів до проведення вказаної первинної слідчої дії. Відповідно до ч. 3 ст. 237 КПК України слідчий для участі в огляді може запросити спеціаліста для надання практичної та консультативної допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, під час виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення.

В залежності від кваліфікації порушення ДКУ, слідчі НПУ (ст. 332 ККУ) і слідчі СБУ (ст. 332² ККУ) користуються різними відомчими нормативно-правовими актами, а саме – Інструкцією про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для учас-

ті в проведенні огляду місця події (Наказ МВС України від 03.11.2015 № 1339) та Інструкцією про участь співробітників та працівників Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертів СБУ як спеціалістів в кримінальному провадженні (Наказ ЦУ СБУ від 19.03.2016 № 138).

Аналіз вказаних інструкцій свідчить про те, що алгоритм залучення спеціалістів слідчими СБУ при проведенні ОМП під час розслідування незаконного перетинання ДКУ багато у чому співпадає із залученням спеціалістів слідчими НПУ, однак має певні особливості. Особливість об'єкту ОМП – ділянка ДКУ, доцільність дотримання заходів безпеки від нападів порушників ДКУ, вибіркової конспірації, протидиверсійних заходів, розширення меж ОМП у разі виявлення ознак переправлення (затримання переправників), доцільність залучення військовослужбовців ООДКУ, які виявили порушення ДКУ (затримали порушників), ускладнення слідчої картини при значній кількості порушників чи їх силовому затриманні, на нашу думку, вимагає розробки методики участі спеціаліста в ОМП при порушенні ДКУ.

Виходячи із особливостей режиму ДКУ, умов проведення огляду місця події у разі порушення ДКУ, досвіду проведення ОМП слідчими НПУ при порушенні ДКУ, закріплення підслідності ст.332-2 ККУ за слідчими СБУ, умов гібридної війни РФ проти України, посилення диверсійної та терористичної діяльності спецслужб РФ на території України із використанням нелегальної інфільтрації через державний кордон України, на нашу думку, будь-яке порушення державного кордону в умовах сьогодні необхідно розглядати, перш за все, через призму ймовірного здійснення підривної діяльності проти України, у тому числі із використанням транснаціональних каналів нелегальної міграції. У зв'язку з цим доцільно у разі порушення державного кордону огляд місця події здійснювати за рішенням прокурора спільною слідчо-оперативною групою під керівництвом слідчого НПУ (СБУ) із залученням працівників органу охорони державного кордону, оперативних працівників ДПСУ та спеціалістів НПУ і СБУ із протидиверсійною (антитерористичною) спеціальною підготовкою, а відповідні Інструкції НПУ/СБУ доцільно доповнити розділами щодо організаційно-тактичних особливостей огляду місця події при порушенні ДКУ.

Варення Наталія Михайлівна

провідний науковий співробітник Національної академії Служби безпеки України, кандидат юридичних наук

ЩОДО ПІДХОДУ ДО ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ПІДРИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОТИ УКРАЇНИ

Одним з найважливіших чинників незалежності Держави та протидії негативному інформаційному впливу на свідомість громадян є чітко визначений юридичний підхід до правової оцінки дій окремих осіб або організованих груп у сфері надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, що підпадає під відповідальність за ст.111 Кримінального Кодексу України (державна зрада).

Нажаль, на теперішній час у ККУ відсутнє окреме визначення підривної діяльності, що призводить до суб'єктивного оцінювання наявності у діях та наслідках ознак злочину за ст. 111 як слідчими і прокурорами, так і суддями. Визначення цього терміну взагалі виявилось поза межами правового поля України. У нормативно-правових актах згадується дещо інший термін – «розвідувально-підривна діяльність». Але й щодо цього терміну існує низка невизначеностей, відсутнє чітке розуміння понять.

Так, у Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, що затверджена Указом Президента України від 14.03.2016 року №92/2016, основними завданнями сектору безпеки і оборони визначено захист конституційного ладу, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення громадської безпеки та охорони державної таємниці, іншої інформації з обмеженим доступом (Розділ II «Засади розвитку сектору безпеки і оборони»). Розділ 4 Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26.05.2015 року №287/2015 (Основні напрями державної політики національної безпеки України) визначає одним із пріоритетів забезпечення інформаційної безпеки виявлення суб'єктів українського інформаційного простору, що створені та/або використовуються РФ для ведення інформаційної війни проти України, та унеможливлення їхньої підривної діяльності. Закон України від 21.06.2018 року №2469-VIII «Про національну безпеку України» згадує про розвідувально-підривну діяль-

ності проти України лише у статті 19 як один з напрямків забезпечення державної безпеки Службою безпеки України. Проте, Закон України від 25.03.1992 року № 2229-XII «Про Службу безпеки України» у ч. 4 ст. 24 лише визначає, що Служба безпеки України відповідно до своїх основних завдань зобов'язана здійснювати контррозвідувальні заходи з метою попередження, виявлення, припинення і розкриття будь-яких форм розвідувально-підривної діяльності проти України. Закон України від 26.12.2002 року № 374-IV «Про контррозвідувальну діяльність» згадує у ст. 7, що підрозділи та співробітники СБУ мають право здійснювати контррозвідувальні операції та відповідні оперативні й оперативно-технічні заходи з метою попередження, своєчасного виявлення і припинення розвідувально-підривної діяльності на шкоду державній безпеці України.

Незважаючи на відсутність конкретних визначень понять розвідувально-підривної та підривної діяльності, протягом останніх років суттєво збільшилася кількість записів у Єдиному реєстрі досудових розслідувань щодо злочинів, передбачених ст. 111 КК України.

Неконкретність термінології, вочевидь, не дозволяє одностайно визначити провину у скоєнні підривної діяльності громадянами України. Будь-які дії, спрямовані на надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, можуть мати різні суб'єктивні трактування. Таким чином, стає очевидним необхідність невідкладного внесення у нормативно-правові документи конкретних визначень.

Відзначимо позиції О. Ф. Бантишева та О. В. Шамари, які вважають, що суспільна небезпека злочинів проти основ національної безпеки України, зокрема і державної зради, полягає, насамперед, у створенні, формуванні негативних, шкідливих, суспільно небезпечних зв'язків і відносин, за наявності й в умовах яких стає можливим заподіяння шкоди правоохоронним благам [1].

Позиція вчених, виражена в іншому підході, є більш вдалою, об'єктом складу злочину «державна зрада» варто визнавати не національну безпеку у сфері державної безпеки, військовій, інформаційній, економічній і науково-технологічній сферах, а скоріше за все, суспільні відносини, що забезпечують національну безпеку, оскільки злочин завжди спрямований на зміну суспільних відносин, а не на заподіяння шкоди чомусь іншому [2].

Підривною визнається будь-яка діяльність, що пов'язана зі спробою зміни вищих органів державної влади нелегітимним шляхом; із втручанням у міжнародну чи внутрішню політику; зі спробою зміни території чи

зниженням обороноздатності України; з ужиттям заходів щодо посилення економічної залежності від інших держав тощо [3].

Щодо надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності, то закінченням цей злочин є з моменту, коли громадянин України почав надавати конкретну допомогу зазначеним вище суб'єктам в проведенні цієї діяльності (О. Ф. Бантишев, В. С. Картавцев) [4].

На нашу думку, з'ясування мотиву і мети є необхідним тоді, коли необхідно визначити чітку ознаку суб'єктивної сторони конкретного складу злочину (мета збирання, а також передавання чи виголошення розміщення даних, які підпадають під зміст відомостей, що становлять державну таємницю, за окремими показниками чи за їх сукупністю. Важливо, що таке спонукання обумовлене внутрішніми потребами, ідеологічними поглядами та інтересами людини, а метою є очікуваний результат, якого прагне особа, усвідомлюючи шкоду для конкретних органів державної влади чи окремих громадян.

Однак, для наявності складу державної зради необхідно установити наявність посягання хоча б на одну з визначених груп суспільних відносин з однієї із сфер інтересів громадянського суспільства і держави.

Крім цього, слід ураховувати загальну громадсько-політичну обстановку, в умовах якої з'являється, публічно виголошується конкретна інформація, спробувати встановити причинно-наслідкові зв'язки, а також виявити можливі мету й мотиви появи такої інформації. Це дозволить висунути кілька найбільш вірогідних версій щодо осіб суб'єктів маніпулятивного впливу – замовника, координатора або організатора чи безпосереднього виконавця впливу.

Визнання підривною діяльністю дій, що за сукупністю становлять загрозу для національної безпеки, зумовлює необхідність її визначення як діянь суспільно небезпечних, які завдають шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. Зазначене сприятиме спрощеній класифікації таких дій та, відповідно, підвищить ефективність застосування норми.

Отже, з огляду на зазначене та з метою належного розуміння суспільством, а також правоохоронними органами під час документування, ефективного застосування норми закону з виявлення ознак підривної діяльності як форми державної зради, пропонується надати наступне визначення терміну «підривна діяльність», а саме – зафіксовані діяння окремих організацій, груп та осіб, зокрема публічних, з формування та створення резонансу в інформаційному просторі, що мають на меті настання нега-

тивних наслідків, які прямо або опосередковано завдають шкоду національній безпеці України.

Використані джерела:

1. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): [моногр.] / О. Ф. Бантишев, О. В. Шамара. – 3-є вид., перероб. та доп. – К.: 2014. – 198 с.
2. Кончук Н. С. Об'єкт складу злочину «державна зрада» / Н. С. Кончук // Європейські перспективи. – 2015. – №4. – С. 89–95.
3. Александров Ю. В. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / Ю. В. Александров. – К.: Правові джерела, 2008. – 894 с.
4. Бантишев О. Ф., Картавцев В. С. Злочини проти основ національної безпеки України. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т./ за ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. 3-тє вид., перероб. та доп. Київ: Алерта: КНТ: Центр учбової літератури, 2009. Т.1. Розд. I Ос. част. С. 276.

Вдовін Ілля Олександрович

начальник слідчого відділу Управління СБ України в Полтавській області

АКТУАЛЬНІСТЬ НЕОБХІДНОСТІ УСУНЕННЯ ПРОГАЛИН У ПРАВОВИХ НОРМАХ, ЯКІ РЕГЛАМЕНТУЮТЬ ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Понад шести років напрацювання правоохоронною та судовою системою України багатосторонньої практики застосування норм Кримінального процесуального кодексу, що вступив у дію ще у листопаді 2012 року, але й досі у професійному колі спілкування продовжує називатись «новим», законодавцем внесено десятки змін та доповнень до вказаної кодифікації. Зазначене зумовлене об'єктивною критикою фахівців щодо необхідності усунення ряду прогалин, позбавлення недієвих норм, та й взагалі – необхідністю пристосування нормативно-правового акту до динаміки сучасного розвитку українського суспільства, у т. ч. постійним підвищення стандартів захисту та забезпечення дотримання прав людини, яка в свою чергу, нерідко постає «сам на сам» із державної «машиною». В результаті зазначених невід'ємних процесів, редакції зазнало широке

коло норм, з'явилися фактично нові статті та навіть розділи. Однак, майже без уваги законодавця протягом вказаних років залишено Главу 21 КПК України [1, с. 88], що регулює порядок санкціонування та проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Вочевидь фахівці, стаж роботи яких у кримінально-процесуальній галузі права є «старшим» за вказаний кодекс, погодяться з думкою, що вперше ознайомившись із вказаним нормативно-правовим актом, мабуть найбільшу цікавість приділяли майбутній практиці застосування норм щодо проведення слідчих дій у негласній формі. З урахуванням вказаного, «апатія» законодавця, що фактично спостерігається у відношенні до зазначеної Глави кодексу, актуальність удосконалення якої лише нарощується, практичним фахівцям, як мінімум, – є незрозумілим. Таким чином, хотілося саме з'ясувати у чому саме криється «попит» на необхідність адаптування норм 21 Глави КПК України до вимог та завдань сучасної правоохоронної системи в умовах непохитності принципів пріоритетності дотримання прав та свобод людини.

Нагадаємо, що глава 21 КПК України містить положення щодо підстав проведення негласних слідчих (розшукових) дій, порядку отримання дозволів на їх проведення та використання отриманих результатів, особливості проведення окремих видів негласних слідчих (розшукових) дій. Серед іншого законодавець виділив у окремий параграф негласні слідчі (розшукові) дії, проведення яких неможливе без втручання у приватне спілкування. Так, втручання у приватне спілкування полягає в отриманні доступу до інформації, що передається у будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу, без відома цих осіб. Фізичними умовами, що можуть забезпечувати захист від втручання у приватне спілкування є обрані особами місце та час його здійснення, форма спілкування (вербальна, конклюдентна, письмова, графічна), форма обміну інформацією (безпосередня або опосередкована (листами, бандеролями, посылками, поштовими контейнерами, переказами, телеграмами, іншими матеріальними носіями передання інформації між особами), технічні засоби провідного та безпровідного зв'язку та засоби писемності, створення графічних зображень, кодування інформації та її збереження тощо.

Законодавець визначає різновиди втручання у приватне спілкування, до яких відносить такі негласні слідчі (розшукові) дії як: – аудіо-, відео контроль особи; – арешт, огляд і виїмка кореспонденції; – зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; – зняття інформації

з електронних інформаційних систем. Однак досі незмінно постає питання про можливість втручання у слідчих (розшукових) дій. Важко уявити якусь із негласних слідчих (розшукових) дій, щоб вона повністю виключала можливість втручанням у приватне спілкування. Наприклад, під час обстеження житла чи іншого володіння особи слідчий або оперативні працівники за його дорученням ознайомлюються з обстановкою таких приміщень, документів, предметів тощо. Такі дії можна цілком обґрунтовано вважати втручанням у приватне спілкування. Таким чином, за певних умов будь-яка слідча (розшукова) дія може бути пов'язана із втручанням у приватне спілкування особи, оскільки це необхідно для отримання інформації для встановлення обставин кримінального правопорушення засобами і у спосіб, що визначені чинним кодексом [3, с. 11].

Отже, фахівцям-практикам досі важко зрозуміти принципи застосування вказаних норм, якими законодавець керувався під час визначення підстав для виділення цих двох груп негласних слідчих (розшукових) дій. Нажаль, також незмінно залишаються поза «увагою» законодавця цілий ряд норм вказаної глави КПК України, що потребують удосконалення з урахуванням проблематики їх практичного застосування. Так, проведення у кримінальних провадженнях такої негласної слідчої (розшукової) дії як накладення арешту на кореспонденцію показує деякі проблемні аспекти практичного застосування вказаного заходу. Зокрема, главою 21 чинного КПК України для проведення негласної слідчої (розшукової) дії передбачено залучення співробітників оперативного складу [1, с.88] (у т.ч. оперативно-технічних підрозділів), або ж, у винятковому порядку, інших осіб, які на добровільній основі дали згоду на участь у слідчій дії. При цьому, практика проведення негласної слідчої (розшукової) дії у вигляді накладення арешту на кореспонденцію, передбачає обов'язкове залучення широкого кола співробітників – операторів поштового зв'язку, які не мають допуску до державної таємниці, але які мають виявити поштові відправлення, що підлягає арешту, під час оброблення всієї кореспонденції, що надходила.

Одночасно, в ході досудового розслідування у кримінальних провадженнях слідчі стикаються з такою проблемою практичної реалізації слідчої дії – накладення арешту на кореспонденцію, як встановлення поштового відправлення при умисній зміні його відправником своїх справжніх даних, з метою конспірації, на вигадані або внесення даних,

як відправника, знайомої людини, яка насправді не має до цього жодного відношення. Таким чином вважаємо, що механізм практичного виконання негласної слідчої (розшукової) дії – накладення арешту на кореспонденцію повинен бути чітко врегульований, якщо не на законодавчому, то хоча б на міжвідомчому рівні, виходячи із принципів недопущення сторонніх осіб до інформації про виконання негласних слідчих (розшукових) дій [2], та можливо, шляхом створення відповідного підрозділу з належним рівнем допуску до держтаємниці, який виявляв би кореспонденцію, що підлягає арешту, або взагалі виключити вказану слідчої дії із переліку негласних.

Також особливу увагу слід звернути на те, що досі нерегламентованим залишається фактичний порядок проведення та реалізації контролю за вчиненням правопорушення. Зокрема чітко не визначені стадії на якій слідчому, або за його дорученням оперативному співробітнику є можливим залучити понятих для фіксації негласних етапів контролю, а саме наступних заходів, таких як: вручення імітаційного засобу конфідентові, огляд та вручення предмету неправомірної вигоди для подальшої передачі її отримувачу хабара, тощо. Як вказує практика, під час необхідності застосування вказаних норм КПК України, за умов вищезгаданого нормотворчого «буферу» та наявності прогалин у діючій кодифікації кримінально-процесуальної галузі права, слідчі, прокурори фактично керуються прецедентним принципом, що виражається у виборі практики, яка вже пройшла стадію судового вироку, який вступив у дію.

Отже, інститут слідчих (розшукових) дій завжди був у центрі уваги практиків та науковців, оскільки слідчі дії виступають основним засобом інформаційного забезпечення процесу доказування у кримінальному провадженні.

Використані джерела:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 // Відомості Верховної Ради України, 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – С. 88.
2. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від від 18.02.1992 р., № 2135-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 06.05.2019).
3. Шерудило В. О. Процесуальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 24 с.

Володіна Оксана Олександрівна

доцент кафедри кримінального права
№2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ЗА ОБ'ЄКТИВНОЮ СТОРОНОЮ

Як зазначають деякі дослідники, помилки при кваліфікації злочину за об'єктивною стороною складу злочину, що призводять до скасування чи зміни вироку, становлять 54,7% від загальної кількості кваліфікаційних помилок при кваліфікації злочину за елементами складу злочину [2, с. 120].

Кваліфікація вчиненого особою діяння за об'єктивною стороною складу злочину – це відповідний процес, який здійснюється послідовно і характеризується певними етапами (методикою).

Характеристики ознак об'єктивної сторони складу злочину дають підстави сформулювати деякі правила кваліфікації злочинів за ознаками об'єктивної сторони:

1. Якщо перелік та характер дії (бездіяльності), якими може бути вчинений злочин, точно описаний у законі, при кваліфікації злочинів треба встановити відповідність між ознаками вчиненого діяння та ознаками складу злочину, закріпленими в диспозиції статті КК.

2. Якщо характеристика об'єктивної сторони складу злочину не містить описання діяння, а лише вказує на суспільно небезпечні наслідки, спосіб вчинення злочину може бути будь-яким, за виключенням випадків, якщо він вказаний у кваліфікованому складі в якості ознаки, що підвищує ступінь суспільної небезпеки вчиненого. Наприклад, умисне знищення або пошкодження чужого майна, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом (ч. 2 ст. 194 КК). Інші, окрім вказаних у ч. 2 ст. 194 КК, способи знищення або пошкодження майна слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 194 КК.

3. Якщо в диспозиції статті Особливої частини КК вказано декілька альтернативних дій або декілька альтернативних суспільно небезпечних наслідків, то для кваліфікації посягання за цією статтею або частиною статті КК достатньо вчинення одного з вказаних дій або настання одного з вказаних наслідків. Наприклад, ч. 2 ст. 263 КК передбачає альтернатив-

но такі дії, як носіння, виготовлення, ремонт або збут кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї без передбаченого законом дозволу, а ч. 2 ст. 276 КК в якості наслідків передбачає спричинення потерпілому середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень або заподіяння великої матеріальної шкоди. Вчинення будь-якої з вказаних дій, так само як і настання будь-якого з цих наслідків свідчить про наявність складу злочину.

4. У разі, коли наслідки (у злочинах з матеріальним складом) відсутні, питання про кримінальну відповідальність може вирішуватися таким чином: а) якщо діяння вчинене з прямим умислом, то воно кваліфікується як замах на злочин; б) якщо діяння вчинене з іншою формою вини і в законі за нього не передбачена кримінальна відповідальність, то відсутність наслідків виключає склад злочину і кримінальну відповідальність.

5. Якщо в результаті вчинення діяння настали суспільно небезпечні наслідки, які передбачені різними частинами однієї і тієї ж статті КК, вчинене слід кваліфікувати тільки за тією частиною статті, що передбачає відповідальність за спричинення більш тяжкого наслідку.

6. Відсутність додаткового наслідку, вказаного в диспозиції статті Особливої частини КК, не є підставою для визнання злочину незакінченим, якщо він не охоплювався умислом винного. В цьому випадку слід кваліфікувати вчинене за тією частиною статті Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за спричинення шкоди без такого додаткового наслідку.

Настання додаткового наслідку, закріпленого в статті Особливої частини КК, не потребує кваліфікації за сукупністю статей. Так, у випадку спричинення тяжкого тілесного ушкодження потерпілій особі в процесі розбійного нападу необхідна кваліфікація за ч. 4 ст. 187 КК. Якщо винна особа не мала умислу на заподіяння вказаної шкоди, при ненастанні такого наслідку для здоров'я потерпілого та відсутності інших кваліфікуючих ознак, слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 187 КК.

7. Відсутність суспільно небезпечних наслідків в необережних злочинах з матеріальним складом виключає кваліфікацію вчиненого як злочину. Так, якщо порушення особою, що керує транспортним засобом, Правил дорожнього руху та експлуатації транспорту не призвело з необережності до спричинення середньої тяжкості тілесних ушкоджень потерпілій особі, склад злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК, відсутній. Можливо лише притягнення до адміністративної відповідальності за наявності складу адміністративного правопорушення.

8. Якщо спосіб вчинення злочину є більш суспільно небезпечним, ніж той злочин, для вчинення якого він застосовується, то необхідна кваліфікація за сукупністю злочинів. Тут треба зробити акцент на таке.

У кримінально правовій літературі відзначається, що якщо злочин поєднаний зі вчиненням іншого злочину, все вчинене кваліфікується за правилами про сукупність злочинів [5, с. 197]. Однак такий підхід до юридичної оцінки і кваліфікації вчиненого вимагає уточнення.

Передусім слід розглянути питання про те, чи в усіх випадках вчинення двох злочинів утворює ідеальну сукупність злочинів¹. Деякі вчені справедливо відзначають, що ідеальна сукупність злочинів неможлива тоді, коли один із злочинів є способом вчинення іншого, більш суспільно небезпечного злочину [3, с. 149, 154; 4, с. 91-95]. При цьому слід врахувати, що оцінка законодавцем суспільної небезпечності вчиненого злочину знаходить своє відображення в установленні в законі відповідного виду і розміру покарання за даний злочин. Тому врахування ступеня тяжкості шкоди, заподіяної кожному з об'єктів злочинів, один з яких виступає способом вчинення іншого і завжди спрямований на заподіяння шкоди додатковому об'єкту, вимагає порівняння розміру покарань, встановлених за ці злочини. При цьому слід керуватися правилом загального порядку: якщо злочин вчинено способом, передбаченим КК як самостійний злочин, і з урахуванням ступеня заподіяної ним шкоди додатковому (обов'язковому або факультативному) об'єкту тягне за собою більш сувору або рівну відповідальність порівняно з основним злочиним, то вчинене повинно кваліфікуватися за сукупністю злочинів [4, с. 93]. У протилежному ж разі кваліфікація за сукупністю не повинна мати місце.

9. Для правильної кримінально-правової оцінки способу, місця, часу, обстановки, засобів (знарядь) вчинення злочину принципове значення має конструкція (форма) їх регламентації у диспозиції кримінально-правової норми (єдина ознака, вичерпний перелік, приблизний перелік тощо) [6, с. 71].

Використані джерела:

1. Бажанов М. И. Множественность преступлений по уголовному праву Украины. – Харьков: Право, 2000. – 128 с.

¹ Ідеальною сукупністю в теорії кримінального права визнається вчинення особою однією дією двох або більше злочинів, передбачених різними статтями (або різними частинами однієї та тієї ж статті) КК, що одночасно означає, що однією дією особи вчинено два або більше складів різних злочинів [1, с. 34].

2. Колосовский В. В. Теоретические проблемы квалификации уголовно-правовых деяний. – М.: Статут, 2011. – 398 с.
3. Кузнецова Н. Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности. – М.: Госюриздат, 1958. – 220 с.
4. Панов Н. И. Уголовно-правовое значение способа совершения преступления. – Харьков: Харьковский юридический институт, 1984. – 111 с.
5. Сташис В. В., Бажанов М. И. Преступления против личности в УК УССР и судебной практике. – Изд. 2-е, испр. и дополн. – Харьков: Вища школа, 1987. – 216 с.
6. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації: лекції / О. В. Ус. – Харків: Право, 2018. – 368 с.

Гальченко Ольга Русланівна
співробітник Управління СБУ
в Полтавській області,
аспірант Національної академії
СБ України

МІЖНАРОДНИЙ РОЗШУК ЯК ФОРМА МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

В умовах військової агресії Російської Федерації проти України, активної розвідувально-підривної діяльності на території нашої країни, проведення масштабних інформаційно-пропагандистських акцій, спрямованих на підрив суверенітету та територіальної цілісності України, особливе значення для органів СБ України має міжнародне співробітництво під час кримінального провадження. З огляду на це, важливою є співпраця з партнерськими спецслужбами та міжнародними організаціями, адже ефективність протидії загрозам національній безпеці – тероризму, міжнародній організованій злочинності, протидії розповсюдження зброї масового ураження, кіберзлочинності тощо, залежить саме від рівня такої взаємодії як в двосторонньому форматі, так і в рамках міжнародних організацій.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (ст. 542) визначає міжнародне співробітництво під час кримінального провадження як вжиття необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних

дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі засуджених осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків.

Міжнародними договорами України можуть бути передбачені інші форми міжнародного співробітництва, ніж ті, що передбачені ст. 542 КПК України. На практиці частіше за все використовується двостороння співпраця держав, оскільки таке співробітництво дозволяє найбільш повно враховувати інтереси двох партнерських спецслужб у кожному конкретному випадку. Проте, співробітництво під час кримінального провадження не обмежується виключно двосторонньою співпрацею, оскільки часто може виникати конфлікт інтересів держав під час вирішення питання про притягнення до кримінальної відповідальності. Так, для України гостро постало питання двостороннього співробітництва з РФ в умовах агресії та гібридної війни, оскільки чимало осіб, що вчиняють злочини в зоні проведення ООС чи на території тимчасово окупованої АР Крим не можуть бути притягнуті до відповідальності, зокрема через те, що переходять на території країни-агресора. Таким чином, порушується принцип невідворотності покарання за вчинений злочин. На цьому етапі має відбуватися співробітництво держав в рамках міжнародних організацій. Зокрема, із застосуванням такої форми міжнародного співробітництва як міжнародний розшук.

В науковій літературі існує декілька поглядів на визначення поняття «міжнародний розшук». Так, Д. О. Компанієць визначає міжнародний розшук як такий, що одночасно оголошується, проводиться і припиняється у країнах-членах Інтерполу, та репрезентує сумарну сукупність розшукових заходів і дій, що проводяться на території кожної держави силами її кримінальної поліції з дотриманням національних правових та відомчих нормативно-правових актів за дорученням компетентної служби Генерального секретаріату вказаної міжнародної організації та за її координаційної участі [2, с. 142].

Т. С. Зеленюк, С. П. Пекарський зазначають, що міжнародний розшук є окремою функцією міжнародних організацій (Інтерполу), національних органів юстиції, правоохоронних органів (залежно від організації ОРД, досудового слідства та міжнародного співробітництва у конкретній державі), що являє собою комплекс оперативно-розшукових заходів та слідчих дій, які проводяться на території двох чи більше держав та проводяться відповідно до норм міжнародного та національного права, закріплених у законодавчих нормативно-правових актах [3, с. 116].

З метою координації зусиль держав у питанні здійснення ефективного міжнародного розшуку створюються міжнародні організації та приймаються правові акти щодо співробітництва у цьому напрямку. Так, серед найбільш впливових організацій, що здійснюють міжнародний розшук є Інтерпол (Міжнародна організація кримінальної поліції).

У Статуті Інтерполу зазначено, що метою цієї організації є забезпечення найширшого співробітництва між зацікавленими органами кримінальної поліції у межах чинного національного законодавства країн-учасниць Інтерполу та суворої відповідності положенням Загальної декларації прав людини, а також створення і розвиток органів, необхідних для ефективної боротьби із злочинністю [4, с. 15].

Міжнародний розшук підозрюваних, обвинувачених у системі Інтерполу – це особлива форма міжнародного співробітництва держав під час кримінального провадження, яка покликана забезпечити один з головних принципів кримінального судочинства, який об'єднує всі зусилля світової спільноти у боротьбі із злочинністю – принцип невідворотності покарання за скоєне протиправне діяння. Він може проводитись за умови неухильного дотримання загальних принципів міжнародного права, зокрема принципів міжнародного співробітництва держав, суверенної рівності держав, невтручання у їх внутрішні справи, поваги до прав людини.

Варто зазначити, що Інтерпол не має повноважень вести самостійне розслідування злочинів та займатися розшуком злочинців в різних країнах, оскільки є координаційним органом, оскільки сприяє злагодженому та одночасному проведенню спільних операцій зацікавлених країн, погоджує із країнами зайнятими розшуком початок і терміни таких операцій, оголошує в міжнародний розшук злочинців, що переховуються від правоохоронних органів. Організації забороняється здійснювати втручання у справи політичного, військового, релігійного чи расового характеру.

Так, у практичній діяльності підрозділів СБ України виникають проблемні питання під час співпраці з Інтерполом в контексті оголошення в міжнародний розшук осіб, що вчинили злочини в зоні проведення ООС та переховуються від досудового розслідування. Зокрема, Інтерпол відмовився оголошувати в міжнародний розшук гр. РФ Арсена Павлова («Моторолу»), мотивуючи це тим, що справа є політично мотивованою. Проте, політичні мотиви є оціночним поняттям та, на нашу думку, не можуть застосовуватись до злочинів, які мають тяжкі та особливо тяжкі наслідки. Адже, подібні рішення унеможливають притягнення до кри-

мінальної відповідальності осіб, які вчиняють злочини в зоні проведення ООС та на території тимчасово окупованої АР Крим. А, як наслідок, порушується принцип невідворотності покарання за скоєний злочин та виходить відчуття безкарності цих осіб. Ці злочини, здебільшого є злочинами проти людяності, міжнародного миру та безпеки та військовими, адже мають тяжкі наслідки такі як масова загибель цивільного населення, мають ознаки грубого порушення Загальної декларації з прав людини та норм міжнародного гуманітарного права.

З огляду на викладене, під час співпраці з Інтерполом слід керуватися загальними засадами і нормами міжнародного права, міжнародними договорами України, Конституцією та Законами України, Статутом Інтерполу, нормативно-правовими актами МВС та СБУ та належним чином мотивувати запити про співпрацю з додаванням належних, достатніх та допустимих доказів з метою унеможливлення уникнення кримінального переслідування та притягнення до відповідальності осіб, які вчиняють злочини проти основ національної безпеки, миру та безпеки людства, а також військові злочини.

Практика підрозділів СБ України у сфері міжнародного розшуку знаходиться на стадії розвитку, оскільки на даний час не всі аспекти цього питання отримали належну правову регламентацію. Тому, актуальним є розробка законодавчих актів, зокрема і відомчих, що системно визначають порядок дій, що стосуються міжнародного розшуку та імплементацію положень міжнародних правових актів з вказаного питання в національне законодавство.

Використані джерела:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Компанієць Д. Історико-правовий аспект розшукової функції у діяльності поліції/ Д. Компанієць// Право України. – 2003. – № 1. – С. 142.
3. Зеленюк Т. С. Поняття та зміст міжнародного розшуку/ Т. С. Зеленюк, С. П. Пекарський// Розшукова робота ОВС: проблеми та шляхи їх розв'язання: матер. міжвуз. наук.-практ. семінару (Донецьк, 28 березня 2008 р.)/ Донец. юрид. ін-т Луган. держ. ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС, 2008. – С. 116.
4. Устав Международной организации уголовной полиции – Интерпол// Библиотека криминалиста. – 2011. – № 1.

Глинська Наталія Валеріївна

завідувач відділом дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

ВИКОРИСТАННЯ НЕПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРИ ОБГРУНТУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ

У кримінальному провадженні фактичні дані, за допомогою яких встановлюються обставини, що підлягають доказуванню, називаються доказами. Останні можуть бути отримані у встановленому законом порядку, причому неодмінно з тих джерел, вичерпний перелік яких надається у ст. 84 Кримінального процесуально кодексу України (далі – КПК). На підтвердження фактичних обставин мають наводитися лише належні і допустимі докази, що досліджені правозастосовником у судовому засіданні (усне провадження) чи особисто шляхом безпосереднього ознайомлення з ними у письмовому провадженні. Причому закон пов'язує можливість прийняття законних і обґрунтованих рішень не з яким-небудь одним доказом, а з їхньою *сукупністю* (ст. 94 КПК).

Але виникає питання щодо можливості використання іншої (недоказової чи непроцесуальної) інформації для обґрунтування правильності ухвалених кримінальних процесуальних рішень (далі – КПР). Для відповіді на нього насамперед слід зазначити, що аналіз чинного КПК свідчить про те, що законодавцю при формулюванні підстав для прийняття певних КПР, в тому числі тих, що пов'язані із застосуванням процесуального примусу, знов-таки не вдалося уникнути використання таких неоднозначних не лише термінологічно, а й змістовно понять, як «достатні підстави вважати», «достатні обставини», «достатні відомості» (наприклад, при регламентації підстав для проведення слідчих (розшукових) дій – ст. 223 КПК). Останні були присутні в КПК 1960 р. та зазнали обґрунтованої критики через їх невизначеність. А отже, питання про те, що треба розуміти під такими достатніми підставами (дані, докази чи інформацію), і відповідно питання щодо оцінки інформаційної обґрунтованості прийнятих КПР знов залишилися невіршеними. Такий стан правової регла-

ментації обумовив існування як на практиці, так і в науці диференційованого підходу до розуміння інформаційної основи КПП.

Вирішення цього питання має суттєве практичне значення, оскільки від цього залежить не лише досягнення єдності у правозастосовній практиці, а насамперед ефективність забезпечення конституційних прав та свобод людини, що можуть бути суттєво обмежені внаслідок ухвалення КПП певних різновидів. Відповідно принциповим є чітке закріплення в законі підстав та умов для їх прийняття, яке б не надавало широкого простору для їх тлумачення недобросовісними правозастосовниками.

Як вже зазначалось, в теорії кримінального процесу більшість вчених поділяють думку про те, що фактичними підставами для прийняття КПП є сукупність допустимих, належних та достовірних доказів. Водночас не можна заперечувати той факт, що під час кримінального провадження суб'єкти доказування отримують інформацію з різних джерел і за допомогою різних засобів, відповідно при цьому така інформація набуває неоднакового процесуального значення. У результаті виникає необхідність розмежування інформації на *процесуальну* (доказову) і *непроцесуальну*. Доказовою вона буде за наявності властивостей належності, допустимості та достовірності, критерії яких встановлюються в статтях 84–94 КПК. У іншому випадку отримана інформація буде непроцесуальною. І хоча в науці відсутнє чітке та однозначне уявлення щодо поняття та природи такого різновиду інформації, цілком можна констатувати, що для непроцесуальної інформації в кримінальному провадженні притаманні такі основні загальні риси: 1) це будь-які відомості, що мають значення для провадження; 2) такі відомості отримані поза процедурою, встановленою в кримінальному процесуальному законодавстві; 3) сфера їх застосування в доказуванні є обмеженою. Також під час кримінального провадження за певних визначених у законі умов непроцесуальна інформація може стати доказовою (процесуальною), трансформуватися у доказову або використовуватися при прийнятті деяких процесуальних, а також організаційних і тактичних рішень. Водночас неоднозначною є позиція вчених щодо меж використання непроцесуальної інформації при ухваленні КПП, зокрема її самодостатності, для прийняття ряду КПП (переважно щодо проведення слідчих (розшукових) дій).

Не вдаючись до докладного аналізу цієї проблематики, зазначимо, що з огляду на сучасну специфіку інформаційного суспільства, що полягає у створенні та використанні великого обсягу інформаційних ресурсів в електронній формі, навряд чи можна нехтувати потенціалом недоказової інформації в кримінальному провадженні, особливо в ситуаціях дефіциту

доказової інформації на початкових етапах досудового розслідування, при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. У таких умовах розвитку інформаційних технологій практика взаємодії слідчих та судових органів свідчить про формування нового напрямку цієї діяльності, що може бути визначений як інтеграція інформаційних технологій правозастосування. У структурі цих технологій можуть виокремлюватися інформаційні технології доказування: технології інформаційно-довідкових правових систем, відомчі обліково-реєстраційні системи МВС, Генеральної прокуратури та інших відомств. Досвід використання такої інформації, отриманої з електронних ресурсів, видається позитивним, оскільки вона має певну цінність. Однак з огляду на невелику надійність непроцесуальної інформації, яка *не завжди може бути перевірена* (що неминуче тягне неможливість встановлення її достовірності), схилиємось до позиції тих вчених, що вважають за можливе її використання в обмежених випадках (переважно при проведенні слідчих дій, для забезпечення безпеки) і лише у сукупності з недоказовою інформацією. Адже використання непроцесуальної інформації в доказуванні певним чином ускладнює дотримання гарантій забезпечення прав та свобод учасників кримінального провадження та ухвалення у справі дійсно обґрунтованого та справедливого рішення. І навпаки – наведення саме сукупності доказів, що відповідають встановленим у законі вимогам, в обґрунтування КПП, які ініціюють розгляд питання про застосування тих чи інших обмежень в кримінальному провадженні, а тим більше тих, що є безпосередньою підставою для їх застосування, є важливою гарантією дотримання конституційних прав та свобод людини в цій сфері.

Підсумовуючи, зазначимо, що непроцесуальна інформація (тобто будь-які відомості, що мають значення для кримінального провадження, отримані поза встановленої законом процедури) в певних випадках може бути використана при обґрунтуванні окремих досудових КПП (про проведення слідчих дій, забезпечення безпеки осіб) та лише у сукупності з доказами. Інакше кажучи, використання непроцесуальної інформації в кримінальному провадженні допускається при ухваленні певних проміжних КПП і лише у сукупності з доказами (а не як альтернатива останнім).

Викладене аж ніяк не суперечить, а навпаки – ще раз підтверджує правило про те, що обґрунтованість КПП у її сучасному розумінні базується лише на сукупності доказів. Вважаємо, що нормативне «прив'язування» стандарту обґрунтованості саме до достатності доказів сприятиме підвищенню якісного рівня правозастосовної діяльності, запобіган-

ню прийняттю голосливних, нічим не підтверджених рішень, а отже, випадкам невинного обмеження основоположних прав та свобод людини під час кримінального провадження.

Горянська Катерина Вікторівна

курсант 3 групи 4 курсу

Інституту підготовки юридичних кадрів

для Служби безпеки України

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ДОПИТ ОСОБИ – ДОКАЗ ЧИ МАРНА ТРАТА ЧАСУ?

Майже кожне кримінальне провадження не обходиться без допиту особи. Допит – одна з найважливіших слідчих дій. Саме завдяки цій слідчій дії можна дізнатись те, чого не помітить слідчий чи навіть експерт на місці вчинення злочину, трупові чи предметах та засобах вчинення злочину. Мета допиту полягає в тому, що слідчий перевіряє ті відомості, які вже відомі слідству, але потребують підтвердження, або ж дізнається про нові відомості від допитуваного. Поняття показань дає сам законодавець, зокрема це – відомості, які надаються в усній чи письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження. Показання можуть бути отримані під час досудового розслідування або під час судового розгляду, однак особисто мене цікавить саме стадія досудового розслідування.

На цій стадії кримінального провадження допит має право проводити лише сторона обвинувачення – слідчий або прокурор. Сторона захисту може лише ініціювати проведення допиту шляхом подання слідчому чи прокурору відповідного клопотання, а у випадку відмови у його задоволенні – оскаржувати до слідчого судді. Здавалося б все легко і просто: слідчий допитує особу, отримує показання, які є для нього дуже важливою доказовою базою, але на превеликий жаль існує дуже багато проблем у вищезгаданому «ланцюжку». Справа в тому, що відповідно до чинного КПК України, суд під час судового розгляду справи зобов'язаний повторно допитати особу і ніхто не дає гарантій, що її відповіді будуть такими ж, як і на допиті у слідчого. Виходить, що протокол допиту є лише певною «надією» слідчого на доказ, але ніяк не вбереже від «сюрпризів» з боку

підозрюваного, потерпілого чи того ж свідка. Також, ч. 8 ст.95 КПК України передбачає для обох сторін ще й право отримувати від осіб пояснення, які не є джерелом доказів. Відповідно до принципу безпосередності дослідження доказів судом (ст. 25 КПК) і показання, і пояснення, отримані сторонами на етапі досудового розслідування не мають для суду наперед встановленого значення. Обґрунтовувати свої висновки суд може лише на показаннях, які суд особисто сприймав під час судового засідання. Тобто фактично показання стають джерелом доказів для суду, коли він безпосередньо їх сприймає, як від свідків сторони обвинувачення, так і від свідків сторони захисту та інших учасників, які можуть бути допитані під час судового розгляду, досліджує та оцінює їх за однаковими критеріями. Якщо ж показання отримують доказову роль лише під час судового розгляду, то навіщо тоді взагалі існує процедура допиту під час досудового розслідування? Усі чудово розуміють, що людина може з легкістю забути чи перекрутити ситуацію, про яку розповідала слідчому під час проведення допиту, також не можна забувати про підкуп свідків чи умисне введення в оману слідчого. Навіщо взагалі визнавати протокол допиту процесуальним документом, якщо потім він може стати звичайним папірцем, а записане у ньому не зійдеться з тим, що почув суд? Можливо варто задуматись, навіщо особа, допит якої проводять, своїм підписом засвідчує кожному сторінку протоколу і в кінці особисто пише «Протокол мною прочитано, з моїх слів записано правильно. Зауважень та доповнень не маю», і знову ж таки засвідчує своїм підписом. Можливо це також повинно мати певну доказову силу? Особисто я мала можливість декілька разів бути присутньою на допиті. І з власного досвіду можу сказати, що це досить важка процедура. З людиною потрібно знайти спільну мову, правильно поставити питання і за відведений для допиту час отримати від допитуваного всю необхідну інформацію. Звісно ж варто не забувати про відеореєстрацію допиту, але не завжди є час та можливість на неї, а протокол завжди має місце у даній слідчій дії.

Отже, проблема доказової сили протоколу допиту особи, на мій погляд, є однією з найважливіших на сьогоднішній день, тому що стосується кожного кримінального провадження. Я вважаю, що необхідно вносити зміни до КПК України, щоб вирішити дану проблему.

Так, можна або прирівняти доказову силу показань, зазначених в протоколі допиту та показань, які особа надає безпосередньо під час судового розгляду та надати протоколу, як документу прямої доказової сили, або взагалі забути про таку слідчу дію як допит і спочатку проводити допит

особи в суді, а потім надавати слідчому додатковий час для подальшого збирання доказів та завершення стадії досудового розслідування.

Історія свідчить, що від першого шляху вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство відійшло через турботу про забезпечення прав допитуваних осіб. У такому випадку залишається переходити до «інтерв'ювання» осіб слідчим з подальшою фіксацією допиту слідчим суддею оскільки, якщо залишити все без змін, виходить, що праця слідчого чи прокурора (у сфері допиту особи) є марною і не приносить жодного результату, хоча й забирає чимало часу, якого завжди і так недостатньо.

Громов Микита Олександрович
слідчий слідчого відділу 3 управління
ГУ СБУ в Донецькій та Луганській
областях

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВРУЧЕННЯ ОСОБИ ПИСЬМОВОГО ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

Повідомлення про підозру є одним з найважливіших документів під час досудового розслідування. Не зважаючи на важливість цього процесу, чинний КПК України має достатню кількість неузгоджених моментів. Так, на сьогодні залишається неврегульованим питання вручення особі повідомлення про підозру, якщо існує достатня кількість підстав вважати, що особа переховується від органу досудового розслідування.

Стаття 276 КПК України зобов'язує слідчого або прокурора виносити повідомлення про підозру за наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, навіть якщо теперішнє місцезнаходження особи не встановлено або встановлено, що вона переховується від слідства. У такому випадку, реалізуючи вказаний обов'язок, слідчий або прокурор вживає заходів для вручення повідомлення про підозру у спосіб, передбачений ст. 135 КПК України. Крім того, вказаною нормою КПК України передбачено, що у разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання повістка для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи.

Отже, можна дійти висновку, що передбачені кримінальним процесуальним законом наслідки тягне не факт складання повідомлення про

підозру у вчиненні кримінального правопорушення як процесуального документа, а лише факт вчинення дій щодо вручення такого документа певній особі у передбачений законом строк та спосіб. Іншими словами, судова практика виходить з наступного твердження – «у випадку, якщо особа з тих чи інших причин не отримала відповідного документа, або у слідства немає належного підтвердження про такий факт – то особа не може бути підозрюваною, оскільки їй не повідомлено про підозру» (ухвала Печерського районного суду м. Києва від 31.03.2016 у справі № 757/10129/16-к).

Серед науковців існує поширена думка щодо обов'язкової безпосередності вручення слідчим або прокурорам повідомлення про підозру, оскільки правова норма передбачає саме вручення, а не передачу. У такому випадку повідомлення можна розглядати лише як факт виклику особи до слідчого, прокурора для проведення слідчої дії – вручення повідомлення про підозру.

Разом з тим, на даному етапі виникає низка питань, зокрема: *чи змінюється процесуальний статус особи у кримінальному провадженні, якщо повідомлення про підозру було направлено їй засобами поштового зв'язку, але не було вручене адресату та повернуте відправнику у зв'язку із закінченням строку зберігання або відмовою заявника від його отримання, або за неможливістю відправлення на тимчасово окуповану територію?*

Чинним КПК України вказане питання залишається нерегульованим. Якщо розглянути визначені КПК способи повідомлення особу про підозру через призму практичної роботи слідчих слідчого відділу Управління СБ України в Луганській області, то слід відзначити численні труднощі та проблемні питання, що виникають у здійсненні слідчим своїх повноважень при наданні конкретній особі статусу підозрюваного, тобто повідомлення особу про підозру в порядку та у відповідності до вимог ст.ст. 42, 276-279 КПК. На практиці виникає величезна кількість ситуацій, коли у органу досудового розслідування наявна достатня кількість доказів для складання повідомлення про підозру, проте, в той же час, є достатня кількість підстав вважати, що особа знаходиться на тимчасово окупованій території України та, наприклад, є активним учасником терористичної організації, тому відправити засобами поштового, або будь-якого іншого зв'язку повідомлення про підозру не є можливим. За таких обставин у сторони захисту є всі підстави скасовувати повідомлення про підозру у судовому порядку як неналежно вручену, що може призвести до порушення одного з основних принципів кримінального права – невідворотності кримінальної відповідальності.

Одним зі шляхів вирішення даної проблеми є отримання офіційної відповіді в рамках конкретного кримінального провадження від поштового оператора, у якому вказано, що відправлення листа, зокрема на тимчасово окуповану територію, є неможливим та наявність достатніх доказів, які підтверджують факт перебування особи на окупованій території. У даному випадку органом досудового розслідування вживаються заходи для вручення повідомлення особі про підозру, передбачені главою 22 КПК України, та виноситься мотивована постанова про оголошення в розшук підозрюваного, про що вносяться відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Вказаний шлях не можна вважати вирішенням даної проблеми, оскільки у більшості випадків слідчий, прокурор при зверненні до суду з клопотанням про надання дозволу на затримання підозрюваного з метою його приводу до суду для розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу повинен надати документи, які підтверджують факт належного вручення повідомлення про підозру особі. Інакше кажучи, слідчий суддя може відмовити у задоволенні вказаного клопотання у зв'язку з тим, що особа неналежним чином повідомлена про підозру.

Крім того, одним з можливих варіантів вирішення вищевказаної проблеми є надання відповідних повноважень щодо вручення повідомлення про підозру, зокрема учасникам т.зв. «органів влади ЛНР» та учасників «силового блоку», представниками міжнародних організацій, які користуються дипломатичним імунітетом. За такого варіанту, повідомлення про підозру може бути вручене особі, яка переховується від органу досудового розслідування на непідконтрольній українському уряду території України, та факт вручення такого документу повинен бути зафіксований на матеріальному носії інформації, який має бути долучений до матеріалів кримінального провадження.

Крім того, на мою думку, з метою виконання положень КПК щодо належного повідомлення особі про підозру та значної навантаженої слідчих підрозділів, пропонується розглянути питання щодо законодавчого закріплення способу повідомлення особу про підозру за аналогією з нормами, закріпленими Главою 24-1 КПК, тобто вважати, що особа належним чином повідомлена про підозру після публікації її змісту на офіційних веб-сайтах органів, що здійснюють досудове розслідування, тощо.

Підсумовуючи вищевикладене, слід наголосити на недосконалості інституту вручення повідомлення про підозру та необхідності детального законодавчого регулювання, а саме роз'яснення поняття «належного вручення та отримання» з метою забезпечення неухильного дотримання принципів кримінального судочинства.

Давиденко Світлана Василівна

доцент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент

ПОТЕРПІЛИЙ ЯК СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ

Потерпілий є самостійним суб'єктом процесуального доказування з власною правовою позицією, тому від нього не можна вимагати її визначеності. Згідно з п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК потерпілий, його представник та законний представник у випадках, встановлених цим Кодексом (а саме, статтями 338, 340 КПК і главою 36 КПК), є стороною кримінального провадження з боку обвинувачення і на нього покладається обов'язок доказування обставин, передбачених ст. 91 КПК (ч. 1 ст. 92 КПК).

Дієвою формою участі потерпілого, його представника та законного представника у процесуальній діяльності є реалізація цими учасниками кримінального провадження права збирати і подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді та суду в порядку, передбаченому КПК (п. 3 ч. 1 ст. 56, ч. 4 ст. 58, ст. 59, ч. 1 ст. 93 КПК). При цьому відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК потерпілий здійснює збирання доказів в тому числі шляхом ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання до суду належних і допустимих доказів. Ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, визначеному ст. 220 КПК. Постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді (п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК).

Особливого значення вказані нормативні положення набувають під час реалізації потерпілим та його представником права на ініціювання саме негласних слідчих (розшукових) дій, оскільки аналіз судової практики в контексті дослідження цього питання дозволяє зробити висновок про те, що слідчі судді за результатами розгляду скарг цих учасників на постанови слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотань про

проведення негласних слідчих (розшукових) дій ухвалюють такі види судових рішень.

По-перше, приймаються рішення про часткове задоволення заявлених вимог потерпілого або його представника. Як приклад можна навести ухвалу слідчого судді Личаківського районного суду м. Львова від 19 грудня 2016 р., справа №463/1565/16-к, провадження № 1-кц/463/1070/16, зміст якої полягає у тому, що під час судового засідання було встановлено, що «прокурором повторно відмовлено у задоволенні клопотання ОСОБА_2 без належного обґрунтування такої відмови, чим, на думку слідчого судді, порушено право потерпілого на збирання доказів». У зв'язку з цим, слідчий суддя приходить до висновку, що подана скарга підлягає частковому задоволенню, а постанова прокурора про відмову у задоволенні клопотання про проведення негласних слідчих дій – скасуванню. Разом з тим, слідчий суддя ухвалою зобов'язує прокурора лише *«повторно розглянути клопотання потерпілого»* (курсив мій. – С. Д.), за результатами розгляду якого прийняти обґрунтоване рішення¹.

По-друге, виносяться ухвали про відмову у задоволенні поданих скарг вказаних учасників кримінального провадження з різних підстав. Наприклад, у мотивувальній частині ухвали слідчого судді Рівненського міського суду Рівненської області від 8 грудня 2017 р., справа № 569/18622/17 міститься наступне формулювання підстави для відмови у задоволенні заявлених потерпілим вимог: «з урахуванням ст. ст. 40, 220 КПК та ст. 307 КПК, слідчий суддя приходить до висновку про відмову у задоволенні скарги у частині того, щоб зобов'язати слідчого звернутись до слідчого судді апеляційного суду із клопотанням про проведення негласних слідчих дій відносно ОСОБА_4, ОСОБА_5, ОСОБА_6, ОСОБА_7, ОСОБА_8, оскільки слідчий за результатом розгляду клопотання потерпілої сторони має право зробити це самостійно»².

Відтак, наведені вище фрагменти судових рішень дозволяють констатувати, що слідчі судді, як правило, відмовляють потерпілому та/або його представнику в тому, щоб зобов'язати сторону обвинувачення (слідчого чи прокурора) прийняти відповідне процесуальне рішення про проведення конкретної негласної слідчої (розшукової) дії (або їх комп-

¹ Ухвала Личаківського районного суду м. Львова від 19 грудня 2016 р., справа № 463/1565/16-к, провадження № 1-кц/463/1070/16 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63496959>. (дата звернення: 11.04.2019).

² Ухвала Рівненського міського суду Рівненської області від 8 грудня 2017 р., справа № 569/18622/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70807475>. (дата звернення: 11.04.2019).

лексу), ініціювавши розгляд і вирішення цього питання перед уповноваженим суб'єктом у встановлених кримінальним процесуальним законом випадках.

З огляду на наведене, слід підкреслити, що хоча у ч. 3 ст. 93 КПК України і закріплена можливість ініціювання проведення негласних слідчих (розшукових) дій стороною захисту, потерпілим та представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, вона, по суті, має лише формальний, декларативний характер, а без комплексного та послідовного вдосконалення вітчизняного кримінального процесуального законодавства існуючий на сьогодні механізм реалізації наданого цим суб'єктам доказування права залишається неефективним, адже, у будь-якому разі, для збереження у таємниці відомостей про факт проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 1 ст. 246 КПК, п. 1.5 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, п. 4.12.4 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю), безпосереднім ініціатором або суб'єктом ухвалення процесуального рішення щодо проведення конкретної негласної слідчої (розшукової) дії виступає слідчий, прокурор або слідчий суддя відповідного апеляційного суду.

Драчук Сергій Миколайович

експерт в сфері забезпечення
державної безпеки України,
кандидат юридичних наук

Власова Наталія Ігорівна

фізична особа – вчена

НАУКОВА СКЛАДОВА СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Правове забезпечення розвитку сектору безпеки та виконання силами безпеки відповідних завдань в сучасних умовах потребує належного наукового супроводу. Так, в оперативно-службовій діяльності сил безпеки та інших уповноважених державних органів вагому роль відіграє судово-експертна діяльність, яка в свою чергу передбачає використання спеціальних знань.

Саме поняття «судова експертиза» визначається через категорію «дослідження», що здійснюється на основі спеціальних знань, зокрема, у галузі науки та техніки. Орієнтація незалежної, кваліфікованої і об'єктивної експертизи на максимальне використання досягнень науки і техніки є одним із засобів забезпечення справедливого правосуддя України.

На відміну від терміну «знання», що вже знайшло своє закріплення на рівні відомчих нормативно-правових актів та в методичних рекомендаціях, термін «спеціальні знання» розроблено в проєкті Закону України «Про судову експертизу та самоврядування судових експертів».

Так, під «знанням» прийнято розуміти – результат процесу діяльності пізнання, перевірене суспільною практикою і логічно упорядковане відображення її у свідомості людини. Знання – категорія, яка відбиває зв'язок між пізнавальною і практичною діяльністю людини. Знання виявляються в системі понять, суджень, уявлень тощо, яка має певний обсяг і якість. Знання можна ідентифікувати тільки за умови їх виявлення у вигляді вмінь виконувати відповідні розумові або фізичні дії [1]. «Спеціальні знання» – це професійні знання та вміння, якими володіють спеціалісти у тій чи іншій галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, отримані у процесі навчання та практичної діяльності за тією чи іншою спеціальністю (фахом) і необхідні для вирішення питань, які виникають в процесі досудового розслідування, суду та виконавчого провадження [2].

На державному рівні науково-методичне забезпечення судово-експертної діяльності здійснюється через видання Міністерством юстиції України міжвідомчого науково-методичного збірника «Криміналістика та судова експертиза». Перспективним в сфері науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності є створення Ради науково-методичного забезпечення Національної асоціації судових експертів України, що має позитивно вплинути на характер організації наукової діяльності в судово-експертній сфері.

В той же час, організація науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності державних спеціалізованих установ покладаються на міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність [3].

В цьому контексті унікальним є правовий статус експертної служби СБУ, яка належить до переліку державних спеціалізованих установ, яким надано право здійснювати судово-експертну діяльність у кримінальному провадженні. Унікальність полягає в синергії двох різновидів суб'єктів:

науково-дослідної установи та експертної служби СБУ, зокрема в тому, що державною спеціалізованою експертною установою, яка виконує функції експертної служби СБУ є науково-дослідна установа – Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз СБУ (ІСТЕ СБУ).

Оскільки засади організації та здійснення наукової діяльності в системі СБУ визначаються в «Положенні про наукову і науково-технічну діяльність у Службі безпеки України» вбачається за доцільне унормувати передбачену чинним законодавством процедуру організації науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності, доповнивши відповідний наказ Центрального управління Служби безпеки України відповідними положеннями, які, наразі, у чинній редакції відсутні.

Під час проведення експертиз (досліджень) експертами застосовуються відповідні методи дослідження, методики проведення судових експертиз, нормативно-правові акти та нормативні документи, а також науково-технічна література тощо. Визначення способу проведення експертизи (вибір певних методик, методів дослідження) належить до компетенції експерта, компетентність якого прямо корелюється з рівнем його спеціальних знань.

На початковому етапі професійного зростання майбутнього судового експерта важливим, на нашу думку, є можливість його залучення як фахівця не тільки до проведення судових експертиз та експертних досліджень, а й забезпечення його участі у розробці наукової, теоретичної та методичної бази судової експертизи. Зазначене сприятиме більш об'єктивній оцінці професійного рівня такого фахівця, зокрема, при проведенні його атестації.

З огляду на наукову складову, важливим є забезпечення практичної реалізації права державних спеціалізованих установ, що проводять судові експертизи одержувати від судів, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування зняття кримінального правопорушення та інші речові докази, щодо яких закінчено кримінальне провадження, зокрема, для використання в науковій діяльності. З метою професійного становлення молодого спеціаліста – майбутнього судового експерта, корисним в системі СБУ було б розширення можливостей реалізації права ІСТЕ СБУ, як державної спеціалізованої установи встановлювати міжнародні наукові зв'язки з установами судових експертиз, криміналістики інших держав, проводити спільні наукові конференції, симпозіуми, семінари, обмінюватися стажистами, науковою

інформацією і друкованими виданнями, та здійснювати спільні видання в галузі судової експертизи і криміналістики.

Проектом закону України «Про судову експертизу та самоврядування судових експертів» також передбачається ряд новел, що мають безпосереднє відношення до наукової складової в судово-експертній діяльності. Так, до змісту судово-експертної діяльності планується включити проведення наукових досліджень та узагальнень у галузі судової експертизи (планування, проведення, апробація наукових робіт та впровадження їх результатів в експертну практику) та науково-методичне забезпечення. Корисним, на нашу думку, є наведення у цьому законопроекті визначень понять «метод судово-експертного дослідження», «методика судової експертизи» та виокремлення серед принципів судово-експертної діяльності принципу наукової обґрунтованості, зокрема, при застосуванні методів, засобів і способів проведення експертних досліджень. Всебічність, повнота та об'єктивність експертних досліджень, що проводяться з використанням сучасних досягнень науки і техніки передбачає, що об'єктивність висновку судового експерта забезпечується наявністю науково-обґрунтованих методів дослідження.

Наостанок зазначимо, що разом з розвитком національних цифрових інфраструктур важливим є визначення першочергових проектів цифрових трансформацій національного масштабу, тому, на нашу думку, одним із найперспективніших напрямків наукового забезпечення самої судово-експертної діяльності буде її цифровізація, тобто створення у цій сфері суспільних відносин кіберфізичного простору, що сприятиме їх трансформації у нові більш ефективні та сучасні форми.

Використані джерела:

1. Наказ Національного агентства України з питань державної служби «Про затвердження Методичних рекомендацій з розроблення профілів професійної компетентності посад державної служби у державних органах, органах влади Автономної Республіки Крим або їх апараті» від 20.07.2012 № 148 [Електронний ресурс] / режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>;
2. Проект Закону України «Про судову експертизу та самоврядування судових експертів» від 03.04.2018 № 8223 [Електронний ресурс] / режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>;
3. Закон України від 25.01.1994 № 4038-XII «Про судову експертизу» [Електронний ресурс] / режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

Калабашкін Іван Миколайович

заступник начальника відділу
Головного відділу БКОЗ ГУ СБУ
у м. Києві та Київській області

ОЗНАКИ СУБ'ЄКТА ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ

У сучасній кримінально-правій доктрині поступово утверджується підхід щодо поділу кримінальної відповідальності на негативну – як обов'язку нести відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, та позитивної – як обов'язку додержуватися кримінально-правових заборон. Водночас, опрацювання приписів матеріального та процесуального кримінального права надає підстави для висновку про нетотожність ідентичності ознак «осудність» та «вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність» для суб'єкта злочину та суб'єкта правомірного вчинку, або, навіть більш широко – суб'єкта кримінальної відповідальності в її обох вимірах, позитивному та негативному.

КК України у ч. 1 ст. 18 визначає ознаки суб'єкта злочину – фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Якщо фізична особа не наділена хоча б однією з ознак, вона вважається такою, що вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України (наприклад, ст. 92, ч. 1 ст. 96-1 КК України). До суб'єкта такого, незлочинного, проте суспільно небезпечного, діяння застосовується не кримінальне покарання, а так звані «інші заходи кримінально-правового характеру».

Розбираючи питання складу правомірного вчинку П. В. Хряпинський зазначає, що будь-яка особа, яка відповідає ознакам суб'єкта кримінально-правових відносин з точки зору фізичного стану, осудності і віку, може бути виконавцем у складі правомірної поведінки; в абсолютній більшості випадків законодавець не передбачає якихось особливих ознак для такої особи [1, с. 79]. Дійсно, загальних ознак суб'єкта підлягаючого кримінально-правовій оцінці суб'єкта правомірного вчинку, або позитивної кримінальної відповідальності КК України не наводить. Тому при його характеристиці слід виходити з того, чи може бути особа адресатом приписів, якими КК України унормовує її незлочинну поведінку. Якщо говорити, наприклад, про спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності, стає очевидним, що ці норми спонукають до певної поведінки фізичну особу, яка вчинила злочин і на момент такого вчинен-

ня досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність і перебувала у стані *осудності*. При цьому жодних вимог щодо того, що, скажімо, повідомлення про незаконне заволодіння транспортним засобом, його повернення власникові та повне відшкодування збитків (ч. 5 ст. 289 КК України) має бути здійснено осудною особою, норма про спеціальну підставу звільнення не містить. Водночас, самий факт вчинення злочину, переживання з приводу власних дій та їх наслідків, можуть спричинити зміни у психіці особи, і як будь-яке сильне душевне потрясіння, обумовити душевне захворювання. Лишаючи осторонь цивільно-правові аспекти виконання зобов'язань, які виникли у зв'язку із заподіянням шкоди безпосередньо особою, котра за таких обставин втратила цивільну дієздатність, та дійсності відповідних правочинів, відмітимо, що КК України визнає можливість післязлочинної зміни кримінальної правоздатності особи. Так, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 93 КК України суд застосовує примусові заходи медичного характеру (які, як зазначено вище, не входять до змісту кримінального покарання) до осіб, які вчинили злочин у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку або під час відбування покарання. Приписи ч. 1 ст. 84 КК України передбачають застосування примусових заходів до особи, яка захворіла на психічну хворобу під час відбування покарання. Однак, норми щодо позитивної післязлочинної поведінки, зміст яких полягає у спонуканні осіб до невчинення протягом певного періоду часу кримінальних чи адміністративних правопорушень не передбачають припинення чи зупинення обліку такого часу на період хвороби, отже особа не втрачає права на застосування до неї заохочувальних положень. Вказана обставина робить дискусійною тезу про те, що загальний суб'єкт позитивної кримінальної відповідальності або правомірної поведінки, унормованої нормами кримінального права, має таку ознаку як осудність.

Стаття 22 КК України визначає, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення *злочину* виповнилося 16, а за деякими злочинами – 14 років. Здавалося б, питання щодо віку кримінальної відповідальності викладено чітко і ясно. Однак ст. 22 КК України вирішує це питання лише в частині підлягання кримінальній відповідальності у разі вчинення злочину. Відсутність в особі ознак суб'єкта злочину обумовлює оцінку вчиненою нею дії, яка завдає шкоду правоохоронюваним інтересам як «суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України». Наслідки вчинення такого діяння у виді реакції держави є несприятливими для особи. При вчиненні

злочину негативна кримінальна відповідальність полягає у державному осуді і покаранні. Однак і у разі вчинення іншого суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, обмеження прав суб'єкта або накладення на нього додаткових юридичних обов'язків як ознаки негативної відповідальності теж мають місце. Так, у Главі 38 КПК України, а саме – у ст. 498 – вказано на необхідність здійснення «кримінального провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, передбачених законом України *про кримінальну відповідальність*, здійснюється внаслідок вчинення особою, яка *після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність*, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність». У ст. 501 КПК України також визначається порядок застосування правообмежень до неповнолітнього, який вчинив діяння «у віці від одинадцяти років до настання віку, з якого настає кримінальна відповідальність за це діяння». Згідно із [2], ч. 2 ст. 5, п. 1 ч. 4 ст. 7, [3], пп. 1 п. 1 особи, які досягли 11-річного віку та щодо яких є достатньо підстав вважати, що вони вчинили суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, і які *не досягли віку, з якого за таке діяння особи підлягають кримінальній відповідальності*, поміщуються у приймальник-розподільник для *дітей* на строк, визначений слідчим суддею, судом у постановленій у кримінальному провадженні. Свобода пересування дітей, поміщених до цих закладів, є обмеженою.

Вказане надає підстави для твердження про те, що кримінально-правові наслідки діяння, незалежно від їх характеру (примус чи заохочення) не охоплюються явищем кримінальної відповідальності. Відтак, слід розрізняти: 1) суб'єкта кримінальної відповідальності та 2) особи, до якої застосовуються інші кримінально-правові наслідки діяння.

Коли особи у віці від одинадцяти до чотирнадцяти років не вчиняють суспільно-небезпечних діянь і поведуться правомірно, до них не застосовується визначених кримінальним правом обмежень, зокрема обмежень щодо свободи пересування. Хоча їх правомірна поведінка реалізовується поза межами кримінальної відповідальності, в т.ч. позитивної, можливість застосування наслідків визначає кримінально-правову суб'єктність цих осіб. Відтак, *суб'єктом правомірної поведінки* може бути особа у віці від *одинадцяти* років.

Таким чином, загальними ознаками суб'єкта правомірної поведінки у кримінальному праві є фізична особа, яка досягла віку одинадцяти років. Ознака осудності не входить до характеристики такого суб'єкта.

Використані джерела:

1. Хряпинський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України : навч. посіб. – Київ : Центр учбової літератури, 2008. – 192 с.
2. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24.01.1995 № 20/95-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 6. Ст. 35.
3. Положення про приймальники-розподільники для дітей органів Національної поліції України : затв. наказом МВС України від 03.01.2017 № 560. *Офіційний вісник України*. 2017. 05 верес. (№ 69). С. 41. Ст. 2087.

Клепка Дар'я Ігорівна

науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОСКАРЖЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Оскарження повідомлення про підозру під час досудового розслідування стало можливим після внесення змін до чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017. Так відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України повідомлення слідчого, прокурора про підозру може бути оскаржене після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду із обвинувальним актом – підозрюваним, його захисником чи законним представником.

Однак варто зазначити, що правозастосовча практика свідчить про наявність великої кількості проблемних питань, які виникають у зв'язку з оскарженням повідомлення про підозру. Одним з таких питань є наслідки скасування повідомлення про підозру слідчим суддею, адже відповідно до ч. 2 ст. 307 КПК України ухвала слідчого судді за результатами розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування може бути, серед іншого, і про скасування повідомлення про підозру.

Враховуючи, що оскаржити повідомлення про підозру можна лише після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, виникає питання яким чином може вплинути скасування повідомлення про підозру на зібрані протягом цього строку фактичні дані у кримінальному провадженні.

У контексті досліджуваної проблеми варто звернути увагу на ухвалу Апеляційного суду Волинської області від 24.01.2018. Скасовуючи вирок суду першої інстанції, суд обґрунтовує своє рішення тим, що докази за результатами проведення НСРД є недопустимими, а інших доказів недостатньо для доведення вини обвинуваченого. Серед іншого суд робить висновок, що оскільки повідомлення про підозру судді ОСОБА_1М всупереч нормам ч. 3 ст. 49 закону «Про судоустрій і статус суддів» № 2453-VI від 07 липня 2010 року (який діяв на момент оголошення підозри ОСОБА_1М.) п. 3 ч. 1 ст. 481 КПК підписано першим заступником Генерального прокурора України ОСОБА_31, який навіть не входить в групу прокурорів в даному кримінальному провадженні (т. 14 а.п. 18–21), а оголошено заступником начальника другого слідчого відділу управління з розслідування особливо важливих справ Головного слідчого управління Генеральної прокуратури України, який не складав дане повідомлення, тому на думку апеляційного суду ОСОБА_1 не набув статусу підозрюваного у даному кримінальному провадженні, всупереч вимогам національного кримінального процесуального законодавства[1].

Таку позицію апеляційного суду підтримав й Верховний Суд, який своєю постановою від 19.02.2019 залишив Ухвалу Апеляційного суду Волинської області від 24 січня 2018 року щодо ОСОБА_1 без зміни, а касаційну скаргу прокурора – без задоволення [2].

Незважаючи на викладене, ані судом апеляційної інстанції, ані Верховним Судом не зроблено жодних висновків щодо наслідків визнання обвинуваченого таким, що не набув статусу підозрюваного.

Відповідно до ст. 86, ст. 87 КПК доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом. Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посылатися суд при ухваленні судового рішення. Недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, в тому числі внаслідок порушення права особи на захист та шляхом реалізації органами досудового розслідування чи прокуратури своїх повноважень, не передбачених КПК, для забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Однак проаналізувавши зазначені положення можна дійти до висновку, що у разі скасування повідомлення про підозру слідчим суддею, та як наслідок визнання особи такою, що не набула статусу підозрюваного, підстав для визнання фактичних даних (зібраних у кримінальному провадженні після повідомлення особі про підозру та до моменту скасування останньої) недопустимими доказами немає. Але такий висновок повністю невелиє мету оскарження, адже після скасування повідомлення про підозру ніщо не заважає слідчому, прокурору усунути порушення та повідомити про підозру знову.

У зв'язку з чим звернімося до класифікації закріплених в законі підстав визнання фактичних даних недопустимими як докази. Так, такими підставами є: 1) безумовні – встановлення яких імперативно тягне визнання фактичних даних недопустимими як докази; 2) умовні – встановлення яких може призвести до визнання фактичних даних недопустимими як докази (тобто, вони знаходяться у площині дискреції суду); 3) умовно-консенсуальні – підстави, які мають наслідком визнання фактичних даних недопустимими як докази за умови відсутності консенсусу сторін на використання цих відомостей у доказуванні [2, с. 4].

Вважаємо, що у випадку скасування повідомлення про підозру слідчим суддею недопустимими доказами можуть бути визнані лише ті фактичні дані, які отримані внаслідок проведення слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій за участю підозрюваного та підстави для визнання їх недопустимими є умовними, тобто відносяться до дискреції суду.

Окрім того, як справедливо зазначає А. Б. Степанов, скасування повідомлення про підозру ставить під сумнів не лише законність проведення процесуальних дій, а й прийнятих процесуальних рішень (наприклад, обрання запобіжного заходу, його продовження, взагалі застосування майже всіх заходів забезпечення кримінального провадження).

У зв'язку з чим вважаємо, що чинне кримінальне процесуальне законодавство України в частині регулювання порядку оскарження повідомлення про підозру потребує вдосконалення. Уявляється, що з метою усунення складнощів у правозастосовчій практиці право на оскарження повідомлення про підозру має виникати одразу після повідомлення особі про підозру та набуття нею статусу підозрюваного.

Використані джерела:

1. Ухвала Апеляційного суду Волинської області від 24.01.2018 провадження № 11-кп/773/21/18 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71873332>.
2. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19.02.2019 провадження N 51-4717 км 18 URL : https://verdictum.ligazakon.net/document/80115441?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_campaign=Verdictum_text&utm_content=jl03
3. Панова А. В. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні. : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2016. 23 с.
4. Степанов А. Б. Співвідношення прокурорського нагляду, відомчого та судового контролю під час досудового розслідування. дис. канд. юрид. наук.: 12.00.09. Харків, 2019. 246 с.

Крицька Ірина Олександрівна

асистент кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

НЕВІДКРИТТЯ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ У ПОРЯДКУ СТАТТІ 290 КПК УКРАЇНИ ЯК ПІДСТАВА ВИЗНАННЯ ВІДОМОСТЕЙ, ЩО МІСТЯТЬСЯ В ІНШИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛАХ, НЕДОПУСТИМИМИ ЯК ДОКАЗИ

Надання особі доступу до матеріалів своєї справи традиційно розглядається як важливий аспект права на захист у кримінальному провадженні, зважаючи на те, що така можливість є необхідною передумовою належної підготовки особи до відстоювання своєї позиції під час судового розгляду. Водночас, як свідчить системний аналіз правозастосовної практики, недотримання законодавчої вимоги, закріпленої у ст. 290 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), у тому числі,

і стосовно невідкриття стороні захисту речових доказів, набуває масового характеру. Враховуючи зазначене, актуальним видається з'ясування питання щодо впливу такого порушення на допустимість не лише самих речових доказів, але, насамперед, відомостей, що пов'язані з ними і закріплені в інших процесуальних джерелах доказів.

Суть проблеми полягає в тому, чи може суд досліджувати під час судового розгляду і посилалися у своєму підсумковому рішенні на відомості, що містяться у висновку експерта, а також протоколі огляду матеріального об'єкта, якщо сам матеріальний об'єкт, щодо якого проводилося експертне дослідження, після закінчення досудового слідства стороні захисту не був відкритий.

Так, серед адвокатської спільноти доволі розповсюдженою є думка про те, що невідкриття речових доказів у порядку ч. 3 ст. 290 КПК спричиняє недопустимість також протоколу огляду матеріального об'єкта та висновку експерта щодо нього, оскільки зазначені документи є похідними від речового доказу. Зокрема, Я. П. Зейкан зазначає, що у випадку, якщо експертиза проводилася стосовно певних речей (наприклад, ножа, одягу зі слідами крові), а ці речі не надавались для ознайомлення, то буде логічним подання клопотання про визнання висновку недопустимим доказом у порядку ст. 87, 89 КПК, тобто реалізації принципу плодів «отруєного дерева». При цьому слід мати на увазі, що не можуть визнаватися доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження судом (ст. 23 КПК). Відкриття протоколів та висновків експертів не є відкриттям самих речей, які були об'єктом експертизи [1, с. 82]. Схожі аргументи наводить і Д. В. Пономаренко, на думку якого, якщо стороні провадження не були відкриті самі речі, то на підставі ч. 12 ст. 290 КПК відомості, які містяться в протоколах стосовно цих речей, а також і висновок експерта не можуть бути допущені судом як докази, оскільки вони втратили доказове значення. Адже відкриття протоколів та висновку не тотожне відкриттю самих речей, воно є похідним. Тобто в протоколі та висновку є посилання на відомості, які не відкривалися стороні захисту, що заборонено ч. 12 ст. 290 КПК [2].

Відображення подібного погляду на визначену проблему може бути прослідковано і у вітчизняній судовій практиці. Так, у вирокі Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 12 грудня 2017 р. (судова справа № 650/523/15-к) суд констатував неможливість прийняття ним як доказів висновків експертів, отриманих за результатами дослідження рослин на предмет вмісту наркотичних речовин та речей на предмет наявності на них слідів (залишків, нашарування) наркотичних засобів

зважаючи на те, що наведені об'єкти не були відкритті сторони захисту відповідно до вимог ст. 290 КПК [3].

Однак, на наш погляд, неможливо повною мірою погодитися із наведеними вище аргументами зважаючи, зокрема, на таке. По-перше, посилення на доречність застосування до зазначеної ситуації концепції плодів «отруєного дерева» видається некоректним, оскільки, відповідно до втілення цієї концепції у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві у ч. 1 ст. 87 КПК, недопустимими є будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, *отриманій* внаслідок істотного порушення прав та свобод людини. Водночас звертаємо увагу на те, що у ситуації, яка нами розглядається, йдеться про допущення порушення не на етапі отримання доказів, а вже під час їх подальшого дослідження та використання у кримінальному провадженні.

По-друге, питання впливу недотримання вимоги про відкриття речових доказів у порядку ч. 3 ст. 290 КПК стосовно протоколу огляду матеріального об'єкту та щодо висновку експерта, на нашу думку, доцільно розглядати окремо один від одного, оскільки, як видається, кримінальні процесуальні наслідки будуть різнитися. Так, у контексті аналізу можливості визнання протоколу огляду матеріального об'єкта недопустимим через невідкриття самого речового доказу, погодимось з позицією В. Я. Дорохова, який, вказуючи на особливий зв'язок речового доказу з протоколом огляду предмета, звертає увагу на те, що цей процесуальний документ є таким, що не має самостійного змісту, і тому взагалі повинен бути виділений з числа протоколів слідчих і судових дій. Протокол огляду предмета, на думку дослідника – це форма речового доказу, що виражає його зміст [4, с. 111]. До того ж, як зазначає С. А. Шейфер, речовий доказ формується суб'єктом доказування шляхом перетворення «речової» інформації в іншу форму (наприклад, опис у протоколі) [5, с. 35]. Таким чином, як нам видається, протокол огляду матеріального об'єкта не має самостійного значення, є похідним від речового доказу, оскільки лише вербально відображає зміст останнього – опис зовнішніх ознак (рельєф, колір, розмір тощо), які можуть бути безпосередньо сприйняті спостерігачем. А тому невідкриття речових доказів відповідно до вимог ст. 290 КПК має призводити до визнання недопустими і відомостей, що містяться в протоколі їх огляду.

Натомість, на нашу думку, визнання за висновком експерта лише похідного, опосередкованого характеру може призвести до нівелювання самостійності висновку експерта як процесуального джерела доказів. При цьому підкреслимо, що основний зміст висновку експерта – це не просте

вербальне розкриття змісту інформації, яка міститься в матеріальному об'єкті, а, насамперед, це опис проведених експертом досліджень та їх результатів. Тобто на основі виявленої інформації експерт отримує нове вивідне знання, а отже висновок експерта має самостійне значення і питання про допустимість відомостей, що в ньому закріплені, має вирішуватися в загальному порядку, передбаченому КПК.

Використані джерела:

1. Зейкан Я. П. Про недопустимі докази. Харків: Фактор, 2019. 128 с.
2. Пономаренко Д. В. Недопустимість доказів. Тактика встановлення (назва з екрану). URL: <https://blog.liga.net/user/ponomarenko/article/26945>.
3. Вирок Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 12 грудня 2017 р. (судова справа № 650/523/15-к). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70877410>.
4. Дорохов В. Я. Природа вещественных доказательств. *Советское государство и право*. 1971. № 10. С. 109–114.
5. Шейфер С. А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования. Москва: Норма, 2008. 240 с.

Кулешов Микола Валерійович

перший заступник начальника
Департаменту контролюючого
захисту інтересів держави у сфері
інформаційної безпеки СБ України

РОЗСЛІДУВАННЯ ПІДРОЗДІЛАМИ СБ УКРАЇНИ КІБЕРІНЦИДЕНТІВ ТА КІБЕРАТАК ЩОДО ДЕРЖАВНИХ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ, ІНФОРМАЦІЇ, ВИМОГА ЩОДО ЗАХИСТУ ЯКОЇ ВСТАНОВЛЕНА ЗАКОНОМ, КРИТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (надалі за текстом – Закон), Служба безпеки України є одним із основних суб'єктів національної системи кібербезпеки, який, відповідно до Конституції і законів України, окрім інших завдань, здійснює розслідування кіберінцидентів та кібератак щодо державних електронних інформаційних ресурсів, інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, критичної інформаційної інфраструктури [1].

Фактично, діяльність, яка полягає в розслідуванні кіберінцидентів та кібератак і встановлення їх механізму, обставин, засобів, знарядь та виконавців, не може здійснюватись в межах захисту інформації штатними співробітниками підприємств, установ та організацій, а результати їх діяльності в подальшому досить складно використати в межах розслідування кримінального провадження. Окрім того, внаслідок дій системних адміністраторів безпеки можуть бути втрачені чи перекручені дані і сліди протиправної діяльності, що унеможливить притягнення до відповідальності винних осіб.

Що ж стосується кіберінцидентів та кібератак щодо державних електронних інформаційних ресурсів, інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, критичної інформаційної інфраструктури, то вони здатні спричинити реальну шкоду охоронюваним законом інтересам у сфері державної безпеки, з огляду на що важливість первинної діяльності, спрямованої на виявлення слідів протиправних дій та належного документування, важко переоцінити. Іншими словами, коли інтереси держави опиняються під загрозою спричинення значної шкоди особою, яка вчиняє протиправні дії у кіберпросторі, протидію такій діяльності та її розслідування повинен здійснювати відповідний суб'єкт забезпечення кібербезпеки.

Визначення кіберінцидентів та кібератак закріплено в п. 3 та 4 ст. 1 Закону. Як зазначає Р. В. Киричок, кібератака або хакерська атака (у вузькому розумінні) – це спроба реалізації загрози кіберзловмисниками (хакерами). Використовуючи різноманітні комбінації виявлених вразливостей, недоліки конфігураційних файлів систем та прогалини визначеної в корпорації політики безпеки, в залежності від своїх цілей, зловмисники можуть реалізувати різноманітні сценарії та навіть цілі стратегії нападу, при цьому залишившись непоміченими. Дані стратегії можуть бути спрямовані на різні ресурси КІС та включати багатоступінні ланцюги атакуючих дій, які в більшості випадків розпочинаються з імпортування та встановлення вірусів чи троянів на комп'ютери компаній через мережу Інтернет або надсилання шкідливих сценаріїв за допомогою електронної пошти, що дозволяє зловмисникам практично з легкістю заражати свої бажані цілі [2, с. 53–54].

Враховуючи, що здійснення кібератак та виникнення кіберінцидентів пов'язане з кваліфікованими діями осіб, які спеціалізуються на використанні кіберпростору, супроводжується застосуванням спеціалізованого технічного обладнання та шкідливого програмного забезпечення, процес розслідування зазначених кіберподій має складатись із взаємопов'язаних

дій та заходів, спрямованих як на збирання конкретних даних, припинення шкідливої дії кіберінцидента чи кібератаки, так і удосконалення існуючої моделі та системи захисту з метою недопущення вчинення аналогічних дій в майбутньому. Саме в цьому контексті процес розслідування кібератак та кіберінцидентів відрізняється від процесу розслідування в кримінальному процесуальному розумінні.

Згідно п. 5 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України, досудове розслідування – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Цілком очевидним є той факт, що досудове розслідування і розслідування кіберінцидентів та кібератак – це не тотожні поняття, оскільки не кожен кіберінцидент містить ознаки кримінального правопорушення, та не кожна кібератака може стати предметом розслідування.

Проаналізуємо відмінності процесу досудового розслідування та розслідування кібератак та кіберінцидентів.

1. Суб'єктом, який здійснює досудове слідство, є слідчий, суб'єктом здійснення розслідування кіберінцидентів та кібератак може бути співробітник функціонального підрозділу з контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки СБ України.

2. Не кожен кіберінцидент містить ознаки кримінального правопорушення. В залежності від обставин, механізму виникнення та наявності людського фактору кіберінциденти умовно можна поділити на наступні категорії: 1) прості кіберінциденти – подія або ряд несприятливих подій ненавмисного характеру, настання яких виключає дію людського фактору (КІК-4); 2) ускладнені кіберінциденти – подія або ряд несприятливих подій, настання яких супроводжувалось умисними чи необережними діями осіб поза кіберпростором (КІК-3) або у кіберпросторі (КІК-2), за відсутності ознак кібератаки; 3) кібератаки – активна та цілеспрямована форма кіберінцидента, механізм виникнення якої включає умисні та цілеспрямовані дії осіб, вчинені з метою досягнення результату, передбаченого п. 4 ст. 1 Закону (КІК-1).

При цьому кіберінциденти категорії КІК-4 взагалі виключають наявність суб'єкта злочину, кіберінциденти КІК-3 та КІК-3 можуть містити ознаки тих або інших кримінальних правопорушень, а можуть і не місти-

ти. Разом з тим вимога законодавця щодо розслідування кіберінцидентів та кібератак щодо державних електронних інформаційних ресурсів, інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, критичної інформаційної інфраструктури, є прямою, з огляду на що процес такого розслідування має бути розпочатий в кожному випадку отримання інформації про кіберінцидент.

3. Навіть у випадку, коли наявні ознаки вчиненого кримінального правопорушення, не кожна інформація про кіберінцидент чи кібератаку може бути внесена до ЄРДР, оскільки, наприклад, у випадку, коли фактично вчинені дії утворюють склад злочину, передбаченого ч. 1 ст. 361 КК України, відповідно до вимог ч. 1 ст. 477 КПК України, провадження може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінального правопорушення (кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення). При цьому, як і в попередньому випадку, існує вимога закону щодо розслідування такого кіберінцидента чи кібератаки.

4. Пріоритетним аргументом в прийнятті рішення щодо початку розслідування в разі отримання інформації про кіберінцидент або кібератаку є не вимоги щодо підслідності злочинів, передбачені ч. 2 ст. 216 КПК України, а саме характер об'єкта, на який здійснюється злочинне посягання, або предмета посягання. Розслідування співробітниками СБ України розпочинається лише у випадку, коли кіберінциденти та кібератаки здійснювались щодо державних електронних інформаційних ресурсів, інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, критичної інформаційної інфраструктури

Таким чином, розслідування кібератак та кіберінцидентів – структурована сукупність дій та заходів, які здійснюються в межах забезпечення кібербезпеки України поза кримінальним процесом уповноваженими суб'єктами та спрямовані на встановлення механізму, обставин, засобів і знарядь та виконавців кіберінцидентів і кібератак, мінімізацію їх негативного впливу та шкідливих наслідків, а також вжиття заходів з попередження кіберінцидентів та кібератак у майбутньому. Наведені відмінності розслідування від досудового слідства свідчать про те, що розслідування кіберінцидентів та кібератак здійснюється поза межами досудового слідства, тобто поза кримінальним процесом. Разом з тим, якщо в ході розслідування буде встановлено, що виявлені події категорії КІК-3, КІК-2 та КІК-1 містять ознаки кримінального правопорушення, службова особа, яка призначила розслідування, має невідкладно повідомити про це орган досудового розслідування і вжити заходи щодо завершення розслідуван-

ня, складання висновку за його результатами та передачі матеріалів для прийняття процесуального рішення про внесення даних про виявлене кримінальне правопорушення у Єдиний реєстр досудових розслідувань.

Використані джерела:

1. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» / Відомості Верховної Ради України. – 2017. №45. – Ст. 403.
2. Тест на проникнення як імітаційний підхід до аналізу захищеності корпоративних інформаційних систем [Текст] / Р. В. Киричок // Сучасний захист інформації, №2(34), 2018. – С. 53–58.

Мазур Олександр Вікторович

доцент кафедри державно-правових дисциплін ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», кандидат юридичних наук, доцент, адвокат

ПРИЧИНИ НЕЕФЕКТИВНОСТІ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Актуальність теми обумовлена незадовільним станом забезпечення слідчими суддями дотримання прав, свобод та інтересів осіб на досудовому розслідуванні.

Поки працівники прокуратури вихваляють демократичність і змагальність вітчизняної моделі судового контролю [1], правозахисники скаржаться на його неефективність та ілюзорність. Будучи адвокатом, вважаю, що основною причиною нарікань на діяльність слідчих суддів є невдале закріплення їх процесуального положення.

Запозичивши французьку модель інституту судового слідчого, вітчизняні процесуалісти внесли до неї свої «поліпшення». Так, на відміну від французьких колег, наші слідчі судді організаційно не відокремлені від судів загальної юрисдикції. Відповідно до ч. 7 та ч. 8 ст. 21 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», слідчі судді обираються зборами суддів на строк не більше трьох років і можуть бути переобрані повторно, та не звільняються від виконання обов'язків судді першої інстанції [2]. На мою думку, тимчасовий порядок призначення слідчих суддів із збереженням за ними функції відправлення правосуддя негативно впливає на їх самостійність і незалежність.

Здійснюючи функцію судового контролю, слідчі судді мимоволі аналізують можливий вплив цих рішень на подальшу судову перспективу справи. Залишаючись в адміністративній залежності від голови суду, вони змушені прислухатися до думок останнього. Оскільки слідчі судді організаційно входять до складу суду, то між ними й іншими суддями цього ж суду існує почуття корпоративної солідарності, зберігаються різноманітні зв'язки, що є підґрунтям для корупції. Тому до здійснення судового контролю слідчі судді ставляться, як до другорядної, похідної функції від основного виду їх діяльності (відправлення правосуддя). Це й призводить до несвоєчасного та формального здійснення судового контролю на досудовому розслідуванні.

Чимало нарікань у правозахисників викликає процедура розгляду слідчими суддями скарг на бездіяльність слідчого чи прокурора (в порядку п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України). Здавалося б усе просто – такі скарги розглядаються не пізніше 72-х годин з моменту їх надходження (ч. 2 ст. 306 КПК України), але на практиці все не так. Проілюструю здійснення судового контролю на прикладах роботи слідчих суддів Печерського районного суду м. Києва.

Так, подану до суду ще 25.05.2018 року скаргу на бездіяльність слідчого поліції щодо залишення без розгляду клопотання представника потерпілих про проведення слідчих дій, слідчий суддя Печерського районного суду м. Києва Новак Р. В. призначив до розгляду лише через чотири місяці (!), а саме – на 14.09.2018 року (справа № 757/25806/18-к). Але ні 14.09.2019 року, ні потім 28.09.2018 року судового засідання так і не відбулося – через хворобу судді, про що учасників процесу заздалегідь ніхто не повідомляв, «бо це не передбачено законом». Втомившись від піврічного очікування, у призначене на 13.11.2018 року судове засідання представник потерпілих подав заяву про розгляд скарги за його відсутності.

Інший слідчий суддя Печерського районного суду м. Києва Соколов О. М. подану мною 09.11.2018 року скаргу на бездіяльність прокурора щодо неповернення тимчасово вилученого майна, призначив через 2 місяці – на 18.01.2019 року (справа № 757/55399/18-к). Скарга до голови суду також не пришвидшила судового розгляду, до якого прокурор вже й сам повернув усе вилучене в ході обшуку майно. Оскільки на той час скаржник же втратив будь-який інтерес щодо своєї скарги, слідчому судді була подана заява про закриття провадження з її розгляду.

Нещодавно мою скаргу від 25.02.2019 року на бездіяльність прокурора щодо невнесення ним відомостей про кримінальне правопорушення до

ЄДРД, слідча суддя Печерського районного суду м. Києва Остапчук Т. В. призначила до розгляду на 21.03.2019 року (справа № 757/9514/19-к). Коли ж 21.03.2019 року я відмовився від пропозиції щодо проведення судового засідання без відео-фіксації (адже прийшов я разом зі своїми студентами з Університету «КРОК»), слідча суддя відклала розгляд на 17.04.2019 р. Однак, розгляду зазначеної скарги й досі не відбулося, оскільки 17.04.2019 р. засідання було відкладене на невизначену дату – через переїзд Печерського районного суду м. Києва до іншого приміщення.

Аналізуючи ці та інші випадки, що повсякденно трапляються з моїми колегами-адвокатами, складається враження, що слідчі судді умисно живають заходів, аби особа сама відмовилась від розгляду скарги.

Погіршує ситуацію й юридична невизначеність вжитого у п. 3 ч. 2 ст. 307 КПК України формулювання стосовно рішення слідчого судді за результатами розгляду скарги – «зобов'язати вчинити певну дію». Фактично задовольняючи скаргу слідчий суддя може винести одну з двох ухвал: 1) про зобов'язання слідчого (прокурора) *внести* зазначені у заяві відомості про кримінальне правопорушення до ЄДРД; 2) про зобов'язання уповноважених осіб органу розслідування (чи прокуратури) *розглянути* в порядку ст. 214 КПК України строки заяву про вчинене кримінальне правопорушення. При другому варіанті судовий контроль взагалі втрачає сенс, адже слідчий чи прокурор можуть розглянути заяву в порядку ст. 214 КПК України, але відмовити у внесенні таких відомостей до ЄДРД. І тоді заявник чи потерпілий змушений знову звертатися до слідчого судді з подібною скаргою на бездіяльність слідчого чи прокурора, але з часу вчинення злочину вже мине декілька місяців. При цьому, ні слідчий, ні прокурор, ні слідчий суддя не несуть реальної відповідальності за наслідки своєї бездіяльності.

Іноді слідчі судді «забувають» відправити ухвалу про зобов'язання вчинити певні дії до органу розслідування. Так, задовольнивши мою скаргу на бездіяльність прокурора (справа № 757/54391/18-к), слідчий суддя Печерського районного суду м. Києва Писанець В. А. не направив свою ухвалу від 28.11.2018 року до Генеральної прокуратури України на виконання. Це призвело до того, що вказані у заяві від 31.10.2018 року відомості про злочин (розголошення державної таємниці) були внесені до ЄДРД через п'ять місяців – 15.03.2019 року.

Вищевказане свідчить, що існуючий в Україні судовий контроль на досудовому розслідуванні не забезпечує своєчасного захисту прав і свобод людини та громадянина, не сприяє ефективному поновленню порушених прав особи.

Висновок. Нефективність судового контролю на досудовому розслідуванні пояснюється недоліками вітчизняної моделі інституту слідчих суддів, яка має внутрішні суперечності. Автор є прибічником концепції запровадження в судовій системі окремої ланки слідчих суддів, які були б організаційно й функціонально відокремлені від діяльності судів загальної юрисдикції. Це дало б змогу слідчим суддям зосередитись виключно на питаннях дотримання конституційних прав осіб, виключило б ознаку їх корпоративності з іншими суддями, спряло б реалізації принципу змагальності сторін. Запровадження даних рекомендацій забезпечить своєчасність та ефективність судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, що поверне кримінальний процес України до континентальної правової сім'ї.

Використані джерела:

1. Назаров В. В., Тракало Р. І. Судовий контроль у кримінальному провадженні: теоретичні та практичні аспекти // Європейські перспективи № 10, 2014. – С. 89–95.
2. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» // Відомості Верховної Ради України, 2016, № 31 (29.07.2016), ст. 545.

Марочкін Олексій Іванович

асистент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, кандидат
юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛ СЛІДЧОГО СУДДІ, ЩО НЕ ПЕРЕДБАЧЕНІ КПК УКРАЇНИ

Останнім часом у судовій практиці багато уваги приділяється питанню оскарження ухвал слідчого судді, що не передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК). Так, під час дослідження судової практики встановлено випадки апеляційного оскарження ухвал слідчого судді про надання дозволу на примусове відібрання зразків погрудних зображень (фото) підозрюваного для проведення судово-портретної експертизи (постанова Верховного Суду від 13.09.2018 року, судова справа № 285/1673/17); щодо рішення слідчого про оголошення особи

в розшук (постанова Верховного Суду від 02.10.2018 року, судова справа № 522/15961/17); про часткове задоволення скарги на постанову слідчого про відмову у задоволенні клопотання та зобов'язання слідчого визнати речовим доказом нежитлове приміщення (постанова Верховного Суду від 15.11.2018 року, судова справа № 642/831/18).

Досліджуючи зазначене питання, слід звернутися до правових позицій Верховного Суду. Зокрема, у постанові від 12.10.2017 року, яка стосувалася оскарження ухвали апеляційного суду про відмову у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою на ухвалу слідчого судді про задоволення скарги на бездіяльність прокурора, яка полягала у відмові в задоволенні клопотання захисника про закриття кримінального провадження, Верховний Суд України сформулював наступний правовий висновок: «У разі постановлення слідчим суддею ухвали, що не передбачена кримінальними процесуальними нормами, до яких відсилають положення ч. 3 ст. 309 КПК, суд апеляційної інстанції не вправі відмовити у перевірці її законності, посилаючись на приписи ч. 4 ст. 399 КПК. Право на апеляційне оскарження такого судового рішення підлягає забезпеченню на підставі п. 17 ч. 1 ст. 7 та ч. 1 ст. 24 КПК, які його гарантують, з огляду на положення ч. 6 ст. 9 КПК, яка встановлює, що у випадках, коли положення КПК не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені ч. 1 ст. 7 КПК» (постанова Верховного Суду України від 12.10.2017 року, судова справа № 757/49263/15-к).

Наведена позиція суду пов'язана, на нашу думку, з тим, що набрання законної сили та виконання рішення, яке не передбачено КПК, може суттєво порушити права учасників кримінального провадження, у зв'язку із чим перевірка його законності апеляційним судом є правовим механізмом, який у даному випадку є необхідним та дозволяє мінімізувати негативні наслідки такого судового рішення. Адже рішення судової влади можуть бути змінені або скасовані лише самою судовою владою і винятково в порядку, передбаченому законом.

Велика Палата Верховного Суду, розглядаючи можливість оскарження ухвали апеляційного суду, якою відмовлено у відкритті провадження за апеляційною скаргою на ухвалу слідчого судді про призначення комплексної позапланової перевірки щодо законності та цільового використання земельної ділянки посадовими особами, у постанові від 23.05.2018 року погодилася із вищезазначеним правовим висновком Верховного Суду України, викладеним у постанові від 12.10.2017 року та зазначила, що апеляційні суди зобов'язані відкривати апеляційне провадження за скаргами на ухвали слідчого судді про надання дозволу на проведення поза-

планових перевірок (постанова Верховного Суду від 23.05.2018 року, судова справа № 243/6674/17-к).

Слід зазначити, що дослідженням судової практики з Єдиного державного реєстру судових рішень встановлено, що якщо до винесення постанови Великої Палати від 23.05.2018 року Верховний Суд відмовляв у задоволенні касаційної скарги на ухвалу апеляційного суду про відмову у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою на ухвалу слідчого судді про призначення позапланових документальних перевірок з питань дотримання законодавства (постанова Верховного Суду від 15.02.2018 року, справа № 757/2200/17-к), то після формулювання зазначеної правової позиції Великої Палати Верховний Суд лише задовольняв такі касаційні скарги повністю (постанова Верховного Суду від 19.07.2018 року, судова справа № 757/4949/17-к) або частково (постанова Верховного Суду від 18.06.2018 року, судова справа № 761/30429/17). Така тенденція стосується й інших ухвал слідчого судді, що не передбачені КПК.

Підсумовуючи, важливо звернути увагу, що оскарження ухвал слідчого судді, що не передбачені КПК містить у собі загрозу певної процесуальної невизначеності. Так, право на оскарження у кримінальному провадженні забезпечується встановленням у нормах КПК порядку і строків подання і розгляду скарг на дії, бездіяльність і рішення суду, слідчого судді, прокурора, слідчого. Гарантією ж здійснення права на оскарження дій, бездіяльності та рішень у кримінальному провадженні є обов'язок посадових осіб роз'яснювати порядок оскарження при проведенні процесуальних дій і прийнятті процесуальних рішень, а також забезпечувати можливість цих прав. Тож, незрозумілим є, який саме порядок, строки та інші суттєві умови оскарження має роз'яснити слідчий суддя у такому випадку для оскарження відповідної ухвали.

Метелев Олексій Павлович
начальник 1 сектору ВРКР ЦОТЗ Управління
СБ України в Харківській області,
аспірант кафедри СК № 22 НА СБ України

ЗБИРАННЯ ЦИФРОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ОКРЕМИЙ СПОСІБ ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Сучасні зміни як у соціальній сфері життя так і у суспільній свідомості стали причиною виникнення нового явища – глобального інформацій-

ного (кібернетичного) простору. З точки зору правової науки він є поєднанням двох складових: технічної (включає в себе глобальну мережу Інтернет з телекомунікаційною інфраструктурою зв'язку і комунікаціями) і соціальної (це загальносвітова спільнота Інтернет-користувачів). Разом з тим, процес збирання доказів у кримінальному провадженні в умовах екстериторіального характеру організації глобальної інформаційної мережі Інтернет стає досить важким та проблематичним, оскільки кібернетичний простір не має кордонів і не знаходиться під юрисдикцією якоїсь певної держави. З огляду на значне збільшення кількості правовідносин в площині інформаційного простору і, відповідно, злочинів у цій сфері суспільних відносин, з'явився якісно новий вид кримінальних доказів – цифрові (електронні) докази, основою яких є інформація представлена в дискретному вигляді.

На жаль, наукова розробка способів отримання (збирання) цифрових даних, які мають доказове значення для кримінального провадження в вітчизняній правовій науці знаходиться на даний час на початковій стадії. Проте, неможливо переоцінити важливість досліджень щодо загальної концепції способів отримання (збирання) та формування доказів в кримінальному провадженні Р. С. Белкіна, Л. М. Володіна, В. А. Лазарева, А. А. Леви, І. М. Лузгіна, Ю. К. Орлова, П. С. Пастухова, М. С. Сергєєва, А. І. Трусова, С. А. Шейфера та інших науковців.

Початковий елемент доказування – збирання доказів, який властивий для пізнавальної діяльності слідчого, прокурора, слідчого судді, та полягає в знаходженні, сприйнятті і фіксації в установленому законом порядку відомостей, які мають значення для кримінального провадження. Це достатньо стала категорія, що підтримується більшістю науковців та як елемент доказування закріплена нормативно в кримінальному процесуальному кодексі України (ст. 93 КПК) [1].

Використання цифрових доказів в кримінальному судочинстві стало одним із самих перспективних напрямів розкриття і розслідування кримінальних правопорушень. Відповідно, значення цифрових доказів в кримінальному судочинстві стає очевидним. Слідчі дії (гласні і негласні), що являють собою найбільш досконалий механізм отримання доказової інформації і відображення її в матеріалах кримінальної справи, є основним способом збирання цифрових доказів. Процедура кожного з них детально врегульована законом. Проте, збирання (отримання) цифрової інформації і цифрових носіїв інформації на сучасному етапі розвитку кримінально-процесуальної науки недостатньо врегульоване. Розвиток інформаційних

технологій зумовив ситуацію, коли більша частина особистої інформації про особу стала зберігатись в електронному (цифровому) вигляді на цифрових пристроях зберігання і обробки інформації (персональних комп'ютерах, серверах, жорстких дисках, флеш-носіях і т.п.), які стали спроможні, в рамках невеликих просторових межах, контури яких співпадають з фізичними межами цих цифрових пристроїв, зберігати великі об'єми особистої інформації [3, с. 26].

Зазвичай, збереження відомостей в фізичній формі у вигляді письмових документів або на будь-якому іншому матеріальному носії інформації завжди дозволяло точно визначити, де саме знаходяться ті чи інші відомості, які можуть мати доказове значення для кримінального провадження. Проте, сучасні цифрові технології дозволяють:

- підключення електронних пристроїв до глобальної мережі Інтернет, до інших інформаційно-телекомунікаційним мереж і систем;
- постійно знаходитись з ними на мережевому зв'язку і здійснювати обмін інформації як режимі «запит-відповідь», так і у «фоновому» (автоматичному) режимі без безпосередньої участі користувача.

Тобто, інформація на смартфонах може зберігатись не тільки фізично на самому пристрої, але і в так званих «хмарних» сховищах («iCloud», «Dropbox», «Google диск», «eDisk-UKR.net» і т.п.), при цьому пересічному користувачу не буде очевидна різниця де знаходиться шукана інформація, на локальному машинному носії інформації чи в мережі («хмарному» сховищі).

В таких випадках, з процесуальної точки зору незрозуміло, до якої межі допускається аналогія фізичного предмета (речі) і цифрового пристрою (комп'ютера, ноутбука, електронної книги тощо), оскільки предмет може містити в собі тільки те, що в нього поклали, а комп'ютер може звернутися до даних, які не містяться в його пам'яті та машинних носіях інформації, а знаходяться, прикладом, на серверах, які знаходяться за кордоном [2, с. 31].

Тому, на даний час можливо поставити під сумнів належність і достовірність цифрових доказів, зібраних (отриманих) під час проведення такої слідчої дії як огляд персонального комп'ютера. Під оглядом розуміється лише візуальне обстеження місцевості, приміщення або речі, які знаходяться у вільному доступі, без активного пошукового впливу на них. Проте, органами, які проводять слідчі дії у формі огляду, в рамках цього заходу проводяться операції по відкриттю папок з файлами та самих файлів, вивчення їх вмісту та властивостей, які по суті своїй є цілеспря-

мованим пошуком інформації, тобто обшуком – примусовою дією, санкціонованими слідчим суддею, по виявленню відомостей, що мають доказове значення для кримінального провадження, які цікавлять слідство, а також їх конфіскацію.

На особливу увагу заслуговує саме огляд інформаційного середовища цифрового носія інформації. В ході цієї процесуальної дії може виникнути необхідність щодо фіксації та копіювання інформації, яка на ньому міститься. За думкою науковців і експертів копіювання інформації необхідно проводити лише під час судової експертизи лабораторних умовах з метою забезпечення її належності і достовірності. У зв'язку з чим, виникає закономірне питання, чи властиві «огляду інформаційного середовища» та «копіюванню цифрової інформації» ознаки самостійних слідчих дій і чи не є збирання цифрової інформації окремим способом отримання доказів під час кримінального провадження.

Отже, з урахуванням специфічної «нематеріальної» природи електронних (цифрових) доказів, які: а) існують у штучно створеному інформаційному середовищі; б) мають особливий статус оригіналу і можуть існувати у такому статусі у декількох місцях; в) сприймаються та досліджуються за допомогою спеціальних програмно-технічні засобів; г) зберігаються на відповідному носії інформації, в оперативній (тимчасовій) пам'яті ЕОМ або каналі зв'язку – вбачається за доцільне виділити в окремі слідчі дії «електронний огляд інформаційного середовища» і «електронне копіювання» та відокремити збирання (отримання) електронної інформації як окремий спосіб отримання доказів під час кримінального провадження, з опрацюванням і визначенням особливих процесуальних правил та стандартів, зміст яких би врахував сучасні зміни, які відбулися в суспільстві, а також в інформаційному просторі.

Використані джерела:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Редакція від 26.07.2018. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 25.11.2018).
2. Adam M. G. The iphone meets the fourth amendment. // *UCLA Law Review*. 2008. Vol. 27. P. 27–58.
3. Kessler G. C. Judge' Awareness, Understanding, and Application of Digital Evidence. Miami: Nova Southeastern University, 2010. 182 p.

Мигалатій Сергій Олександрович
старший слідчий СВ ГУ СБУ в АР
Крим (з дислокацією в м. Херсон)

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Сучасний процес досудового розслідування, зокрема стадія після оголошення про підозру у вчиненні злочину конкретній особі, передбачає доволі широкі права для сторони захисту. В тому числі, обов'язковість присутності захисника при проведенні будь-яких процесуальних чи слідчих дій за участі підозрюваного у випадку підозри останнього у вчиненні особливо тяжких злочинів. На даний час, більшість кримінальних проваджень, досудове розслідування яких здійснює слідчий відділ Головного управління СБ України в АР Крим, розпочато саме за ознаками вчинення особами особливо тяжких злочинів.

Характеризуються такі злочини направленістю проти основ державності та національної безпеки України, а матеріальне забезпечення та інформаційна підтримка правопорушників часто здійснюється Російською Федерацією. Кожен судовий процес, в тому числі обрання та продовження строку дії запобіжного заходу, накладення арештів на майно підозрюваного та інші процесуальні дії супроводжуються тиском на співробітників правоохоронних органів за допомогою представників ЗМІ та різноманітних «активістів», які створюють штучні перешкоди слідству та сприяють формуванню позитивної думки про підозрюваного у суддів та громадськості. Регулярно стороною захисту використовуються формальні підстави для написання великої кількості скарг, звернень, запитів до органу досудового слідства. Обмежені законодавством строки розгляду та надання відповіді на такі листи, в тому числі особливий порядок розгляду адвокатських запитів, призводить до гальмування процесу досудового слідства. Так, під час досудового розслідування у кримінальному провадженні, підслідність якого визначена за слідчим відділом Головного Управління СБ України в АР Крим, стороною захисту заявлялось більше десяти відводів учасникам процесу протягом двох тижнів, що є яскравим прикладом зловживання правом. У зв'язку з невеликою кількістю слідчих суддів, дана ситуація повністю заблокувала розгляд клопотань слідчого та прокурора слідчими суддями.

Так, непоодинокі випадки ухилення захисників від участі в процесуальних та слідчих діях з підозрюваним, де обов'язковість присутності захисника передбачена ч. 1 ст. 52 КПК України. Наслідком такого ухилення є необхідність залучення захисників для проведення окремої слідчої чи процесуальної дії з центру безоплатної вторинної правової допомоги, що в подальшому використовується як формальна підстава для збільшення строку ознайомлення з матеріалами провадження в порядку ст. 290 КПК України стороною захисту.

В практиці роботи слідчого відділу Головного управління непоодинокі випадки, коли захисники та співробітники ЗМІ, користуючись напрочуд великими правами на проведення своєї діяльності, вчиняють безпосередні напади на конвойну службу, яка етапує підозрюваного з місця утримання до зали суду. Вказані випадки створюють передумови для втечі з-під варти підозрюваного. У випадку, коли злочинна діяльність фінансувалась Російською Федерацією, дипломатичні та консульські співробітники країни-агресора допомагають переховуватись підозрюваному, використовуючи дипломатичний імунітет. В подальшому такі особи переправляються через державний кордон України дипломатичними транспортними засобами.

Важливим чинником, що сприяє таким діям сторони захисту, є фактична безкарність адвокатів та співробітників ЗМІ. Так, згідно рішення Ради адвокатів України №203 від 23.09.2017, розгляд скарги на дії адвоката можливий лише після сплати організаційно-технічного забезпечення такого розгляду у сумі одного прожиткового мінімуму. Також, на даний час фактично відсутня судова практика щодо притягнення до відповідальності за опір та невиконання законних вимог співробітників правоохоронних органів. Водночас, достатньо поширена практика дисциплінарних заходів стосовно співробітників правоохоронних органів, які застосовували заходи фізичного впливу чи спеціальні засоби щодо захисників чи так званих «активістів». Подолання такої тенденції можливе при імплементації такого механізму, як «презумпція правоти поліцейського». Даний механізм передбачає можливість застосування співробітниками правоохоронних органів всіх можливих засобів для забезпечення законності. А вже оцінка правомірності дій правоохоронця можлива лише в судовому порядку.

На даний час, з урахуванням суспільно-політичних процесів в країні, інститут адвокатури та ряд прав сторони захисту при проведенні досудового розслідування потребує суттєвого перегляду та реформування. Вказані дії дозволять унеможливити зловживання правом та забезпечити законність на всіх етапах досудового розслідування.

Михайлюк Артем Миколайович
аспірант Національної академії
Служби безпеки України

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПОЛОЖЕННЯ СЛІДЧОГО ЗА КПК УКРАЇНИ: ОБ'ЄКТИВНИЙ РОЗСЛІДУВАЧ ЧИ УПЕРЕДЖЕНИЙ ПЕРЕСЛІДУВАЧ?

Прийнятий кримінальний процесуальний кодекс 2012 року істотним чином змінив функціональну структуру побудови всього кримінального судочинства, у тому числі зазнав неабияких системних змін інститут досудового розслідування. Вочевидь, законодавець під час підготовки тексту кримінально-процесуального закону прагнув побудувати на фундаменті континентального типу кримінального процесу, запозичену змагальну модель кримінального судочинства, яка притаманна англо-саксонській системі права. Поряд з цим, нехтуючи правилами юридичної техніки, законодавець припустився кричущої помилки, залишивши поза увагою той факт, що запозичення будь-яких процесуальних інститутів та новел, які успішно застосовуються в тій чи іншій країні й довели свою ефективність, мають відповідати процесуальній виправданості й погоджуватись з установленою практикою національної системи права. До числа зазначених застережень належить визначення процесуального статусу слідчого та його повноважень на стадії досудового розслідування.

Так, на стадії досудового розслідування простежується явне та очевидне домінування сторони обвинувачення над стороною захисту у формі інквізиційного (розшукового) процесу типу кримінального процесу, всупереч задекларованому принципу змагальності. З віднесенням слідчого до сторони обвинувачення та наділенням його не сумісними за своєю юридичною природою повноваженнями, сформувалась процесуальна фігура слідчого схильна до обвинувачення. Непревеликий жаль, мусимо констатувати, досудове розслідування замість діяльності зі неупередженого, повного й об'єктового встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення перетворилось в інструмент обвинувальної влади, який спрямований на одностороннє та упереджене встановлення винності особи з відповідним обвинувальним ухилом.

Звертає увагу факт існування кримінально-процесуальної колізії у визначенні повноваженнях слідчого на рівні загальних засад принципів кримінального провадження: законності (ст. 9 КПК України) та змагальності (ст. 22 КПК України). Відповідно до частини другої ст. 9 КПК

Україні засади законності кримінального провадження: прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання. У той самий час ч. 3 ст. 22 КПК України регламентує, що під час кримінального провадження функції державного обвинувачення, захисту, судового розгляду не можуть покладатися на один і той самий орган чи службову особу. Тобто, з одного боку кримінально-процесуальний закон України зобов'язує слідчого встановлювати обставини, що викривають й виправдовують підозрюваного, а з іншого боку забороняє поєднувати захист та обвинувачення в одній службовій особі, що прямо вказує на законодавчу й нелогічну суперечливість. Крім цього, до обставин, які підлягають доказуванню слідчим закон відносить (ст. 91 КПК України): винність обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, ті, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження, звільнення від кримінальної відповідальності. Аналіз законодавчих положень дає підстави зробити висновок, що слідчий за КПК під час досудового розслідування перебуває на стику між обвинуваченням-встановлюючи викриваючи (обтяжуючі) обставини, та захистом- встановлюючи виправдовуючи (пом'якшуючи) обставини, що є суперечливим з точки зору законів логіки та психології. Слідчий як правова конструкція по суті поєднує непосредне захист з обвинуваченням.

У цьому зв'язку не можливо оминати увагою видатного українського вченого В. П. Даневського, який критикуючи Статут кримінального судочинства 1864 року, прийшов до висновку, що не залишає актуальності й нині: «створене процесуальне положення слідчого є психологічно фальшивим, дуже важко у справі одночасно зосередити увагу, рівномірно, напружено на двох різних обставинах справи; не легко скласти для себе дві протилежні точки зору, які б знаходились у стані рівноваги та перевірялись б слідчим з однаковими ревностями, переконливістю та силою логічного мислення. Неминуче рівновага повинна порушитись, увага та енергія дослідника повинні поступово нахилитись в одну зі сторін» [1, с. 30]. Також з цього приводу з притаманною переконливістю зазначав С. А. Шейфер, щодо недопустимості зрощування повноважень слідчого з захисту і обвинувачення: «Слідчий не може, не відчувати стан роздвоєння, усвідомлюючи себе з одного боку суб'єктом кримінального пере-

слідування, зобов'язаним збирати викриваючи докази для підтвердження вини підозрюваного, а з іншого досліджувачем, вимушеним спростувати самого себе, встановлюючи обставини несумісні з обвинуваченням» [2, с. 35]. На наше переконання, коріння проблематики у переважній мірі походить від одного із найбільш суттєвих недоліків кримінального процесуального кодексу- зарахуванням слідчого до сторони обвинувачення та наділенням його несумісними повноваженнями, що як наслідок породжує його обвинувальне спрямування. Не викликає жодних сумнів той факт, що подібна структура побудови слідчого апарату спрямовує його відразу на обвинувальний ухил повноважень.

Так, слідчий за КПК України зобов'язаний вносити відомості до ЄРДР та розпочинати досудове розслідування за власною ініціативою у разі самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення (ст. 214 КПК України), складати та вручати повідомлення про підозру (ст. 278 КПК України), формулювати обвинувачення та складати обвинувальний акт (ст. 291 КПК України). Беззастережно, подібні повноваження спрямовують слідчого на односторонність під час здійснення досудового розслідування, оскільки цілком очевидно, що особа пов'язана з формуванням обвинувачення, не може зберігати неупередженість, а з великою мірою ймовірності виступить у ролі обвинувача. Як вірно зазначив Р. Д Рахунова: «Якщо слідчий буде діяти з позиції обвинувача то у такому випадку неминуче настають прорахунки, захоплення будь-якою версією й односторонність» [3, с. 48]. Системний аналіз повноважень слідчого свідчить про те, що слідчий одночасно виконує три апіорі несумісні процесуальні функції: *обвинувача*, оскільки слідчий віднесений до сторони обвинувачення та має встановлювати викриваючи та обтяжуючи обставини правопорушення; *захисника*, адже зобов'язаний встановлювати виправдувальні обставини або ті, пом'якшують вину; *судді*, що проявляється у роботі з доказовим матеріалом та його оцінки на предмет належності, допустимості, достатності, достовірності. Така законодавча конструкція повністю нівелює процесуальні гарантії незалежності слідчого та призначення досудового розслідування у цілому, а натомість лише зводить діяльність слідчого до однобічного вставлення винності особи.

Підводячи підсумки окресленої проблеми, нами відстоюється тверда позиція, щодо необхідності виведення процесуальної фігури слідчого зі сторони обвинувачення з одночасним позбавленням його обвинувальних повноважень несумісних повноважень з розслідуванням, а саме зі складання повідомлення про підозру та формулювання обвинувачення.

Використані джерела:

1. Даневский В. П. Наше предварительное следствие: его недостатки и реформа. Київ. 2003. 192 с.
2. Шейфер С. А. Российский следователь– исследователь или преследователь? Российская юстиция. 2010. № 11. 34–36 с.
3. Рахунов Р. Д. Участники уголовного-процессуальной деятельности. Москва Госюриздат, 1961. 277 с.

Надіжко Марина Миколаївна
співробітник Українського науково-
дослідного інституту спеціальної
техніки та судових експертиз
Служби безпеки України

ЩОДО ОBOB'ЯЗKOBOrO ПPOBEДEHHЯ EКCПEPTИЗ У КPИМІНАЛЬНИХ ПPOBAДЖEHHЯХ, ЯКІ PОЗCЛІДУЮТЬCЯ CЛІДЧИМИ CЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКPАЇНИ

Український учений М. Г. Щербаковський, здійснюючи загальний аналіз обов'язкового призначення експертизи зазначив, що висновок експерта є джерелом об'єктивної кримінально-релевантної інформації, що отримується на основі використання спеціальних знань. Проведення експертиз є засобом забезпечення об'єктивності, повноти та всебічності як досудового розслідування, так і судового провадження, гарантією захисту від необґрунтованого обвинувачення. Застосування спеціальних знань судових експертів у кримінальному провадженні становить невід'ємну й важливу частину як практичної діяльності із формування й оцінки доказів, так і її кримінально-процесуальної форми [1, с. 148]. Погоджуючись із наведеною точкою зору та продовжуючи її, необхідно враховувати, що, фактично, слідчий, здійснюючи досудове розслідування, обмежений обов'язком встановлювати та оцінювати обставини, які підлягають доказуванню: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості

вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі, пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; 7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Встановлюючи ж та оцінюючи наведені вище обставини, слідчий не може покладатись на свої умовиводи та припущення, як факт, що не підлягає сумніву. Навпаки, враховуючи таку засаду кримінального провадження як змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, слідчий в отриманих висновках повинен досягти максимального ступеня повноти і достовірності. З цієї метою законом передбачено можливість залучення до процесу доказування експерта як особи, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Відповідно до ч. 1 ст. 242 КПК України, експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження або, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження (окрім з'ясування питань права), необхідні спеціальні знання. Враховуючи зазначену норму, особа, яка доручає проведення експертизи, або звертається із клопотанням про її проведення, визначає, чи доцільно її проводити в конкретному випадку, на свій розсуд. Разом з тим, закон визначає конкретні випадки, в яких право клопотатися

про призначення експертизи, стає обов'язком. Так, відповідно до ч. 2 ст. 242 КПК України, слідчий або прокурор зобов'язані звернутися з клопотанням до слідчого судді для проведення експертизи щодо: 1) встановлення причин смерті; 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності; 4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості; 5) встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених статтею 155 КК України; 6) визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням.

Разом з тим, наведені вище випадки не є вичерпними, оскільки, існують ситуації, у яких відсутність у матеріалах кримінального провадження висновку експерта – одного з обов'язкових джерел доказів під час вирішення питання про винуватість або невинуватість особи, – може бути розцінена як те, що слідство проведене односторонньо й необ'єктивно з порушенням кримінального процесуального закону, а значить вирок підлягає скасуванню.

Враховуючи те, що до підслідності органів СБ України віднесені досить специфічні категорії злочинів, не всі наведені вище підстави обов'язкового звернення із клопотанням про доручення проведення експертизи можуть виникати у ході досудового розслідування, яке проводиться слідчими органів безпеки. Разом з тим, існують випадки, коли КПК України не вимагає від слідчого звернутися з клопотанням до слідчого судді для проведення експертизи, проте сам характер предмету злочину чи інші обставини обумовлюють наявність висновку експерта з окремих питань. Так, слідчі органів безпеки, відповідно до вимог ч. 2 ст. 216 КПК України, здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 109, 110, 110², 111, 112, 113, 114, 114¹, 201, 201¹, 258–258⁵, 265¹, 305, 328, 329, 330, 332¹, 332-2, 333, 334, 359, 422, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 446, 447 Кримінального кодексу України.

Якщо взяти, наприклад, окремі питання, які мають бути встановлені у ході розслідування контрабанди наркотичних засобів, тобто у кримінальному провадженні, внесеному у ЄРДР за ознаками вчинення злочину, передбаченого ст. 305 КК України, то при їх вирішенні слідчий має керуватись ч. 1 Постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх

аналогів або прекурсорів» в частині того, що «оскільки для встановлення виду, назви і властивостей наркотичного засобу, психотропної речовини, аналога такого засобу, речовини або прекурсора, їх походження, способу виготовлення чи переробки, а також належності наркотиковмісних рослин необхідні спеціальні знання, у справах даної категорії обов'язково має бути висновок експерта з цих питань» [2].

Окрім того, як свідчить судово-слідча практика, розслідуючи кримінальні провадження за ст. 201 КК України, слідчому, відповідно до Постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами», для вирішення питання про те, чи є відповідні предмети зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями або радіоактивними матеріалами необхідно обов'язково клопотати про провадження експертизи [3].

Таким чином, підсумовуючи зазначене вище, необхідно наголосити на деяких висновках, які мають практичне значення:

1. Положення ч. 2 ст. 242 КПК України не охоплюють всі випадки обов'язкового прийняття рішення у кримінальному провадженні про проведення експертизи з тих або інших питань.

2. Окремі випадки, в яких залучення експерта для встановлення окремих питань у кримінальному провадженні, є обов'язковим, міститься, наприклад в узагальненнях судової практики та Постановах Пленуму ВСУ.

3. Плануючи хід розслідування кримінального провадження, слідчий повинен невідкладно встановити всі питання, вирішення яких потребує висновку експерта, та клопотати про проведення експертизи в першу чергу саме з цих питань.

Використані джерела:

1. Щербаковський М. Г. Обов'язкове призначення судових експертиз у кримінальному провадженні / М. Г. Щербаковський // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. праць / ред. кол. А. І. Лозовий, В. Ю. Шепілько та ін. – Харків: Право, 2016. – Вип. 16. – С. 148–157.
2. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : постанова Пленуму ВСУ від 26.04.2002 №4; із змінами, унесеними згідно з постановою Пленуму ВСУ від 18.12.2009 №16, п. 2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02>.

3. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : постанова Пленуму ВСУ від 26.04.2002 №3, п. 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>.

Несін Віталій Володимирович

старший науковий співробітник Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України

**ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ
ПРИ ВИЗНАЧЕННІ СПОСОБУ ЗВАРЮВАННЯ НА ОБ'ЄКТАХ
ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ ЗА ОРГАНОЛЕПТИЧНИМИ
ХАРАКТЕРИСТИКАМИ З'ЄДНАНЬ**

До об'єктів підвищеної небезпеки (ОПН), за якими здійснюється спеціальний нагляд уповноваженими органами держави, належать об'єкти, до розробки, виготовлення та експлуатації яких висуваються спеціальні вимоги. Такими об'єктами та галузями господарства є: металообробка та металовиробництво; теплова та промислова енергетика; атомна енергетика; трубопроводи; об'єкти хімічної та нафтохімічної промисловості; бурове обладнання; вантажопідіймальні механізми; залізничний транспорт; суднобудування; авіація та космонавтика. Всі перераховані об'єкти у відповідних галузях забезпечені різноманітними нормативними документами, які регламентують більшість процедур розробки, виготовлення та поводження з ними. В разі руйнування ОПН, що стається внаслідок порушення вимог технологічної, конструкторської або експлуатаційної документації, законодавство України передбачає значну відповідальність відповідно до статті 272 Х розділу Кримінального кодексу України.

В межах процедур виготовлення ОПН широко застосовується зварювання, як основний процес виконання суцільних нероз'ємних з'єднань. Застосовувані способи зварювання розділені на три великі класи, об'єднані умовами отримання з'єднань. Такими умовами є: 1) формування з'єднання прикладанням механічної енергії, 2) внесенням тепла та 3) комбінація механічного впливу та зовнішнього внесення теплової енергії. Для кожної конструкції ОПН вимоги по застосуванню конкретного способу зварю-

вання та форми з'єднання визначаються конкретним креслеником. Застосування непередбачених способів зварювання, відхилення від вимог технологічного процесу (зокрема від послідовності виконання швів), наявність дефектів викликаних відхиленням від технології підготовки зварювальних матеріалів, обладнання, деталей під зварювання – часто стають причинами аварій на ОПН. Визначити правильність виконання зварного з'єднання, його відповідність вимогам технологічної та конструкторської документації за зовнішніми ознаками в процесі розслідування аварій на ОПН, або при перевірці інформації про небезпечне нехтування вимог та правил поводження з ОПН при виготовленні та ремонті, можна користуючись спеціальними знаннями з теорії процесів зварювання та фізичних основ візуально-оптичного контролю якості зварних з'єднань.

З'єднання сформовані прикладанням механічної енергії та комбінації механічного впливу і зовнішнього внесення теплової енергії для ОПН майже не застосовуються. Термічний клас зварювання найчастіше застосовується для виготовлення ОПН, здійснюється плавленням з використанням теплової енергії (Рис. 1).

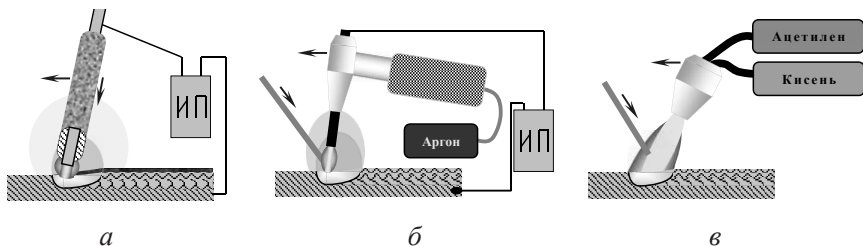

Рис. 1. Схеми характерних способів термічного класу зварювання [1]:
а) ручне дугове зварювання плавким електродом; б) зварювання неплавким електродом в захисних інертних газах; в) газове зварювання

До цього класу відносять такі способи, як: ручне дугове зварювання плавким електродом (міжнародне позначення 111), дугове зварювання плавким електродом в захисних активних газах (135), дугове зварювання порошковим дротом в захисних активних газах (136), неплавким електродом в захисних інертних газах (141), газове зварювання (311), електрошлакове зварювання, плазмово-променеве, термітне, ливарне, електронно-променеве, іонно-променеве, світлове, індукційне, зварювання тліючим розрядом. Перерахована послідовність визначає і поширеність

застосування вказаних способів для ОПН. Найчастіше застосовуються на ОПН способи з міжнародними позначеннями 111 (Вид (а) на Рис. 1.), 135, 141 (Вид (б) на Рис. 1.), 311 (Вид (в) на Рис. 1.)

Напрямок зварювання чітко визначається за формою малюнку лускатості, як «хвоста» зварювальної ванни (Рис. 2.).

Рис. 2. Визначення напрямку зварювання за формою лускатості

Зовнішній вигляд стикових швів визначають ширина і висота валика на поверхні і в корені з'єднання. Для кутових, таврових, напускних і стикових під гострими і тупими кутами з'єднань, важливою є така характеристика, як катет шва. При ручному виконанні катет, ширина і висота шва – не рівномірні, на відміну від автоматичного виконання зварювання.

Нерівномірною при ручному зварюванні буде лускатість шва. Випадково розподілятиметься імовірність виникнення більшості дефектів типу порожнин, пор, твердих включень, дефектів форми шва – відповідно за стандартом ISO 6520-1 [2].

Визначними характеристиками ручного дугового зварювання плавким штучним електродом (111) є: груба лускатість поверхні шва (допустимий перепад між сусідніми виступом і впадиною – до 1 мм.), шлакові включення, рівномірно розподілені за діаметром бризки металу.

Для зварювання в активних захисних газах, таких як CO_2 та суміші на його основі (135, 136), притаманними є: 1) дуже мало луската поверхня шва та 2) множинні малі пилоподібні бризки металу. Можливі поодинокі бризки великого діаметру. 3) Притаманні блискучі тонкі плівки окисних включень.

Газове зварювання (311) застосовується для мало та середньолегованих сталей. Відзначається певною втратою гостроти переходів форми всіма поверхневими елементами та дефектами зварного з'єднання внаслідок дії високої температури. Вигляд усіх елементів рельєфу поверхні шва здається, так би мовити, залізаним. Шов і зона термічного впливу мають чорний колір.

Автоматичне зварювання під флюсом крім рівномірних по довжині шва параметрів форми характеризується гладкою вирівняною шаром флюсу в розплавленому стані поверхнею без лускатості. Флюсові вклю-

чення, за умови якісно підібраної комбінації зварювальних матеріалів та відпрацьованої технології – дефект мало вірогідний, але можливий. Флюсова корка відокремлюється при досягненні певної температури в процесі охолодження внаслідок різних коефіцієнтів лінійного температурного розширення.

Для зварювання кольорових металів і їх сплавів, для високолегованих сталей (корозійностійкі, нержавіючі та інші спеціальні) – найчастіше застосовується зварювання неплавким електродом в інертних газах (141). Дефекти «вольфрамові бризки» та «вольфрамові включення» – притаманні лише для цього способу зварювання.

Описані органолептичні характеристики достатньо для визначення найпоширеніших способів зварювання ОПН. Необхідними знаннями, навичками та досвідом з визначення способу зварювання за характерними ознаками володіють фахівці, контролери, дефектоскопісти з неруйнівного контролю якості та фахівці в галузі зварювання. Зазначених осіб з відповідним досвідом бажано залучати для підготовки «висновку спеціаліста» в разі проведення розслідування причин аварій на ОПН.

Використані джерела:

1. Несин В. В. Плакат: «Классификация способов сварки (по ГОСТ 19521)». – Киев, МУАЦ ІЭС ім. Е. О. Патона НАН України, 2004.
2. ДСТУ EN ISO 6520-1:2015 (EN ISO 6520-1:2007, IDT; ISO 6520-1:2007, IDT) Дефекти з'єднань при зварюванні металів плавленням. Класифікація, позначення та визначення [Текст]. – На заміну ДСТУ 3491-96 (ГОСТ 30242-97). – чинний від 2016-01-01. – К., 2016.

Новожилов Віктор Сергійович

аспірант кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРАВО НА ОСКАРЖЕННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК СПОСІБ ДОСЯГНЕННЯ ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У своїй оперативно-службовій діяльності працівники Служби безпеки України, як й інші правоохоронні органи, можуть стикатися з оскарженням їх процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (*далі – РДБ*) на досу-

довому провадженні (далі – ДП). Тому є актуальним визначити співвідношення та кореляцію між правом учасників кримінального провадження на оскарження та реалізацією завдань кримінального провадження.

Варто розпочати зі сепарації самого права особи на оскарження від процесу його реалізації. Останнє проявляється у процедурі оскарження, яка має наступні завдання: *по-перше*, встановлення фактичної обґрунтованості скарги, а якщо така встановлена, то, *по-друге*, виправлення допущених порушень при прийнятті/вчиненні рішень, дій чи бездіяльності, а також, якщо можлива, компенсація шкоди (за наявності такої).

На наш погляд, забезпечення права на оскарження на ДП є ключовим у механізмі реалізації завдань кримінального провадження (які визначені в ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК)). Передусім, з метою забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування має існувати сигнальна система відхилення від зазначених стандартів. А найкращим контролером завжди виступає заінтересована особа. При цьому саме право на оскарження для такої особи є найбільш загальним інструментом, який може бути використаний за необхідності.

Наприклад, у випадку, якщо заінтересованій особі видається, що розслідування кримінального правопорушення не здійснюється або здійснюється неповно, то мають існувати певні процесуальні механізми для стимулювання ходу кримінального провадження. За КПК така особа не може безпосередньо поскаржитися до слідчого судді на бездіяльність слідчого чи прокурора (*спершу необхідно звернутися до слідчого чи прокурора з клопотанням про проведення слідчої (розшукової) дії, отримати відмову та оскаржувати саме цю відмову як процесуальне рішення; саму ж бездіяльність слідчого чи прокурора щодо нерозслідування оскаржити, за КПК, є цілком неможливо*).

Так само, якщо порушуються інші завдання кримінального провадження – не додержується належна правова процедура чи застосовується необґрунтований примус (фактично, розслідування здійснюється упереджено), – виникає необхідність виправити допущені помилки. При цьому, як правило, буде недодержано й завдання щодо охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. У такому випадку право на оскарження може виступити ефективним процесуальним інструментом коригування кримінального провадження відповідно до його загальних завдань.

Право на оскарження РДБ слідчого чи прокурора на ДП виступає дієвим і тоді, коли в межах кримінального провадження не вдається забезпечити захист особи, суспільства та держави від кримінального правопорушення (*наприклад, заявник, якому відмовили у внесенні відомостей за повідомленням до ЄРДР, саме за допомогою скарги має можливість домогтися реагування від держави на протиправне діяння*).

При цьому ні право на оскарження, ні інститут оскарження РДБ на пряму не реалізують завдань кримінального провадження, проте є ключовим контрольним інструментарієм для справного функціонування механізму реалізації завдань кримінального провадження.

Слід відзначити, що існування інституту оскарження РДБ на ДП в межах галузі кримінального процесу на практиці сприяє завданню охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, адже дієвий механізм захисту є стримуючим фактором від непрофесійного відношення до посадових обов'язків з-боку суб'єкта владних повноважень. Тобто сама наявність в особи права на оскарження є елементом охорони інших прав, свобод та інтересів осіб, а у випадку, якщо виникли підстави для реалізації цього права, то воно стає первинною ланкою, що запускає процес оскарження – складову механізму захисту.

Разом із цим, завданням кримінального провадження є охорона усіх прав учасників кримінального процесу, а тому право на оскарження виступає й як об'єкт охорони, яка в межах кримінального процесуального права має забезпечуватися комплексом норм, які відповідають за існування ефективної процедури оскарження на будь-якій стадії кримінального провадження.

Водночас, за чинної редакції ч. 1 ст. 303 КПК право на оскарження часто не є самостійним інструментом забезпечення реалізації завдань кримінального провадження, а використовується лише як допоміжний механізм – передусім тому, що законодавцем звужено предмет оскарження на ДП.

Стаття 303 КПК названа «Рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, які *можуть бути оскаржені* під час досудового розслідування, та право на оскарження». Уже сама постановка змісту статті 303 в її назві свідчить, що законодавець, де факто, презюмує винятковість, екстраординарність можливості оскарження РДБ слідчого або прокурора на досудовому провадженні. Частина 1 вказаної статті підтверджує

такий підхід, оскільки встановлює як вичерпний (закритий) перелік РДБ слідчого або прокурора, що можуть бути оскаржені «на досудовому провадженні», так і вичерпно вказує на процесуальний статус осіб, які можуть оскаржувати конкретне РДБ.

Право на оскарження до суду є абсолютним конституційним правом особи. У той же час законом може визначитися різний (диференційований) порядок процедури оскарження – залежно від правової природи оскаржуваного РДБ. Конституційною аксіомою є лише такі елементи: носій права (*кожен*), уповноважений на розгляд скарги орган (*суд*) та предмет оскарження (*будь-яка РДБ*).

Варто визначити, чи існуючі на тепер кримінальні процесуальні механізми забезпечують ефективний порядок реалізації особою права на оскарження. КПК передбачає два альтернативних порядки реалізації особою права на оскарження РДБ слідчого або прокурора під час ДП: (1) у порядку § 1 Глави 26 – щодо тих РДБ, які прямо передбачені в ч. 1 ст. 303 КПК; (2) у порядку ч. 2 ст. 303 КПК – щодо всіх інших. Згадана частина ст. 303 КПК передбачає, що скарги на інші РДБ слідчого або прокурора не розглядаються під час досудового розслідування і можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді згідно з правилами статей 314–316 цього Кодексу. Тобто ті РДБ слідчого або прокурора, що прямо не згадані в ч. 1 вказаної статті, не можуть бути оскаржені на досудовому провадженні (*окрім недотримання розумних строків слідчим чи прокурором під час досудового розслідування – прокурору вищого рівня (стаття 308 КПК)*), у тому числі й у порядку іншого судочинства.

Відтак, можливість реалізації права на оскарження РДБ, не передбачених ч. 1 ст. 303 КПК, *de jure*, призупиняється до настання підготовчого провадження. Проте, оскільки статті 314–316 КПК, як і жодні інші статті Кодексу, не деталізують таку процедуру оскарження в межах судового провадження РДБ слідчого чи прокурора, допущених під час ДП, то можливість реалізації цього права так і не відновлюється на підготовчому провадженні. А, отже, саме право на оскарження за відсутності процесуальних механізмів його реалізації перестає існувати.

Нізовцев Юрій Юрійович

заступник начальника відділу Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України, кандидат юридичних наук

Парфило Олег Анатолійович

начальник відділу Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ЩОДО РЕФОРМУВАННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Висновок експерта є одним з вагомих процесуальних джерел доказів і займає важливе місце як на стадії досудового розслідування, так і під час судового розгляду, оскільки саме професійна діяльність судових експертів спрямована на забезпечення правосуддя об'єктивними та достовірними результатами досліджень. Водночас, проблемі реформування судово-експертної діяльності вже не один рік значної уваги приділяють юристи-практики та вчені-теоретики. Зокрема, ще у 2003 році актуальні питання реформування системи судово-експертних установ досліджував М. Л. Цимбал [1]. Різним аспектам реформування судово-експертної діяльності присвячували свої праці або торкалися цієї проблеми й інші науковці: Л. М. Головченко, Ю. М. Грошевий, А. А. Кравченко, А. І. Лозовий, І. В. Пиріг, П. І. Репешко, А. О. Селіванов, Е. Б. Сімакова-Єфремян та інші. Про цю проблему говорили народні депутати [2], про неї заявляли на урядовому порталі [3], її обговорювали на конференціях та круглих столах [4]. Все це свідчить про надзвичайну важливість реформування судово-експертної діяльності для всієї системи судочинства в Україні.

Реформування судово-експертної діяльності є досить різноплановим процесом, який торкається і змін порядку призначення судових експертиз (як це відбулося в рамках нещодавньої судової реформи, коли в рамках кримінального провадження право призначення експертизи залишилось лише у слідчого судді), і реорганізації експертних установ (наприклад,

найбільші зміни відбулися в Експертній службі МВС України), і ще багатьох моментів.

На цьому тлі вважаємо за необхідне розглянути шляхи реформування підрозділів експертної служби СБ України, функції якої, відповідно до п. 1.1 свого Статуту, виконує Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз СБ України (далі – ІСТЕ СБУ) [5].

Згідно ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», судово-експертну діяльність у кримінальному провадженні здійснюють державні спеціалізовані установи, а в інших випадках – також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом.

До державних спеціалізованих установ належать:

- науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України;
- науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України;
- експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України.

Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз [6].

Якщо взяти до уваги широке коло видів виконуваних експертиз та наявність у співробітників військового чи спеціального звання, можна констатувати, що найбільш подібною до експертної служби СБ України є експертна служба МВС України (до її реформування).

Слід зазначити, що саме експертна служба МВС України останнім часом зазнала найбільш значних змін. Після проведеної у 2015 році реформи органів внутрішніх справ, експертна служба МВС України не була введена до структури новоствореної Національної поліції, а стала системою державних спеціалізованих установ судової експертизи, діяльність якої спрямовується і координується Міністерством внутрішніх справ України. Експертна служба МВС безпосередньо підпорядковується Міністру внутрішніх справ України [7]. Співробітники експертної служби МВС України, які раніше мали спеціальні звання міліції, стали цивільними працівниками. Відбулося розділення функцій техніко-криміналістичного (роль спеціаліста) та судово-експертного забезпечення (роль судового експерта), яке відбулося при реорганізації Експертної служби.

Так, функцію техніко-криміналістичного забезпечення (огляди місць подій, участь в інших слідчих діях, оперативно-розшукових заходах) майже повністю передано до підрозділів слідства Національної поліції (покладено на інспекторів-криміналістів, які знаходяться у підпорядкуванні начальника слідчого відділу), а виконання судових експертиз покладено на відокремлені підрозділи, що не підконтрольні Національній поліції (науково-дослідні експертно-криміналістичні центри МВС України) [8, с. 63].

З одного боку, можна виділити позитивні сторони реформування. По-перше, експерти не є поліцейськими, а експертна служба не входить до складу Національної поліції, що є організаційно-структурним елементом забезпечення незалежності судового експерта. По-друге, було перейнято досвід деяких провідних європейських країн, де нерідко має місце розділення функцій судового експерта та спеціаліста (наприклад, в Німеччині) [9, с. 7–16].

З іншого боку, можна виділити і низку негативних моментів. Так, розділення функцій експерта та спеціаліста спричинило різке зниження якості оглядів місць подій інспекторами-криміналістами. По-перше, це обумовлено недостатнім досвідом нових працівників, крім того варто зазначити, що в цілому рівень знань експерта є значно вищим за рівень знань інспектора-криміналіста. Експерт не тільки вміє виявити, зафіксувати та вилучити сліди, але й знає, як ці сліди будуть досліджені у подальшому. Таким чином, належне вилучення та збереження слідів для експерта є не лише вимогою законодавства, але й гарантією можливості якісного проведення експертизи.

Стосовно експертної служби СБ України, недоцільним, на нашу думку, є її відокремлення від системи органів, підрозділів, закладів та установ СБУ та розатестування експертів-військовослужбовців у цивільних працівників. Експертна служба МВС була виведена зі складу міліції, але залишена у підпорядкуванні МВС, яке координує діяльність цілої низки державних органів, зокрема, і Національної поліції України. Зрозуміло, що відокремлення експертної служби СБУ за аналогією з експертною службою МВС неможливе. Розатестування експертів-військовослужбовців, на нашу думку, значно ускладнить залучення їх до виконання невідкладних завдань із забезпечення державної цілісності та суверенітету України, протидії розвідувально-підривній та терористичній діяльності іноземних спецслужб та окремих організацій, у тому числі, в зоні проведення операції об'єднаних сил на сході України.

Але зазначене вище не означає, що експертна служба СБ України не потребує реформування. Водночас, при підготовці реформи слід врахувати і переваги сучасної моделі організації управління відомчими судово-експертними підрозділами, зокрема до них відносяться: оптимальна організація експертної і науково-дослідної роботи та здійснення поточного контролю з боку керівництва за строками і якістю проведення експертиз; систематичне проведення (завдяки підтримці держави) наукових досліджень, які покликані забезпечити теоретичні основи експертної діяльності; ефективна практика підготовки експертів різних спеціальностей і підвищення їх кваліфікації; науково-методичне забезпечення проведення експертиз (розроблення нових експертних методик відповідно до профілю діяльності установи та їх апробація і впровадження у практику); методична робота зі слідчими та співробітниками оперативних підрозділів правоохоронних органів, інформування їх про сучасні можливості судових експертиз та вимоги до якісної підготовки об'єктів і матеріалів, що направляють на дослідження.

Використані джерела:

1. Цимбал М. Л. До питань про вдосконалення експертної діяльності // Актуальні проблеми криміналістики: Матеріали міжнар. наук-практ. конф., м. Харків, 25-26 верес. 2003 р. /Ред. кол.: М. І. Панов (голов. ред), В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. -Х.: Гриф, 2003. -С.242- 245.
2. Ігор Лапін. Реформування судово-експертної діяльності: парламент розпочинає роботу / ЛІГА.Блогі. URL: <https://blog.liga.net/user/ilapin/article/26747>.
3. Судово-експертну діяльність буде реформовано / Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/247827815>.
4. Круглий стіл на тему: «Проведення реформи судової експертизи як складової судової системи» / Верховна Рада України: офіційний веб-портал. URL: <https://rada.gov.ua/fsview/145505.html>.
5. Статут Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України, затверджений наказом СБУ від 10.08.2009 №515.
6. Закон України «Про судову експертизу» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.
7. Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України, затверджене Наказом Міністерства внутрішніх справ України 03.11.2015 № 1343 (Зареєстровано у Міністерстві юстиції України 06 листопада 2015 р. за № 1390/27835) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>.

8. Ковальова, О. В. Взаємодія експертної служби МВС України та Національної поліції в умовах реформування / О. В. Ковальова // Національна поліція Донеччини: проблеми становлення та стратегія розвитку – 2016 : Всеукр. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 21 жовтня 2016 р.) : тези доповідей / ДВНЗ «ПДТУ», Головне упр. Нац. поліції в Донецькій області, Донецькій юридичний ін-т. – Маріуполь, 2016. – С. 62–65. URL: <http://eir.pstu.edu/handle/123456789/10651>.
9. Система забезпечення судово-експертної діяльності в державах – членах НАТО: науково-практичний огляд / [С. О. Любченко, Ю. Ю. Нізовцев, О. А. Парфило]; за заг. ред. О. А. Парфила. – К.: Видавничий дім «АртЕк», 2015. – 56 с.
10. Загальне положення про відокремлений експертний підрозділ Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України, затверджене наказом ЦУ СБУ від 24.12.2014 № 856 «Про організацію діяльності відокремлених експертних підрозділів Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України».

Повзик Євген Вікторович

асистент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЗА УЧАСТІ ПОТЕРПІЛОГО

Кримінальне провадження на підставі угод в цілому має позитивну динаміку та схвальну оцінку як з боку правозастосовників, так і вчених. Але, варто зазначити, що механізм застосування інституту угод в повній мірі ще не відпрацьовано судовою практикою та в достатньому обсязі не досліджено науковою доктриною, а також беручи до уваги постійне вдосконалення кримінального процесуального законодавства, актуальним і необхідним уявляється аналіз підстав та умов застосування кримінального провадження на підставі угод з метою уникнення неоднозначного тлумачення норм закону в судовій практиці та запобігання помилок.

Відповідно до гл. 35 КПК України у кримінальному провадженні може бути укладено угоду про примирення чи визнання винуватості. Враховуючи взаємовиключність застосування зазначених видів угод щодо одного складу кримінального правопорушення, уявляється за доцільне проаналізувати умови їх укладення в порівняльному аспекті. Отже, до недавнього часу, можливість укладення угоди про визнання винуватості ставилася в залежність від ряду умов, однією з яких була відсутність потерпілого у кримінальному провадженні. Однак, ЗУ «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження» від 16.03.2017 р. № 1950-VIII було суттєво розширено коло кримінальних проваджень, в яких може бути укладено угоду про визнання винуватості. А саме, відповідно до ч. 4 ст. 469 КПК України зазначену угоду може бути укладено у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів, вчинених за попередньою змовою групою осіб, організованою групою чи злочинною організацією або терористичною групою за умови викриття підозрюваним, який не є організатором такої групи або організації, злочинних дій інших учасників групи чи інших, вчинених групою або організацією злочинів, якщо повідомлена інформація буде підтверджена доказами. Крім цього, укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, внаслідок яких шкода завдана державним чи суспільним інтересам або правам та інтересам окремих осіб, у яких беруть участь потерпілий або потерпілі, не допускається, крім випадків надання всіма потерпілими письмової згоди прокурору на укладення ними угоди. Отже, угода про визнання винуватості може бути укладена щодо кримінального правопорушення яким завдано шкоди не лише державним чи суспільним інтересам, а й приватним.

У зв'язку з цим, справедливо постає питання, яку ж угоду (про примирення чи визнання винуватості) може бути укладено та затверджено за умови вчинення злочину середньої тяжкості, яким завдано шкоди державним та приватним інтересам за наявності інших умов (закріплених гл. 35 КПК України) для відповідної угоди. Для вирішення зазначеного питання, вважаємо, необхідно враховувати мету вказаних угод, яка полягає у стимулюванні осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, співпрацювати з органами влади, зменшенні витрат на кримінальне судочинство, зниженні навантаження на органи кримінальної юстиції, врегулюванні кримінально-правового конфлікту, який може мати як приватну, так і публічну природу, як майновий, та і не майновий характер. Тому, на нашу думку, слід виходити з того балансу суспільних відносин, які є об'єктом злочинних посягань та балансу інтересів сторін угоди. Якщо ж завдана майнова шко-

да фізичним і юридичним особам є лише проявом посягання на основний об'єкт яким виступають публічні не майнові інтереси, то в такому разі має укладатися угода про визнання винуватості.

Слушною з цього питання уявляється позиція ВССУ, відповідно до якої затвердження угоди про примирення не допускається у справах про злочини, передбачені розділом I «Злочини проти основ національної безпеки України»; розділом VII «Злочини у сфері господарської діяльності»; розділом VIII «Злочини проти довкілля»; розділом IX «Злочини проти громадської безпеки»; розділом XI «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту» Особливої частини КК тощо [1].

Однак, досліджуючи питання балансу інтересів у кримінальному провадженні на підставі угоди, цікавим уявляється аналіз Постанови ВСУ від 31 березня 2016 р., в якій ВСУ визнав законною угоду про примирення щодо злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК, в якому основним об'єктом злочину виступають публічні немайнові інтереси. У своєму рішенні ВСУ підкреслив, що норми статей 468 і 469 КПК в поєднанні з положеннями п. 7 ст. 474 КПК є втіленням основних цінностей інституту примирення. Тому при визначенні того, чи можна укласти угоди про примирення між потерпілим та обвинуваченим щодо злочинів невеликої тяжкості – двооб'єктного (багатооб'єктного) злочину (ч. 1 ст. 286 КК), суд має керуватись не тільки формальними вимогами цих норм щодо видів угод про примирення і класифікації злочинів, щодо яких такі угоди можуть укладатися, а чітко дотримуватись їх засадничих принципів. Крім цього, у п. 18 свого рішення ВСУ зазначив, що навряд чи існують достатньо обґрунтовані підстави обмежувати дію принципу диспозитивності у цій конкретній категорії справ [2].

У зв'язку з цим вважаємо за можливе зазначити, що єдності та визначеності правозастосовної практики з питань застосування угод у кримінальному провадженні сприятиме чітке формулювання критеріїв, за якими слід укладати той чи інший вид угод. На наш погляд, одним із таких критеріїв у кримінальних провадженнях, що здійснюються у зв'язку із розслідуванням та розглядом двооб'єктних (багатооб'єктних) злочинів, є обов'язковість чи факультативність додаткового об'єкту посягання, який стосується приватних інтересів особи. У випадку, коли такий додатковий об'єкт посягання є обов'язковим, в такому разі пріоритет має надаватися укладенню угоди про примирення, і навпаки, якщо додатковий об'єкт посягання є факультативним, то має укладатися угода про визнання винуватості.

Враховуючи вище зазначені зміни до ч. 4 ст. 469 КПК України, позиція потерпілого має суттєве значення для застосування інституту угоди про визнання винуватості, що є додатковою гарантією захисту його прав та інте-

ресів у кримінальному провадженні. Однак, в КПК України нормативно не врегульовано процесуальний порядок отримання такої згоди та яким процесуальним документом така згода повинна бути зафіксована. Крім цього, згода на укладення угоди про визнання винуватості не передбачає обов'язкового відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди. Відповідні вимоги до змісту угоди про визнання винуватості нормативно не закріплені у ст. 472 КПК України «Зміст угоди про визнання винуватості». Це, у свою чергу, може негативно вплинути на інтереси потерпілого, оскільки останній не є стороною угоди про визнання винуватості та не бере участі у такому кримінальному провадженні, що позбавляє його можливості захищати свої інтереси після укладення угоди про визнання винуватості, тобто, звернутися до суду, який затвердив угоду, з клопотанням про скасування вироку, або оскаржити вирок на підставі угоди в апеляційному порядку. У зв'язку з цим, на нашу думку, доречно нормативно закріпити таку обов'язкову умову угоди про визнання винуватості, як відшкодування шкоди потерпілому, про що прямо зазначати в змісті угоди.

Використані джерела:

1. Узагальнення судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод від 22 січня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html. – Заголовок з екрана.
2. Постанова ВСУ від 31 березня 2016 р. № 5-27 кс 16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D66EF2B3FFD0577EC2257FD9003492B0](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D66EF2B3FFD0577EC2257FD9003492B0). – Заголовок з екрана.

Посвистак Олександр Миколайович

здобувач кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

УДОСКОНАЛЕННЯ ПОРЯДКУ НАДАННЯ ДОЗВОЛУ НА ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТАЄМНИЦІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Законодавцем у Главі 20 КПК України визначений перелік слідчих (розшукових) дій, до яких, зокрема, належать: допит, пред'явлення особи, речей або трупа для впізнання, обшук, огляд, слідчий експеримент та ін.

Проведення слідчих (розшукових) дій є основою для формування доказової бази кримінального провадження, яка потім буде використана для формулювання обвинувачення [1, с. 663].

Важливе значення у зазначеному переліку займає обшук як один із найдієвіших та найефективніших способів отримання доказів, оскільки його метою є виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Із урахуванням положень п. 8 ч. 1 ст. 3 та ч. 2 ст. 234 КПК України розгляд клопотань про надання дозволу на проведення обшуку належить до повноважень слідчого судді суду першої інстанції, у межах територіальної юрисдикції якого орган досудового розслідування, що здійснює досудове розслідування у кримінальному провадженні, зареєстрований як юридична особа або у межах якої він фактично розташований.

Територіальну юрисдикцію щодо розгляду зазначених клопотань законодавцем визначено безальтернативно. Порушення порядку розгляду клопотання про надання дозволу на проведення обшуку призводить до визнання недопустими доказів, які отримані за результатами його проведення.

Закріплення правил розгляду вказаних клопотань у зазначеній редакції, створює умови для можливого розголошення інформації про заплановані слідчі дії особам, стосовно яких планується їх проведення.

Так, згідно з вимогами ч. 2 ст. 35 КПК України, *на працівників апарату суду* покладено обов'язок внесення до автоматизованої системи документообігу суду (далі – АСДС) при подачі клопотань з-поміж інших відомостей, інформацію про особу, стосовно якої подано документи, та їх суть, тобто фактично даних, передбачених п. п. 5–7 ч. 3 ст. 234 КПК України, зокрема про: житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення обшуку; особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться, та ін.

У практичній діяльності трапляються випадки, коли про заплановане проведення обшуку може бути відомо близько семи особам, які є працівниками суду. Так, до вказаних осіб, окрім тих, які мають безпосереднє відношення до розгляду слідчим суддею клопотання про надання дозволу на обшук, окрім самого слідчого судді, його помічника та секретаря, також можуть належати працівники канцелярії (апарату) суду, зокрема працівник загальної канцелярії, який безпосередньо приймає клопотання від слідчо-

го або прокурора, перевіряє його у тому числі зміст та оформлення на додержання вимог інструкції з діловодства в судах, працівник кримінальної канцелярії, що безпосередньо вносить відомості щодо клопотання до АСДС, зокрема і стосовно особи, у якій планується обшук, а також працівник (працівники), який (які) зазначені клопотання передає між вказаними канцеляріями та у подальшому безпосередньо слідчому судді, а також працівник архіву суду, який забезпечує збереження клопотань після розгляду їх слідчим суддею.

Водночас законодавством не передбачено жодних дієвих гарантій та дієвих нормативних механізмів, які б могли запобігти можливим спробам розголошення працівниками суду, зокрема його апарату, зацікавленим особам відомостей про вид слідчих (розшукових) дій та осіб, стосовно яких планується їх проведення.

Так, особи стосовно яких проводяться або можуть проводитися слідчі дії, на здійснення яких потрібен дозвіл слідчого судді, достовірно знаючи про неможливість подачі клопотання про їх проведення слідчим (детективом), прокурором до іншого суду, окрім як того, у межах територіальної юрисдикції якого розташований орган досудового розслідування, можуть вживати заходів для налагодження спілкування з керівництвом зазначеного суду, суддею, помічником, секретарем судді або працівниками апарату суду, які мають доступ до матеріалів відповідного клопотання, з метою одержання інформації про слідчі дії, що плануються, а також інших даних задля перешкодження проведенню органом досудового розслідування повного та неупередженого розслідування, зокрема шляхом приховування, спотворення або знищення доказів тощо. Особливо це притаманно для невеликих міст і селищ.

У правозастосовній практиці зазначені випадки мають місце [2].

З метою мінімізації ризиків розголошення даних досудового розслідування та оперативності отримання дозволу слідчого судді на проведення обшуку, на нашу думку, доцільно було б внести зміни до ч. 2 ст. 234 КПК України.

Так, варто передбачити право слідчого (детектива) органу досудового розслідування подавати клопотання про надання дозволу на проведення слідчих (розшукових) дій у вигляді обшуку не лише до слідчого судді місцевого суду, в межах територіальної підсудності якого здійснюється розгляд клопотань про надання дозволу на проведення обшуку, а також слідчого судді місцевого суду, який найбільш територіально наближений до місця розташування органу досудового розслідування та наділити

слідчих суддів вказаних суддів повноваженнями з розгляду клопотань згаданого виду.

Крім того, з метою створення умов для збереження таємниці досудового розслідування доцільно внести зміни до ч. 2 ст. 35 КПК України, у якій виключити вимогу про обов'язкове внесення до АСДС відомостей про особу, стосовно якої подані документи, та їх суть під час реєстрації клопотань про надання дозволу на проведення обшуку, а серед реквізитів залишити лише дату надходження клопотання, прізвище (найменування) особи (органу), від якої (якого) надійшло клопотання, та прізвище працівника апарату суду, який здійснив реєстрацію.

Також з метою мінімізації кількості осіб – працівників суду, які можуть мати доступ до інформації, що міститься у вказаних клопотаннях, ефективним було б закріплення можливості їх подання ініціатором до суду у запакованому вигляді (пакет або коробка) із зазначенням лише відомостей щодо виду слідчої дії та прізвища (найменування) особи (органу), від якої (якого) надійшло клопотання, для реєстрації їх у АСДС та покласти на відповідних працівників суду обов'язок забезпечення збереження цілісності їх пакування до фактичного передання слідчому судді, якому його розподілено для розгляду.

У свою чергу з метою забезпечення законності при наданні дозволу на проведення згаданої слідчої (розшукової) дії до положень ч. 3 ст. 234 КПК України, якими передбачені вимоги до клопотання, доцільним є закріплення норми про необхідність обґрунтування слідчим (детективом) або прокурором підстав для зміни територіальної підсудності розгляду слідчим суддею клопотань про надання дозволу на проведення обшуку, із посиланням на обґрунтовані ризики та надання їх документальних підтверджень.

Внесення зазначених змін до КПК України є одним із способів запобігання розголошенню даних досудового розслідування.

Використані джерела:

1. Глов'юк І. В. Повноваження прокурора та керівника органу досудового розслідування (у контексті законопроектних пропозицій) // Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук.-практ. конф.: у 2 т./відп. ред. В. М. Дрьомін. – О., – 2014. – Т. 1 – с. 661-663.
2. Стаття на веб-сайті Укрінформ: «САП передала до суду справу помічниці судді, яка зливала закриту інформацію». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2367458-sap-peredala-do-sudu-spravu-omicnici-suddi-akazlivala-zakritu-informaciu.html>).

Проскурякова Наталія Андріївна
курсант 4 курсу Інституту підготовки
юридичних кадрів для СБ України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Членов Микола Володимирович
старший викладач спеціальної кафедри
№ 1 Інституту підготовки юридичних
кадрів для СБ України Національного
юридичного університету імені Ярослава
Мудрого

ЧИ Є АНОНІМНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПІДСТАВОЮ ДЛЯ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ?

Початок досудового розслідування – це один з важливих етапів кримінального провадження. Від чіткої регламентації початку досудового розслідування залежить можливість ефективного виконання завдань кримінального провадження, законність та обґрунтованість досудового розслідування та судового розгляду. В практичній діяльності досить часто трапляються випадки отримання анонімних заяв чи повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень, або випадки, коли особи, які звернулися до правоохоронних органів, відмовляються від підписання протоколу про прийняття усної заяви про злочин. У зв'язку з цим виникає питання: чи є анонімні заяви або повідомлення про злочин підставою для внесення відомостей до ЄРДР ?

Буквальне тлумачення статті 214 КПК України дає висновок про те, що будь-яка заява чи повідомлення про кримінальне правопорушення має бути внесена до Єдиного реєстру досудового розслідування (далі ЄРДР) і має бути розпочато досудове розслідування. При цьому, в ч. 4 ст. 214 КПК України прямо визначено, що відмова в прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається [1].

Згідно п. 1 Р. 2 наказу Генеральної прокуратури України «Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань» від 06.04.2016 № 139 [2], до реєстру обов'язково вносяться відомості про прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника. Аналогічні вимоги містяться в п. 2.2. Інструкції про порядок

приймання, реєстрації та розгляду в Службі безпеки України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення від 16.11.2012 № 515 [3].

Що стосується анонімних звернень, то за законодавчими та відомчими приписами тривалий час вони взагалі не підлягали розгляду та відповідно не були підставою для реєстрації кримінального провадження в ЄРДР. Так, згідно ст. 8 Закону України «Про звернення громадян» [4] письмове звернення без зазначення місця проживання, не підписане автором (авторами), а також таке, з якого неможливо встановити авторство, визнається анонімним і розгляду не підлягає. Крім того, аналогічні положення були закріплені і в наказі Голови СБУ від 21.01.2005 № 44 (діяв з 2005 до 2018 р.р., втратив чинність) [5].

Також слід зазначити, що наказом Голови СБУ «Про затвердження Інструкції про порядок роботи із заявами і повідомленнями, що надходять за телефонами довіри Служби безпеки України» від 18.03.2013 № 99 [6] був передбачений розгляд анонімних заяв (повідомлень) тільки щодо: а) кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності слідчих органів безпеки; б) правопорушень, що містять підстави для проведення оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності; в) адміністративних правопорушень, протоколи про вчинення яких складаються уповноваженими на те посадовими особами СБУ; г) правопорушень, вчинених співробітниками-військовослужбовцями або працівниками СБУ.

Законодавче врегулювання розгляду анонімних звернень правоохронними органами почав змінюватись з прийняттям Закону «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII [7], п. 5 ст. 53 якого встановив порядок та строки їх розгляду, якщо наведена у них інформація стосується конкретної особи, містить фактичні дані, які можуть бути перевірені.

В подальшому в ч. 2 ст. 8 «Особливості одержання заяв і повідомлень про злочини, віднесені до підслідності Державного бюро розслідувань» Закону України «Про Державне Бюро розслідувань» 12.11.2015 року № 794-VIII [8] було закріплено, що заяви чи повідомлення про злочини, в яких не зазначені прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника, розглядаються за умови, що відповідна інформація стосується конкретної особи або містить фактичні дані про вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, які можуть бути перевірені». Дана стаття закону передбачає надходження інформації анонімно на спеціальну телефонну лінію, через офіційний веб-сайт ДБР та засобами електронного зв'язку.

В квітні 2018 року Голова СБУ підписав наказ «Про затвердження Інструкції про порядок розгляду в Службі безпеки України звернень гро-

мадян» від 10.04.2018 № 532 [9], яким врегульовано окремі випадки розгляду анонімних звернень. Так, відповідно до п. 3 наказу № 532 письмове звернення без зазначення місця проживання заявника, не підписане автором (авторами), а також таке, зі змісту якого неможливо встановити авторство, визнається анонімним і розгляду не підлягає (дублюється положення Закону України «Про звернення громадян»), *крім випадків*: а) звернень, які містять інформацію щодо протиправних дій співробітників-військовослужбовців або працівників СБ України; б) повідомлень громадян, що містять відомості, які належать до повноважень СБ України; в) повідомлень, про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції», якщо наведена в них інформація стосується конкретної особи, містить фактичні дані, які можуть бути перевірені. Як бачимо, крім скопійованих двох абзаців з ЗУ «Про запобігання корупції» в Інструкції з'явилась додаткова підстава – повідомлення громадян, що містять відомості, які належать до повноважень СБ України. «Фактично, це положення має широке трактування і дає право СБУ брати до роботи анонімні повідомлення із будь-якої сфери» [10].

В 2019 році прийнято наказ МВС «Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події» від 08.02.2019 № 100 [11], пункт 13 якого передбачає, що поліцейський у разі встановлення в анонімних заявах чи повідомленнях відомостей, що можуть свідчити про кримінальне правопорушення, невідкладно рапортом доповідає про це керівникові органу (підрозділу) поліції або особі, яка виконує його обов'язки, який доручає уповноваженій службовій особі невідкладно зареєструвати рапорт працівника поліції в ІТС ПНП (журналі ЄО) та не пізніше 24 годин з моменту реєстрації надіслати зазначені матеріали до органу досудового розслідування органу (підрозділу) поліції для внесення відповідних відомостей до ЄРДР.

На думку Дикого О. В., наділення слідчих органів ДБР повноваженнями внесення відомостей до ЄРДР на підставі анонімних повідомлень може призвести до незаконного і необґрунтованого проведення досудового розслідування (проведення слідчих і негласних слідчих дій), існують досить серйозні ризики маніпуляції діяльністю цього правоохоронного органу, наприклад, для усунення політичних конкурентів або впливу на посадових осіб. Особливо це небезпечно сьогодні в умовах політичного протистояння влади і опозиції [12].

Висновки. Зазвичай правоохоронні органи розглядають відомості, що містяться у анонімних зверненнях, як додаткові джерела інформації про

уже відомі кримінальні правопорушення, або злочини, що знаходяться на стадії готування та здійснюють їх перевірку за допомогою оперативно-розшукової діяльності. На нашу думку, за результатами розгляду анонімого звернення прийняття рішення вносити відомості до ЄРДР, чи ні, потрібно в кожному конкретному випадку індивідуально, залежно від описаних в заяві (повідомленні) обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Вищеописана неоднозначна позиція законодавця щодо розгляду анонімних заяв, повідомлень, звернень викликає труднощі під час правозастосовчої практики, а тому зазначені проблеми потребують подальшого наукового дослідження.

Використані джерела:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13.04.2012 URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 01.05.2019).
2. Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: наказ Генеральної прокуратури України від 06.04.2016 № 139 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16> (дата звернення 01.05.2019).
3. Інструкція про порядок приймання, реєстрації та розгляду в Службі безпеки України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення: наказ Голови СБУ від 16.11.2012 № 515 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2022-12> (дата звернення 01.05.2019).
4. Про звернення громадян: Закон України № 393/96-ВР від 02.10.1996 URL:<https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 01.05.2019).
5. Про затвердження Інструкції про порядок розгляду в Службі безпеки України звернень громадян: наказ Голови СБ України від 27.01.2005 № 44 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0240-05> (дата звернення 01.05.2019).
6. Про затвердження Інструкції про порядок роботи із заявами і повідомленнями, що надходять за телефонами довіри Служби безпеки України: наказ Голови СБУ від 18.03.2013 № 99 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0556-13> (дата звернення 01.05.2019).
7. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення 01.05.2019).
8. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19> (дата звернення 01.05.2019).
9. Про затвердження Інструкції про порядок розгляду в Службі безпеки України звернень громадян: наказ Голови СБ України від 10.04.2018 № 532

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0546-18> (дата звернення 01.05.2019).

10. Грицак вернул СБУ подзабытое со времен КГБ право открывать производства на основании устных и письменных анонимок. Українські новини 29.04.2019. URL: <https://ukranews.com/news/628957-gritsak-vernul-anonimki-kgb-teper-ih-rassleduyut-v-sbu> (дата звернення 01.05.2019).
11. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС від 08.02.2019 № 100 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19> (дата звернення 01.05.2019).
12. Дикий О. В. Анонімні повідомлення про злочини у діяльності Державного бюро розслідувань. Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови: матер. Міжнар. наук.-практ. конф.(м. Одеса, 16 червня 2018 р.) /редкол.: Г. О. Ульянова (голова ред.), В. М. Дрьомін, Є. Л. Стрельцов [та ін.]; НУ «ОЮА» Одеса: Юридична література, 2018. С. 405–407 URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/10197/DYKYI%20405-407.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 01.05.2019).

Просняк Андрій Олександрович
начальник слідчого відділу ГУ СБ
України в АР Крим (з дислокацією
в м. Херсон)

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

Науково-технічний прогрес приводить суспільство до поступової комп'ютеризації усіх сфер його життєдіяльності. Проте, поряд з використанням цифрових технологій на благо всього людства, вони ж все ширше використовуються в суспільно небезпечній діяльності. І якщо раніше мова здебільшого йшла про використання комп'ютерної техніки в специфічній сфері «комп'ютерних злочинів», то тепер можна стверджувати, що інформаційні технології прямо або опосередковано можуть бути використані при вчиненні майже будь-якого злочину, передбаченого КК України. Разом з тим, ті самі інформаційні технології у своїй сукупності використовуються і для документування протиправної діяльності.

Така діяльність з обох боків створює електронні докази – комплекс фактичних даних, які можуть бути використані для доказування у кримі-

нальному процесі, проте, в силу своєї «цифрової сутності», не можуть сприйматись людиною безпосередньо.

Не дивлячись на те, що чинний КПК України створений в XXI столітті, в ньому, на відміну від чинних ЦПК, ГПК та КАС, відсутнє визначення електронного доказу та недостатньо врегульовано питання отримання, обробки та використання таких доказів. Така правова невизначеність створює ряд проблем, як теоретичного, так і прикладного характеру.

Найголовнішою проблемою теоретичного характеру, як вже зазначалось, є відсутність самого визначення електронного доказу. Наявні в кодексі терміни «електронний носій інформації» та «електронний документ» не відображають у повній мірі сутність такого джерела фактичних даних, оскільки зводять його до поняття матеріального носія, що нерозривно пов'язаний з інформацією, яку він містить, хоча в електронних доказах первинна саме інформація, яка може переноситись між носіями або взагалі не мати відокремленого фізичного носія, перебуваючи в електронній мережі.

Зазначена теоретична проблема створює ряд проблем прикладного характеру, які доцільно розглянути крізь призму підслідності СБ України.

Так, чинним КПК України не врегульовано правовий статус інформації, що знаходиться в комп'ютерних мережах, а також порядок проведення процесуальних дій з нею. На практиці часто виникає потреба у фіксації вмісту Інтернет-сайтів, на яких містяться, наприклад, заклики до зміни меж території України чи повалення конституційного ладу. У більшості випадків такі фактичні дані фіксуються проведенням огляду. Проте, згідно ст. 237 КПК України, така процесуальна дія може проводитись щодо конкретних предметів матеріального світу, а не абстрактної електронної мережі.

У зв'язку з цим деякі представники сторони обвинувачення пропонують фіксувати відомості з мережі Інтернет шляхом проведення негласної слідчої (розшукової) дії, передбаченої ч. 2 ст. 264 КПК України, – здобуття відомостей з електронних інформаційних систем, доступ до яких не обмежується або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту. Прихильники даного підходу стверджують, що виключно НСРД, передбачена даною статтею, прямо визначає можливість отримання відомостей з комп'ютерної мережі.

З цим твердженням неможливо погодитись, виходячи з наступного. Згідно ч. 1 ст. 246 КПК України, НСРД – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню. І якщо ще можна погодитись з тим, що в процесі проведення

такої процесуальної дії не розголошуються відомості про факт її проведення, однак методи такої процесуальної дії не становлять таємниці, є гласними та розголошуються у відповідному протоколі. Крім того, НСРД, передбачена ст. 246 КПК України, є різновидом втручання у приватне спілкування, а інформація, розміщена на загальнодоступному Інтернет-сайті, явно не відноситься до приватного спілкування в розумінні визначення, наведеного у ч. 3 ст. 258 КПК України.

Також значну практичну проблему становить неврегульованість поняття «оригінал документа» стосовно електронних доказів. Так, технології сьогодення дозволяють за невеликий проміжок часу та без зміни інформації здійснювати її копіювання з одного електронного носія на інший. При цьому, ч. 3 ст. 99 КПК України зазначає, що оригіналом електронного документа є його відображення. Проте, законодавець не наводить значення слова «відображення» та прямо не зазначає, що копія електронного документу, виготовлена за умови точного копіювання, має силу оригіналу.

Разом з цим, положенням вказаної вище статті суперечать ч. 3 ст. 107 та ч. 2 ст. 266 КПК України, які встановлюють додаткові поняття «оригінальний примірник технічного носія інформації» та «первинний носій інформації» відповідно, не враховуючи специфіки електронних носіїв інформації та можливості їх копіювання без втрати даних. Дані обставини змушують орган досудового розслідування зберігати при матеріалах провадження на весь термін досудового розслідування і судового розгляду доволі коштовні електронні носії інформації, що обліковуються як основні засоби, замість їх копіювання на дешеві одноразові оптичні носії, які є витратними матеріалами. Більш того, вказані норми як мінімум ставлять під значний сумнів допустимість доказів, отриманих за допомогою технічних засобів фіксації з вбудованою пам'яттю, котрі неможливо долучити до матеріалів провадження, як-то відеокamera з жорсткими дисками чи вбудовані camera мобільних телефонів.

Згадавши мобільні телефони неможливо не звернути увагу на проблему фіксації вмісту електронної переписки месенджерів, встановлених у сучасних смартфонах. Так, в Єдиному державному реєстрі судових рішень наявні приклади постановлених за клопотанням сторони обвинувачення ухвал про тимчасовий доступ до вмісту мобільних телефонів, вже вилучених даною стороною. На обґрунтування даної позиції зазначається, що вказані месенджери містять охоронювану законом таємницю, а саме особисте листування особи.

Таку практику слід визнати недоцільною. Так, згідно ч. 1 ст. 159 КПК України, тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх. Під терміном «володіння», як ми знаємо з теорії цивільного права, розуміється фактичне утримування майна, яке після вилучення вже знаходиться у сторони обвинувачення. Таким чином, у даному випадку слідчий фактично має звертатись до суду за тимчасовим доступом до речей, які знаходяться у його ж володінні, що суперечить суті даного заходу забезпечення.

Але поряд з проблемами законодавства необхідно звернути увагу на проблему, яка залежить виключно від працівників правоохоронних органів – відсутність у слідчих та прокурорів навичок правильного поводження з комп'ютерною технікою та електронними доказами.

Наприклад, переважна більшість слідчих при огляді вилученого флеш-носія просто підключить його до персонального комп'ютера та стане відкривати наявні файли, що змінить дати доступу та, можливо, вміст наявних файлів, поставивши під сумнів належність і допустимість його як доказу. При записі відомостей на оптичні носії не здійснюється їх «фіналізація», що дозволяє модифікувати записані дані, або взагалі використовуються багаторазові носії, які дозволяють підмінити наявну на них інформацію. При призначенні судових експертиз комп'ютерної техніки на вирішення експерта виносяться питання, які не мають та не можуть мати значення для провадження, але опускаються важливі, проте специфічні питання.

І якщо проблеми правового регулювання досить часто обговорюються в професійних колах, то проблеми недостатності знань співробітників правоохоронних органів не знаходять достатнього відклику, слідчих доводиться навчати новим формам роботи вже на місцях.

У зв'язку з цим доцільно порушити питання перед представниками галузевих навчальних закладів про організацію навчальних курсів або дисциплін з питань отримання та використання електронних доказів у сучасному кримінальному провадженні.

Селюк Анатолій Васильович
професор кафедри кримінального
права, кримінального процесу
та криміналістики Національної
академії СБ України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАТРИМАННЯ ОСІБ, ПІДОЗРЮВАНИХ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Будь-яка суверенна держава, як форма організації цивілізованого суспільства, покладає на себе багато соціально-значущих функцій. Одна з них – *правова*, яка передбачає розвиток законодавства, утвердження законності і правопорядку, забезпечення безпеки окремих громадян і суспільства в цілому. Поза сумнівом, що сучасна незалежна Україна покликана в першу чергу забезпечувати захист прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина й інших важливих соціальних благ.

Важливе місце у механізмі забезпечення свободи та особистої недоторканості людини, передбачених Конституцією України, належить такому кримінальному процесуальному інституту як затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення [1].

Так, у 2017 році Службою безпеки України було затримано 312 осіб у порядку передбаченому статтями 207, 208 КПК України, без ухвали слідчого судді, суду. З їх числа в подальшому було звільнено з-під варті 71 особу, або 22,7%, тобто майже кожного четвертого. До речі, з числа звільнених з-під варті осіб: 23 – через відмову суду в обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, 16 осіб – безпосередньо слідчим (прокурором) без застосування запобіжного заходу, та 3 особи – у зв'язку із скасуванням апеляційним судом постанов суду про обрання такого виняткового запобіжного заходу як тримання під вартою. Таким чином, як мінімум 41 (23+16+3) особа була затримана слідчими СБ України з порушенням вимог кримінального процесуального законодавства [2].

Чинний КПК України затримання особи поділяє на два різновиди: 1) *затримання підозрюваного* (обвинуваченого), який перебуває на свободі, на підставі ухвали слідчого судді, суду з метою приводу (ст.ст. 187–191 КПК); 2) *затримання особи*, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення (злочину), без ухвали слідчого судді, суду (ст.ст. 207–213 КПК) [3].

1. Що стосується затримання підозрюваного, який перебуває на свободі, з метою приводу до суду для розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, то здійснення цієї процесуальної дії можливе тільки на підставі ухвали слідчого судді, суду.

У той же час, КПК України не передбачає, які саме слідчі (розшукові) дії може здійснити службова особа під час такого затримання (особистий обшук затриманого, вилучення та огляд речей тощо), як фіксувати хід і результати проведення цієї процесуальної дії, які процесуальні документи має скласти службова особа, що здійснила затримання. Незважаючи на те, що відповідно до статті 104 КПК України хід і результати проведення процесуальної дії фіксуються у протоколі тільки «у випадках, передбачених цим Кодексом». На нашу думку, службова особа, яка здійснює затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду, має скласти протокол, вказавши в ньому час, місце, підстави та повністю відобразити обставини, за яких проведено цю процесуальну дію, оскільки пріоритетного значення набуває фіксування часу затримання, що пов'язано з імперативною вимогою закону доставити в такому разі затриману особу до слідчого судді, суду, який постановив ухвалу, не пізніше 36 годин з моменту затримання.

2. Зважаючи на те, що відповідно до п. 3 ст. 40 КПК України слідчий уповноважений доручати проведення тільки слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам, а затримання особи не є слідчою дією, можна зробити висновок, що саме слідчому довірено здійснювати затримання особи. Адже співробітники оперативних підрозділів не мають права проводити процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора (ст. 41 КПК).

3. Потребує також розкриття змісту дефініцій, що вживаються у текстах ст.ст. 191, 208 КПК України, «уповноважена службова особа» та «службова особа», яких законодавець наділив правом здійснювати затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, тобто застосовувати тимчасовий запобіжний захід. У зв'язку з цим постає питання щодо визначення кола суб'єктів, яких закон визнає уповноваженими службовими особами.

Що стосується уповноважених службових осіб в системі органів безпеки, то саме на них покладено обов'язок виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, розслідування яких віднесено законодавством до компетенції Служби безпеки України, проводити їх досудове розслідування; розшукувати осіб, які переховуються у зв'язку

із вчиненням зазначених кримінальних правопорушень. Цей обов'язок закріплено в Законі України «Про Службу безпеки України», зокрема, в пункті 3 ст. 24 «Обов'язки Служби безпеки України» [4].

4. Одним із найбільш розповсюджених видів затримання є затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України). На практиці виникає питання щодо можливості здійснення затримання уповноваженою службовою особою на підставі статті 208 КПК України до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, адже ст. 214 КПК України передбачає протилежне, – «Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом».

5. Кримінальний процесуальний закон (ст. 207 КПК) встановив новий вид затримання особи без ухвали слідчого судді, суду – «законне затримання». Суть його полягає в тому, що абсолютно кожен громадянин України, іноземець та особа без громадянства має право затримати будь-яку особу, крім судді і народного депутата, при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення, або безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення. Однак, постає питання, як врахувати час, що затриманий провів з кожним, хто не є уповноваженою службовою особою. Чіткої відповіді на це запитання в Кодексі немає.

6. Особливу складність становить тлумачення фактичних підстав затримання особи, яка підозрюється у вчиненні злочину. Проблема підстав затримання та застосування запобіжних заходів є досить гострою і не випадково неоднозначно розуміється вченими і практичними працівниками. Так, виникає питання, як можна мати докази того, що підозрюваний буде продовжувати злочинну діяльність, без наявності (відсутності) доказів того, що таку злочинну діяльність він взагалі здійснював.

7. В наукових колах дискутують і щодо певних неточностей категоріального апарату, а саме змісту ст. 208 КПК України. У чинному КПК України загальнозживаним є поняття «кримінальне правопорушення». В ст. 207 КПК України підставою для законного затримання визнається «вчинення кримінального правопорушення». Але у п. 1 ч. 1 ст. 208 цього ж Кодексу використовується формулювання «вчинення злочину». Отже, постає питання щодо мети і доцільності використання поняття «вчинення злочину» саме у цю статтю.

Таким чином, проаналізувавши деякі аспекти затримання особи за чинним КПК України, приходимо до висновку про неузгодженість змісту окремих статей Кодексу щодо цього питання. Зазначене негативно впливає на слідчу практику органів СБ України і призводить до порушення

конституційних прав особи при застосуванні співробітниками органів державної безпеки цього запобіжного заходу.

Використані джерела:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Юридичний вісник України № 38 (1211) від 21–27.09.2018 р.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар /за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. С. Шумила. – К.: Юстиніан, 2012. – 1224 с.
4. Закон України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 [із змінами та доповненнями на 28.12.2015] // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.

Селюк Олександр Геннадійович

аспірант відділу аспірантури та докторантури Національної академії Служби безпеки України

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ СПЕЦІАЛЬНОГО СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ В ДОКАЗУВАННІ

Положення чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) передбачають можливість для сторони обвинувачення збирати та перевіряти докази шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД). Однією із НСРД є *спеціальний слідчий експеримент*, як форма контролю за вчиненням злочину, проведення якої регламентується ст. 271 КПК України [1] та положеннями Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні від 16.11.2012 (далі – Інструкція 2012 р.) [2].

Досить часто діяльність із виявлення обставин злочину вимагає таємності та оперативності, щоб «застати гарячі сліди винуватості особи» [3; 4]. Однак, правники зазначають, що в Україні лише 5% результатів відповідних НСРД визнаються судами як докази [5, с. 50; 6, с. 87]. Це зумовлено тим, що недоліки в організації та фіксації результатів його проведення можуть інколи призводити до визнання доказів недопустимим.

Так, аналіз численних наукових публікацій із зазначеної проблематики та практики проведення спеціального слідчого експерименту дають підстави стверджувати про певні складнощі у використанні результатів цієї НСРД в доказуванні (у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України).

Фіксація ходу й результатів спеціального слідчого експерименту здійснюється відповідно до загальних правил фіксації кримінального провадження, передбачених КПК України (статті 103–107, 252) та Інструкцією (п. 4.1). Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи і висновки експертів [1]. Однак, на нашу думку, актуальним є виокремлення протоколів за результатами НСРД як окремого джерела доказів, а не віднесення останніх до документів чи речових доказів [5, с. 53].

Певну проблему становить відсутність в КПК України визначення спеціального слідчого експерименту. Наведене в Інструкції 2012 р. визначення значно звужує його призначення як засобу здобуття доказів та унеможливує під час проведення цієї НСРД перевірку вже отриманих фактичних даних. Зазначене може призводити до ситуації, коли практика проведення спеціального слідчого експерименту буде формуватися кожним суб'єктом його проведення окремо, без врахування напрацьованих особливостей.

Наразі відсутнє єдине бачення щодо процедури фіксації результатів спеціального слідчого експерименту, який проводився у комплексі разом з іншими НСРД. Чи є необхідним складати окремий протокол за результатами кожної НСРД, або достатньо відобразити результати проведення усіх НСРД у «загальному» протоколі по завершенню спеціального слідчого експерименту.

Зауважимо, що проведення спеціального слідчого експерименту, як форми контролю за вчиненням злочину, може тривати до двох місяці (ч. 1 ст. 249 КПК України) з можливістю продовження. За цей час інформація, яка отримана на початку проведення спеціального слідчого експерименту може втратити свою актуальність до моменту його завершення. В п. 4.2 Інструкції передбачена можливість періодичного складання так званих «проміжних» протоколів в ході проведення НСРД, однак, про це прямо не передбачено в КПК України. У результаті цього постає питання, чи буде відповідати вимогам КПК України використання таких протоколів під час досудового розслідування до завершення проведення спеціального слідчого експерименту, Адже, на підставі фактичних даних, зазначених у вказаних протоколах, можуть прийматися інші процесуальні рішення.

Відповідно до Інструкції 2012 р. (п.п. 5.1–5.2) будь-які документи, які містять відомості про факт та методи проведення НСРД мають бути за-секречені [2]. Таким чином, діє вимога щодо надання грифу секретності всім документам, які створюються в ході проведення спеціального слідчого експерименту. Але, в ході спеціального слідчого експерименту може виникнути необхідність в проведенні ряду інших слідчих (розшукових) дій, наприклад – різні огляди (речей і документів; особи перед і після отримання неправомірної вигоди; місця тощо), які за правовою природою є гласними діями, однак опосередковано можуть містити відомості про факт та методи проведення НСРД. Зважаючи на це, можуть бути випадки, коли працівники практичних підрозділів при необхідності швидкого реагування на отриману інформацію інколи йдуть на порушення вимог режиму інформації з обмеженим доступом та ознайомлювати з відповідними протоколами третіх осіб (слідчих суддів, прокурорів, керівників органів досудового розслідування) задля прийняття останніми відповідних процесуальних рішень.

Складно оминати увагою і дещо провокативний характер дій при проведенні спеціального слідчого експерименту. В ч. 3 ст. 271 КПК України є пряма заборона провокувати (підбурювати) особу на вчинення злочину з метою його подальшого викриття, а здобути в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні. Однак, на цей час відсутні чіткі законодавчі критерії відмежування «провокації» від дозволеного законодавцем створення в ході спеціального слідчого експерименту «умов в обстановці злочину, максимально наближеної до реальної» [1]. Тому, через цю законодавчу невизначеність суб'єкту здійснення спеціального слідчого експерименту складно виробити таку тактику проведення вказаної НСРД, яка б точно відповідала порядку, встановленому КПК України.

Підсумовуючи зазначимо, що виокремлені проблемні питання, можуть мати наслідком те, що спеціальний слідчий експеримент стане «отруєним деревом» для доказів, що ґрунтуються на результатах його проведення. Тому, використання результатів спеціального слідчого експерименту в доказуванні потребує подальшого студіювання з метою пошуку вирішень цих питань.

Використані джерела:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. №4651-VI //Голос України. – 2012. – №90–91.
2. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні [Елект-

ронний ресурс]: наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/119 9/936/1687/5/. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/index>.

3. Шумило М. Є. Оперативно-розшукові заходи у структурі досудового розслідування в проєкті КПК України (проблеми унормування і правозастосування) / М. Є. Шумило // Право України. – 2012. – № 3-4. – С. 446–452.
4. Квачевский А. А. Уголовное преследование, дознание и предварительное исследование преступлений по Судебным уставам 1864 года. – СПб., 1867. – С. 66–67.
5. Сергеева Д. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій для отримання окремих видів доказів у кримінальному провадженні: проблемні питання // Право України. – 2017. – № 12. – С. 49–61.
6. Погорецький М., Старенький О. Негласні слідчі (розшукові) дії як засоби отримання доказів: окремі проблемні питання // Право України. – 2018. – № 8. – С. 85–106.

Серга Максим Миколайович
співробітник ДКІБ СБ України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 359 КК УКРАЇНИ

В теперішній час розвитку цифрових технологій, швидкого темпу життя та постійного обміну інформацією за допомогою технічних пристроїв особливо актуальною є чітка законодавча урегульованість кримінальної відповідальності за незаконне придбання або збут спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, а також незаконне їх використання, що передбачено ст. 359 КК України (відповідно до ст. 216 КПК України вказаний злочин віднесений до підслідності органів СБ України). Разом з цим, при застосуванні ст. 359 КК України, в тому числі у випадках визначення предметом злочину програмних засобів, мають місце ряд проблемних питань.

Так, при використанні методичних рекомендацій Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз СБ України «Дослідження програмних засобів щодо їх віднесення до спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації» (розробники

Серьогін В. С., Рендаренко Г. В. та Нізовцев Ю. Ю., Київ-2016. – 31 с.) на стадії проведення оперативно-розшукової діяльності важко здійснити попередню оцінку програмних засобів щодо їх належності до спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації (далі – СТЗ) у зв'язку з тим, що методичні рекомендації переважно призначені для експертів при проведенні судових експертиз. Разом з цим, розробка цих методичних рекомендацій призвела до нівелювання загрози безперешкодної реалізації та використання зловмисниками програмних засобів з ознаками СТЗ, а також стабілізувала ситуацію в цій частині ринку.

Також, недосконалість чинного законодавства у сфері обігу СТЗ ускладнює виявлення, документування вказаного злочину та обумовлює надходження до України технічних пристроїв з ознаками СТЗ іноземного виробництва. Як правило, постачання в Україну СТЗ здійснюється за допомогою поштового зв'язку (передусім, АТ «Укрпошти») шляхом пересилання міжнародних поштових відправлень. Поштові відправлення здійснюються АТ «Укрпошта» у відповідності до вимог діючого законодавства, яким врегульовано діяльність оператора і обмежуються вагою у 30 кг. Експрес-відправлення здійснюються транспортними компаніями, що підміняють функції поштового оператора та керуються у своїй діяльності нормативними вимогами до перевізників, без обмеження ваги.

Використання поштового зв'язку для пересилання в Україну СТЗ обумовлене наступними чинниками:

- можливість приховати предмети, вилучені з цивільного товарообігу (через відсутність підстав з огляду вмісту);
- необов'язковість ідентифікації власника пересилання або можливість надання неправдивих анкетних даних;
- швидкість та гарантованість доставки.

Основним проблемним питанням у цій сфері є відсутність у АТ «Укрпошта» та експрес-операторів поштового зв'язку підстав для здійснення огляду вантажу (пересилань), а також недосконалість чинного Закону України «Про поштовий зв'язок» від 04.10.2001 № 2759-III, постанови Кабінету Міністрів України від 05.03.2009 № 270 «Про затвердження Правил надання послуг поштового зв'язку». Слід зазначити, що лише в 2016 році за ініціативою органів СБУ згідно постанови Кабінету Міністрів України від 03.02.2016 № 51 «Про внесення змін до Правил надання послуг поштового зв'язку» до заборонених для пересилання віднесені спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації.

Фактично огляд може здійснюватися лише представниками Державної митної служби України в міжнародних пунктах пропуску під час митно-

го оформлення вантажів, що надходять в Україну. Митниками оглядається лише незначна частина пересилань, передусім ті, які мають явні невідповідності при оформленні або при пересиланні рідкісних, незрозумілих приладів та технічних пристроїв (зокрема, СТЗ).

Після анексії Автономної Республіки Крим, тимчасової окупації Донецької та Луганської областей, АТ «Укрпошта» пересилання відправлень з ними припинило, у зв'язку з чим мають місце складнощі із пересиланням поштових відправлень із зазначених напрямків.

Разом з цим, комерційні експрес-оператори продовжують без обмежень ввозити з вказаних територій пересилання, при цьому номінально відповідаючи за вміст та безпеку їх перевезення.

Крім зазначених чинників мається проблема поширення фактів виготовлення, збуту та використання в Україні програмних засобів з ознаками СТЗ, які дозволяють знімати інформацію з мобільних телефонів та отримувати доступ до персональних даних ПЕОМ. Переважна більшість представлених на українському ринку програмних засобів негласного отримання інформації розповсюджуються через мережу Інтернет. Зазначене програмне забезпечення може встановлюватися на комп'ютерну техніку та смартфони, як за наявності безпосереднього, так і з використанням віддаленого доступу та розповсюджується під виглядом DLP-систем, програм батьківського контролю, програм контролю співробітників підприємств тощо.

Швидке поширення цих засобів обумовлено їх доступністю, низькою вартістю, відсутністю необхідності володіння спеціальними знаннями щодо використання, незалежністю від елементів живлення, можливістю прихованого встановлення та подальшого негласного зняття інформації тощо. При застосуванні «хмарних технологій» використання програмних СТЗ дає можливість приховати кінцевого користувача (замовника) через відсутність прив'язки особи до матеріального носія інформації та забезпечити негласне отримання інформації з будь-якого місця світу. При цьому, окремі програмні СТЗ мають недокументовані функції, про існування яких не повідомляються навіть замовники цих послуг. Зазначене дає можливість особам, які забезпечують збут програмних засобів та розробникам негласно отримувати інформацію з електронних засобів, продовжувати контроль електронних мереж навіть після виконання замовлення для отримання інформації конфіденційного характеру.

При цьому, негласне зняття інформації носить латентний характер та програмні СТЗ не виявляють своїх робочих сигнатур (відсутні ознаки активності), працюючи та отримуючи доступ до інформації приховано

від власника комп'ютерної техніки, смартфона, що обумовлює складність своєчасного виявлення та документування протиправних дій, передбачених ст. 359 КК України.

Водночас, програмне забезпечення, яке встановлюється на обладнання, що постачається вітчизняним правоохоронним органам та структурам спеціального призначення, не завжди проходить відповідну сертифікацію та дослідження на наявність недокументованих функцій, та може передавати інформацію щодо перехоплених сигналів до реальних власників цього програмного забезпечення. Має місце використання такого програмного забезпечення органами влади та управління, об'єктами критичної інфраструктури, що створює передумови до витоку інформації з обмеженим доступом та шкідливого впливу.

Слід зазначити, що окремими виробниками СТЗ здійснюється лобювання внесення змін до КК України та КУпАП щодо необхідності декриміналізації статті 359 КК України в частині незаконного придбання та збуту СТЗ, а також стосовно скасування адміністративної відповідальності, передбаченої ст. 195-5 КУпАП (Незаконне зберігання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації).

Таким чином, застосування на практиці ст. 359 КК України має окремі проблемні аспекти, які обумовлені як недосконалістю чинного законодавства України, так і особливістю ринку в сфері обігу СТЗ, специфічними характеристиками та можливостями спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації.

Талалай Дмитро Володимирович
начальник наукової лабораторії № 1
науково-організаційного центру
Національної академії СБ України
доктор юридичних наук, доцент

МОЖЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖДЕРЖАВНИХ СПІЛЬНИХ СЛІДЧИХ ГРУП

Ефективність діяльності вітчизняної системи правоохоронних органів досягається, як правило, за рахунок своєчасної адаптації нормативно-правової бази, якою визначені функції та повноваження уповноважених суб'єктів, а також повноти та правильності їх реалізації.

Саме виклики та загрози обумовлюють об'єктивну потребу у нарощуванні спроможностей правоохоронних органів України протидіяти організованій злочинній діяльності, якій сьогодні притаманний транснаціональний (міжнародний) характер. На наш погляд, це пов'язано з тим, що для сучасних злочинних організацій притаманним є наявність міжнародних зав'язків, економічної консолідації з відповідними організаціями інших країни, а також інших ресурсів достатніх для впливу на політичну та бізнесову еліту різних регіонів світу тощо.

Зважаючи на наднаціональний рівень загрози, в державі систематично ведеться робота з розвитку та поглиблення міжнародного співробітництва, у тому числі й на рівні правоохоронних органів щодо боротьби з транснаціональною організованою злочинністю. Для цього державою створена розгалужена договірно-правова база багатостороннього та двостороннього співробітництва з більшістю країн-партнерів близького та далекого зарубіжжя.

У цілому загальновідомо, що здійснення міжнародного співробітництва забезпечується внаслідок укладення міжнародних угод про правову допомогу в кримінальних та інших справах, конвенцій щодо боротьби з окремими видами злочинів міжнародного характеру, а також участі в міжнародних організаціях, для яких боротьба зі злочинністю є головним або ж одним з напрямів роботи.

Така взаємодія на рівні правоохоронних органів щодо протидії транснаціональній організованій злочинності та розслідування відповідних злочинів, звичайно, є достатньо дієвим механізмом, однак серед проблемних аспектів його використання продовжують лишатися такі чинники, як: по-перше, достатньо ускладнена процедура скерування міжнародних запитів до компетентних органів іноземних держав, по-друге, надмірна тривалість і затягування строків їх виконання, що ускладнює забезпечення проведення досудового розслідування в стислі строки, по-третє, відносна повнота та якість їх виконання, що змушує повторно вдаватися до направлення міжнародного запиту, по-четверте, відсутність спрощених процедур для вжиття додаткових розшукових заходів на території іншої держави, необхідність виконання яких не могла бути передбачена в силу об'єктивних обставин тощо.

Це та інше спонукає науковців та практиків шукати додаткові можливості використання міждержавних сил та засобів для спільної протидії незаконній діяльності та розслідування злочинів.

Аналіз міжнародної практики, з нашої точки зору, дозволяє розглядати можливість задіяння саме міждержавних спільних слідчих груп «JT»

(Joint Investigative Team), як один з перспективних напрямів для розвитку вітчизняної практики співробітництва у кримінальній процесуальній сфері, адже саме такий інструмент являє собою ефективний, гнучкий та прагматичний підхід до кооперації національних правоохоронних органів різних держав, що дозволяє уникати так звані «перепони» бюрократичного характеру.

Крім того, його імплементація у вітчизняне законодавство сприятиме належній реалізації принципу розумності строків у кримінальному провадженні, швидкому та повному розслідуванню кримінальних правопорушень.

Міжнародне законодавство визначає, що під ним розуміється інструмент співробітництва між компетентними органами – суддями, прокурорами, слідчими, та правоохоронними органами двох або більше держав, створений на певний строк і для конкретної мети, для здійснення кримінального розслідування в одній або декількох залучених державах [1].

У порівнянні з типовими формами міжнародного співробітництва між компетентними правоохоронними органами, саме такий інструмент забезпечує, по-перше, прямий збір і обмін інформацією та доказами без необхідності використання традиційних каналів взаємної правової допомоги, іншими словами, інформація та докази, зібрані у відповідності до законодавства держави, в якій діє спільна слідча група «JIT», може бути розподілена між її членами на підставі відповідного договору; по-друге, відряджені члени групи мають право бути присутніми та брати участь в проведенні слідчих і процесуальних дій поза межами країни походження згідно з вимогами національного законодавства іншої держави.

У цілому використання саме такого механізму міжнародної кооперації правоохоронних органів країн-членів ЄС, спроможне задовільнити вітчизняний запит на протидію організованій злочинності та розслідування злочинів відповідної категорії, чия діяльність не обмежена національними кордонами.

Відповідно постає питання про можливість імплементації зазначеного позитивного досвіду країн Європейського Союзу. З'ясувавши правову природу даного явища зазначимо, юридичними підґрунтям його функціонування є Резолюція Ради Європейського Союзу щодо Типової угоди про створення таких слідчих груп [2].

Даний міжнародно-правовий документ є вихідним юридичним матеріалом, на підґрунті якого сформовано окрему процедуру координації спільних розслідувань та судового переслідування, котрі проводяться

одночасно в кількох країнах. Слід відзначити, що вищевказана Резолюція визначає, що у разі доцільності компетентні органи держави – члени ЄС можуть створювати такі групи спільно з відповідними органами інших країн – членів ЄС, уклавши окрему угоду, базуючись на положеннях Типової угоди та міжнародних документів, підписантами яких вони є.

Цими же міжнародними нормами закладені положення, які дають можливість інтегрувати відповідні норми у національне законодавство країн – не членів ЄС. Зокрема, вищевказана Типова угода дозволяє створення таких спільних слідчих груп з державами, що не є членами ЄС, за умови наявності окремого відповідного міжнародного договору з ними. З огляду на це, вважаємо, що це нормативне положення є достатньо важливим для нашої країни, з точки зору потенційної можливості використання європейських інституцій.

Таким чином, інтеграція до національного законодавства такого інструменту співробітництва між зарубіжними компетентними органами як спільна слідча група «ЖТ» не має юридичних перепон.

Вбачається, що опрацювання в установленому порядку питання про укладення відповідної міжнародної угоди з країнами-членами ЄС задля нормативного забезпечення такого виду співробітництва вітчизняних правоохоронних органів з компетентними органами інших держав, має стати одним із пріоритетних завдань розвитку міжнародних відносин держави щодо протидії міжнародній злочинності та надання допомоги в розслідуванні кримінальних справ.

Використані джерела:

1. Joint Investigation Teams: Practical Guide. – № 11501/16. – [Електронний ресурс] – режим доступу: <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/jits-practical-guide>.
2. Council Resolution on a model agreement for setting up a joint investigative team (JIT) (2017/C 18/01). – Official Journal of the European Union. – № C 18/1. – 2017. – [Електронний ресурс] – режим доступу: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2017.018.01.0001.01.ENG&toc=OJ:C:2017:018:TOC.

Титула Дмитро Вікторович

викладач кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
Національної академії СБ України

ОБШУК ЗАТРИМАНОЇ ОСОБИ

Що стосується особистого обшуку особи, затриманої за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, результати якого відповідно до ч. 5 ст. 208 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) повинні відображатися у протоколі затримання, то необхідність у здійсненні цієї слідчої (розшукової) дії визначається з огляду на положення ч. 3 ст. 208 КПК та з огляду на результати тимчасового вилучення майна у затриманої особи (підозрюваного). У ч. 3 ст. 208 КПК міститься не імперативний (зобов'язальний) припис щодо особистого обшуку підозрюваного, а диспозитивний метод регулювання процесуальних відносин: «уповноважена службова особа, слідчий прокурор може здійснити обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених частиною сьомою статті 223 і статтею 236 КПК». Невідкладність проведення особистого обшуку підозрюваного уповноваженою службовою особою має визначатися виходячи із наявності фактичних підстав достатності фактичних даних, отриманих в ході затримання, які б вказували на необхідність проведення особистого обшуку, можливість його проведення в ході затримання і досягнення його мети, тобто отримання певного виду доказів.

Вбачається, що особистий обшук затриманої особи відповідно до вимог ч. 3 ст. 208 КПК та з огляду на наявність для того фактичних підстав може бути проведений слідчим, прокурором після доставлення до них затриманого у порядку ч. 1 ст. 168 КПК.

Водночас слід зауважити, що при поміщенні затриманої особи до спеціально відведеного місця для тимчасового тримання (ізолятора тимчасового тримання) СБ України, співробітник цієї установи, який здійснює прийняття затриманого, після його опитування про анкетні дані і звірення їх з протоколом затримання, складеним уповноваженою службовою особою, повинен провести повний особистий обшук та огляд речей затриманої особи. Про проведений обшук, вилучені предмети та документи, які заборонено зберігати в камерах, складається протокол. Про вилучення вказаних предметів і документів протягом 24 годин повідомляється особа або орган, у провадженні якого знаходиться кримінальне провадження

(пункт 4.3 Інструкції, затвердженої наказом СБ України № 589 від 26.07.2008 р.).

Тож можемо дійти висновку, що особистий обшук затриманої особи має свою специфіку. Порядок здійснення даної процесуальної дії регламентується декількома статтями КПК та відомчих нормативними актами.

На нашу думку, нормативне врегулювання підстав і порядку проведення особистого обшуку затриманої особи занеобхідно відобразити в окремій статті КПК.

Використані джерела:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI, з останніми змінами та доповненнями, //http:zakon/nau/ua. (дата звернення 08.05.2019);
2. Наказ СБ України № 589 від 26.07.2008 р. Про затвердження Інструкції про порядок тримання осіб у спеціально відведених місцях для тимчасового тримання (ізоляторах тимчасового тримання) Служби безпеки України, з останніми змінами та доповненнями, //http:zakon/nau/ua. (дата звернення 08.05.2019).

Туманянц Ануш Робертівна

доцент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ З ПОРУШЕННЯМ ПІДСЛІДНОСТІ

В умовах подальшої демократизації суспільства, як ніколи, підвищується роль законності в діяльності органів досудового розслідування. Адже, на них, серед іншого, покладається виконання завдань кримінального провадження, закріплених у ст. 2 КПК, а саме щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності відповідно до своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа

не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Важливу роль в цьому відводиться інституту підслідності. Дотримання правил підслідності в кримінальному провадженні підвищує якість досудового розслідування, виключає дублювання в роботі правоохоронних органів тощо. І навпаки, порушення правил підслідності кримінальних проваджень тягне за собою порушення строків досудового розслідування, визнання доказів недопустимими через отримання їх неналежним суб'єктом, а також інші негативні наслідки.

Відповідно до ст. 86 КПК, доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом. Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилається суд при ухваленні судового рішення. Конституційний Суд України у Рішенні від 20 жовтня 2011 року № 12-рп/2011 у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України, зазначив, що обвинувачення у вчиненні злочину не може бути обґрунтоване фактичними даними, одержаними в незаконний спосіб, а саме: з порушенням конституційних прав і свобод людини і громадянина; з порушенням встановлених законом порядку, засобів, джерел отримання фактичних даних; не уповноваженою на те особою тощо[1].

Враховуючи наведене, однією із умов допустимості доказів традиційно визнається отримання їх належним суб'єктом. Визначення належного слідчого, який правомочний здійснювати досудове розслідування у конкретному кримінальному провадженні, повинно відбуватися обов'язково з дотриманням вимог інституту підслідності, перш за все, виходячи з правил предметної підслідності (ст. 216 КПК), в основу якої, покладений критерій спеціалізації органів досудового розслідування. В протилежному випадку, відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 87 КПК, докази, які були отримані після початку кримінального провадження шляхом реалізації органами досудового розслідування чи прокуратури своїх повноважень, не передбачених цим Кодексом, для забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень, повинні бути визнані недопустимими.

Думається, що з точки зору допустимості доказ оцінюється, виходячи з фактичних обставин кримінального провадження, відомих на момент прийняття відповідного процесуального рішення або проведення певної процесуальної дії. Так, зокрема, слідчий суддя, розглядаючи клопотання слідчого, прокурора про надання дозволу на проведення, наприклад, не-

гласних слідчих (розшукових) дій, оцінює докази, якими обґрунтовується клопотання слідчого, на предмет їх допустимості, в тому числі й з точки зору належного суб'єкта, який зібрав такі докази.

Водночас, як відомо, кримінальна процесуальна діяльність має динамічний характер, що обумовлює трансформацію кримінальних процесуальних правовідносин. У свою чергу, це може призвести до зміни, зокрема, правової кваліфікації й, як наслідок, зміни як предметної, так і територіальної підслідності.

Разом з тим, зміна підслідності не повинна «автоматично» призводити до недопустимості доказів внаслідок того, що на попередніх етапах досудового розслідування збирання доказів здійснював слідчий іншого відомства. Обґрунтовуючи нашу позицію, зазначимо: якщо, виходячи із відомих на той момент фактичних обставин кримінального провадження, підслідність була визначена правильно, то підстав для визнання на цій підставі зібраних доказів недопустимими немає. У випадку встановлення нових обставин, які зумовлюють необхідність зміни підслідності, то докази для того щоб бути допустимими повинні вже бути зібрані уповноваженим, в порядку визначеному законом, слідчим відповідного органу досудового розслідування.

В цьому контексті зауважимо, що, у подальшому, вирішуючи кримінальну справу по суті, суд, оцінюючи докази з точки зору допустимості, повинен враховувати процедуру формування доказів, зокрема з точки зору належного суб'єкта на момент їх збирання.

Підсумовуючи, зазначимо, що інститут підслідності, даючи можливість визначення суб'єкта та місця досудового розслідування, опосередковано забезпечує швидкість і якість підготовки кримінального провадження; дотримання прав потерпілого і підозрюваного на законного слідчого, гарантуючи їм таким чином можливість правильно адресувати свої заяви, скарги та клопотання. Відмова в праві на законного слідчого, тобто коли має місце довільне порушення правил підслідності, породжує сумніви в неупередженості органу розслідування [2, с. 30–31]. Тому недотримання правил підслідності слід розцінювати як істотне порушення прав та свобод людини, наслідком чого є визнання отриманих доказів – недопустимими.

Використані джерела:

1. Рішення Конституційного Суду України від 20.10.2011 р. № 12-рп/2011 у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11>.

2. Омаров А. А. Інститут підслідності в кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 215 с.

Філін Дмитро Віталійович

доцент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук

ТИПИ СУЧАСНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

У науці кримінального процесу традиційно, із другої половини XIX століття, розрізняють наступні історичні типи кримінального процесу: 1) розшуковий; 2) інквізиційний; 3) змагальний та 4) змішаний. Така класифікація має відношення до так званих історичних типів (форм) кримінального процесу. Автори, які торкаються проблеми історичної типології кримінального провадження, вказують такі елементи того чи іншого типу кримінального процесу, які вони вважають найбільш характерними для окремого типу кримінального процесу. При такому підході кількість таких елементів та їх зміст повністю залежать від поглядів вчених, які досліджують історичні типи кримінального процесу.

Слід зауважити, що наведені типи кримінального процесу вважаються історично послідовними. Кожний наступний тип процесу приходив на зміну попередньому. Така думка, сформульована ще у XIX столітті відомою вірою тодішньої науки у незупинний прогрес та не приймала до уваги, що суспільство розвивалося не тільки прогресивно. Були і відступи від прогресу. Тому безпосередньої послідовної зміни одного типу процесу іншим ніколи не було. Більш того, найбільш стародавнім був не розшуковий, а змагальний кримінальний процес (наприклад, суд божий).

Друге зауваження, без якого неможливо зрозуміти сучасну типологію кримінального процесу полягає у тому, що надавати типологію в залежності тільки від зовнішніх ознак процесу помилково. Бо різні сутності в змозі породжувати зовнішні схожі явища. Тому типологія кримінального процесу повинна враховувати такі ознаки: тип, вид та форму кримінального процесу. Тип процесу залежить від відношення суспільства до кримінального правопорушення. При першому типі кримінальне правопорушення вважається конфліктом між чи то фізичними особами, чи

особою та державою і суспільством, який слід вирішити. У другому типі кримінальне правопорушення – це соціальне небезпечне діяння, за яке треба призначити покарання особі, що його вчинила. Першому типу процесу відповідає вид обвинувачення у вигляді кримінального позову. Це може бути приватний, чи публічний позов. Він існує до тих пір, доки його підтримує позивач. Відмова позивача від кримінального позову тягне за собою закриття кримінального провадження. Для другого типу процесу характерне обвинувачення у вигляді тези, яка формулюється у відповідному юридичному документі. Ця теза може бути сформульована як фізичною особою, так і представником суспільства або держави. Після того, коли обвинувальна теза сформульована, подальший її розгляд не залежить від волі та бажання особи, що його сформулювала. Тому відмова від підтримання обвинувальної тези не є підставою для закриття кримінального провадження.

Перший тип процесу здійснюється у змагальній формі при значній активності сторін. Другий тип реалізується у вигляді розшуку, коли центральною фігурою процесу є суд, який повинен розглянути обвинувачення по суті, незалежно від процесуальної позиції обвинувача та потерпілого.

Що до інквізиційного процесу, то він взагалі немає ніякого відношення до кримінального провадження. Це суто церковний процес. Він був спрямований на врятування душі єретика, через страждання, які йому створювали катуваннями, «модулюючи» чистилище на цьому світі, та очищуючи його душу вогнем, зводячи на багаття.

Викладений підхід до типології кримінального процесу дозволяє віднести радянський кримінальний процес, за КПК УРСР 1960 року, до обвинувального (обвинувачення-теза) виду, тоді як, за КПК України 2012 року, наш кримінальний процес набув ознак позовного (обвинувачення – кримінальний позов) виду.

Так званий змішаний кримінальний процес, на наш погляд, вкрай суперечлива та розмита теоретична конструкція. Визначення співвідношення елементів обвинувального та позовного типу процесу у змішаному кримінальному процесі практично неможливо. Так американський дослідник Р. Познер вважає що англо-американський кримінальний процес, який він визначає як змагальний, а фактично як позовний, все більше набуває елементів континентального кримінального процесу. Однак відомий автор не вказує конкретно в чому він бачить змішаність сучасного англо-американського кримінального процесу із процесом континентальним. Тому сама конструкція змішаного кримінального процесу уявляється сумнівною.

Хлань Віктор Григорович

головний науковий співробітник (наукової установи) Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз СБ України, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник

ЗАСТОСУВАННЯ ГЕНЕТИЧНОЇ ГЕНЕАЛОГІЇ В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ТА СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Відповідно до законодавства України одним із завдань СБ України є попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру, безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам держави.

Поширення тероризму, піратства, наркобізнесу, незаконної торгівлі зброєю і ядерними матеріалами, транснаціональної організованої злочинності, відмивання брудних коштів, незаконна міграція, торгівля людьми потребує від СБ України використання новітніх підходів до протидії вказаним явищам, в тому числі, формування ефективної системи судово-експертного забезпечення.

Рівень суспільної небезпеки зазначених злочинів також вимагає пошуку більш ефективних, ніж традиційні методи експертизи, які для ідентифікації злочинців використовують дослідження відбитків пальців, складання фотороботів, портретну експертизу тощо. Як свідчить світовий досвід, вказані злочини найчастіше добре сплановані і організовані. Тому ефективне їх розслідування та розкриття потребує використання всіх можливих методів, включаючи якісно нові, пов'язані із проведенням досліджень біологічного матеріалу людини та застосування генетичної генеалогії.

На відміну від вітчизняної спецслужби, правоохоронними органами більше ніж у 40 країнах світу, зокрема і в європейських, створені та використовуються централізовані бази даних ДНК-профілів. В цьому контексті слухними є рекомендації Європейської мережі науково-криміналістичних установ (ENFSI) та досвід інших іноземних та міжнародних організацій. Так, у США створено національний ДНК індекс (NDIS). На базі ФБР функціонує база даних ДНК профілів [1]. У Великій Британії створено національну базу даних ДНК профілів NDNAD (National DNA

Database) [2]. База даних ДНК Інтерполу містить інформацію щодо ДНК профілів злочинців, зниклих без вісти та невпізнаних тіл – відома, як DNA-Gateway. DNA-Gateway активно використовується 73 країнами, як інструмент для проведення кримінальних розслідувань.

Відповідні країни можуть одержати доступ до бази даних за допомогою глобальної системи поліцейського зв'язку I-24/7. За запитом, відповідь користувачу надається протягом 15 хвилин. DNA-Gateway побудовано таким чином, що правоохоронні органи країн, які її використовують зберігають право власності на дані досліджуваних профілів й контролюють до них доступ інших країн, а також можуть їх знищувати у відповідності зі своїм національним законодавством. Використання міжнародних стандартів при побудові DNA-Gateway дозволяє Інтерполу обмінюватись даними з аналогічною базою даних ФБР [3].

Проте, зазначені вище бази даних є закритими, їх використання законодавчо обмежено і дозволяє ідентифікувати лише тих злочинців, зниклих без вісти та невпізнаних осіб ДНК-профілі яких обліковані в цих базах даних. А що робити, коли ДНК профіль об'єкта пошуку відсутній? Тут на допомогу правоохоронним органам приходить генетична генеалогія, набір генетичних методів, які дозволяють вирішувати оперативні завдання на відкритих базах даних ДНК -профілів, що призначені для пошуку родинних зв'язків та на використання яких не потрібні рішення суду. При цьому, на відміну від судових баз даних, в них знаходяться генетичні дані, які відображають суттєві ознаки, що визначають конкретну особу та властиві для всіх осіб даного роду (насамперед це особливості стану здоров'я, наявність фізичних та розумових вад, хронічних захворювань тощо).

Одним із прикладів застосування генетичної генеалогії в діяльності правоохоронних органів США є пошук та припинення протиправної діяльності колишнього співробітника поліції США Джозефа Джеймса Діанджело, обвинуваченого, щонайменше, у дюжині вбивств і приблизно в 50 випадках звалтувань, які відбулись продовж 1970-х і 80-х років у штатах Каліфорнія, Індіана [4].

Так, Барбара Рай-Вентер, вчена, яка не була штатним криміналістом, використовувала маловідомий сайт GEDMatch [5], для допомоги слідчим ФБР у пошуку особи, яка розшукувалась, за скоєння тяжкого злочину. Насамперед, отриманий з місця злочину ДНК-профіль було завантажено до системи GEDMatch, де відбувався пошук на збіг ДНК-профілів. Зокрема було виявлено 12 осіб, серед яких родичі від п'ятого до третього «коліна». Подальша класифікація родичів відбувалась відповідно до ви-

значених чотирьох сімейних дерев, до складу яких входили тисячі осіб, і вся ця інформація пов'язувалась із злочинцем.

Наступним кроком було виявлення предків, загальних для підозрюваного й 12 раніше визначених осіб. За результатами опрацювання отриманої інформації знайдено 4 пари, що народилися з 1809 по 1849 роки. Після чого було побудовано генеалогічні дерева для кожного покоління аж до теперішнього часу. Наявні дані, з урахуванням всіх можливих джерел інформації (архіви, газети, шкільні альбоми, соціальні мережі тощо) уточнювались, доповнювались, розширювались тобто відбувалась побудова семантичних зв'язків між значимими одиницями інформації.

За результатами проведеної, як інформаційної так і інформаційно-аналітичної роботи було встановлено двох братів, що жили в районі, де відбувся злочин (брати й сестри – це найвища точність, що доступна для генетичної генеалогії). Більшу увагу серед братів привернув той, який був самотній, не мав дружини, дітей, жив у трейлері, в Інтернеті не було його фотографій, навіть близькі не згадували про нього на сторінках Facebook. Подальшими оперативно-слідчими діями стосовно зазначеної особи було доведено її причетність до злочинів та встановлено дійсне прізвище – Джозеф Джеймс Діанджело колишній співробітник поліції США. Після затримання він дав свідчення щодо серії скоєних злочинів. Таким чином генетична генеалогія в США перестає бути «аномалією» судової медицини та швидкими темпами втілюється в діяльність правоохоронних органів.

З урахуванням викладеного постає декілька актуальних питань: перше – це організація та використання можливостей ДНК-аналізу в судово-експертній та криміналістичній діяльності СБ України; друге – втілення в діяльність СБУ інструменту генетичної генеалогії, який оперативні співробітники та слідчі можуть використовувати негайно; третє – забезпечення ДНК – лабораторій, а також можливих підрозділів основний напрямок діяльності яких пов'язаний з генетичною генеалогією кваліфікованим персоналом підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації якого має здійснюватися у відповідності до вимог міжнародного стандарту ДСТУ ISO/IEC 17025-2006.

Використані джерела:

1. CODIS-NDIS Statistics (електронний ресурс). – Режим доступу. – URL: <http://www.fbi.gov/about-us/lab/biometric-analysis/codis/ndis-statistics>.
2. National DNA database strategy board annual report 2012-13 (електронний ресурс) – Режим доступу. – URL: <https://www.gov.uk/government/>

uploads/system/uploads/attachment_data/file/252885/NDNAD_Annual_Report_201213.pdf.

3. Forensics DNA (електронний ресурс) - Режим доступу. – URL: <http://www.interpol.int/INTERPOL-expertise/Forensics/DNA>.
4. No One's DNA Is Anonymous Anymore (електронний ресурс) – Режим доступу. – URL: <https://www.wired.com/story/the-future-of-crime-fighting-is-family-tree-forensics/>.
5. GEDMatch (електронний ресурс) – Режим доступу. – URL: <https://translate.google.com/translate?hl=uk&sl=en&u=https://www.gedmatch.com/&prev=search>.

Шапарь Артем Олександрович

заступник декана з навчально-методичної роботи факультету № 1 (з підготовки поліцейських у місті Кривому Розі) Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ НЕВІДКЛАДНИХ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Створення високоефективної системи кримінального судочинства – одне з найважливіших завдань нинішньої правової реформи, що проводиться в Україні. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України запровадив інститут негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД), що стали процесуальним аналогом оперативно-розшукових заходів.

Доцільність та необхідність застосування можливостей НСРД, як процесуальної форми ОРД у кримінальному провадженні, не викликає сумніву. Адже без використання негласних, розвідувальних і контррозвідувальних заходів, які застосовуються у процесі підготовки та проведення НСРД, вказані дії позбавлені сенсу та фактичної можливості досягнення мети їх проведення, отримання або перевірки доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Кримінальний процесуальний кодекс України у статті 250 передбачив проведення НСРД у виняткових випадках до постановлення ухвали слідчого судді. Ці випадки пов'язані, по-перше, з врятуванням життя людей та, по-друге, із запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого

злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (ст. ст. 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини Кримінального кодексу України. Інших випадків проведення НСРД КПК України не передбачає. Таким чином, Кодекс фактично визначив випадки проведення так званих невідкладних НСРД, про яких буде йти мова. Підставою для прийняття рішення слідчим чи прокурором про проведення НСРД до постановлення ухвали слідчого судді може бути наявність достатньої інформації, отриманої в установленому порядку, щодо: реальної загрози життю людей шляхом злочинного посягання; підготовки та замаху або вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів, санкція статей, за які передбачають покарання у вигляді позбавлення волі на п'ять і більше років, з метою їх запобігання.

З огляду на те, що КПК України дозволив у невідкладних випадках проводити НСРД до постановлення ухвали слідчого судді, тут і почали виникати певні проблеми, одна з яких полягає у механізмі проведення НСРД. Так, КПК передбачив проведення НСРД у вказаному випадку в ст. ст. 268, 269 КПК, не передбачивши законодавчого закріплення проведення інших НСРД, визначених КПК України [1, с. 420–421]. На думку О. В. Керевича, це пояснюється, перш за все, помилкою законодавця. Таким чином, КПК України передбачив проведення таких НСРД до постановлення ухвали слідчого судді, як установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК) та спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК).

Установлення місцезнаходження радіоелектронного пристрою є НСРД, яка полягає у застосуванні спеціальних технічних засобів для локалізації місцезнаходження радіоелектронного запису, в тому числі мобільного терміналу системи зв'язку чи інших радіо випромінювальних пристроїв.

Особливістю даного виду НСРД є те, що він забезпечує дистанційну локалізацію місцезнаходження пристрою системи радіозв'язку, без розкриття змісту повідомлень, що передаються цими засобами, чи іншого радіо випромінювального пристрою. Організація та проведення цієї НСРД безпосередньо не обмежує конституційні права та свободи людини і громадянина, оскільки її об'єктом є технічний засіб, а не фізична особа. Окрім того, під час встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу не контролюється будь-яка інформація, що передається засобами зв'язку, чи інша інформація, якою обмінюються особи, що перебувають у приміщенні, де знаходиться радіоелектронний засіб. Тому проведення зазначеної НСРД не є винятковим і допускається у розслідуванні злочинів будь-якого ступеня тяжкості.

Безпосереднє встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу здійснюється із застосуванням спеціальних технічних засобів уповноваженими спеціалістами оперативних підрозділів. За результатами проведення цієї НСРД може бути встановлено місцезнаходження кінцевого обладнання рухомого (мобільного) зв'язку, яке використовується особою, підозрюваною або причетною до вчинення злочину, інших радіо випромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, тощо.

Іншою НСРД є спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК), під якою законодавцем розуміється візуальне спостереження, що проводиться за цими об'єктами у публічно доступних місцях із застосуванням фото- і відеозйомки, спеціальних технічних засобів для спостереження (оптичних і радіоприладів, інших технічних засобів тощо) [2, с. 97–98]. Мета проведення цієї НСРД полягає в пошуку, фіксації і перевірці під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує; певної речі чи місця у публічно доступних місцях, що має відношення до вчинення кримінального правопорушення.

Візуальне спостереження за конкретною особою завжди має на меті пошук і фіксацію відомостей, що можуть використовуватись у доказуванні, а також з метою забезпечення інших слідчих (розшукових) і процесуальних дій: установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, контрольованих та оперативних закупок товарів, затримання підозрюваного тощо.

Одержані за результатами цієї НСРД відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини, якщо вони не містять інформації про вчинення заборонених законом дій, зберіганню не підлягають і знищуються під контролем прокурора (ч. 4 ст. 255 КПК).

Відразу після проведення вказаних дій слідчий вносить відомості до ЄРДР, лише після цього йому відкривається весь комплекс слідчих (розшукових) і НСРД, необхідних для швидкого повного та об'єктивного розслідування кримінальних правопорушень.

Сьогодні практика знає випадки, коли від проведення встановлення місцезнаходження радіоелектронного пристрою та (або) спостереження за особою, річчю або місцем до затримання підозрюваного проходять лічені години. Так, в одному із міст України було вчинено вбивство. Слідчо-оперативною групою проведеними заходами було встановлено особу підозрюваного та необхідні дані для проведення встановлення

місцезнаходження радіоелектронного пристрою. Відомості відразу було внесено в ЄРДР. Слідчий виніс постанову на проведення встановлення місцезнаходження радіоелектронного пристрою, негайно погодивши її з прокурором, і дав доручення оперативним працівникам для виконання. Останні направили відповідне завдання до оперативно-технічних підрозділів, які після проведення необхідних заходів передали інформацію до підрозділу-ініціатора про місцеперебування підозрюваного в учиненні вбивства, які й затримали його.

Слід зауважити, що при чітко злагодженій взаємодії слідчого, прокурора, оперативних працівників, підрозділів, які залучалися для проведення НСРД, підозрюваного було затримано за сім годин після вчинення вбивства. Висновки і перспективи подальших досліджень.

Таким чином, слова скептиків про те, що чинний КПК України зруйнував можливість розслідування злочинів по гарячих слідах, можна назвати не в повній мірі виправданими. Кодекс передбачив можливість виконання завдань досудового розслідування за допомогою НСРД, які можна провести до постановлення ухвали слідчого судді, а саме: установлення місцезнаходження радіоелектронного пристрою та (або) спостереження за особою, річчю або місцем, які дають бажаний результат при чіткій та злагодженій взаємодії слідчого, прокурора, оперативних підрозділів і підрозділів, що залучаються для проведення НСРД, й необхідних умов, потрібних для проведення [3, с. 101–105].

Використані джерела:

1. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х.: Право, 2013. – 824 с.
2. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні : [навчально-практичний посібник] / [С. С. Кудінов, Р. М. Шехавцов, О. М. Дроздов, С. О. Гриненко]. – Х. : Оберіг, 2013. – 344 с.
3. О. В. Керевич. Особливості проведення окремих невідкладних негласних слідчих (розшукових) дій. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) №2, 2014. С.101-105. URL: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?...

Шило Ольга Георгіївна

завідувач кафедри кримінального процесу та ОРД Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор

Трофименко Володимир Михайлович

професор кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, доцент

ПІДСУДНІСТЬ КЛОПОТАНЬ СЛІДЧОГО, ПРОКУРОРА ПРО ДОЗВІЛ НА ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНОЇ СЛІДЧОЇ (РОЗШУКОВОЇ) ДІЇ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ В ЯКИХ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ СЛІДЧИМИ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Відповідно до ч. 1 ст. 247 КПК України розгляд клопотань, який віднесено згідно з положеннями глави 21 КПК до повноважень слідчого судді, здійснюється слідчим суддею відповідного апеляційного суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування.

Частиною 4 ст. 9 Закону України «Про державне бюро розслідувань» передбачено, що кожне територіальне управління Державного бюро розслідувань поширює свою юрисдикцію на декілька областей України. Тож, у цих випадках територіальна юрисдикція територіального управління Державного бюро розслідувань є ширше, ніж територіальна юрисдикція апеляційного суду.

Зважаючи на це, при здійсненні досудового розслідування територіальним управлінням Державного бюро розслідувань виникає питання щодо належного суб'єкта розгляду клопотання про проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях, що підслідні Державному бюро розслідувань, а саме – чи може його розглядати слідчий суддя будь-якого апеляційного суду, на який розповсюджується територіальна юрисдикція територіального управління Державного бюро розслідувань, або це має бути слідчий суддя лише того апеляційного суду,

у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться територіальне управління Державного бюро розслідувань, яке є юридичною особою і має юридичну адресу.

При вирішенні даного питання необхідно, як видається, чітко розмежувати поняття територіальної юрисдикції апеляційного суду і територіальної юрисдикції територіального управління Державного бюро розслідувань. Перше з них, зокрема, використовується законодавцем для встановлення правил підсудності клопотань слідчого, прокурора про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій – їх розгляд здійснюється слідчим суддею апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування (ч. 1 ст. 247 КПК України). Друге має використовуватися при визначенні підслідності територіального управління Державного бюро розслідувань.

Приміром, якщо йдеться про територіальне управління, розташоване в місті Хмельницькому, то відповідно до ч. 5 ст. 9 Закону України «Про державне бюро розслідувань» воно поширює свою діяльність на Вінницьку, Житомирську, Рівненську, Хмельницьку, Чернівецьку області. Це означає, що досудове розслідування цим територіальним управлінням здійснюється за правилами ст. 218 КПК України, що мають застосовуватися до вищевказаних областей України. Проте, при зверненні слідчого, прокурора з клопотанням про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій необхідно керуватися правилом ч. 1 ст. 247 КПК України, застосування якого до даного прикладу призводить до висновку про те, що такі клопотання мають розглядатися слідчими суддями Хмельницького апеляційного суду, оскільки територіальне управління як юридична особа зареєстровано в місті Хмельницькому.

Недотримання правил підсудності зазначених клопотань може мати наслідком визнання суб'єкта, який надав дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, неналежним, що, в свою чергу, може негативно позначитися на вирішенні питання допустимості доказів, отриманих в результаті негласних слідчих (розшукових) дій, дозвіл на проведення яких було надано цим суб'єктом.

Частина 1 ст. 247 КПК України передбачає загальний порядок визначення підсудності клопотань слідчого, прокурора про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

На відміну від загального порядку, ч. 2 ст. 247 КПК України стосується диференційованого порядку розгляду цих клопотань, оскільки передбачає істотну специфіку загального порядку, яка обумовлена необхід-

ністю попередження ризику розголосу таємниці досудового розслідування у кримінальних провадженнях стосовно окремої категорії осіб.

Так, згідно до ч. 2 ст. 247 КПК України розгляд клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо суддів, працівників суду та правоохоронних органів та/або у приміщеннях судових та правоохоронних органів, який віднесений згідно з положеннями глави 21 КПК до повноважень слідчого судді, може здійснюватися слідчим суддею відповідного апеляційного суду поза межами територіальної юрисдикції органу досудового розслідування, який здійснює досудове розслідування. У такому разі слідчий, прокурор звертаються з клопотаннями про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій до слідчого судді апеляційного суду, найбільш територіально наближеного до апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування.

Таким чином, цей диференційований порядок визначення підсудності клопотань слідчого, прокурора про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій містить два правила: 1) клопотання розглядається слідчим суддею апеляційного суду поза межами територіальної юрисдикції органу досудового розслідування, який здійснює досудове розслідування; 2) цей апеляційний суд має бути максимально наближений до апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування.

У відносинах із слідчими територіального управління Державного бюро розслідувань застосування вказаного диференційованого порядку визначення підсудності їх клопотань викликає певні складнощі і призводить до існування різної практики, що, безумовно, не сприяє правовій визначеності в цьому питанні. З огляду на це, актуальним є звернення до наукового аналізу наведених положень частини 2 ст. 247 КПК України.

Щодо першого правила: відповідно до ЗУ «Про Державне бюро розслідувань» територіальна юрисдикція територіального управління ДБР як органу досудового розслідування поширюється на декілька областей. У вищенаведеному прикладі – на п'ять областей України. Тому, керуючись абзацом 1 ч. 2 ст. 247 КПК, слідчий, прокурор, на наш погляд, мають звертатися з клопотанням про надання дозволу на проведення НС(Р)Д поза межами свого територіального «округу» (за межами цих п'яти областей).

Щодо другого правила – слідчий, прокурор звертаються з клопотаннями про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій до слідчого судді апеляційного суду, найбільш територіально набли-

женого до апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування – керуючись правилами територіальної підслідності, що закріплено у ст. 218 КПК, поняття «здійснюється досудове розслідування» стосується, перш за все, органу досудового розслідування, до компетенції якого віднесено прийняття кримінальних процесуальних рішень та вчинення кримінальних процесуальних дій, що в сукупності утворюють зміст досудового розслідування. Такий орган, як зазначалося, зареєстровано у м. Хмельницькому. Тому уявляється, що за правилом абзацу 2 ч. 2 ст. 247 КПК слідчий, прокурор мають звертатися з клопотанням про надання дозволу на проведення НС(Р)Д до апеляційного суду, найбільш територіально наближеного до Хмельницького апеляційного суду, який знаходиться за межами вищевказаних областей, на які територіальне управління ДБР поширює свою діяльність відповідно до ЗУ «Про Державне бюро розслідувань».

Наведене тлумачення норм чинного кримінального процесуального законодавства України в частині правового регулювання зазначених питань є доктринальним і відображає власні підходи авторів до його розуміння. Проте, вважаємо за необхідне зазначити, що нормативне регулювання правил підсудності, в тому числі й клопотань слідчого, прокурора про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, з огляду на функціональне призначення цього інституту в системі кримінального процесуального законодавства, має відповідати критеріям «якості закону», бути чітким і позбавленим юридичних конструкцій, що дають простір для необгрунтованої дискреції.

Шлапаченко Володимир Миколайович

Національна академія СБ України,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

ЩОДО ДОЦІЛЬНОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ОКРЕМИМ СПЕЦІАЛЬНИМ СУБ'ЄКТОМ РОЗГОЛОШЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ

В Кримінальному кодексі України відповідальність за розголошення державної таємниці передбачена у двох нормах – статті 328 «Розголошення державної таємниці» та ч. 1 ст. 422 «Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю». Ці склади

злочинів з об'єктивної та суб'єктивної сторони співпадають. Відповідно до положень статей 1 та 8 Закону України «Про державну таємницю» відомості військового характеру в переважній більшості охоплюються інформацією у сфері оборони, що становить державну таємницю. Водночас, такі відомості існують і у сфері економіки, науки і техніки тощо, – отже, предмет злочину також практично збігається. Відтак, основним розмежувальним елементом виступає суб'єкт злочину.

На відміну від ст. 328 КК України, де суб'єктом злочину визначено особу, якій відомості, що становлять державну таємницю, були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, у статті 422 КК законодавець цих ознак спеціального суб'єкта не визначає. Відповідно до положень цієї статті суб'єктом може бути будь-який військовослужбовець або військовозобов'язаний під час проходження зборів, незалежно від того, яким чином відомості військового характеру, що становлять державну таємницю стали йому відомі. Отже, суб'єктом злочину може виступати й особа що не має допуску та доступу до державної таємниці, хоча незрозуміло, яким чином вона може отримати секретну інформацію за умов їх належної охорони та контррозвідувального захисту у збройних формуваннях України. Відтак, маємо констатувати або можливість витоку інформації, або ж виходити з того, що у збройних формуваннях секретно майже все і уникнути обізнаності в секретах не може жоден військовослужбовець. Проте, ні Закон України «Про державну таємницю» ні Порядок організації та забезпечення режиму секретності в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах в установах та організаціях (2013 р.), жодних виключень щодо доступу до державної таємниці військовослужбовців чи особливого порядку організації та забезпечення режиму секретності у збройних формуваннях не передбачає. Отже виходить, що як військовослужбовці, яким відповідно до закону «Про державну таємницю» надано допуск та доступ до державної таємниці (ознайомлені з обов'язками щодо збереження цих відомостей та взяли на себе щодо цього письмове зобов'язання, дали письмову згоду на передбачені законом обмеження прав у зв'язку з допуском до державної таємниці і отримують компенсацію за роботу в умовах режимних обмежень), так й інші військовослужбовці, яким допуск та доступ до державної таємниці не надавався, несуть однакову відповідальність за її розголошення.

Зауважимо, що покарання за розголошення державної таємниці у вигляді позбавлення волі в обох нормах КК України передбачене однакове –

від двох до п'яти років, і лише у випадку спричинення тяжких наслідків верхня межа покарання військовослужбовця збільшена на два роки: від п'яти до восьми (ч. 2 ст. 328 КК) та від п'яти до десяти (ч. 3 ст. 422 КК). Проте, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, передбачене у ч. 1 ст. 328 КК, на військовослужбовців чомусь не поширюється.

Кримінальний кодекс 1960 р. передбачав відповідальність за розголошення державної таємниці лише двох категорій суб'єктів: особою, якій ці відомості були довірені або стали відомі по службі чи роботі (ст. 67), та військовослужбовцем – за розголошення військової таємниці (ст. 253), яка на той час об'єднувала відомості військового характеру, що становили як державну (відомості з грифом «Особливої важливості» та «Цілком таємно»), так і службову таємницю (відомості з грифом «Таємно»), з відповідною диференціацією покарання залежно від категорії інформації (п. «а» ст. 253 КК України – розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, п. «г») – за розголошення військових відомостей, які не підлягають оголошенню, але не становлять державної таємниці).

Зауважимо, що від окремої криміналізації військового шпигунства у цьому кодексі законодавець відмовився, визначивши предметом ст. 57 (Шпигунство) «відомості, що становлять державну та військову таємницю», а відповідальність військовослужбовця (як і решти громадян СРСР) за цей злочин передбачив у ст. 58 КК (Державна зрада). Утім, до ст. 253 КК такий прогресивний підхід чомусь не застосував.

Таким чином, єдиним переконливим аргументом окремої криміналізації розголошення військової таємниці можна вважати забезпечення кримінально-правової охорони службової таємниці, що становила її частину.

При зміні законодавства у чинному Кримінальному кодексі України (2001) дефініцію «військова таємниця» просто замінили на «відомості військового характеру, що становлять державну таємницю», не усвідомлюючи різниці.

Зазначимо, що більшість пострадянських країн, зокрема Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Киргизія, Литва, Молдова, Російська Федерація, Туркменістан, Естонія, успадкувавши подібний підхід від КК СРСР (1960), давно позбулися його у своїх кримінальних кодексах. Законодавства переважної більшості країн НАТО та ЄС також не визначають військовослужбовця окремим суб'єктом розголошення секретної інформації.

Щоправда, є і приклади протилежного підходу. Так, КК Болгарії (ст. 393) як і КК України криміналізує розголошення військовослужбовцем відомостей військового характеру без вказівки на обставини їх отримання, а КК Німеччини (§ 95) взагалі визначає суб'єктом розголошення будь-яку особу незалежно від того, довірялась їй державна таємниця чи вона її отримала іншим чином. Навряд чи такі підходи можна визнати конструктивними.

На нашу думку, окрема кримінально-правова охорона якоїсь однієї частини державної таємниці (військових, науково-технічних чи інших відомостей) позбавлена сенсу, а визначення окремого спеціального суб'єкта за професійною ознакою (військовослужбовця, науковця чи політика) лише вносить плутанину в кваліфікацію цього протиправного діяння. До того ж, відсутність серед ознак суб'єкта розголошення законного доступу до секретної інформації (з дотриманням решти необхідних умов) ставить під сумнів демократичність цієї норми та етимологічну відповідність застосованого терміну, оскільки розголосити можна лише таємну інформацію, яка була особі правомірно довірена за умов її збереження її статусу.

На сьогодні розголошення військовослужбовцем державної таємниці в інших сферах (крім військової) кваліфікується за ст. 328 КК, та передбачає визначений у цій нормі порядок набуття секретів. Вважаємо, що за цією ж статтею має кваліфікуватися й розголошення військовослужбовцем державної таємниці у військовій сфері. Це, до того ж, дозволить поширити і на військовослужбовців примітку «за відсутності ознак державної зради або шпигунства» (ч. 1 ст. 328 КК) оскільки відповідно до чинного законодавства іноземці та особи без громадянства можуть бути військовослужбовцями Збройних Силах України. На сьогодні суб'єкти обох злочинів (ст. ст. 328 та 422 КК) є загальними за громадянством, проте примітка ст. 422 КК («за відсутністю ознак державної зради»), цього положення не враховує, передбачаючи відповідальність лише громадян України.

Відтак, вважаємо доцільним вилучити статтю 422 з Кримінального кодексу України як непотрібну спеціальну норму, а розголошення державної таємниці військовослужбовцями кваліфікувати за загальною нормою – ст. 328 КК України.

Шульгін Сергій Олександрович

аспірант кафедри кримінального права та правосуддя Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука

ПРАВОВА ПРИРОДА ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

Прийнятий 13.04.2012 Верховною Радою України новий Кримінальний процесуальний кодекс України повністю змінив порядок притягнення особи до кримінальної відповідальності. Процесуальним документом який надає особі статус підозрюваного є повідомлення про підозру. Разом з тим, закон не визначає правову природу повідомлення про підозру, що робить актуальним наукове дослідження з цього приводу.

Фактично з моменту прийняття КПК України проблемні питання повідомлення про підозру привернули значну увагу багатьох науковців, зокрема Ю. П. Аленіна, І. В. Гловюк, В. О. Гринюка І. Г. Івасюк, О. В. Капліної А. І. Палюха, Н. П. Черняк та інших, однак підхід до проблеми правової природи повідомлення про підозру досі залишається спірним у науці та потребує подальшого наукового дослідження.

Метою цієї роботи є науковий аналіз повідомлення про підозру та з'ясування його правової природи.

У КПК України відсутнє визначення повідомлення про підозру. Закон лише містить перелік підстав для здійснення повідомлення про підозру (ч. 1 ст. 276), визначає правові наслідки такого повідомлення – набуття особою статусу підозрюваного (ч. 1 ст. 42) та зміну стадії кримінального провадження (п. 14 ч. 1 ст. 3). При цьому вважаємо, що останнє не є окремою стадією кримінального провадження, а є новим етапом стадії досудового розслідування.

Приєднуючись до науковців, які повідомлення про підозру визнають саме процесуальним рішенням, наведено окремі їх погляди з цього приводу. В. О. Гринюк пише, що підозра – це процесуальне рішення прокурора, слідчого (за погодженням з прокурором) яке ґрунтується на зібраних доказах під час досудового розслідування, та у якому формується припущення про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення з повідомлення про це такій особі та з роз'ясненням її прав і обов'язків [1, с. 36-37]. На думку А. І. Палюха повідомлення про підозру є одним із важливих процесуальних рішень під час здійснення кримінального провадження у стадії досудового розслідування [2, с. 112].

При цьому науковець зазначає, що повідомлення особі про підозру в теорії кримінального процесу може тлумачитись: як важливе процесуальне рішення, яке приймає прокурор або слідчий за погодженням з прокурором; як процесуальна дія; як інститут кримінального процесуального права; як форма повідомлення у кримінальному провадженні; як процесуальний акт [2, с. 114-115]. Приєднуємось до думки Ю. П. Аленіна, І. В. Гловюк, які пишуть, що формально повідомлення про підозру у аспекті назви дійсно не відповідає ч. 3 ст. 110 КПК, однак, з іншого боку, воно повністю відповідає ознакам кримінально-процесуальних рішень, що дозволяє його розглядати саме у такому аспекті. [3, с. 162]. На думку О. В. Капліної Підозра – це ймовірне судження, припущення, попередній висновок про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення. [4, с. 240].

Досліджуючи проблемні питання мотивування процесуальних рішень слідчого А. Б. Муравін виділяє наступні характерні риси процесуальних рішень, перелік яких на нашу думку є найбільш повним, зокрема: 1) являють собою правовий висновок з конкретного питання, яке виникає в ході розслідування; 2) являються індивідуальними актами правозастосування; 3) являють собою юридичні факти, які породжують виникнення, зміну чи припинення кримінально-процесуальних відносин і підтверджують наявність чи відсутність матеріально-правових відносин; 4) виносяться слідчим/прокурором в межах їх кримінальної процесуальної компетенції; 5) реалізують процесуальні повноваження слідчого/прокурора і виконувани ними функції; 6) носять владний і обов'язків характер; 7) відображають рівень пізнання (доказування) обставин справи, який досягнутий на момент прийняття рішення; 8) виражають внутрішнє переконання слідчого/прокурора у його правомірності; 9) наділені властивостями законності, обґрунтованості, вмотивованості і справедливості. [5, с. 8]. На наш погляд повідомлення про підозру відповідає усім цим рисам.

Про те, що повідомлення про підозру є саме процесуальним рішенням опосередковано підтверджується п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України, у якому сказано, що на досудовому провадженні можуть бути оскаржені такі рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, зокрема, повідомлення про підозру. Однак судова практика з цього приводу суперечлива. Так, одні слідчі судді скасовуючи повідомлення про підозру розглядають їх з правової природи саме процесуальних рішень. Такий підхід викладено у багатьох ухвалях слідчих суддів, зокрема Чугуївського міського суду Харківської області від 17.01.2019 (справа № 636/3761/18) [6], Інші ж в аналогічних ухвалях вказують про скасування саме повідомлення про

підозру, зокрема ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 18.03.2019 (справа № 761/8340/19) [8], Цікаву точку зору висловлено в ухвалі слідчого судді Октябрьського районного суду м. Полтави від 05.03.2019 (справа № 554/9478/18) якою скасовано підозру [7],

Проведений нами комплексний аналіз норм КПК України щодо повідомлення про підозру, судової практики та поглядів науковців з цього приводу дає підстави для висновку про те, що повідомлення про підозру за своєю правовою природою є процесуальним рішенням, що містить обґрунтоване припущення про причетність особи до вчинення конкретного кримінального правопорушення, прийняте уповноваженою службовою особою у межах її кримінальної процесуальної компетенції, наділене властивостями законності, обґрунтованості, вмотивованості і справедливості, винесене у порядку передбаченому законом за результатами проведеної оцінки доказів з точки зору їх належності, допустимості, достовірності, достатності та взаємозв'язку, яке спричинило виникнення, зміну або припинення кримінальних процесуальних правовідносин.

При цьому вважаємо, що нинішня процесуальна форма повідомлення про підозру повинна бути змінена на постанову, що на нашу думку більше відповідатиме приписам та духу закону.

Використані джерела:

1. Гринюк В. О. Спростування стороною захисту підозри (первинного обвинувачення) під час досудового розслідування / В. О. Гринюк // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 3. – С. 34–39.
2. Палюх А. І. Участь прокурора в доказуванні під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Андрій Ігорович Палюх ; – Львів, 2016. – 206 с.
3. Аленін Ю. П. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення / Ю. П. Аленін, І. В. Гловюк // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2014. – № 1. – С. 161–169.
4. Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 238–242;
5. Муравін А. Б. Проблемы мотивировки процессуальных решений следователя. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Муравін А. Б. – Харьков, 1987. – 18 с.
6. Ухвала слідчого судді Чугуївського міського суду Харківської області від 17.01.2019 (справа № 636/3761/18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79334194> (дата звернення 11.05.2019);

7. Ухвала слідчого судді Октябрського районного суду м. Полтава від 21.01.2019 (справа №554/9478/18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79476607> (дата звернення 11.05.2019);
8. Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 18.03.2019 (справа №761/8340/19) URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80636807> (дата звернення 11.05.2019).

Яковлев Олександр Вікторович
викладач відділу підготовки прокурорів
з процесуального керівництва та
криміналістичного забезпечення
досудового розслідування інституту
спеціальної підготовки Національної
академії прокуратури України

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАТЬ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Одним із факторів успішності викриття злочинів, ефективності їх розслідування та судового розгляду нині є активне використання спеціальних криміналістичних знань. З огляду на сучасне законодавство та правозастосовну практику, спеціальні криміналістичні знання – це, насамперед, уміння і навички самостійного застосування техніко-криміналістичних засобів пошуку, фіксації, вилучення, зберігання і вивчення матеріальних слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів, а також застосування криміналістичної техніки у процесі експертного дослідження.

Таким чином, своєчасне й обґрунтоване застосування цих знань суттєво розширює можливості виявлення фактів, необхідних для встановлення істини в межах досудового розслідування кримінальних правопорушень.

У разі потреби у спеціальних знаннях, слідчий за погодженням з прокурором, або ж особисто прокурор у встановленому процесуальному порядку виносить клопотання про призначення експертизи і в подальшому слідчий суддя виносить ухвалу залучаючи експертну установу та спеціаліста для виконання призначеної експертизи. Разом з тим, тут криється певне протиріччя. Не маючи спеціальних знань, слідчий/про-

курор повинен чітко окреслити задачу особі, яка ці знання має – спеціалісту та/або експерту. А отримавши висновок експерта – оцінити його належним чином (у тому числі, проаналізувати хід дослідження, викладений у висновку). Недостатність чи навіть повна відсутність спеціальних знань у слідчого може призвести до низки негативних наслідків.

Аналіз практики призначення судових експертиз (досліджувалися як постанови слідчих, так і ухвали слідчих суддів) та оцінка висновків експертів у подальших процесуальних документах виявили цілу низку проблем.

Наприклад, практиці відомі випадки, коли експерт у висновку вказував на неможливість вирішення питання по суті у зв'язку з ненаданням певних необхідних матеріалів (об'єктів, зразків тощо), натомість у суді це розцінювалося, як категоричний негативний висновок по суті питання. Отже, суто «технічна» відповідь експерта про неможливість проведення дослідження при невірному тлумаченні набуває процесуального значення і може істотно вплинути на хід розслідування та доведення винуватості особи в суді.

Слід зазначити, що відповідно до пункту 17 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах», при перевірці й оцінці експертного висновку суд повинен з'ясувати:

- чи було додержано вимоги законодавства при призначенні та проведенні експертизи;
- чи не було обставин, які виключали участь експерта у справі;
- компетентність експерта і чи не вийшов він за межі своїх повноважень;
- достатність поданих експертів об'єктів дослідження;
- повноту відповідей на порушені питання та їх відповідність іншим фактичним даним;
- узгодженість між дослідницькою частиною та підсумковим висновком експертизи;
- обґрунтованість експертного висновку та його узгодженість з іншими матеріалами справи [1].

Разом з тим, на нашу думку, найбільш ретельна перевірка та оцінка висновку експерта повинна проводитись ще до судового розгляду, а саме, процесуальним керівником, при чому, ще до складання обвинувального акта. У такому разі, якщо під час перевірки та оцінки будуть виявлені суттєві недоліки у висновку експерта, ще залишається можливість призначити повторну чи додаткову експертизу та/або провести певні слідчі

дії (наприклад, допит експерта). Якщо ж недоліки виявлені не будуть, правильна оцінка висновку експерта знайде своє відображення в обвинувальному акті.

В практичній діяльності, однією з найбільш розповсюджених помилок є невірне формулювання виду призначеної експертизи.

Зазвичай, при вчиненні резонансних злочинів слідчому/прокурору доводиться в одному кримінальному провадженні звертатися в середньому з 40 чи більше клопотаннями про призначення судових експертиз: судово-медичні, імунологічні, цитологічні, молекулярно-генетичні, медико-криміналістичні, дактилоскопічні, трасологічні та ін.. Слід зазначити, що окрім призначення експертиз в процесі розслідування слідчому необхідно також провести численні слідчі дії. Вказане навантаження може обумовити помилки в клопотаннях про призначення експертиз. А отже, без тісної взаємодії з експертами в даному питанні не обійтися.

У пункті 1.8. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5, вказано, що підставою для проведення експертиз відповідно до чинного законодавства є процесуальний документ (постанова, ухвала) про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом), або письмове звернення потерпілого чи сторони захисту кримінального провадження (далі – документ про призначення експертизи або залучення експерта), у якому обов'язково зазначаються реквізити, перелік питань, поставлених експерту, а також об'єкти, що підлягають дослідженню [2].

Якщо слідчий/прокурор, не маючи відповідних спеціальних знань або наперед не проконсультувавшись з експертом, в клопотанні чітко не окреслив питання особі, яка ці знання має (експерту чи групі експертів), це може призвести до повторного звернення з відповідним клопотанням, або не отриманням відповіді на поставлене питання.

Певною мірою пом'якшити ситуацію щодо некоректно зазначеного виду експертизи та поставлених перед експертом некоректних питань може запит експерта щодо уточнення виду експертизи та поставлених питань, але це займе певний час та окремих випадках слідчі категорично відмовляються змінювати некоректні питання. Як наслідок, експерт не буде відповідати на такі питання, що в подальшому призведе до необхідності повторного звернення слідчого з клопотанням про призначення експертизи.

Отже, проблемні питання можуть мати місце як на етапі призначення експертизи, так і на етапі оцінки висновку експерта. Іншими словами,

починаючи від помилкового вибору виду експертизи, і закінчуючи хибною інтерпретацією отриманих висновків. Окреслена проблематика, на наш погляд, є суттєвою та потребує пошуку шляхів вирішення.

Разом з тим, процесуальне керівництво на розглянутому етапі не буде ефективним в умовах недостатньої обізнаності прокурора у специфіці застосування спеціальних криміналістичних знань. При чому інформації з довідника або з відомчих наказів та/або інструкцій, що регламентують порядок проведення експертиз у відповідних відомчих експертних установах, може бути недостатньо, оскільки кожна слідча ситуація має певні особливості, які неможливо заздалегідь врахувати у зазначених інформаційних джерелах. Так само не завжди є можливість отримати консультативну допомогу в експерта.

З іншого боку, зрозуміло, що ґрунтовна підготовка самих прокурорів за усіма напрямками судових експертиз вбачається вкрай складним завданням в силу необхідності засвоєння величезного обсягу інформації. В цих умовах одним зі шляхів вирішення проблем може бути залучення спеціаліста. Ми погоджуємося з думкою Т. В. Шутемової, яка вважає, що залучення спеціаліста може бути з успіхом використано ще на стадії призначення експертизи, тобто при виборі слідчим суддею або судом експертної установи та експерта, а також при формулюванні питань експерту [3].

На сьогоднішній день залишається актуальним питання й оцінки висновку експерта як одного з видів доказів. Оскільки висновок експерта відіграє важливу роль при плануванні розслідування, встановленні істотних для провадження обставин, тому прокурор повинен з'ясувати, наскільки правильно слідчий використав висновок експерта при розслідуванні. Звісно, цей доказ, як і будь-який інший, слідчий оцінює за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на повному, неупередженому розгляді обставин у їхній сукупності, однак це не звільняє прокурора від обов'язку перевірити правильність такої оцінки і, за необхідності, надати слідчому допомогу або вжити заходів правового характеру щодо виправлення порушень закону.

Особливої уваги повинен приділяти прокурор всім випадкам незгоди слідчого з висновком експерта, оскільки йдеться про незгоду з висновками особи, котра володіє спеціальними знаннями в певній галузі.

Зважаючи на викладене, ми пропонуємо запровадити практику проведення для прокурорів відповідних курсів підвищення кваліфікації, спрямованих на отримання спеціальних криміналістичних знань відповідно до спеціалізації їх процесуального керівництва. До проведення цих

курсів слід активно залучати працівників судово-експертних установ. Це, на нашу думку, не лише підвищить інформативність навчання, але й також створить майданчик для обміну думками та практичним досвідом між прокурорами та судовими експертами.

Використані джерела:

1. Постанова Пленуму Верховного Суду України №8 від 30.05.1997 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97>.
2. Про затвердженні Інструкції про призначення та проведення судових експертиз: затв. наказом Мін'юсту України № 53/5 від 8 жовтня 1998 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 05.04.2019).
3. Шутемова Т. В. Оценка прокурором заключения судебного эксперта по уголовным делам // Вестник ВУиТ. 2018. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-prokurorom-zaklyucheniya-sudebnogo-eksperta-po-ugolovnym-delam>.

Членов Микола Володимирович

старший викладач спеціальної кафедри № 1
Інституту підготовки юридичних кадрів
для СБУ НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ЩОДО ОБЧИСЛЕННЯ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИ ОБ'ЄДНАННІ ТА ВИДІЛЕННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

В прийнятому в 2012 році Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК) [1] ст. 217 регламентувала питання об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування. Однак, до 2017 року в КПК не були врегульовані питання обчислення строків досудового розслідування в об'єднаному або виділеному кримінальному провадженні. Для встановлення порядку обчислення строків при об'єднанні кримінальних проваджень Законом України № 1950-VIII від 16.03.2017 [2] доповнено частинами 4, 5 статтю 219 КПК. В подальшому, для врегулювання порядку обчислення строків досудового розслідування при виділенні

кримінальних проваджень Законом України № 2147-VIII від 03.10.2017 р. [3] доповнено частиною 7 статтю 217 КПК. Однак, в ході правозастосовчої практики виникло чимало проблемних питань щодо застосування з 16.03.2018 р. статей 217, 294 КПК через неоднозначне визначення суб'єкта, уповноваженого визначити (обчислити) строки досудового розслідування в об'єднаному або виділеному кримінальному провадженні, а також обрання порядку (старого чи нового) подальшого продовження строків у такому провадженні.

Законом України № 1950-VIII від 16 березня 2017 р. статтю 219 КПК було доповнено частинами 4 та 5, якими врегульовано порядок обчислення загального строку досудового розслідування при об'єднанні кримінальних проваджень та визначено прокурора, на якого покладался обов'язок обрахування загального строку досудового розслідування в об'єднаному кримінальному провадженні. Частина п'ята закріплювала відсылку норму до ч. 4 ст. 295, що визначала прокурора, уповноваженого розглядати ці питання. При цьому ч. 4 ст. 295 КПК слід було тлумачити у системному зв'язку зі ст. 294 КПК, яка передбачала відповідних прокурорів, що мали повноваження на продовження строків досудового розслідування та визначення загального строку в об'єднаному кримінальному провадженні. Питання про обчислення строків досудового розслідування у провадженнях, виділених в окреме провадження, станом на березень 2017 р. залишалося неврегульованим.

Законом № 2147-VIII від 03.10.2017 р. були внесені суттєві зміни до статей 217, 219, 294, 295, 295¹ КПК, що обумовило виникнення з 16.03.2018 р. чинного зараз, порядку обчислення строків досудового розслідування та їх продовження. Слід звернути увагу, що при внесенні змін до законодавства, якими суттєво змінені порядок та суб'єктів продовження строків досудового розслідування, не була змінена ч. 4 ст. 295 КПК, яка з урахуванням змін (внесених Законом № 2147) містить інше смислове навантаження. Так, керівник місцевої прокуратури, заступник Генерального прокурора отримали два види повноважень, а саме продовжувати строк досудового розслідування після повідомлення особи про підозру до трьох місяців та встановлювати строк досудового розслідування в об'єднаному кримінальному провадженні. Проте, останнє повноваження їм не притаманно, оскільки прокурори такого рівня, як правило, не є процесуальними керівниками та не мають повноважень на об'єднання матеріалів кримінального провадження. Між тим, повноваження інших прокурорів щодо продовження строку досудового розслідування після повідомлення особи

про підозру, були передані до компетенції слідчого судді. Водночас, згідно ч 4 ст. 295 КПК, до якої відсилає ч. 5 ст. 219 КПК, в них залишились повноваження щодо визначення строку досудового розслідування в об'єднаному кримінальному провадженні, що є недоцільним, оскільки на думку автора такі повноваження повинні належати прокурору, який має право на об'єднання кримінального провадження.

Крім цього, Законом України № 2147-VIII від 03.10.2017 р., ст. 217 КПК була доповнена ч. 7, яка унормувала порядок обчислення строків у кримінальних провадженнях, виділених в окреме провадження. Зокрема, днем початку досудового розслідування у провадженні, виділеному в окреме провадження, є день, коли було розпочато розслідування, з якого виділено окремі матеріали, а у провадженні, в якому об'єднані матеріали кількох досудових розслідувань, – день початку розслідування того провадження, яке розпочалося раніше.

Отже, замість системного врегулювання в одній статті (ст. 217 КПК) положень щодо порядку обчислення строків досудового розслідування при об'єднанні та виділенні кримінальних проваджень, вони були «розпорошені» по декільком статтям КПК – 217, ч.ч. 4, 5 ст. 219, ч. 4 ст. 295.

У зв'язку з цим, з метою усунення виниклої правової невизначеності, надання системності та логічності нормативному регулюванню питання об'єднання та виділення матеріалів кримінального провадження, використання належної термінології, пропонуємо внести наступні зміни до чинного кримінального процесуального законодавства: 1) виключити частини четверту та п'яту зі статті 219 КПК; 2) змінити назву статті 217 КПК виклавши її в наступній редакції: «Об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження»; 3) в ст. 217 КПК словосполучення «матеріали досудового розслідування» у необхідних випадках, які відповідають іншому змістовному навантаженню, замінити на словосполучення «матеріали кримінального провадження» у відповідних відмінках; 4) доповнити статтю 217 КПК новими частинами 8 та 9; 5) викласти статтю 217 КПК у новій редакції наступного змісту.

Стаття 217. *Об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження*

1. У разі необхідності в одному провадженні можуть бути об'єднані матеріали *кримінальних проваджень* щодо декількох осіб, підозрюваних у вчиненні одного кримінального правопорушення, або щодо однієї особи, підозрюваної у вчиненні кількох кримінальних правопорушень, а також

матеріали *кримінальних проваджень*, по яких не встановлено підозрюваних, проте є достатні підстави вважати, що кримінальні правопорушення, щодо яких здійснюються ці розслідування, вчинені однією особою (особами).

2. Не можуть бути об'єднані в одне провадження матеріали *кримінальних проваджень* щодо кримінального проступку та щодо злочину.

3. у разі необхідності матеріали *кримінального провадження* щодо одного або кількох кримінальних правопорушень можуть бути виділені в окреме провадження, якщо одна особа підозрюється у вчиненні кількох кримінальних правопорушень або дві чи більше особи підозрюються у вчиненні одного чи більше кримінальних правопорушень.

4. Матеріали *кримінального провадження* не можуть бути виділені в окреме провадження, якщо це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду.

5. Рішення про об'єднання чи виділення матеріалів *кримінального провадження* приймається прокурором.

6. Рішення про об'єднання чи виділення матеріалів *кримінального провадження* не може бути оскаржене.

7. Днем початку досудового розслідування у провадженні, виділеному в окреме провадження, є день, коли було розпочато розслідування, з якого виділено *кримінальне провадження*, а у провадженні, в якому об'єднані матеріали кількох *кримінальних проваджень*, – день початку розслідування того провадження, яке розпочалося раніше.

8. *Загальний строк досудового розслідування при об'єднанні кримінальних проваджень визначається:*

1) у провадженнях, які розслідувалися в один проміжок часу, – шляхом поглинання меншого строку більшим;

2) у провадженнях, які розслідувалися в різні проміжки часу, – шляхом додавання строків досудового розслідування по кожному із таких проваджень, які не пересікаються, в межах строків досудового розслідування *кримінального провадження*, який передбачає найбільш тривалий строк досудового розслідування з урахуванням можливості його продовження, передбаченого частиною другою статті 219 цього Кодексу.

9. *Обрахований відповідно до частини 8 цієї статті загальний строк досудового розслідування в об'єднаному кримінальному провадженні визначається прокурором, який прийняв рішення про об'єднання кримінальних проваджень, про що ним виноситься відповідна постанова».*

Також слід зазначити, що на практиці чимало труднощів викликає застосування ч.7 ст. 217 КПК¹ (та ін. норм Закону №2147), з урахуванням положень пункту 4 § 2. Прикінцеві положення Закону №2147. в них передбачено, що зміни до КПК, викладені у підпунктах 11-27, 45 пункту 7 § 1 цього розділу, вводяться в дію через три місяці після набрання чинності цим Законом, не мають зворотної дії в часі та застосовуються до справ, по яким відомості про кримінальне правопорушення, внесені в Єдиний реєстр досудових розслідувань після введення в дію цих змін. Коли кримінальні провадження, щодо яких прийнято рішення про об'єднання або виділення, знаходиться в рамках єдиного правового регулювання (до або після 16.03.2018), то ситуація зрозуміла. Але труднощі виникають при застосуванні ч. 7 ст. 217 КПК до кримінальних проваджень так званого «перехідного періоду» (з різними порядками правового регулювання щодо обчислення строків досудового розслідування, тощо). в таких випадках вказані перехідні положення вступають в колізію з ч.1 ст. 5 КПК, яка визначає, що процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення приймається згідно з положеннями цього Кодексу, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення. Як рахувати початок строку у такому виділеному кримінальному провадженні, а саме: чи слід відповідно до ч. 7 ст. 217 КПК додавати до виділеного провадження строки досудового розслідування з провадження, з якого воно було виділено? Однозначно відповісти на це питання неможливо, оскільки не це впливають ряд критеріїв. Відповідь залежить від фабули конкретної ситуації, наявності зв'язку злочинів та осіб у кримінальному провадженні, з якого нове провадження було виділено; інформації про поєднання цих проваджень однією фабулою; встановлення чи є виділене провадження самостійним злочином.

На наш погляд, якщо два провадження не поєднані однією фабулою, відсутня співучасть у вчиненні злочину осіб, що притягуються до кримінальної відповідальності, то строк виділеного кримінального провадження повинен рахуватися з моменту виділення кримінального провадження (без приєднання строку кримінального провадження, з якого воно було виділено).

У разі, якщо два провадження поєднані однією фабулою, особи вчинили злочин у співучасті, але виникла необхідність виділити матеріали кримінального провадження щодо одного або кількох правопорушень, то в такому випадку, на наш погляд, з метою забезпечення прав та законних

¹ Зміни до ст. 217 це підпункт 13 Закону №2147.

інтересів сторони захисту, дотримання загальних засад кримінального провадження, вимог ст. 5, ч. 7 ст. 217 КПК строк у виділеному кримінальному провадженні повинен обчислюватися з урахуванням строків кримінального провадження з якого воно було виділено (строки повинні складатися).

Порядок обчислення строків досудового розслідування в об'єднаних або виділених кримінальних провадженнях так званого «перехідного періоду» є виключенням з загального правила, що виникло у зв'язку з неузгодженими змінами до КПК, а також переходом від «старого» до «нового», тобто чинного, порядку обчислення та продовження строків досудового розслідування. Ця проблема є ситуативною, яка зникне зі спливом часу та не потребує спеціального врегулювання на рівні КПК і повинна вирішуватися у кожному кримінальному провадженні окремо. Водночас, для слідчих, прокурорів, слідчих суддів на підставі проведеного узагальнення потрібно розробити міжвідомчі рекомендації-роз'яснення, які уніфікують правозастосовчу практику щодо кримінальних проваджень «перехідного періоду» та сприятимуть виконанню завдань кримінального провадження.

Нормативного регулювання повинно зазнати обчислення строків досудового розслідування у об'єднаних або виділених кримінальних провадженнях (незалежно від змін законодавства, які впливають на строки досудового розслідування), що поєднані або не поєднані єдиною фабулою, при вчиненні злочину у співучасті, якщо виділяються не пов'язані між собою злочини тощо. Слід зазначити, що обчислення строків досудового розслідування в таких об'єднаних або виділених кримінальних провадженнях не унормовано, а застосовуються слідчими, прокурорами як правове узвичаєння.

Висновки. Результатами наукового опрацювання питань обчислення строків досудового розслідування при об'єднанні та виділенні кримінальних проваджень стали висновки стосовно наявності проблем законодавчої регламентації ст.ст. 217, 219 КПК, зокрема визначення суб'єкта, уповноваженого визначати строк досудового розслідування в об'єднаному та виділеному кримінальному провадженні, використання неналежної термінології та надано пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства.

Використані джерела:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України №4651-VI від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 10.05.2019).

2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження: Закон України №1950-VIII від 16.03.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/1950-19> (дата звернення 10.05.2019).
3. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 №2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19> (дата звернення 10.05.2019).

5. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ І КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ватраль Антоніна Володимирівна

доцент кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
Національної академії СБ України,
кандидат юридичних наук

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОГО ПІЗНАННЯ

Дослідження сучасного стану правового забезпечення контррозвідальної діяльності (далі – КРД) вказує на існування низки правових прогалин, що негативно впливають на організацію здобування інформації контррозвідального характеру для своєчасного виявлення і запобігання загроз державній безпеці України. Отримання контррозвідкою достовірних знань для можливості захисту своєї держави від шпигунства, інших розвідувальних методів роботи, саботажу чи замахів, що здійснюються іноземними урядами, вимагає постійного удосконалення тактики і методики пізнавальної діяльності, якість якої безпосередньо залежить від правового забезпечення КРД.

Насамперед слід констатувати, що за наявності належного правового підґрунтя для здійснення КРД сьогодні в контррозвідальному законодавстві не визначене поняття контррозвідального заходу та їхній перелік. Визначення поняття «контррозвідальний захід» на законодавчому рівні має важливе теоретичне й практичне значення, оскільки воно є одним із базових у теорії КРД. Відсутність такого визначення призводить до різних його авторських тлумачень, які інколи суперечать один одному, що негативно впливає на практичну реалізацію прав оперативних підрозділів. Законодавець досі не вирішив цю проблему, а дії, які виконують уповноважені суб'єкти для досягнення мети КРД, назвав правами цих осіб.

Заходи, які мають право здійснювати співробітники СБ України, згадуються лише в ч. 2 ст. 7 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність», що надає право суб'єктам КРД проводити заходи, визначені ч. 3 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [1]. Тобто тут наявна лише відсильна правова норма. Система контррозвідувальних заходів є одним із найефективніших засобів пізнання уповноваженими суб'єктами ознак і фактів розвідувально-підривної діяльності спеціальних служб іноземних держав (далі – ССІД) на шкоду державній безпеці України. Тому, потреба визначення переліку заходів в Законі України «Про контррозвідувальну діяльність» є очевидною.

Фахівці у сфері забезпечення державної безпеки під контррозвідувальними заходами розуміють дії оперативних співробітників, які здійснюються для попередження, своєчасного виявлення та запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам безпеці України, розвідувальним, терористичним та іншим протиправним посяганням ССІД, а також організацій, окремих груп та осіб на інтереси України. На нашу думку, контррозвідувальні заходи – це взаємопов'язані та поєднані між собою загальною метою гласні та негласні дії осіб, уповноважених на здійснення КРД, спрямовані на пізнання об'єктів контррозвідки або вплив на них для виконання окремого тактичного завдання.

Іншим прикладом недоліків правового забезпечення КРД, що негативно впливає на процес отримання інформації контррозвідувального характеру, є занадто бюрократизована процедура отримання дозволу на проведення заходів, які тимчасово обмежують права громадян. Як свідчить практика, питання погодження в Генеральній прокуратурі України клопотань щодо проведення негласних контррозвідувальних заходів займає декілька тижнів. Це призводить до затягування термінів їх початку, суттєво зменшує швидкість отримання об'єктивної інформації в ситуаціях, що потребують стрімкого реагування, та не дає можливості своєчасно приймати відповідні управлінські рішення щодо її подальшої реалізації. у зв'язку з цим, вважаємо за доцільне відмінити процедуру погодження в Генеральній прокуратурі України отримання дозволу слідчого судді на проведення заходів, які тимчасово обмежують права громадян.

Дієвим засобом отримання контррозвідувальної інформації є автоматизовані інформаційні системи (далі – АІС). Відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 25 Закону України «Про Службу безпеки України» співробітники СБ України мають право одержувати в установленому законодавством порядку за письмовими запитами керівника органу або оперативного підрозділу СБ України інформацію з автоматизованих інформаційних і до-

відкових систем та банків даних, створюваних Верховним Судом України, Генпрокуратурою України, Національним банком України, Антимонопольним комітетом України, Фондом державного майна України, міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування України [2]. Однак доступ до АІС зазначених державних органів можливий лише в разі проведення органами СБ України заходів щодо боротьби з тероризмом і фінансуванням терористичної діяльності, що, на нашу думку, значно звужує можливості контррозвідувальних підрозділів щодо отримання інформації в інтересах виявлення та запобігання розвідувально-підривній діяльності.

Висвітлюючи недоліки правового забезпечення контррозвідувально-го пізнання, слід зазначити, що існує низка законодавчих нормативно-правових актів, які хоча і опосередковано, однак впливають на можливість отримання інформації контррозвідувального характеру. Наприклад, положення чинного Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» визначають підстави для перебування іноземців та осіб без громадянства на території України, а також зобов'язують ці категорії осіб під час проходження паспортного контролю у пунктах пропуску через державний кордон подати свої біометричні дані для їх фіксації. Крім того, закон унормовує питання реєстрації іноземців та осіб без громадянства, які в'їжджають в Україну, перебувають на території України та виїжджають з неї [3]. Таким чином СБ України має можливість здійснювати контроль процесів в'їзду, реєстрації, перебування та виїзду іноземців з території нашої держави.

Однак, у Законі України «Про правовий статус іноземців» існують положення, які суттєво звужують можливості органів СБ України з моніторингу ситуації щодо перебування іноземців на території України для своєчасного виявлення їх ймовірної протиправної діяльності. Нова редакція закону передбачає обов'язок іноземних громадян пройти реєстрацію лише на пункті пропуску через державний кордон і не передбачає їх реєстрацію в органах внутрішніх справ регіону в який вони прибули. Тому, чинне законодавство України, що визначає правовий статус іноземців потребує вдосконалення, а саме передбачення чіткого порядку реєстрації іноземців не лише при безпосередньому в'їзді в Україну, а й у місцях проживання чи перебування згідно мети поїздки.

Отже, методика отримання інформації контррозвідувального характеру безпосередньо залежить від правової регламентації КРД. Вирішення сучасних проблем правового забезпечення КРД, приведення законодавчих норм у відповідність до потреб практики, сприятимуть покращенню ме-

ханізму контррозвідувального пізнання і стануть запорукою успішного виконання контррозвідкою покладених на неї завдань.

Використані джерела:

1. Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» від 26.12.2002 р. [із змінами та доповненнями на 05.01.2017] // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 12. – Ст. 89.
2. Закон України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 [із змінами та доповненнями на 28.12.2015] // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.
3. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22.09.2011 // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19–20. – Ст. 179.

Казанцева Софія Сергіївна
аспірант Національної академії
Служби безпеки України

ДО ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНАМИ ВІЙСЬКОВОЇ КОНТРРОЗВІДКИ СБ УКРАЇНИ

Сьогодні важливою складовою гарантування національної безпеки України і боєздатності її Збройних Сил є органи військової контррозвідки Служби безпеки України.

Військову контррозвідку було утворено згідно з Указом Президента України від 18 грудня 1991 року в системі Служби безпеки України та Законом України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року [1].

Сьогодні на військову контррозвідку покладаються наступні завдання: протидія розвідувально-підривній діяльності спецслужб іноземних держав, проведення профілактичної роботи, забезпечення стану охорони державної таємниці, здійснення контррозвідувального супроводження міжнародного співробітництва та інші.

Згідно зі ст. 12 Закону України «Про Службу безпеки України», підрозділи ВКР СБ України визначені безпосереднім суб'єктом контррозвідувального забезпечення ЗС України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України та інших військових формувань,

дислокованих на території України» [2]. На них покладаються завдання захисту ЗС України та інших військових формувань від розвідувально-підривної діяльності спецслужб іноземних держав, організацій, груп та окремих осіб, інших протиправних посягань, що віднесені до компетенції СБ України, а також сприяння їх командуванню у забезпеченні належно-го рівня бойової та мобілізаційної готовності.

Наявність в органах військового управління значної кількості таємних відомостей у сфері оборони, що становлять інтерес для спецслужб іноземних держав, насамперед РФ, а також зосередженість у військових формуваннях фахівців з експлуатації і застосування озброєнь, військової та спеціальної техніки, що є предметом спрямувань міжнародних терористичних та злочинних угруповань, вимагає адекватної контррозвідувальної діяльності СБ України. Це й визначає специфіку діяльності співробітників військової контррозвідки – недопущення нанесення шкоди обороноздатності держави внаслідок витоку інформації, що становить державну таємницю, та її матеріальних носіїв, адже в полі зору іноземних спецслужб, зокрема РФ, залишається боездатність української армії та оборонно-промисловий комплекс нашої держави.

При здійсненні контррозвідувального забезпечення відведеної ділянки роботи військова контррозвідка постійно приділяє особливу увагу питанням, що пов'язані з протидією розвідувальної та розвідувально-підривної діяльності спецслужбам іноземних держав. Важливою проблемою сьогодення є виникнення надзвичайних ситуацій на базах, складах і арсеналах, що в свою чергу, становить загрозу для цивільного населення. Таким чином представники військової контррозвідки направляють свої зусилля на попередження виникнення подібних випадків та вчасного інформування вищого керівництва для прийняття відповідних управлінських рішень. Важливе значення в оперативно-службовій діяльності військової контррозвідки надає охороні державної таємниці. Завжди актуальним залишається питання будівництва житла, тому вживаються заходи щодо попередження нанесення збитків у сфері будівництва, закупівлі квартир чи переобладнання під житло колишніх службових приміщень.

Важливим елементом при здійсненні оперативно-службової діяльності співробітниками військової контррозвідки є вивчення та аналіз оперативної обстановки, адже, виходячи з цього, можна виокремити основні пріоритети та напрямки діяльності, координувати зусилля з іншими підрозділами Служби безпеки України для вирішення завдань забезпечення державної безпеки.

Отже, функціонування ВКР СБ України в державі обумовлене загальними потребами захисту державної безпеки України відповідно до

основних напрямків державної політики у сфері оборони та безпеки державного кордону України, шляхом здійснення контррозвідувального забезпечення діяльності військових формувань України згідно Законів України «Про контррозвідувальну діяльність», «Про оперативно-розшукову діяльність» та інших законодавчих актів.

Таким чином, для покращення функціонування органів військової контррозвідки пропонується створити Департамент військової контррозвідки у складі СБ України та задля здійснення ним ефективного контррозвідувального забезпечення розробити закон «Про контррозвідувальне забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань органами військової контррозвідки». Це в свою чергу дозволить упорядкувати, систематизувати роботу військової контррозвідки, раціонально розподілити функції її підрозділів. Створення окремого департаменту та впровадження закону про контррозвідувальне забезпечення дозволить розширити повноваження військової контррозвідки та можливості оперативної роботи, уніфікувати підходи та вимоги за різними лініями роботи. Таким чином діяльність ВКР стане ключовою у вирішенні проблем забезпечення державної безпеки та у сфері протидії розвідувальній та розвідувально-підривної діяльності спецслужб іноземних держав на шкоду нашій країні.

Використані джерела:

1. Гусев В. І., Пилипенко Ю. О. Військова контррозвідка – гарант безпеки і боєздатності Збройних Сил України / В. І. Гусев, Ю. О. Пилипенко // Держава та армія. – 2006. – № 572 [36].
2. Закон України «Про Службу безпеки України» [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>.

Камінська Олена Валентинівна

старший юрисконсульт 2 відділу 1 служби
Управління правового забезпечення
Служби безпеки України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ, ЗДОБУТИХ ПІД ЧАС КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПРИ ЗАСТОСУВАННІ САНКЦІЙ

Підвищений інтерес громадян України та іноземних партнерів до діяльності Служби безпеки України (далі – СБУ), її органів, підрозділів,

закладів та співробітників створюють для співробітників СБУ додаткові труднощі, обумовлені необхідністю збереження інформації з обмеженим доступом.

Законом України «Про санкції» (далі – Закон-1) СБУ визначено суб'єктом, який подає на розгляд Ради національної безпеки та оборони України (далі – РНБО) пропозиції щодо застосування, скасування та внесення змін до спеціальних обмежувальних заходів (санкцій) (далі – Пропозиції) щодо іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність (далі – ініціатор санкцій) [1, стаття 1]. При цьому застосування санкцій до громадян України можливе лише у разі причетності їх до терористичної діяльності.

Підставами для застосування санкцій є дії вказаних вище осіб, які створюють реальні та/або потенційні загрози національним інтересам, національній безпеці, суверенітету і територіальній цілісності України, сприяють терористичній діяльності та/або порушують права і свободи людини і громадянина, інтереси суспільства та держави, призводять до окупації території, експропріації чи обмеження права власності, завдання майнових втрат, створення перешкод для сталого економічного розвитку, повноцінного здійснення громадянами України належних їм прав і свобод, а також резолюції Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, рішення та регламенти Ради Європейського Союзу, факти факти порушень Загальної декларації прав людини, Статуту Організації Об'єднаних Націй [1, стаття 3].

Враховуючи обов'язки, визначені у ст. 24 Закону України «Про Службу безпеки України» (далі – Закон-2) [2], та специфіку діяльності СБУ, можна констатувати, що основним джерелом отримання доказів щодо наявності підстав для внесення СБУ Пропозицій є результати контррозвідувальної та/або оперативно-розшукової діяльності (далі – КРД/ОРД), яка ґрунтується переважно на отриманні інформації негласним шляхом під час здійснення окремих контррозвідувальних та оперативно-розшукових заходів (далі – КРЗ/ОРЗ), метою яких є. Тобто, пропозиції надаються в переважній більшості на підставі матеріалів ще не реалізованих справ, підстави для заведення яких не співпадають з підставами для застосування санкцій і містять розконспірацію об'єктів зацікавленості.

Крім цього, підготовка Пропозицій за матеріалами КРД/ОРД розкриває належність співробітників СБУ до її оперативних підрозділів та причетність їх до ведення конкретної контррозвідувальної або оперативно-

розшукової справи. Це обумовлено вимогами постанов Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 №55 [3], від 19.10.2016 №736 [4], від 18.12.2013 №939/2013 [5], що визначають вимоги до порядку оформлення документів та поводження з ними, вимагають зазначення даних щодо причетності до оперативного підрозділу співробітників СБУ, які готують Пропозиції та вищевказані матеріали.

Також Закон-1 не містить вимог до Пропозицій щодо застосування санкцій, порядку отримання, обсягу та достатності доказів наявності підстав для їх застосування, особливостей розгляду справ щодо оскарження застосованих санкцій, джерел інформації, допустимих при викладенні дій та фактів, що підтверджують наявність підстав для застосування санкцій.

Водночас у Пропозиціях, зокрема СБУ, в обов'язковому порядку повинні міститися, зокрема, дані на суб'єкта санкцій, які надають змогу його ідентифікації, перелік обставин, які є підставою для застосування санкцій відповідно до Закону, та в чому саме вони полягали. в іншому випадку РНБО б приймала рішення про застосування санкцій виключно для форми.

Тобто, надання пропозицій щодо необхідності застосування санкцій порушує питання надання доступу до інформації та матеріалів, які містять інформацію з обмеженим доступом, додатковим колом осіб, у т.ч. зі штату Секретаріату РНБО, які не мають зобов'язань щодо збереження такої в таємниці та не є суб'єктами відповідальності за розголошення такої.

Це створює реальні загрози, зокрема зведення нанівець всіх КРЗ/ОРЗ та, як наслідок, може призвести до дискредитації СБУ як спецоргану, у т.ч. з підстав порушення вимог статті 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [6], ст. 9 Закону України «Про контррозвідальну діяльність» [7], частини 6 ст. 23 Закону-2.

Крім цього, на сьогодні залишається проблемним питання отримання СБУ з підстав здійснення КРД/ОРД доказової бази щодо наявності підстав для застосування санкцій за ініціативи третіх осіб – не суб'єктів надання пропозицій, які звернулися до СБУ з клопотанням застосувати санкції без надання підтверджуючих матеріалів, оскільки Закон-1 не надає права ініціатору санкцій робити запити та отримувати інформацію щодо діяльності суб'єктів, які вчиняють дії, передбачені ст. 3 Закону-1

Така неврегульованість на законодавчому рівні створює сприятливі умови до нівелювання порушниками передбачених Законом-1 санкцій та уникнення відповідальності, отримання даних щодо здобутої під час КРД/ОРД СБУ щодо себе інформації, джерел їх отримання, визнання дій по-

садових осіб, керівництва держави та державних органів неправомірними в судовому порядку з підстав відсутності належних та допустимих доказів, наявність яких передбачена частиною 4 ст. 77 КАС України [8].

Отже, підсумовуючи викладене, на сьогодні наявна необхідність у вдосконаленні законодавства у сфері застосування та реалізації спеціальних обмежувальних заходів (санкцій), у тому числі обумовлені проблемними питаннями використання матеріалів, здобутих під час КРД/ОРД.

Так, на сьогодні необхідно: надати право ініціаторам санкцій офіційно збирати, накопичувати та зберігати інформацію з метою вирішення питання щодо необхідності підготовки Пропозицій та стану виконання застосованих санкцій та встановити відповідальність за ненадання такої інформації; визначити чітке коло осіб, які мають право ознайомлюватися з матеріалами, у т.ч. що стосуються КРД/ОРД, які є підставою для застосування санкцій; встановити окремий порядок оскарження рішень з питань застосування, зміни та скасування санкцій.

Використані джерела:

1. Закон України «Про санкції» від 14.08.2014 № 1644-VII // Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18>.
2. Закон України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 № 2229-XII // Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>.
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 55 «Деякі питання документування управлінської діяльності» // Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4652-17>.
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 19.10.2016 № 736 «Про затвердження Типової інструкції про порядок ведення обліку, зберігання, використання і знищення документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію» // Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%D0%BF>.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.2013 № 939 «Про затвердження Порядку організації та забезпечення режиму секретності в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» – інв. № 3 УПЗ СБУ від 10.02.2014.

6. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 №2135-ХІІ // Верховна Рада України // Офіційний веб-сайт: – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.
7. Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» від 26.12.2002 №374-ІV // Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/374-15>.
8. Кодекс адміністративно судочинства України від 06.07.2005 №2747-ІV (в редакції Закону від 06.07.2005 №2147-VIII) // Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

Коваленко Євгеній Валерійович

доцент спеціальної кафедри №1
Інституту підготовки юридичних кадрів
для СБ України Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук

Плетньов Олег Вікторович

доцент спеціальної кафедри №1
Інституту підготовки юридичних кадрів
для СБ України Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук

**ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДОКУМЕНТУВАННЯ
ОРГАНАМИ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЗЛОЧИНУ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 333
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

Практика застосування норм кримінального законодавства у сфері забезпечення державної безпеки свідчить про необхідність їх корегування з урахуванням сучасних тенденцій посилення контролю з боку міжнародної спільноти за нерозповсюдженням зброї масового знищення, засобів її доставки, обмеженням передач звичайних видів озброєння та протидією тероризму. Особливу актуальність це питання набуває на тлі громадянських конфліктів у країнах Африки та загроз створення ядерної зброї окремими країнами Близького Сходу та Південно-Східної Азії.

Україна не стоїть осторонь проблеми забезпечення миру в глобальному сенсі. Прикладом тому є відмова від базування ядерного озброєння на території нашої держави, підтримання рішень Ради безпеки ООН, які встановлюють режим повного чи часткового міжнародного ембарго на експорт визначених груп товарів до держав, що порушують загальновизнані міжнародні правові норми, співробітництво з цього питання із спеціальними службами іноземних держав. у Кримінальному кодексі України (далі – КК України) зокрема, у статті 333, встановлено кримінальну відповідальність за порушення порядку здійснення міжнародної передачі товарів, що підлягають державному експортному контролю.

Досліджуючи проблематику застосування положень указанного закону про кримінальну відповідальність, оперативні співробітники та слідчі органів Служби безпеки України акцентують увагу на проблемних аспектах документування суб'єктивної сторони цього злочину. Зокрема діяння, передбачені статтею 333 КК України, є злочином середньої тяжкості, що унеможливує проведення як оперативно-розшукових заходів, так і негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із обмеженням конституційних прав людини.

Практичний досвід органів Служби безпеки України свідчить, що доказова база у кримінальних провадженнях, відкритих за статтею 333 КК України загалом ґрунтується на показах обвинуваченого, свідків, речових доказах та висновках експертів. Водночас питання доказування наявності суб'єктивної сторони злочину є досить проблематичним, оскільки іноді залежить від визнання особою своєї вини. у тих випадках, коли мова йде про багатоепізодність, участь кількох осіб в організації та вчиненні злочину, проведення негласних слідчих (розшукових) або оперативно-розшукових є вкрай необхідним.

Слід зазначити, що кримінальне законодавство країн СНД та країн Європейського Союзу встановлює більш сувору відповідальність за вказане кримінальне правопорушення у порівнянні з КК України.

Так, наприклад, згідно зі статтею 229 Кримінального кодексу Республіки Білорусь подібний злочин є тяжким, за який передбачено найбільшу міру покарання – 7 років позбавлення волі. у свою чергу у статті 33.1 Закону Польщі «Про міжнародну торгівлю товарами, технологіями та послугами, що мають стратегічне значення для безпеки держави, а також для збереження міжнародного миру та безпеки» передбачає позбавлення волі на строк від 1 до 10 років.

На нашу думку, звуження можливостей оперативних підрозділів Служби безпеки України щодо проведення негласних слідчих (розшуко-

вих) та оперативно-розшукових дій в ході документування злочину, передбаченого статтею 33 КК України впливає на якість виконання завдань кримінального провадження, визначених у статті 2 Кримінального процесуального кодексу України в контексті захисту особи, суспільства та держави від указаного злочину, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду.

Таким чином, з огляду на суспільну небезпечність зазначених протиправних діянь пропонується внести зміни до частини 2 статті 333 КК України та викласти її у такій редакції: *«Те саме діяння, вчинене повторно або організованою групою, – карається обмеженням волі на строк до семи років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років»*.

Кожем'яко Тетяна Олегівна

курсант 4-го курсу Інституту підготовки
юридичних кадрів для СБ України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МІГРАЦІЙНІЙ СФЕРІ (НА ПРИКЛАДІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІДДІЛУ КОНТРРОЗВІДКИ УСБУ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ)

Лінія міграційної сфери в контексті діяльності відділу контррозвідки СБ України посідає особливе місце. Іноземні спецслужби намагаються активно використовувати міграційні канали з метою активізації розвідувально-підривної діяльності на шкоду державній безпеці України. Особливо актуальними ці питання є для прикордонних областей держави, насамперед таких, що межують з Російською Федерацією.

Одним із таких територіальних органів СБ України, які протистоять розвідувально-підривній діяльності іноземних спецслужб на каналах незаконної міграції є Управління СБУ в Чернігівській області.

Аналіз щодо отримання іноземцями українського громадянства свідчить, що лише впродовж 2016–2017 років у регіональному органі ДМС України було оформлено документів для наступних категорій іноземців: Російської Федерації -52, Республіка Білорусь-4, Таджикистан-3, Молдо-

ва, Вірменія та Іран по 2, Грузія, Йорданія, Латвія, Ліван, Казахстан, Нігерія по 1 (дана інформація взята зі звітних відомостей УСБУ в Чернігівській області).

Статистика підтверджує намагання, перш за все, осіб з РФ потрапити до України, в тому числі використовуючи легальні канали. Контррозвідниками УСБУ в Чернігівській області у взаємодії з Управлінням ДМС України в Чернігівській області та органами Національної поліції викрито ряд механізмів легалізації іноземних громадян, які потрапили до України, саме через недосконалість чинного законодавства у вказаній сфері. Слід зауважити, що без взаємодії вказаних структур та реалізації спільних заходів СБУ самотужки інколи важко досягнути необхідних результатів.

Співробітники СБУ, які здійснюють контррозвідувальні заходи на каналі протидії незаконній міграції, не завжди можуть працювати на упередження та стикаються з проблемами, які знаходяться за межами їх компетенції, саме через нормативно-правову недосконалість.

Наприклад, на теперішній час актуальною є проблема, пов'язана із своєчасною та всебічною процедурою ідентифікації заявника, яка можлива лише після прийняття підрозділами ДМС України рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту.

За 2016 рік та 6 місяців 2017 року в Чернігівському регіоні таке рішення було прийнято по 9 заявам, що склало 18% від загальної кількості поданих заяв. До інших заявників взагалі не застосовувались заходи щодо ідентифікації.

Під час прийому заяви від іноземців посадова особа територіального міграційного органу встановлює особу та здійснює заходи з її ідентифікації, тобто впізнання особи з використанням характерних лише їй даних або верифікацію наданої ідентифікаційної інформації про заявника відповідно до вимог наказу МВС України № 649 від 07.09.2011 року. Разом з тим дактилоскопію заявника можна використовувати з метою ідентифікації лише у разі її наявності в електронному форматі, а це не завжди можливо з причини відсутності повного переведення існуючих дактилокарток з паперового носія в електронний формат. Доречі, надання послуг із дактилоскопіювання вказаної категорії осіб не передбачене чинними нормативними актами, якими керується Експертна служба МВС України у своїй діяльності.

Таким чином, в іноземців виникає можливість приховувати дійсну мету перебування в Україні та виникає можливість переховуватись особам, які перебувають у міжнародному розшуку.

Для нормалізації ситуації необхідно врегулювати і питання щодо обміну дактилоскопічною інформацією між підрозділами ДМС України та Експертної служби МВС України. А це можливо за умови прийняття спільних нормативно-правових актів (спільних наказів, розпоряджень), створення єдиної бази даних та оснащення вищевказаних підрозділів відповідним технічним обладнанням.

Слід зауважити, що використання наявних ресурсів Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України причетними спецслужбами в процесі взаємодії вкрай важливо не тільки для проведення дактилоскопії, але й задля проведення фільтраційних заходів з метою встановлення іноземців та осіб без громадянства, які можливо скоїли адміністративні правопорушення та злочини як на території України, так і поза її межами.

Таким чином можна констатувати про необхідність на теперішній час створення національної системи ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства, яка повинна стати важливою складовою національної системи контррозвідувального режиму в Україні.

На сьогодні у процесі ідентифікації особи в цілому беруть участь кілька державних органів, зокрема: Міністерство юстиції України, яке забезпечує формування та реалізує державну політику з питань державної реєстрації актів цивільного стану; ДМС, яка забезпечує видачу документів, що посвідчують особу, та проїзних документів; МЗС – через дипломатичні представництва і консульські установи України, що виконують зазначені функції для громадян України, які проживають або тимчасово перебувають за кордоном.

Не меншою проблемою є корупційні ризики, які виникають в процесі вивчення та перевірки іноземця, недостатня обізнаність та, на жаль, незадовільний професіональний рівень співробітників органів ДМС України та СБ України. Це обумовлено як об'єктивними причинами, наприклад браком кадрів, або скоріше відсутністю необхідної кількості спеціалістів, так і суб'єктивними причинами. Наприклад, саме ця причина є актуальною для УСБУ в Чернігівській області, що призводить до сповільненого темпу роботи та низьких показників результативності.

Взагалі вищенаведені проблеми є притаманні не тільки окремим територіальним органам, а є проблемами загальнодержавного характеру, вирішення яких значно покращить ситуацію в міграційній сфері.

Науковий керівник: професор спеціальної кафедри №1 Інституту підготовки юридичних кадрів для СБ України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Чередниченко О. Ю., кандидат економічних наук, доцент

Кондрашова Наталія Валентинівна
аспірант відділу аспірантури і докторантури
Національної академії СБ України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЯВЛЕННЯ СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

Сучасний етап розбудови національної державності України характеризується складним політичним та економічним станом розвитку нашої країни. Адже принципово нові загрози, спричинені трансформацією технологій, специфікою соціальних, економічних та політичних умов розвитку сучасного світового співтовариства, впливають на характер та особливості розвитку безпекового середовища, в якому Україні необхідно будувати нову систему відносин між громадянином, суспільством та державою.

Важлива роль у системі національної безпеки будь-якої країни відводиться саме економічній безпеці, що забезпечується у тому числі шляхом проведення контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності.

Економічну безпеку можна визначити як загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний і стабільний розвиток економіки держави, що включає механізм протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам.

На сьогоднішній день агресивні дії Росії, що здійснюються для виснаження вітчизняної економіки та підриву суспільно-політичної стабільності з метою знищення держави Україна і захоплення її території, негативні явища в економіці та несприятлива зовнішня кон'юнктура погіршили стан економічної безпеки України.

Національна економіка виявила низьку здатність протидіяти внутрішнім та зовнішнім загрозам, серед яких основними слід назвати: монопольно-олігархічну, низькотехнологічну, ресурсовитратну економічну модель; відсутність чітко визначених стратегічних цілей, пріоритетних напрямів і завдань соціально-економічного, воєнно-економічного та науково-технічного розвитку України, а також ефективних механізмів концентрації ресурсів для досягнення таких цілей; високий рівень «тінізації» та криміналізації національної економіки, кримінально-кланову систему розподілу суспільних ресурсів; деформоване державне регулювання і корупційний тиск на бізнес; надмірна залежність національної економіки від зо-

внішніх ринків; неефективне управління державним боргом; спотворення ринкових механізмів в енергетичному секторі; недостатній рівень диверсифікації джерел постачання енергоносіїв та технологій; недієву політику енергоефективності та енергозабезпечення тощо.

Для забезпечення економічної безпеки держави важливо своєчасно виявляти реальні і потенційні загрози та оцінювати їх рівень. Водночас низька результативність зусиль національного сектору безпеки у цьому напрямі зумовлюється недосконалістю чинного законодавства й інституційної системи, неефективністю використовуваних підходів теорії та практики до організації процесу реагування на реальні і потенційні загрози економічній безпеці держави, що досягається у першу чергу їх своєчасним виявленням Службою безпеки України.

Разом з тим слід зазначити, що виявлення протиправної діяльності у сфері економіки є одним з основних функціональних завдань, вирішення яких є запорукою результативної нейтралізації Службою безпеки України загроз життєво важливим інтересам держави. Підтвердження цього є зміст закріплених нормами законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про контррозвідувальну діяльність», «Про Службу безпеки України» мети, завдань та обов'язків уповноважених оперативних підрозділів Служби. Так, виявлення зовнішніх і внутрішніх загроз безпеці України ч. 1 ст. 2 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» віднесено до мети КРД [1], що визначає виявлення як одну з провідних функцій контррозвідувальної діяльності. Положеннями ст. 2 Закону України «Про Службу безпеки України» виявлення злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління, економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України, віднесено до завдань СБ України [2]. Вказане свідчить про спрямованість діяльності СБ України згідно з визначеною чинним законодавством компетенцією, крім інших завдань, на виявлення протиправної діяльності у сфері економіки. Зміст ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначає, що одним з першочергових обов'язків підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, є життя у межах своїх повноважень відповідно до законів, що становлять правову основу оперативно-розшукової діяльності, необхідних оперативно-розшукових заходів щодо своєчасного виявлення злочинів [3]. Таким чином все вищевикладене визначає обов'язковість виявлення уповноваженими оперативними підрозділами СБ України протиправної діяльності на шкоду державній безпеці України. З урахуванням зазначеного виявлення проти-

правної діяльності у сфері економіки становить відповідний напрям діяльності СБ України, спрямованої на забезпечення державної безпеки, що характеризується специфікою поставлених перед уповноваженими оперативними підрозділами Служби задач, для вирішення яких застосовуються відповідні методи.

Незважаючи на те, що виявлення загроз економічній безпеці уповноваженими оперативними підрозділами СБ України як теоретична, правова і практична категорія вживається у нормативно-правових актах, наукових доробках та практичних матеріалах оперативно-розшукової діяльності, його теоретичне і правове визначення не знайшло відповідного закріплення. Зазначене породжує неоднозначність розуміння сутності, змісту, мети, завдань та основоположних засад теорії і практики виявлення Службою безпеки України загроз економічній безпеці, що значним чином може впливати на здійснення протидії протиправним посяганням у вказаній сфері.

Наукове усвідомлення феномену виявлення як ефективного інструменту своєчасного викриття і реагування на потенційні загрози економічній безпеці та запобігання їх трансформації в реальні, необхідне для розроблення і реалізації нової парадигми діяльності СБ України у сфері забезпечення економічної безпеки як сучасної спеціальної служби, визначення її сутності, мети та завдань. Не менш важливим є також питання удосконалення практичних засад діяльності СБ України, яка, зважаючи на сучасні загрози економічній безпеці, потребує вироблення принципово інших підходів до тактики їх виявлення, орієнтації діяльності Служби не на майбутню кримінальну процесуальну перспективу, а на викриття потенційних загроз безпеці держави.

Таким чином, виявлення загроз економічній безпеці має посідати важливе місце у системі оперативно-службової діяльності органів та підрозділів СБ України і потребує ґрунтовного наукового осмислення, багатодисциплінарного аналізу в контексті забезпечення державної безпеки, а також розвитку теоретичних поглядів, здатних відповідним чином відобразити у наукових категоріях уявлення про сучасні процеси, пов'язані з діяльністю спеціальних служб і правоохоронних органів з протидії загрозам економічній безпеці України.

Використані джерела:

1. Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» від 03.04.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 12. – ст. 89.

2. Закон України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №27. – ст. 382;
3. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №22. – ст. 303.

Никифорчук Дмитро Йосипович

завідувач кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Чемерис Дмитро Дмитрович

ад'юнкт Національної академії
внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗШУКОВОЇ РОБОТИ ЩОДО БЕЗВІСТИ ЗНИКЛИХ ОСІБ, ЯКІ ВЖИВАЮТЬ НАРКОТИЧНІ ЗАСОБИ

В Україні останні роки спостерігається високий ступінь наркотизації населення. За оціночними даними, в державі на 2017 рік, ін'єкційні наркотики вживали 346 тисяч осіб, а з урахуванням поширення нових форм наркотичних засобів кількість осіб, що залежні від наркотиків, набагато більша [2]. Дана ситуація негативно відображається на рівні злочинності в цілому та погіршує оперативну обстановку. Це стосується і розшукової роботи в частині встановлення місцезнаходження безвісти зниклих осіб. Особливості розшуку осіб даної категорії (наркозалежних, що зникли без вісти) потребують додаткового науково-практичного опису з тих причин, що по-перше можливе вчинення злочину у відношенні безвісти зниклого (згідно доповіді Міжнародного комітету по контролю над наркотиками за 2016 рік, серед жінок, яким надається наркологічна допомога, частина жертв фізичного і сексуального насилля дуже висока і складає від 40 до 70 відсотків, особливо це стосується жінок, що надають сексуальні послуги [3]), по-друге – висока вірогідність нещасного випадку, трапляються раптові смерті або смерті від передозування, по-третє можливе самовільне залишення місця мешкання з різних причин (неприятні стосунки з близькими та рідними, наявність боргів тощо), також особа може бути втягнена у злочинну діяльність, пов'язану з незаконним обігом наркотич-

них засобів та/або вчинення злочинів самою особою або потрапити в державний лікувальний заклад будь-якого типу, що пов'язане з високим рівнем захворюваності серед осіб, що вживають наркотичні засоби та частими психічними розладами [5], по-четверте, особа може без відома родичів проходити лікування в приватних закладах по наданню допомоги наркозалежним чи опинитися в одній з багатьох релігійних сект, які під виглядом трудотерапії направляють осіб до реабілітаційних центрів тощо. Наприклад, 12.10.2016 року, у Вінницькій області, співробітники Національної поліції спільно з СБУ України викрили фермерське господарство, де незаконно утримувалися 103 особи з Вінницької, Житомирської, Кіровоградської та Запорізької областей. Даних осіб примусово використовували для виконання сільськогосподарських робіт. Дії причетних до вчинення злочинів осіб були кваліфіковані за ст. 149 КК України – торгівля людьми та за ст. 146 КК України – незаконне позбавлення волі [7]. 26.09.2018 року, у Закарпатській області викрито злочинну групу, яка упродовж 2-х років незаконно утримувала у нелюдських умовах 32-х громадян під приводом лікування від алкоголізму та наркозалежності. За вчинення вказаного злочину затримано в порядку ст. 208 КПК України 6 осіб, яким повідомлено про підозру за ч. 2 ст. 146 та за ч. 2 ст. 149 КК України [8].

Слід звернути увагу на те, що при безвісному зникненні до Єдиного реєстру досудових розслідувань вносяться відомості з правовою кваліфікацією ст. 115 КК України – умисне вбивство [6]. Однак, на практиці мають місце непоодинокі випадки, коли безвісти зниклі особи, в тому числі й ті, що вживають наркотичні засоби, стають жертвами торгівлі людьми, як у вищенаведених прикладах.

Факт можливої причетності особи до злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів встановлюється, як правило, під час збору первинного матеріалу про безвісне зникнення наступними способами:

- шляхом перевірки розшукуваного через інформаційні ресурси Національної поліції;
- при «відпрацюванні» сусідів та зв'язків особи;
- через отримання інформації від дільничного офіцера поліції, який обслуговує конкретну територію;
- шляхом отримання інформації з психоневрологічного диспансеру за місцем мешкання безвісти зниклого за запитом (слід мати на увазі те, що по-телефону інформація подібного роду не надається і що безвісти зниклий може проходити лікування у відділенні закритого типу на момент подачі заяви про його зникнення; в тому числі задля уникнення кримі-

нальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 309 КК України)

Як зазначалося вище, серед наркозалежних поширені психічні розлади. При наявності підтверджуючих документів, можливе проведення заходів в рамках розшукової справи. Однак, на думку авторів даних тез, це звужує можливості оперативних підрозділів, розшук осіб даної категорії доцільно проводити за оперативно-розшуковою справою.

Найбільшу увагу при проведенні оперативно-розшукових заходів слід приділяти «відпрацюванню» зв'язків особи з числа тих, які вживають наркотичні засоби. Як свідчить практика, інформацією, що може сприяти розшуку володіють особи з близького оточення розшукуваного (особливо ті, з якими зникла особа спільно вживала наркотичні засоби тощо) та збувачі наркотиків. Як правило, споживач наркотиків постійно підтримує телефонний зв'язок з «постачальником».

Окрему увагу в аспекті дослідження звертають на себе заклади охорони здоров'я, які здійснюють замісну підтримувальну терапію особам, що вживають ін'єкційні наркотики (використовуються різні форми таблетованого методону та бупренорфін [4]). Сюди відносяться наркологічні диспансери, центри СНІДу, протитуберкульозні диспансери, міські і районні лікарні. у великих містах, як правило, таких закладів декілька або один. в передбачений графіком час біля місця видачі препаратів збираються всі ін'єкційні наркомани, що мешкають в даному районі. Це доцільно використовувати для отримання інформації про місце знаходження розшукуваного. Також слід відмітити про необхідність відпрацювання протитуберкульозних диспансерів, значна кількість пацієнтів яких це особи, що вживають наркотики. в практичній діяльності одного з авторів тез неодноразово мали місце випадки, коли розшукувана особа ночувала саме в протитуберкульозному закладі як в місці, якого стороняться здорові люди і де можна отримати харчування та наркотики від перебуваючих там хворих.

Останнім часом мають місце випадки, коли громадяни України виїжджають за кордон на заробітки і втрачають зв'язок з рідними. Сюди входять також факти, пов'язані з контрабандою наркотиків. Цьому в значній мірі сприяють міграційні процеси, що відбуваються в державі та світі (міжнародна трудова міграція) [1, с. 90]. Наркоділки втягують у незаконну діяльність активних споживачів наркотиків і використовують їх у якості наркокур'єрів. При цьому таке вербування може здійснюватися і на території України, через аеро- та морські порти якої пролягає один із найпотужніших наркотрафіків до Європи [11]. Невеликі партії

наркотиків перевозяться в особистому багажі або в порожнинах тіла людини. Перевезення у такий спосіб характерне для злочинних груп з міжрегіональними та міжнародними зв'язками – перевізники-кур'єри (жаргонна назва «мули»), перед тим як проходити митний і прикордонний контроль, ковтають або ховають у тілесних порожнинах запаяні упаковки (капсули) із наркотичними засобами [10, с. 108]. Наприклад, 31.12.2015 року в одному з аеропортів Малайзії було затримано та поміщено під варту громадянку України, у якої вилучено 2,1 кілограмів кокаїну, запаяних в 108 пакетів, які вона намагалася перевезти в коробках з-під шоколаду. в ході розслідування встановлено, що вона була наркокур'єром міжнародного злочинного угруповання зі зв'язками в Туреччині, Armenії та Бразилії. Організатори мешкали в Києві та Одесі. Судовий процес триває. Міра покарання за вчинений злочин за законами Малайзії – смертна кара [9].

Використані джерела:

1. Gots, A. A. (2018). Міжнародна трудова міграція українців в умовах воєнного конфлікту на сході країни. Науково-Теоретичний Альманах “Грані”, 21(3), 6–11. doi:10.15421/10.15421/17183.
2. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. Демографічна та соціальна статистика / населення та міграція. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 23.04.2019).
4. Доклад Международного комитета по контролю над наркотиками за 2016 год (2017). Женщины и наркотики, 5-10. doi:10.18356/c3f93f84-ru
5. Замісна підтримувальна терапія. МБФ Альянс Громадського Здоров'я. URL: <http://aph.org.ua/uk/pro-nas/narpyamu-roboty/zamisna-pidtrymuvalnaterapiya/> (дата звернення 23.04.2019)
6. Zhyvytsia, D., & Kazecka, V. (2017). Психічні і психотичні розлади та ефективність ВААРТ у ВІЛ-інфікованих споживачів ін'єкційних наркотиків. Інфекційні хвороби, (4). <https://doi.org/10.11603/1681-2727.2016.4.7210>
7. Про затвердження інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: Наказ МВС України від 07.07.2017 № 575. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17/page> (дата звернення 23.04.2019)
8. Служба безпеки України. Офіційний веб-сайт. URL: <https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/1/view/2045#.CjAAqPPs.dpbs> (дата звернення 23.04.2019)
9. Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний сайт. URL: http://old.mvs.gov.ua/ua/news/15751_Na_Prikarpatti_pravoohoronci_vikrili_zlochinne_ugrupuvannya_u_primushenni_do_trudovogo_rabstva_FOTO.htm

10. Нечитайло О. В. Посол України в Малайзії щодо засуджених\заарештованих осіб. Міністерство закордонних справ України. Посольство України в Малайзії. Офіційний сайт. URL: <https://malaysia.mfa.gov.ua/ua/embassy/ambassador/cv> (дата звернення 23.04.2019)
11. Никифорчук Д. Й. Теоретичні та організаційно-тактичні засади протидії незаконному обігу наркотичних засобів оперативними підрозділами міліції України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. К., 2010. 437 с.
12. Report of the International Narcotics Control Board for 2017. Report of the International Narcotics Control Board. doi:10.18356/3d146968-en

Солоненко Денис Валерійович

курсант 3 навчальної групи 3 курсу
Інституту підготовки юридичних кадрів
для Служби безпеки України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРОГАЛИНИ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Забезпечення державної безпеки у більшості країн покладається на спеціальні служби, що так чи інакше відділені від поліцейських формувань. Певним чином, це обумовлюється специфічністю завдань і функцій, які притаманні органам державної безпеки. На відміну від поліції, де на перше місце поставлено кримінальне переслідування, спецслужба має на меті забезпечення національних інтересів, що вигідні державі в цілому. Дотримання національних інтересів полягає в безлічі варіацій заходів, які можуть вчинити органи державної безпеки: зняття інформації з електронних інформаційних систем чи транспортних телекомунікаційних мереж, перлюстрація кореспонденції, візуальне спостереження та виконання спеціального завдання таємним агентом. Саме останній спосіб набуття інформації та впливу на інформаційне середовище набув широкого розповсюдження ще з давніх часів. Принциповою відмінністю від інших є саме гнучкість його застосування. Давньо китайський військовий теоретик Сунь Цзи у своїй праці «Трактат про військове мистецтво» наводить 5 категорій шпигунів: 1) *місцеві*; 2) *внутрішні*; 3) *«дворушники»*; 4) *шпигуни смерті*; 5) *шпигуни життя*. Факт такого різноманіття свідчить про розуміння важливості ролі таємних агентів та широкого кола їх застосу-

вання вже у той час. Однак, особливого використання конфіденційне співробітництво набуло у 20 сторіччі, під час панування диктаторів. Тоталітарні режими засновані на людському почутті страху. Жадібно експлуатуючи людські слабкості вони спрямовані уберегти свою владу на довгі часи. Особливо яскраво ілюструють проблему *доносництва* в Радянському Союзі, яке зумовило цифру в 40 мільйонів засуджених ГУЛАГу та наявність картотеки на кожного жителя Східної Німеччини в міністерстві держбезпеки НДР – Штазі. Наявність таких високих сумнівних досягнень не було б можливим без тотального задіяння настільки широкого кола агентів та інформаторів. Але такий підхід показав свою недієвість. Оскільки нелюдяні режими, чиє існування засновано на почутті страху, були знесені революційним натовпом, який вони так старанно залякували.

Українське суспільство в 1991 році проголосило незалежність і неприйняття антидемократичних цінностей. Вимогою часу для молодії держави постала необхідність створення власних сил безпеки. Державництво намагалось провести водорозділ і не ототожнювати молоду Службу безпеки України з кадебістським минулим. На підставі цього було почато масштабну законотворчу роботу, щоб вивести з «тіні» відомчих нормативно-правових актів регламентацію оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності. Таким чином СБ України перейшла на європейський рівень захисту прав і свобод людини, навіть в такій делікатній справі як забезпечення державної безпеки.

Проте сучасне законодавство України, що регламентує питання діяльності спецслужб у сфері конфіденційного співробітництва не є ідеальним. Зокрема, це стосується соціально-правового захисту осіб, які на конфіденційній основі допомагають органам СБУ вирішувати покладені на них завдання у сфері контррозвідки. Так, діючий Закон України «Про Контррозвідувальну діяльність», який чітко відмежовує контррозвідувальну діяльність від інших видів діяльності у сфері забезпечення державної безпеки, чомусь не передбачає жодних соціально-правових гарантій конфідентам СБУ це, повною мірою, шкодить авторитету самої Служби та може стати чинником виникнення недовіри з боку тих осіб, які мають можливість та бажання допомагати СБУ

Грузинський законодавець підійшов до вирішення цього питання більш ґрунтовно. Безпосередньо у спеціальному законі передбачено, що при наявності договору на співробітництво зі спецслужбою та за наявності реальної протиправного посягання на їх життя, здоров'я чи майно орган держбезпеки зобов'язаний здійснити необхідні заходи для запобігання

подібної загрози. Також безпекою можуть бути забезпечені члени сім'ї особи, що на конфіденційних основах співпрацює зі спецслужбою.

Таким чином, законодавцю необхідно звернути увагу на це питання шляхом внесення відповідних змін до Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» та доповнити його статтею 10¹ «Соціальний та правовий захист особи, яка залучається до виконання завдань контррозвідувальної діяльності».

Використані джерела:

1. Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15>
2. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>

***Науковий керівник:** кандидат юридичних наук, доцент спеціальної кафедри № 1 «Правове забезпечення державної безпеки» Інституту підготовки юридичних кадрів для СБ України Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого, полковник Коваленко Є. В.*

Ткаченко Віталій Іванович

аспірант кафедри оперативно-розшукової діяльності та розкриття злочинів факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОФІЛАКТИКИ КОНТРАБАНДИ НАРКОТИКІВ

На сьогоднішній день оперативно-розшукова протидія організованим формам системної контрабанди наркотиків є однією важливою складовою протидії наркозлочинності. Погоджуємось з думкою О. М. Джужи та І. Л. Рудницького, що пріоритетними напрямками такої діяльності є: максимальне перекриття каналів контрабандного переміщення наркотичних засобів через державний кордон; припинення діяльності організованих злочинних груп, причетних до контрабанди наркотиків; налагодження міжнародної співпраці у запобіганні контрабанди наркотиків; розроблення та використання нових правових основ з виявлення контрабанди нар-

котичних засобів [1, с. 447; 2, с. 542]. Одним із інструментів вирішення зазначених завдань є оперативно-розшукова профілактика, яка на сучасному етапі розвитку теорії та практики оперативно-розшукової діяльності проходить період трансформації та переосмислення. Це обумовлено підвищенням пріоритетності саме попередження злочинності; змінами у тлумаченні та змістовності категорійного апарату в теорії ОРД; наявністю успішних результатів профілактичної діяльності правоохоронних структур в країнах світу.

Проте, діяльність з проведення оперативними підрозділами оперативно-розшукової профілактики контрабанди наркотиків не відповідає вимогам сучасності та потребує суттєвого удосконалення. Найбільш проблемними аспектами проведення такої діяльності є наступні:

1. Відсутність фундаментальних наукових розроблень, присвячених проведенню оперативно-розшукової профілактики контрабанди наркотиків. Про це свідчить невелика кількість наукових робіт на цю тему не тільки в Україні, але й в країнах колишнього СРСР. Питання оперативно-розшукової профілактики контрабанди наркотиків були частково висвітлювані В. А. Тимошенком, В. А. Ященком, І. Л. Рудницьким, Н. В. Григорян, Р. Р. Грень, Д. Й. Никифорчуком, О. М. Джужа, інші вчені досліджували цю проблему з позиції кримінального права, кримінології та криміналістики. Зазначене призвело до недостатньої роботи з розробки теоретичних, методологічних і науково-прикладних основ організації оперативно-розшукової профілактики контрабанди наркотиків. Тому розроблення цієї проблематики повинне бути визнане пріоритетним в теорії ОРД.

2. Профілактична діяльність суб'єктів оперативно-розшукової протидії контрабанді наркотиків на практиці зводиться до висвітлення результатів документування протиправної діяльності наркоконтрабандистів в ЗМІ; інформування державних установ щодо усунення умов та причин, що сприяють вчиненню контрабанди наркотиків; проведення індивідуально – роз'яснювальних бесід з особами, дії яких межують з ознаками складу злочину, передбаченого ст. 305 КК України. Виключенням із зазначеного є вирішення завдань оперативно-розшукової профілактики контрабанди наркотиків через механізм здійснення контрольованих поставок і реалізації профілактичних міжвідомчих та міжнародних операцій. Як показує аналіз результатів оперативно-службової діяльності, оперативні працівники фактично не ставлять перед собою за мету – виявити присутність об'єктів оперативно-розшукової профілактики контрабанди

наркотиків. Проте, у випадку нівелювання хоча би одного впливового об'єкту профілактики системної контрабанди наркотиків, на створення умов для організації та вчинення іншого каналу контрабанди наркотиків наркоділкам буде потрібен певний час та інформаційно – матеріальні ресурси, і не факт, що наркоділки зможуть досягти запланованих результатів. Тому виникає потреба щодо перегляду та актуалізації об'єктів оперативно-розшукової профілактики контрабанди наркотиків та формуванні системи ознак їх присутності.

3. погоджуємось з думкою М. А. Погорецького, про те, що правове регулювання попереджувально – профілактичної функції злочинів засобами ОРД чинним Законом України про ОРД недостатньо врегульовано, що необґрунтовано стримує її реалізацію на самих ранніх стадіях підготовки вчинення злочинів [3, с. 13-15]. Так, оперативні працівники суттєво обмежені нормами чинного законодавства щодо застосування комплексу заходів та засобів ОРД в рамках проведення оперативно-розшукової профілактики контрабанди наркотиків. Такі заходи в повному обсязі можуть бути проведені лише в рамках оперативно-розшукової справи або кримінального провадження. у зв'язку з чим, потребує внесення змін в чинне оперативно-розшукове законодавство щодо визначення системи оперативно-розшукової профілактики злочинності, в тому числі на каналі протидії контрабанді наркотиків, в частині що стосується її об'єктів, форм, методів, заходів та ін.

4. Відсутність в статистичних показниках діяльності оперативних підрозділів результатів активних заходів саме оперативно-розшукової профілактики контрабанди наркотиків, змушує оперативних працівників формально відноситись до такого виду діяльності. Потрібно на рівні відомчих нормативно-правових актів закріпити критерії результативності проведення оперативно-розшукової профілактики, в основу яких вагоме місце повинні займати добровільна відмова особи від реалізації задумів щодо організації і вчинення контрабанди наркотиків; створення умов для унеможливлення або ускладнення проведення акцій наркоконтрабанди; усунення умов, що сприяють вчиненню контрабанди наркотиків; недопущення організації та функціонування організованих форм наркоконтрабанди; нейтралізація або обмеження впливу наркоорганізацій та конкретних наркоділків на кримінальне середовище взагалі так і конкретних груп і осіб; створення умов для виявлення ознак організації наркоконтрабанди на ранніх етапах; здійснення відповідного коригувального впливу на тіньовий наркорінок в Україні та ін.

Також вважаємо, що з метою удосконалення рівня оперативно-розшукової профілактики контрабанди наркотиків необхідно зробити наступне: – більш активно та системно застосовувати методи та прийоми ОРД, спрямовані на дезорієнтацію, демотивацію, дезорганізацію, деморалізацію та дискредитацію організованих угруповань наркоділків та наркоконтрабандистів; – створити штатні одиниці в оперативних підрозділах, що протидіють транснаціональній наркозлочинності, незаконному обігу наркотиків та їх контрабанді, на які буде покладена функція моніторингу ознак присутності об'єктів оперативно-розшукової профілактики та розробки для оперативного складу рекомендацій та заходів щодо виявлення, фіксування, документування та нівелювання конкретних таких об'єктів; – активно використовувати допомогу конфідентів щодо виявлення ознак присутності об'єктів оперативно-розшукової профілактики контрабанди наркотиків; здійсненні оперативного контролю за оперативною ситуацією, де є загроза організації та вчинення контрабанди наркотиків; здійснення коригувального впливу на зазначені об'єкти та ситуацію; – посилити рівень міжнародного співробітництва з питань обміну оперативною інформацією між правоохоронними та контролюючими органами України та інших країн світу, а також проведенням відповідних коригувальних заходів щодо тіньового ринку наркотиків та міжнародних організацій наркоділків.

Використані джерела:

1. Профілактика злочинів : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужи. – К. : Атіка, 2011. – 720 с ;
2. Рудницький І. Л. Удосконалення правових основ виявлення контрабанди наркотичних засобів, що вчиняються організованими злочинними групами. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2016. №850. С. 541–547.
3. Погорецький М. А. Попередження злочинності засобами оперативно-розшукової діяльності / Попередження злочинів суб'єктами оперативно-розшукової діяльності : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 17 грудня 2010 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2010. – 248 с.

Усов Дмитро Сергійович

заступник начальника Головного управління – начальник ВБКОЗ ГУ СБУ в АР Крим (з дислокацією в м. Херсон), кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО РОЗШУКУ ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕХОВУЮТЬСЯ ВІД СЛІДСТВА ТА СУДУ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Питання розшуку осіб, які переховуються від слідства та суду на окупованих територіях до сьогодні залишається невирішеним. Також майже вже п'ять років існує ситуація, при якій фактично унеможливлено застосування заходів кримінально-правового впливу до осіб, які вчинили протиправні дії до подій 2014 року та оголошені у розшук правоохоронними органами України, що дислокувались на території Автономної Республіки Крим та м. Севастополь.

Так, по-перше. Враховуючи той факт, що єдиної електронної бази матеріалів кримінальних проваджень не існує, після виведення АР Крим та м. Севастополь з-під повноцінного контролю влади України, правоохоронні органи нашої держави позбавлені можливості забезпечити притягнення таких осіб до відповідальності. При цьому, вже фіксуються непоодинокі випадки, за яких в поле зору правоохоронних органів України потрапляють особи, які за даними Департаменту інформатизації МВС перебувають в розшуку за певним правоохоронним або судовим органом АР Крим та м. Севастополя. Разом з тим, чинний Кримінальний процесуальний кодекс України надає можливість правоохоронцям лише відібрати пояснення та зобов'язання у такої особи про прибуття до органу досудового слідства або суду, в провадженні якого перебувають матеріали.

За такої ситуації, створено умови не лише для уникнення відповідальності за вчинені протиправні діяння, але і використання спецслужбами країни-агресора таких осіб у злочинній діяльності на шкоду України.

Тому, вбачається за доцільне, активізувати роботу щодо відновлення правоохоронними органами АР Крим та м. Севастополя, які поновили свою діяльність на материковій частині України, матеріалів кримінальних проваджень відносно зазначених вище осіб та забезпечити їх повне, об'єктивне розслідування.

По-друге, організація та здійснення розшуку підозрюваного здійснюється оперативними підрозділами у межах Закону України «Про опера-

тивно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 №2135-ХІІ (далі – Закон) та заведених відповідних категорій оперативно-розшукових справ (далі – ОРС).

Згідно стаття 9 Закону, у кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності – заводиться оперативно-розшукова справа. Виключний перелік підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності визначений у статті 6 Закону, де окремою підставою для здійснення оперативно-розшукової діяльності визначено: «...наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів про осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбукання кримінального покарання» [1, с. 17].

У доктрині кримінального процесуального права та оперативно-розшукової діяльності «розшукова робота» розуміється як система гласних і негласних пошукових, оперативно-розшукових заходів та процесуальних дій спрямованих на встановлення місцезнаходження, ідентифікації та затримання законодавчо визначеної категорії осіб, забезпечення захисту життя, здоров'я, прав та свобод громадян, безпеки суспільства і держави від злочинних посягань [1, с. 7; 3, с. 3].

При цьому, в результаті проведення комплексу таких заходів, оперативними підрозділами встановлюється місцезнаходження (адреси місць реєстрації, проживання, роботи, займані посади, установчі та контактні дані тощо) ряду осіб, про що своєчасно інформуються відповідні органи досудового розслідування та прокурори, а ОРС відносно зазначених осіб закриваються на підставі пункту 1 частини 1 статті 9² Закону та відомчих нормативно-правових актів Служби безпеки України [1, с. 19].

Разом з тим, після здійснення перевірки законності підстав для закриття зазначених ОРС, прокурорами виносяться постанови щодо їх скасування. При цьому, підставою для скасування відповідних постанов слугує нібито відсутність в матеріалах ОРС відомостей про виконання доручень слідчого щодо розшуку осіб, затримання, приводу до суду та обрання запобіжного заходу, з формулюванням: «... особу не розшукано, а лише, з високою ймовірністю встановлений факт перебування підозрюваного на тимчасово окупованій території України – півострові Крим».

Прийняття прокурорами таких рішень вказує на деякі розбіжності щодо тлумачення окремих положень законодавства у зв'язку з наявністю в ньому колізії, зокрема в частині відсутності у Законі роз'яснення щодо самого терміну «розшук» в контексті спільного розуміння положень стат-

тя 3 КПК України та стаття 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», а також імперативної норми про закриття ОРС, у разі встановлення місцезнаходження розшукуваної особи на тимчасово окупованій території України.

При цьому, оперативні підрозділи, не дивлячись на те, що у зв'язку з окупацією території АР Крим та м. Севастополь, на неї поширюється спеціальний правовий режим та норми міжнародного гуманітарного права, на сьогодні не мають можливості провести будь-які слідчі (процесуальні) дії чи оперативно-розшукові заходи на даній території, з огляду, у тому числі, на особливий порядок перетину адміністративного кордону. Генеральна прокуратура України з цього приводу також забороняє звертатися, у порядку міжнародного співробітництва, до незаконно створених на тимчасово окупованій території України – АР Крим (*далі – ТОТУ АР Крим*) правоохоронних органів.

Стаття 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 № 1207-VII, в частині здійснення спеціального досудового розслідування, також не вирішує питання щодо чіткого алгоритму дій правоохоронних органів у разі встановлення осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду на ТОТУ АР Крим та ухиляються від відбування відповідного кримінального покарання за вчинення у т.ч. злочинів, передбачених статтями 109, 110, 110², 111, 112, 113, 114, 114¹, частинами 2–5 статті 191, статтями 255-258 Кримінального кодексу України [5, с. 15; 6, с. 162]. Крім того, з 27.11.2018, з початком діяльності Державного бюро розслідувань, згідно п. 20¹ Розділу XI (Перехідні положення) КПК України, спеціальне досудове розслідування щодо осіб, у разі вчинення ними зазначених вище злочинів та стосовно яких наявні фактичні дані, що вони перебуває на ТОТУ АР Крим – не здійснюється [4, с. 61].

Таким чином, на сьогодні існує нагальна потреба у визначені законодавчо врегульованого правового механізму порядку дій оперативних підрозділів під час встановлення ними фактичного місцезнаходження розшукуваних осіб на окупованих територіях України.

Використані джерела:

1. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»: станом на 17 січня 2018 року – Київ: Право, 2018, с. 17–19.
2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014

№ 1207-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 39. – Ст. 2009.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: редакція станом на 15 грудня 2018 року – Харків: Право, 2018, с. 3.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо невідворотності покарання осіб, які переховуються на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції: Закон України від 15.01.2015 № 119-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 10. – Ст. 61.
5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини [Електронний ресурс]: Закон України від 07.10.2014 № 1689 -VII. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.
6. Цюприк І. В. «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень щодо деяких категорій осіб»// Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ № 1 (98), 2016. – С. 162.

Єсепчук Олена Михайлівна

помічник начальника управління УСБ
України в Чернігівській області

ПРОБЛЕМИ ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ КОНТРАБАНДИ ОТРУЙНИХ І СИЛЬНОДІЮЧИХ РЕЧОВИН

Незаконне переміщення отруйних і сильнодіючих речовин може стати причиною їх неконтрольованого застосування та створити небезпеку для здоров'я людей, якості навколишнього природного середовища, відобразитися на стані біологічної безпеки держави. Відповідно до Кримінального кодексу України (стаття 201) незаконне переміщення через митний кордон України (поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю) отруйних і сильнодіючих речовин є контрабандою за яку чинним законодавством передбачено покарання у вигляді позбавлення волі та конфіскації предметів контрабанди, а в окремих випадках і майна. Проте, документування фактів контрабанди цих речовин ускладнене відсутністю:

1) чіткого визначення у чинному законодавстві понять «отруйні речовини» і «сильнодіючі речовини». Єдиний нормативно-правовий акт, що

тлумачить поняття отруйні (сильнодіючі) речовини це наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 16.10.2000 № 165 «Про затвердження Переліку небезпечних властивостей та інструкцій щодо контролю за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх утилізацією/видаленням», який створений відповідно до класифікації небезпечних властивостей, що наведена в Рекомендаціях ООН з перевезення небезпечних вантажів (ST/SG/AC.10/1/Rev.5, ООН, Нью-Йорк, 1998). Відповідно до нього *отруйні (сильнодіючі)* речовини це речовини чи відходи, які, потрапляючи в середину організму через органи дихання, травлення або через шкіру, здатні викликати смерть людини чи справляти на неї сильний негативний вплив (клас ООН 6.1). Проте, при посиленні правоохоронців на даний наказ, адвокати наполягають, що він стосується лише небезпечних відходів, хоча і містить термін «речовини». Зазначена колізія викликана використанням у нормативно-правових актах замість українських слів їх аналогів запозичених з іноземних мов.

Окремим проблемним питанням є використання у різних нормативно-правових актах синонімів одного і того ж поняття (*отрути* (Закон України «Про захист прав споживачів»), *отрутохімікати* (Закон України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи»), *токсичні і небезпечні речовини* (Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки»), *ядохімікати* (Державні санітарні правила ДСП 8.8.1.2.001-98) тощо), *ядовиті та отруйні речовини* (наказ Міноборони України від 25.06.2013 № 425), *ядовиті та отруйні матеріали* (Протокол між Урядом України і Урядом Республіки Білорусь про спеціальний порядок переміщення вантажів у зону відчуження Чорнобильської АЕС на територію України і назад від 12.05.1997). При цьому ці речовини мають подібні властивості і характер впливу на живі організми та довкілля, наприклад, в тлумаченні Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18.01.2001 № 2245-III *небезпечна речовина* – хімічна, токсична, вибухова, окислювальна, горюча речовина, біологічні агенти та речовини біологічного походження (біохімічні, мікробіологічні, біотехнологічні препарати, патогенні для людей і тварин мікроорганізми тощо), які становлять небезпеку для життя і здоров'я людей та довкілля, сукупність властивостей речовин і/або особливостей їх стану, внаслідок яких за певних обставин може створитися загроза життю і здоров'ю людей, довкіллю, матеріальним та культурним цінностям. Подібні властивості, відповідно до Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення (13.01.1993, м. Париж), має і *токсичний хімікат* – будь-який хімікат, який

за рахунок свого хімічного впливу на життєві процеси може призвести до смертельного наслідку, тимчасової недієздатності або заподіяти довготривалу шкоду людині чи тваринам. До них належать усі такі хімікати, незалежно від їх походження чи способу їх виробництва і незалежно від того, чи вироблені вони на об'єктах, у боєприпасах чи десь в іншому місці. у Конвенції про захист Чорного моря від забруднення (21.04.1992, м. Бухарест) йдеться про *шкідливу речовину* – будь-яку небезпечну, отруйливу або іншу речовину, яка, опинившись у морському середовищі, через свою токсичність, стійкість і здатність до акумуляції в живих організмах, викликає забруднення або негативно впливає на біологічні процеси.

2) *вичерпного переліку таких речовин*. При вирішенні питання про те, чи є конкретна речовина отруйною чи сильнодіючою, певне значення мають нормативно-правові акти, в яких містяться переліки таких речовин. у 2014 році Постановою Кабінету Міністрів України №405 був скасований єдиний в Україні Перелік отруйних речовин наведений у додатку Постанови Уряду України від 20.06.1995 №440, який не був вичерпним і стосувався лише тих отруйних речовин, на дії з якими потрібен був дозвіл. Залишається в дії перелік отруйних та сильнодіючих лікарських засобів, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.08.2007 №490, проте і він стосується лише тих лікарських засобів, що підлягають предметно-кількісному обліку в закладах охорони здоров'я.

Однак, для кваліфікації даного злочину вирішальне значення має становити фактична наявність у конкретної речовини властивостей отруйної чи сильнодіючої, тому предметом злочину мають ставати і ті речовини про отруйні чи сильнодіючі властивості яких відомо лише особі, яка їх виготовила.

3) *можливості проведення лабораторних досліджень із встановлення факту отруйності чи сильнодії речовин*. Для документування контрабанди отруйних та сильнодіючих речовин на стадії досудового розслідування проводиться їх хіміко-аналітична експертиза з метою ідентифікації та вимірювання концентрації діючої речовини. Однак, дана експертиза визначає клас небезпечності речовини, а не її отруйну чи сильнодіючу властивість. Таким чином під час судового розгляду є потреба доведення (доказування) тотожності факту небезпечності, токсичності і отруйності. Варто відмітити, що наказом Державної служби статистики України від 28.10.2013 №328 «Про затвердження Методологічних положень з організації державного статистичного спостереження щодо поводження з відходами» отруйні речовини вже віднесено до небезпечних. Якщо порівняти визначення поняття «небезпечна речовина» у Законі

Україні «Про об'єкти підвищеної небезпеки» та цьому наказі, явною стає тотожність понять «отруйна» та «токсична». Така ж тотожність простежується і при визначенні класу небезпечних речовин 6.1 згідно Рекомендацій ООН у наказі Міністерства екології та природних ресурсів України від 16.10.2000 № 165 (отруйні (сильнодіючі) речовини) та Законі України «Про перевезення небезпечних вантажів» (токсичні речовини). Проте, при посиленні правоохоронців на вищенаведені нормативно-правові акти, адвокати наполягають, що вони стосуються лише небезпечних відходів, хоча і містить термін «речовини».

Вищеописану проблему можливо вирішити двома шляхами:

1. Визначити та законодавчо закріпити постановою Кабінету Міністрів України перелік отруйних і сильнодіючих речовин, Постановою Міністерства охорони здоров'я України перелік отруйних та сильнодіючих лікарських засобів із зазначенням назв, під якими вони зареєстровані в Україні, незаконне переміщення яких через митний кордон України підпадає під ознаки злочину, передбаченого ст.201 КК України. Передбачити можливість оновлення зазначених переліків при виявленні нових речовин, у тому числі раніше невідомих (можливо по принципу створення і оновлення Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого Постановою Уряду України від 06.05.2000 № 770).

Тут також необхідно уможливити проведення хіміко-аналітичних експертиз із встановлення факту отруйності чи сильної дії шляхом затвердження Міністерством юстиції України єдиної методики.

2. Внести зміни до статті 201 Кримінального кодексу України, а саме, замінити слова «отруйних, сильнодіючих, вибухових» на «небезпечних», що буде відображати фактичну дію зазначених речовин на живі організми та дасть можливість розглядати їх у відповідності до Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки», а вантажі цих речовин – до Закону України «Про перевезення небезпечних вантажів». Слід відмітити, що дана новела внесе до предметів контрабанди токсичні, окислювальні, горючі речовини, біологічні агенти та речовини біологічного походження, що в світлі військової агресії проти України є актуальним, адже РФ входить до списку держав, які найімовірніше володіють біологічною та хімічною зброєю, а також з огляду на зростання рівня терористичних загроз у світі.

Найбільш розповсюдженими і доступними хімічними речовинами для проведення терактів Міністерством надзвичайних ситуацій України визнано: токсичні гербіциди та інсектициди; небезпечні хімічні речовини: хлор, фосген, синильна кислота, аміак тощо; психогенні та наркотичні

речовини; збудники небезпечних інфекцій: сибірська виразка, віспи, туляремія тощо; природні отрути і токсини: стрихнін, рицин, бутулотоксин, нейротоксин тощо. Частина з перелічених речовин не відноситься до предметів контрабанди (визначені в статтях 201, 305 Кримінального кодексу України) або товарів військового призначення чи подвійного використання (їх списки затверджені Постановою Уряду України від 28.01.2004 № 86) і їх протиправне переміщення через державний кордон на сьогодні не є злочином.

Проте слід звернути увагу на різне тлумачення поняття «небезпечна речовина» у Законі України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» (наведена вище) та в наказі Державної служби статистики України від 28.10.2013 № 328 «Про затвердження Методологічних положень з організації державного статистичного спостереження щодо поводження з відходами» (небезпечна речовина – будь-яка речовина, що представляє небезпеку для здоров'я людини та якості навколишнього природного середовища. До небезпечних відносяться отруйні, роз'їдаючі, вогнеутворюючі, взривні чи хімічно активні речовини).

Використані джерела:

1. Міжнародні конвенції, нормативно-правові акти України.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України, за ред. М. І. Мельник, М. І. Хавронюк, 9-те вид., переробл. та доповн., 2012.

Цедік Дмитро Олександрович

співробітник Центрального управління
Служби безпеки України

Пінчук Ігор Станіславович

полковник запасу
Служби безпеки України

ЩОДО ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ПРОТИДІЇ КІБЕРЗАГРОЗАМ

Сучасний стан забезпечення інформаційної безпеки держави характеризується наявністю загроз державній безпеці, обумовлених стрімкою інформатизацією всіх без винятку сфер життєдіяльності держави, популяризацією глобальної інформаційної мережі Інтернет, доступністю

комп'ютерної техніки для широких верств населення за умов недосконалості чинного законодавства в інформаційній сфері, посиленням іноземного впливу на вітчизняну інформаційну інфраструктуру.

З урахуванням зростання політичної активності в Україні відчувається суттєве підвищення уваги до інформаційної сфери з боку суб'єктів іноземної присутності, які здійснюють інформаційну діяльність в інтересах своїх держав.

Наявні матеріали свідчать про посилення загроз інформаційній безпеці держави, пов'язаних із протиправними посяганнями з використанням інформаційних технологій.

Динаміка розвитку та темпів упровадження в Україні сучасних інформаційних технологій, процесів інформатизації різних сфер життєдіяльності держави, зокрема, енергетичної, транспортної та кредитно-банківської, свідчить про те, що Україна вже сьогодні є країною, для якої досить актуальна проблема кіберзлочинності.

На сьогодні можна виділити такі загрози інформаційній безпеці держави, які безпосередньо пов'язані із застосуванням сучасних ІТ-технологій та проявами кіберзлочинності:

- протиправні прояви з використанням інформаційних технологій, спрямовані на несанкціонований доступ до інформації або на виведення з ладу інформаційних і комп'ютерних мереж органів влади і управління України;

- неконтрольоване поширення в Україні послуг так званого «анонімного» доступу до глобальної інформаційної мережі Інтернет, що сприяє проявам «кіберзлочинності», протиправного використання інформаційних технологій, як засобів доведення злочинних намірів до широкого оточення, здійснення акцій по зв'язку на каналі «агент-розвідцентр», несанкціонованому втручання у роботу інформаційно-телекомунікаційних мереж;

- нерегульованість нормами внутрішнього законодавства України правових відносин між державою, власниками інформаційних доменів та провайдерами Інтернет, внаслідок чого останні не несуть відповідальності за зміст інформації, викладеної на веб-сайтах, що розміщені на Інтернет-ресурсах цих провайдерів;

- активний розвиток в Україні «тіньових» ринків засобів негласного доступу до інформації, що складаються зі зразків, виготовлених вітчизняними фахівцями та високотехнологічних несертифікованих виробів, ввезених в нашу державу контрабандним шляхом, внаслідок чого порушуються конституційні права громадян щодо захисту особистої та сімейної таємниці;

– правова неврегульованість сфери розробки, використання, реалізації, експорту та імпорту засобів ТЗІ, яка може виникнути у зв'язку із відміною ліцензування певних видів господарської у цій сфері, що може використовуватись спецслужбами іноземних держав для ведення розвідувальної діяльності проти України;

– впровадження в органах державної влади та управління всіх рівнів інформаційно-телекомунікаційних та комп'ютерних мереж за рахунок кредитів міжнародних фінансових організацій та комерційних установ, яке супроводжується усуненням від участі в тендерах на постачання такого обладнання конкурентоспроможних вітчизняних компаній;

– цільове постачання іноземними організаціями в органи державної влади та управління всіх рівнів під виглядом технічної допомоги комп'ютерної, офісної техніки та програмного забезпечення без передачі українській стороні похідних кодів та сертифікації й спеціального обстеження, а в окремих випадках – за умов їх обов'язкового підключення до глобальної інформаційної мережі Інтернет, чим створюються реальні передумови для технічного проникнення спецслужб іноземних держав до інформаційних ресурсів держави;

– неконтрольований розвиток сфери надання приватними охоронними та спеціалізованими структурами на комерційній основі різноманітних інформаційних послуг, насамперед даних, сформованих на основі державних реєстраційних систем (ДПА, Державного комітету статистики, Державної митної служби, МВС України тощо), який активно використовується представниками іноземних держав і організацій для здійснення моніторингу соціально-політичної і економічної ситуації в нашій державі.

Наразі відзначається зростання чисельності проявів комп'ютерної злочинності, у т.ч. збільшення фактів несанкціонованого втручання у діяльність фінансових установ. Окремі комерційні банки та Інтернет-провайдери, з міркувань підтримання ділової репутації щодо захищеності їх систем, приховують відомості про отримання сторонніми особами несанкціонованого доступу до їх ресурсів.

Наявні матеріали свідчать про те, що криміногенна ситуація в Україні у сфері комп'ютерних технологій характеризується зростанням кількості транскордонних комп'ютерних злочинів із суб'єктами посягань, як в межах держави, так і ззовні.

Зокрема зросла кількість випадків участі громадян України у діяльності міжнародних злочинних угруповань. Об'єктами їх протиправних посягань стають насамперед, електронні системи закордонних банків, їх

клієнти, он-лайн сервіси (електронні платіжні системи, Інтернет-магазини та інше).

Одночасно фіксується стійкий інтерес з боку представників спецслужб іноземних держав до українських громадян із середовища т.зв. хакерів.

Набула поширення організація тіньових схем незаконної маршрутизації міжнародного телефонного трафіку в Україну, активне використання сучасних комп'ютерних технологій (з використанням IP-телефонії) з метою здійснення несанкціонованого втручання в роботу мереж вітчизняних операторів фіксованого та стільникового зв'язку. Внаслідок такої діяльності створюються неконтрольовані канали зв'язку, що можуть використовуватись із злочинною метою терористичними організаціями або окремими особами та потенційно несуть загрозу, пов'язану зі зняттям технологічної та голосової інформації зацікавленими в цьому суб'єктами протиправних посягань.

Сприятливим для реалізації загроз державної безпеки в кіберпросторі є неконтрольоване поширення в Україні послуг так званого «анонімного», тобто не авторизованого доступу до Інтернет (наприклад через мережу пунктів колективного доступу – Інтернет-клуби і Інтернет-кафе, безпроводного доступу за технологіями Wi-Fi, Wi-Max, сучасні технології радіозв'язку зв'язку стандарту CDMA, GPRS або EDGE Інтернет-з'єднання, які відбуваються з використанням пакетів передплачених послуг стільникового зв'язку та інше), так і відсутність вимог до Інтернет-провайдерів щодо збереження даних й складнощі з отриманням від них інформації щодо їх клієнтів.

Одним з факторів, що дестабілізує й впливає на обстановку, є трансдержавність комп'ютерних злочинів. Злочинна діяльність вітчизняних хакерів здійснюється й проти іноземних інформаційних ресурсів, використання українських комп'ютерних та телекомунікаційних мереж іноземними хакерами у ході вчинення злочинів проти інформаційних ресурсів третіх країн або національних інформаційних ресурсів, що, відповідно до змін в національних законодавствах іноземних країн щодо розцінення факту кібератаки як військової загрози, обумовлює необхідність налагодження дієвих механізмів взаємодії СБ України із спецслужбами та правоохоронними органами інших держав.

Відокремлено чітку тенденцію щодо зростання масштабів поширення на вітчизняних інформаційних ресурсах мережі Інтернет шкідливих програмних засобів (зокрема, програм для здійснення несанкціонованих втручань у роботу інформаційних систем, локальних мереж передачі даних тощо).

Прогресивний розвиток інформатизації світового суспільства, глобалізація інформаційно-телекомунікаційних систем (ІТС) поряд із загально-доступною можливістю використання передових інформаційних та телекомунікаційних технологій призводять до визначення та формування нового погляду на джерела загроз національній безпеці, та інформаційній безпеці, як її невід'ємної складової. Основними джерелами загроз все частіше стають терористичні, кримінальні та інші організації чи групи або окремі особи, які можуть діяти як самостійно так і у складі певних мережевих структур. Слід враховувати, що ці угруповання утримують високоінтелектуальний персонал, використовують знання, отримані від спостереження національного інформаційного простору і можуть діяти автономно, а також мають підвищену здатність до самоорганізації. При цьому, здійснення протиправної діяльності в інформаційному просторі, у більшості, не потребують територіального об'єднання їх джерел, тому угруповання можуть мати розгалужену мережу своїх членів та охоплювати значну географічну територію, як за власним розташуванням так і за об'єктами атак.

Специфіку протиправної діяльності в транснаціональному інформаційному середовищі можуть активно використовувати спеціальні служби для реалізації своїх завдань.

Загроза тероризму в Інтернеті виявилася набагато більшою, ніж очікувалося, а прояви кібертероризму неймовірно розширилися із-за тотального розповсюдження Інтернету. Загроза полягає не просто в зломі закритих інформаційних систем державних органів для отримання доступу до баз даних або секретної інформації – спецслужби досить успішно протистоять подібним спробам. Найбільшу небезпеку представляють зломи відкритих сайтів та комп'ютерних мереж. Атакуючи їх, кібертерористи досягають ряду цілей. Вони отримують доступ до секретної інформації – наприклад, на багатьох сайтах місцевих органів влади викладені дані, які можуть становити підвищений інтерес для терористичних груп: наприклад, схеми підземних комунікацій, інформація про радіочастоти, які використовують міліція і спецслужби і т.д. Крім того, злочинці дістають доступ до особистих даних багатьох користувачів Мережі – починаючи від їх адреси і номера телефону до докладної інформації про особу людини, включаючи його хобі і розпорядок життя. За даними статистики, втрата близько 20% конфіденційної інформації західноєвропейської або американською фірмою призводить до її руйнування протягом одного місяця.

Аналіз наявних матеріалів свідчить про те, що вже сьогодні Україна має справу з трьома основними групами загроз використання інформаційних технологій у терористичних цілях.

Перша група загроз полягає у протиправному використанні сучасних та комп'ютерних та Інтернет-технологій з метою отримання коштів для фінансування терористичної діяльності.

За наявними матеріалами, поряд з традиційними джерелами фінансування терористичної діяльності, такими як нелегальна міграція, наркоторгівля, торгівля зброєю та людьми, можуть також використовуватись виробництво контрафактної продукції, розповсюдження через мережу Інтернет дитячої порнографії, шахрайські операції в сфері електронної торгівлі, підробка банківських платіжних документів тощо. Саме останній спосіб потрапляв у поле зору за відповідними ознаками, як такий, що може використовуватись для фінансування терористичної діяльності.

Другу групу загроз становлять так звані контвент-загрози – це загрози, пов'язані з використанням терористичними організаціями та групами властивостей мережі Інтернет (Інтернет-сайтів, електронної пошти, чатів, електронних дошок об'яв тощо) з метою:

- пропаганди терористичної діяльності та вербування у терористичні організації і групи нових членів;

- розповсюдження матеріалів, спрямованих на розв'язання міжнаціональної ворожнечі, міжконфесійних конфліктів, дестабілізації суспільно-політичної ситуації, підбурювання масових заворушень, розміщення в Інтернеті інструкцій з виготовлення вибухових речовин, способів та тактики здійснення терористичних актів та ін.;

- доведення до широкого загалу своїх вимог.

Третя група загроз найбільш небезпечна. Вона полягає у безпосередньому використанні комп'ютерних та Інтернет-технологій для проведення акцій кібертероризму, спрямованих на конкретні об'єкти.

Кіберзагрози реалізуються здебільшого шляхом несанкціонованого втручання в роботу комп'ютерів, комп'ютерних мереж, інформаційних і автоматизованих систем, мереж електрозв'язку або несанкціонованих дій з інформацією, яка оброблюється у комп'ютерах, комп'ютерних мережах, інформаційних і автоматизованих системах, мереж електрозв'язку чи зберігається на носіях інформації з боку осіб, що мають право доступу до неї, або у зв'язку з порушенням встановлених правил експлуатації комп'ютерів, комп'ютерних мереж, інформаційних і автоматизованих систем, мереж електрозв'язку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється.

На сьогоднішній день несанкціоновані втручання в роботу комп'ютерів, комп'ютерних мереж, інформаційних і автоматизованих систем, як правило, відбуваються з використанням шкідливих програмних (комп'ютерних вірусів) чи технічних засобів. При цьому, можливо стверджувати, що мережа Інтернет та її ресурси де-факто стали основним засобом реалізації кіберзагроз.

Необхідно зазначити, що кіберзагрози, та один з їх головних проявів – комп'ютерна злочинність, визнається одним з найпотужніших «кримінальних інструментів», який може бути застосований до реалізації протиправних намірів із несанкціонованим заволодінням фінансових засобів, що звісно обумовлюється інформатизацією усіх сфер життєдіяльності суспільства.

Так, останнім часом національні банківські системи провідних країн світу суттєво страждають від вказаного виду злочинності, який наносить суттєві збитки як приватному, так і державному сектору.

Комп'ютерні атаки на виділені Інтернет-ресурси або ключові вузли провайдерських структур вже давно перетворились на ефективний механізм т.зв. «кібервійн», коли на деякий період може виводиться з ладу та чи інша інфраструктура (сайти державних органів, Інтернет-видань тощо).

Служба безпеки України, як державний правоохоронний орган спеціального призначення, що забезпечує державну безпеку України є суб'єктом оперативно-розшукової діяльності, який на підставі визначеної законодавством підслідності здійснює досудове слідство у справах про злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку (ст.ст. 361, 361¹, 361², 362, 363, 363¹ Кримінального кодексу України).

Службою безпеки України у рамках виконання своїх завдань щодо захисту законних інтересів держави та прав громадян, а також завдань контррозвідувальної діяльності щодо попередження, своєчасного виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, у межах компетенції, вживаються заходи з протидії кіберзагрозам (комп'ютерній злочинності і комп'ютерному тероризму), як явищам, загрозливим для інформаційної безпеки держави. У рамках зазначеного вирішуються завдання, спрямовані на поступовий розвиток вітчизняного інформаційного суспільства із дотриманням інтересів національної безпеки України, а також підвищення рівня недоторканості державних електронних інформаційних ресурсів від проявів комп'ютерній злочинності та комп'ютерного тероризму.

Відповідно, у цілому, у системі державного управління, й інші державні органи, зокрема, Держспецв'язку, МВС, виконують завдання з протидії кіберзагрозам, у межах своєї компетенції.

Проте, характеризуючи стан протидії загрозам безпеці держави в інформаційній сфері, можливо стверджувати *про поступове підвищення ролі СБ України* в протидії проявам транснаціональних кіберзагроз та забезпечення безпеки державних електронних інформаційних ресурсів.

Так, протягом останніх років, завдяки налагодженню і розвитку міжнародних контактів у сфері протидії кіберзагрозам, підвищенню ефективності взаємодії з провайдерами й операторами телекомунікацій, підрозділами СБ України, досягнуто певних позитивних результатів у цій сфері, які за своїм рівнем, притаманні саме спецслужбам.

Водночас, слід зазначити, що не зважаючи на досягнуті позитивні результати, діяльність із протидії скоєнню злочинів в інформаційній сфері, відбувається за умов недосконалості чинного законодавства, яке регулює діяльність суб'єктів інформаційного права та відносин, а також суттєвих організаційних недоліків, пов'язаних із розрізненістю напрямків діяльності правоохоронної системи у цій сфері.

Наукове видання

**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ**

Матеріали постійно діючого науково-практичного семінару
(Харків, 23 травня 2019 року)

Випуск 10

Видається в авторській редакції

Технічний редактор *О. А. Федосєєва*

Підписано до друку з оригінал-макета 21.05.2019.
Формат 60×84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Обл.-вид. арк. 17,0. Ум. друк. арк. 17,8. Вид. № 2218.
Тираж 72 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
вул. Чернишевська, 80а, Харків, 61002, Україна

Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено в друкарні ФОП Леонов Д. С.
Тел. (057) 717-28-80